

SPREČAVANJE I SUZBIJANJE SAVREMENIH OBLIKA KRIMINALITETA

**SPREČAVANJE I SUZBIJANJE SAVREMENIH
OBLIKA KRIMINALITETA**

zbornik radova

Kriminalističko-policijska akademija
Beograd, 2006

Izdavač
KRIMINALISTIČKO-POLICIJSKA AKADEMIJA
Zemun, Cara Dušana 196

Za izdavača
Prof. dr SLOBODAN PETROVIĆ, dekan

Urednici
Prof. dr VLADIMIR KRIVOKAPIĆ
Prof. dr MILAN MILOŠEVIĆ
Prof. dr ĐORĐE ĐORĐEVIĆ

Korektura
OLIVERA JEZDIMIROVIĆ
DRAGOSLAVA MIĆOVIĆ

Kompjuterska priprema sloga
MILAN PEROVANOVIĆ

Tiraž
300 primeraka

Štampa
INPRESS, Beograd

SADRŽAJ

Vladimir Krivokapić

SPECIJALISTIČKA EDUKACIJA KAO MERA SUPROTSTAVLJANJA ORGANIZOVANOM KRIMINALU	1
--	---

Darko Marinković

KRIMINALISTIČKA STRATEGIJA SUZBIJANJA ORGANIZOVANOG KRIMINALITETA – Osnovni konstitutivni elementi	13
--	----

Nebojša Teofilović

RELACIJE KORUPCIJE I ORGANIZOVANOG KRIMINALITETA	37
---	----

Dragana Kolarić

UPOREDNA ANALIZA KRIVIČNOPRAVNE KONVENCIJE O KORUPCIJI SAVETA EVROPE I NACIONALNOG KRIVIČNOG ZAKONODAVSTVA – Dostignuta rešenja i pravci razvoja	57
--	----

Milan Milošević

KOSOVO AND METOHIA – THE EPICENTER OF TERRORISM IN WEST BALKAN	71
---	----

Slaviša Vuković

MOGUĆI PRAVCI PREVENCIJE SAVREMENOG TERORIZMA.....	83
--	----

Đorđe Đorđević

RAZBOJNIČKA UBISTVA U SAVREMENOM KRIVIČNOM PRAVU	97
--	----

Zoran Đurđević

TENDENCIJE U PREVENCIJI KRIMINALITETA NASILJA	109
---	-----

Ostoja Krstić

PREVENTIVNO POSTUPANJE POLICIJE U VANREDNIM SITUACIJAMA	125
---	-----

Dane Subošić

POSTUPAK POLICIJSKOG PREGOVARANJA U TALAČKIM SITUACIJAMA	149
--	-----

Saša Mijalković**Goran Bošković**

ILEGALNE MIGRACIJE – POJAM I VIDOVI MANIFESTOVANJA	173
--	-----

Zorica Vukašinović

PROFESSIONALIZATION OF SERBIAN CIVIL SERVICE IN THE FUNCTION OF CRIME PREVENTION – European Union Civil Service Development Baselines	189
---	-----

PREDGOVOR

Ova publikacija predstavlja zbornik radova istraživača učesnika u naučno-istraživačkom projektu „Sprečavanje i suzbijanje savremenih oblika kriminaliteta“, koji Kriminalističko-policijska akademija realizuje u okviru petogodišnjeg programa osnovnih istraživanja Ministarstva nauke i zaštite životne sredine Republike Srbije.

Radovi obuhvaćeni ovim zbornikom su deo aktivnosti naučnoistraživačkog tima u 2006. godini i odnose se na problematiku organizovanog kriminaliteta, terorizma, korupcije, kriminaliteta nasilja i drugih teških krivičnih dela i na ulogu policije u prevenciji i suzbijanju tih pojava i dela.

Zahvaljujemo Ministarstvu nauke i zaštite životne sredine za finansijsku pomoć za izdavanje ove publikacije.

Beograd,
20. novembar 2006. godine

Urednici

SPECIJALISTIČKA EDUKACIJA KAO MERA SUPROTSTAVLJANJA ORGANIZOVANOM KRIMINALU

Prof. dr Vladimir Krivokapić
Kriminalističko-policijska akademija, Beograd

Sažetak: Autor u radu razmatra probleme organizovanog kriminala, njegove osnovne oblike kao i mere suprotstavljanja. Prema zapažanju autora, ekspanzija međunarodnog organizovanog kriminala se uočava u domenu međunarodne trgovine drogom, oružjem, ukradenim vozilima, kulturnim dobrima, pranju prljavog novca i njegovom reinvestiranju u naizgled legalne delatnosti.

Autor ukazuje na potrebu za potpunom i specijalističkom edukacijom policijskog i pravosudnog kadra radi uspešnijeg suprotstavljanja terorizmu i organizovanom kriminalu.

Ključne reči: *organizovani kriminal, terorizam, suzbijanje, sprečavanje.*

UVOD

U procesu globalizacije i tehnološkog progresa, prateća pojava pozitivnih promena neretko je i širenje nelegalnih i destruktivnih aktivnosti, čija je tendencija stvaranje organizovanih kriminalnih grupa. Međunarodni organizovani kriminalitet naišao je na pogodan teren za razvoj svojih mnogobrojnih oblika, čija se ekspanzija uočava u domenu međunarodne trgovine drogom, oružjem, ukradenim vozilima, kulturnim dobrima, pranju prljavog novca i njegovom reinvestiranju u naizgled legalne delatnosti. U porastu su i trgovina ljudima i njihovim organima kao i ilegalne migracije. Organi nadležni za donošenje, pa i sprovođenje zakona, mnogo sporije se prilagođavaju novim tendencijama za razliku od kriminalnih organizacija, fleksibilnih i dinamičnih, koje to čine brzo, zloupotrebljavajući, pri tome, pozitivne demokratske promene kao i naučno-tehnički progres.

U većini slučajeva, organizovani kriminalitet otežava, ali i čini neophodnom reformu institucija kao što su policija, carinske službe ili sudski aparat. Pojedinci iz ovih institucija, međutim, delom su postali podložni kriminalnom uticaju, a pre svega korupciji, što nesumnjivo usporava demokratske procese i dovodi u pitanje uspešnost stabilizacije i prosperiteta novih tranzicionih sistema. Naročito je korupcija postala česta praksa u okviru javne uprave, carinskih službi, bankarskog sektora i privatnih preduzeća koja podstiču trgovinu. Ovaj oblik kriminaliteta, čija je „tamna brojka“ nesumnjivo velika, blisko je povezan s porastom carinskih prekršaja na praktično celom području Balkana, a prati i druge oblike nelegalnih aktivnosti. Korupcija pospešuje sve druge oblike kriminalnih aktivnosti i opstruira primenu zakona.

Adekvatna zakonska regulativa i uspešnost njene primene i unapređenje međunarodne saradnje u borbi protiv organizovanog kriminaliteta istovremeno pospešuju i mogućnosti suprotstavljanja njegovim najopasnijim oblicima kao što su terorizam, narkodelikti, korupcija itd. Nedostatak relevantnih podataka koji bi poslužili kao osnova za proučavanje organizovanog kriminaliteta otežava, međutim, sprovođenje racionalne politike suzbijanja organizovanog kriminaliteta na tom području. Treba ukazati i na potrebu za potpunom i specijalističkom edukacijom policijskog i pravosudnog kadra radi uspešnijeg suprotstavljanja terorizmu i organizovanom kriminalitetu. Osim što u duhu profesionalne etike treba da bude efikasan i primeren praksi i otvoren prema kreativnim idejama, novi sistem edukacije kao sinonim određenog koncepta podrazumeva i modernizaciju metoda i tehnika nastave i adekvatnu materijalno-tehničku opremljenost. Svakako da je efikasno suprotstavljanje kriminalitetu zasnovano na savremenom obrazovanju.

TERORIZAM – OPASNOST ZA BEZBEDNOST

Terorizam ima sve karakteristike drugih oblika tajnog kriminalnog udruživanja, a koji nemaju političku motivaciju (narko-kriminal, korupcija, pranje novca). Baš zbog njihovog preplitanja i sažimanja, terorizam delimično gubi karakter isključivo političke inkriminacije, bilo da je reč o neposrednim izvršiocima i njihovim namerama, bilo o posledicama. Kao destruktivan način rešavanja socijalnih problema i političkih konflikata, iako surov i nehuman, on nalazi svoje pristalice i podršku u delu politički ekstremne populacije koja odobrava nasilje kao način rešavanja društvenih i političkih problema. Odnosi između država su takvi da gotovo ne postoji mogućnost da rešavanju konfliktnih situacija pristupe na način koji je međunarodna zajednica proklamovala u svojim poveljama, deklaracijama i konvencijama. Rešavajući političke razmirice nasiljem, uništavanjem ljudskih života i materijalnih dobara, čovek i društvo pokazuju nemoć u ostvarivanju osnovnih ljudskih prava i sloboda mirnim, političkim i humanim sredstvima.

Čini se da su ostvarivanje demokratskih prava i sloboda čoveka i svih univerzalnih vrednosti, kao humani zahtevi, značajnim delom u sferi ideala. Najopasniji oblik terorizma je kada konkretni teroristički akt, kao sredstvo borbe određene po-

litičke grupacije, u drastičnim slučajevima dobija „pravo građanstva“. Kada teroristi dođu na vlast, teroristička aktivnost se realizuje i opravdava kao sredstvo „revolucionarne vlasti“. Ona može da se transformiše u vladavinu terora, a održava se isključivo nasiljem bez mogućnosti njenog preobraćenja u humanu i mirotvornu. Savremeno društvo je opterećeno pitanjem da li se terorizam može suzbiti isključivo nasiljem i to državnim. Pitanje nije nimalo jednostavno jer nasilje, posebno oružano, isključuje principe humanitarnog prava i ima karakter odmazde u kojoj stradaju i nedužni i apolitični građani.

Primena nasilja i teror su česti pratioci demokratskih procesa u pojedinim zemljama, pa pretila opasnost da demokratija ponekad poprimi karakter jednog anarhičnog procesa. Zbog toga, demokratski procesi u zemljama u kojima je demokratija u začetku čine demokratiju u njima nestabilnom. Naime, mnoge od tih zemalja su ugrožene unutrašnjim podelama, sukobima, korupcijom i terorom finansijske i vojne elite. Porast kriminala, ili pak njegova stagnacija zabeleženi su i u dobro organizovanim državama, u kojima pojedine službe i institucije funkcionišu efikasno i pravno usklađeno. Njime su ugroženi država, njeno uređenje kao i društveni i privatni interesi građana, čiju zaštitu sve više preuzimaju njihove privatne policije. I pored pozitivnih efekata, ipak postoje rizici da se u privatnim policijskim organizacijama angažuju pojedinci koje karakteriše nestručno rukovanje oružjem, pa oni, pored toga, preuzimaju i ovlašćenja koja može da ima samo državna policija. Pojedinačno ili grupno, ova lica u okviru svojih ilegalnih organizacija mogu biti zloupotrebljena u različite svrhe, a za razliku od motiva naručioca, njihov motiv je materijalne prirode. U slučaju konfliktnih situacija na nacionalnom i međunarodnom planu koje eskaliraju u nasilje, ove snage, po pravilu, poprimaju karakter parapolicijskih ili paravojnih grupacija.

Kriminalitet danas karakteriše visok stepen organizovanosti kako na unutrašnjem tako i na međunarodnom planu. Kada je reč o njegovom obimu, on se stalno povećava, a karakterišu ga i porast recidivizma, profesionalizam i specijalizacija, zloupotreba tehničkih dostignuća i pojava novih kriminalnih oblika, tajnost i raznovrsnost organizovanja i delovanja, internacionalizacija, ogromna prateća finansijska sredstva i to iz više nezavisnih finansijskih sistema, oslabljena efikasnost organa otkrivanja, čemu znatno doprinosi i porast materijalnih troškova neophodnih za suzbijanje kriminaliteta. I obrnuto, kapital stečen kriminalom, kao i onaj koji služi za njegovu aktivaciju, enormno se uvećava, kao i mogućnost kriminalnog organizovanja i ispoljavanja. Enormna sredstva kojima raspolaže organizovani kriminal opasna su koliko i sama kriminalna dela. Na međunarodnom planu su posebno izražene čvrsta unutrašnja organizaciona povezanost organizovanog kriminala i njegova finansijska fundiranost, koja moćne kriminalne organizacije čini veoma funkcionalnim. Intenzivan razvoj komunikacija je pogodio čvršćem i obuhvatnijem kriminalnom povezivanju.

U međusobnim odnosima kriminalnih organizacija postoje nepisana pravila pretnje na osnovu moći, brojnosti članova i organizovanosti svetskog „prljavog“ kapitala kojim raspolažu. Reč je o odnosima koje karakterišu: a) nezakonito pos-

lovanje na svojim područjima i kriminalnim oblastima; b) borba za prestiž u osvajanju istih područja, uključujući i različite vrste sukobljavanja koje idu sve do fizičkog likvidiranja, i c) nije isključena ni veoma bliska saradnja na obostranu korist. Svakako je najopasnija kombinacija koja dovodi do kriminalnog globalizma, odnosno povezivanja kriminalnih organizacija iz pojedinih zemalja, čime kriminalitet postaje međunarodni problem koji uslovljava potrebu i obavezu da se veliki broj država poveže i čvrsto organizuje na antikriminalnom planu.

Uočava se i zloupotreba kompjuterske tehnike radi vršenja pojedinih krivičnih dela motivisanih koristoljubljem i političkim ciljevima (špijunaža, terorizam itd.) jer elektronska pošta postaje suštinsko sredstvo koje poništava vreme i distance. Posebnu društvenu opasnost predstavlja realna prognoza da će „tamna brojka“ kriminaliteta uz primenu oružanog nasilja biti i dalje u porastu (tome doprinosi posedovanje velike količine ilegalnog oružja, odnosno mogućnost da se ono zloupotrebi), uprkos naporima državnih organa da se ona smanji i svede u legalne okvire.

Posledice ove vrste latentnog kriminaliteta osećaju se samo posredno jer su i one skrivene, pa je i ovaj kriminalitet utoliko opasniji. Iz tog razloga, organi unutrašnjih poslova onemogućeni su da uspešno deluju ne samo u pravcu suzbijanja nego i u pravcu primene preventivnih mera suočavanjem s uzrocima i posledicama tih dela, odnosno s uslovima u kojima ona nastaju, ili otkrivanjem pretkriminalnih situacija ili stanja. Kada je reč o ovoj vrsti krivičnih dela, njihovim otkrivanjem, po pravilu, postaje poznat i izvršilac. Nije isključena uska povezanost terorizma s krivičnim delima koja, osim političkog imaju i ekonomski motiv, posebno kada je reč o međunarodnom terorizmu, „pranju novca“ posredstvom velikih novčanih fondova, ili kada su u pitanju multinacionalne kompanije koje nemaju samo ekonomsku već i političku moć i političke aspiracije prema vlasti.

Kada je reč o kriminalitetu čiji je *modus operandi* nasilje, zbog česte upotrebe oružja i porasta broja ubistava, kao i prirodnih posledica toga, i velikog broja neotkrivenih izvršilaca, postavlja se pitanje da li postoji opasnost da oružani gangsterizam izmakne efikasnoj kontroli policije i krivičnog pravosuđa na opštem planu, kao i drugim organima zaduženim za sprovođenje zakona? Svakako da eskalacija kriminalnog nasilja opominje na opreznost. Poprište najtežih kriminalnih obračuna postale su urbane sredine, u kojima se obično nalazi veliki broj nedužnih ljudi kao potencijalnih žrtava. Posebno je opasna upotreba eksploziva i eksplozivnih naprava, koji pri upotrebi van ratnog područja postaju „argument“ kriminalnog podzemlja. U većini slučajeva je reč o smišljenim i dobro organizovanim i profesionalnim ubistvima na najnehumaniji način kao posledici neraščišćenih odnosa u organizovanom kriminalnom podzemlju, pri čemu nisu isključeni ni politički motivi.

Uloga policije i drugih organa u suprotstavljanju organizovanom kriminalitetu i terorizmu od presudnog je značaja. Od policije se zahteva da bez obzira na to da li je reč o pojedincima ili strukturama koji su nosioci finansijske, ekonomske, pa i političke moći, otkriva kriminalitet u pripremi, da konspirativnim prodorom u kriminalne sredine dođe do saznanja o tajnom kriminalnom povezivanju i planira-

nju krivičnih dela. Organizovanom kriminalu se može suprotstaviti samo mobilna, efikasna, dobro obučena i informisana policija. Iako konspirativan rad policije može izgledati suprotan demokratskim principima i nadzorima savremenog društva, neretko međutim, on je jedini efikasan način suprotstavljanja savremenim oblicima kriminalnog organizovanja i delovanja. Svakako da je neophodna i podrška javnosti kao i međunarodnog faktora. Policija u svakoj situaciji može biti angažovana da preduzima odgovarajuće mere za suzbijanje kriminaliteta, tj. za otkrivanje krivičnih dela, kao i za prikupljanje podataka i činjenica radi dokazivanja krivičnog dela i krivice izvršioca. Tome doprinose mogućnost saradnje i koordinacije pojedinih organa unutrašnjih poslova po vertikalnoj i horizontalnoj osnovi, mobilnost službe, veliki ljudski i tehnički potencijali, stručna obučenost kadra, kao i preduzimanje pojedinih mera i radnji oslobođenih procesne forme. Od posebnog značaja je međunarodna saradnja ne samo između zemalja u tranziciji nego i uopšte, s obzirom na to da područja kriminalnog delovanja nemaju granice.

Buduća aktivnost državnih organa treba da bude dopunjena angažovanjem građana i pojedinih njihovih asocijacija, odnosno subjekata koji se javljaju kao značajni nosioci preventivnih delatnosti, tj. onih delatnosti koje su bile u isključivom domenu državnih organa. Radi suprotstavljanja kriminalitetu na unutrašnjem i međunarodnom planu, državni organi moraju da neprekidno i profesionalno doprinosu i unapređuju svoju funkciju u skladu s objektivnim potrebama suprotstavljanja kriminalitetu, naročito kada su u pitanju tajno i organizovano kriminalno delovanje, terorizam kao nasilje i oblik političkog delikta, pojedini organizovani i profesionalni oblici kriminaliteta kojima se ugrožavaju odnosno povređuju lična, društvena i materijalna dobra, ljudski životi i slično. Terorizam se ubraja među najteže oblike kriminaliteta koji u punoj meri sjedinjuju aktivnost policije i drugih državnih organa i društvenih subjekata. Terorizam po svojoj nehumanosti prevazilazi ostale kriminalne akte, naročito zbog toga što pogađa i jedan broj potpuno nedužnih građana. To uslovljava još čvršće povezivanje policije i drugih državnih organa s građanima i drugim subjektima društva radi njegovog suzbijanja i sprečavanja, a posebno zbog mogućnosti eskalacije terorističkih akcija više terorističkih organizacija.

Evropski savet je u svojoj rezoluciji broj 98/C 408/01 od 21. decembra 1998. godine predvideo niz mera s ciljem sprečavanja organizovanog kriminaliteta, uz insistiranje na ostvarivanju opšte strategije za borbu protiv njega.¹ Iako se u ovoj

¹ Rezolucija insistira na saradnji, odnosno koordinaciji rada nacionalnih bezbednosnih službi cele društvene zajednice u suprotstavljanju organizovanom kriminalitetu. Njeni autori se zalažu za stvaranje kulturne svesti i klime na nacionalnom nivou o potrebi borbe protiv kriminala, nezaposlenosti i siromaštva, za integrisanje marginalizovanih društvenih grupa, za uspešno uključivanje u društvo pojedinaca koji se vraćaju s izdržavanja kazne zatvora... U Rezoluciji se ističe da je za prevenciju organizovanog kriminaliteta neophodno sprečavati pojavu širenja crnog tržišta, a naročito ilegalnog tržišta narkotika. Radi sprečavanja korupcije, autori se zalažu za onemogućavanje protivno-pravnih ugovora pojedinaca i državnih službi u vezi s finansijskim poslovima velike vrednosti, a zatim i u pogledu finansiranja političkih partija. S ciljem prevencije organizovanog kriminaliteta, ističe Rezolucija, nužno je razviti adekvatnu informacionu i edukativnu mrežu zahvaljujući kojoj bi

rezoluciji terorizam ne navodi izričito, njegovo eksponiranje je moguće skoro u svim odnosima u kojima se pojavljuje i organizovani kriminalitet. Prema tome, teroristički akt može biti koliko povod toliko i posledica, bilo s primarnom, bilo sa sekundarnom političkom motivacijom.

S ciljem sprečavanja terorizma na međunarodnom planu usvojen je veći broj rezolucija i zaključaka u kojima se od država zahteva da ne organizuju, podstiču i ohrabruju pojedine terorističke aktivnosti protiv drugih država, da ih ne podržavaju i ne učestvuju u terorističkim aktima. Spremnost za preduzimanje preventivnih aktivnosti u odnosu na terorizam postoji i u okviru Interpola, bez obzira na pravila koja nameće član 3 Statuta Interpola. Federalni sekretarijat ima ovlašćenja (Rezolucija 7/1984) da prikuplja informacije kako o neposrednom širenju terorističkih akata tako i šire informacije o terorističkim organizacijama, njihovoj taktici i njihovim strateškim ciljevima, o njihovoj povezanosti s drugim organizacijama, pa čak i s državama ili predstavnicima vlasti. Policijske aktivnosti u okviru Međunarodne organizacije kriminalističkih policija odnose se i na formiranje posebnih antiterorističkih grupa. Tako, radna grupa Trevi-Evropol (terorizam, radikalizam, ekstremizam, nasilje) predstavlja formu policijske saradnje u zemljama članicama Evropske unije, pa samim tim i u zemljama u tranziciji.

Danas u svetu policijske jedinice za intervenciju u vanrednim situacijama su sve organizovanije i u odnosu na opasnost koja pretila od izvršenja krivičnih dela terorizma i sličnih dela nasilja. U pitanju su intervencije za koje su neophodne posebna obučenosť i spremnost policijskih jedinica za vršenje određenih policijskih zadataka.

Treba imati u vidu činjenicu da su kriminalci, odnosno lica sklona nasilju, spremna da veoma brutalno i nehumano napadnu ne samo policiju već i građane, iz čiste obesti, ili kada im se nađu na putu. Pitanje srazmere između represivnosti od strane policije i agresivnosti od strane kriminalaca u navedenom smislu veoma je delikatno, pri čemu je ipak najvažnije sačuvati ljudske živote i materijalna dobra, dok zalaganje za „etičke vrednosti“ ponekad nema racionalno ni humano opravdanje.

Uspešno suprotstavljanje terorizmu kao međunarodnom problemu koji ugrožava i male i moćne države, zahteva njegovu precizniju određenost i definisanost nego što je to sada slučaj. Kako ne postoji opšteprihvaćena definicija terorizma na međunarodnom planu, ukazuje se mogućnost da se ispolje različite političke aspiracije i da terorizam postane pogodan razlog za ostvarivanje političkih ciljeva primenom nasilja. Kada je u pitanju terorizam, upravo različitost i nepostojanje strateških i opšteprihvaćenih merila na međunarodnom planu doprinosi njegovoj potpunijoj eskalaciji. S obzirom na vezu terorizma s organizovanim kriminalom, sve

najšira javnost bila upoznata s rezultatima istraživanja vezanih za izvore, prirodu i posledice daljeg širenja organizovanog kriminaliteta. U ovom aktu se posebno insistira na saradnji između pojedinih bezbednosnih službi pojedinih država, naročito u pogledu međusobnog informisanja o novim oblicima i metodama suprotstavljanja organizovanom kriminalitetu. Ističe se kao korisna i saradnja sa svim ostalim relevantnim međunarodnim organizacijama.

primedbe koje se odnose na slabosti suprotstavljanja organizovanom kriminalu, odnose se i na terorizam.

Pošto je reč o najtežem zločinu i jednom od najnehumanijih zločina kome treba pridati pre svega krivičnopravni značaj, etikete i tipove pojedinih vrsta terorizma kao „opravdan“, „pravedan“, „revolucionaran“, „kontrarevolucionaran“ svakako treba odbaciti. Krajnja nehumanost i destruktivnost svih terorističkih organizacija, akcija i aktera trebalo bi da budu praćene unifikacijom pravne regulative upravo s ciljem sprečavanja i suzbijanja terorizma i na međunarodnom planu². Takođe, u slučaju terorizma, treba upražnjavati akt ekstradicije i akt izručenja, odnosno ne treba dozvoliti azil. S aspekta humanitarnog prava, odnosno zaštite ljudskih života i njihovih sloboda, bilo bi opravdano da Interpol i Europol preuzmu potpunu nadležnost u domenu policijskih ovlašćenja u odnosu na terorizam i njegove akte, i to na način kao da je reč o klasičnim deliktima, a koji su, po pravilu, manje društveno opasni. Tako bi se smanjile mogućnosti azilantske zaštite i pojednostavile mere ekstradicije kao oblik suprotstavljanja terorizmu na međunarodnom planu. Zemljama koje pružaju utočište ili vrše obuku terorista, treba to zabraniti. Treba težiti ostvarivanju uslova za suprotstavljanje terorizmu primenom mera socijalne prevencije, socijalne, ekonomske, kriminalne politike, kulture, informisanja, obrazovanja i slično. Izučavanju terorizma treba pristupiti interdisciplinarno i osim fenomenoloških karakteristika, potrebno je utvrditi uzročnost terorizma i planirati i programirati prevenciju na međunarodnom i nacionalnom planu. Sredstva informisanja ne bi trebalo da prenose zahteve terorista, kao ni planove organa bezbednosti bez ovlašćenja jer preuzimanje odgovornosti za terorističke akte svojevrсна je promocija i politička propaganda terorista. Radi ranog otkrivanja terorističkih organizacija i njihovih planova, neophodno je stvaranje specijalizovanih formacija. Takođe, neophodno je definisanje i kodifikacija terorizma bez političke pristrasnosti. Treba otklanjati teorijske dileme u razlikovanju terorizma od gerile, oslobodilačkih ratova itd. Uloga kriminalistike se sastoji u sledećem: blagovremenom i efikasnom otkrivanju terorističkih organizacija, akata i aktera terorizma; otkrivanju materijalnih tokova za finansiranje terorističkih organizacija koji su uvek kriminalni; unifikaciji politike i krivičnopravne strategije protiv terorizma na lokalnom, unutrašnjem i međunarodnom planu; stvaranju informativno-obaveštajne mreže na strogo konspirativnoj osnovi; ostvarivanju koordinacije i interakcije policijskih mera s merama drugih organa.

ILEGALNE MIGRACIJE I TRGOVINA LJUDIMA

Ilegalne migracije i trgovina ljudima su krivična dela koja sasvim izvesno spadaju u domen organizovanog kriminaliteta. Ove kriminalne delatnosti odvijaju se u sistemu dobro usklađenih i organizovanih aktivnosti i postupaka manje ili više hijerarhijski povezanih pojedinaca ili grupa, što ukazuje na to da je reč o dobro

² Ovde smetnju predstavlja uticaj pojedinih država čija se merila „dvostrukih standarda“ odražavaju i na pravila postupanja u slučaju pojave terorizma ili terorističkih akata.

organizovanom kriminalnom mehanizmu s precizno određenim ulogama u kriminalnom lancu. Delatnosti kao što su pronalaženje lica koja će biti objekat migracije i trgovine, njihov prihvatanje, transport i sakrivanje, obezbeđivanje ličnih dokumenata falsifikovanjem ili na drugi način, dalja kriminalna eksploatacija ili iskorišćavanje tih lica *post festum*, ukazuju na odnos saučesništva, tj. kriminalnog udruživanja po pravilu na širem, inostranom području i s većim brojem aktera. Pošto ovaj oblik kriminalnog organizovanja ima sve karakteristike organizovanog kriminala uopšte, ne treba zanemariti ni to da su i sasvim različiti oblici organizovanog kriminaliteta u svojoj interakciji međusobno povezani, isprepleteni, da se međusobno sažimaju i dopunjuju, bilo da je reč o pojedinim deliktima opšteg prava (narkodelikti, pranje novca, ilegalna trgovina delovima ljudskog tela, oružjem i municijom, cigaretama, džepnim krađama, organizovanju i posredovanju u prostituciji), bilo da su u pitanju politički delikti (terorizam, diverzije, špijunaža...). Reč je o krivičnim delima koja imaju međunarodni karakter, pa pojedine države ovom problemu prilaze na različite načine, u skladu sa svojim opredeljenjima i motivima.

Osim ilegalnih migracija, i drugi migracioni procesi, kao što su prinudne migracije ili izbeglištvo, sobom nose još teže posledice kada su u pitanju povrede čovečnosti i međunarodnog prava i uopšte prava na život i ljudsko dostojanstvo. Ilegalne i prinudne migracije, kao dva vida migracija, ne predstavljaju samo kriminalno-politički problem već podjednako i socijalni, politički, ekonomski, psihološki, viktimološki, međunarodni problem. Migracioni faktor koji nastaje kao posledica migracija nosi sobom izražen problem adaptacije novim uslovima života jer se migranti obično teško prilagođavaju novoj sredini i nemaju osećaj nacionalnog identiteta. Ovi problemi u vezi s prilagođavanjem posledica su sukoba kultura, vrednosti, običaja, normi ponašanja, svesti, kao i socijalnih i ekonomskih pritisaka koje migranta prate i opterećuju, što dovodi do destruktivnog ponašanja i ispoljavanja agresije. Netolerancija se ispoljava ne samo u smeru migrant–nova sredina već i obrnuto, u odnosima sredine prema migrantu.

Većina autora se slaže s tim da migracije iz sela u grad (ili iz neurbanih u urbane industrijske zone) obično dovode do porasta kriminala po migracionoj osnovi. Migracije iz zemlje u inostranstvo imaju za posledicu kriminalizaciju dela migranata, obično onih koji su u „obećanu zemlju“ došli zbog avanturizma, ili su se našli na ivici bede i bez sredstava za egzistenciju. Kriminalitet migracionih kretanja se zato u velikoj meri uvećava ukoliko su migracije ilegalne, odnosno prinudne.

Najnehumanije su izbegličke migracije jer su prinudne i nasilne. Oni koji su objekti ilegalnih migracija imaju nešto drugačiju sudbinu. Skoro izvesno, njihov život usmeren je u destruktivnom pravcu, pri čemu su oni nadalje nosioci kriminalnog ili socijalnopatološkog ponašanja, ili žrtve takvih aktivnosti od strane drugih. Ilegalne migracije i trgovina ljudima, više nego ijedna druga vrsta kriminaliteta, zalaze u područje socijalne patologije i ispoljavaju se zajedno s prostitucijom, pedofilijom, skitničarenjem, prosjačenjem. Reč je o svojevrsnim oblicima patologije i nasilja u kojima, dobrovoljno ili prinudno, učestvuje i sama žrtva koja je neretko saučesnik, odnosno saizvršilac.

Planiranje i programiranje suprotstavljanja, pre svega ovoj vrsti kriminaliteta, treba da se odvija shodno rezultatima istraživanja njihovih fenomenoloških, etioloških i viktimoloških karakteristika.

Svakako da policija ima posebnu ulogu kako na planu otkrivanja tako i na preventivnom planu. Preventivno suprotstavljanje policije ovoj vrsti kriminaliteta nužno nameće usmeravanje njene kriminalističko-operativne strategije ka koordinaciji i saradnji s javnošću, društvenim i državnim organima, kao i službama (socijalnim, ugostiteljskim, turističkim, saobraćajnim, špediterskim), zatim s porodicom, prihvatnim centrima, centrima za socijalni rad, obrazovnim ustanovama. Od presudnog značaja je saradnja policije i organa pravosuđa koja je nužan i neophodan uslov ne samo za suzbijanje već i za sprečavanje ovih pojava.

Saradnja policije i drugih subjekata treba da se odvija na lokalnom, centralnom i međunarodnom nivou. Na lokalnom nivou, ona treba da rezultira prodorom u kriminalna i kriminogena područja, poročne sredine, posebno one koje imaju organizacionu ili funkcionalnu strukturu pogodnu ovoj vrsti kriminaliteta i usmerenu ka njoj (na primer, pojedine verske sekte, narkodileri, šverceri, podvodači...). Posebno su interesantni pojedini ilegalni objekti, kao, na primer, ilegalna prenoćišta, ilegalni ugostiteljski ili kockarski objekti. Svakako da je falsifikovanje nužni pratilac tih krivičnih dela. Zato je neophodna reforma zakonodavstva ne samo u krivičnopravnoj oblasti već i u oblasti kretanja i boravka stranaca, socijalne i zdravstvene zaštite, zaštite ostalih ljudskih prava kako na unutrašnjem tako i na međunarodnom planu. Nužno je smanjiti mogućnost zloupotrebe azila u slučajevima kada postoje takvi pokušaji i akte ekstradicije učiniti izvesnijim i efikasnijim. Uslove za smanjenje ilegalnih migracija i trgovine ljudima treba ostvarivati primenom mera socijalne prevencije, socijalne, ekonomske i kriminalne politike. Sredstva informisanja tokom obaveštavanja o tim pojavama ne treba da ometaju organe bezbednosti, posebno u smislu otkrivanja i obezbeđenja dokaza o izvršenim krivičnim delima. Neophodno je i stvaranje specijalizovanih formacija u policiji za rano otkrivanje kriminalnih organizacija i pojedinaca, kao i njihove međusobne povezanosti.

Takođe, projektovanje i realizovanje naučnoistraživačkog rada u odnosu na organizovani kriminalitet i usmeravanje istraživanja ka tim njegovim oblicima stvorilo bi utemeljeniju osnovu za praktično suprotstavljanje policije i organa pravosuđa kako na represivnom tako i na preventivnom planu. Neophodno je ostvariti punu zaštitu žrtava tih krivičnih dela u skladu s međunarodnim aktima o zaštiti ljudskih prava. Treba intenzivirati policijsku saradnju na međunarodnom planu i kroz druge oblike međunarodne saradnje, a uz pomoć evropske zajednice i drugih međunarodnih institucija i asocijacija. Posebno je, u tom smislu, interesantna saradnja s pograničnim zemljama, naročito po pitanju uzajamnog informisanja, kontrole graničnih prelaza i carinskih delatnosti.

Visok stepen profesionalizma i specijalizacije nadležnih organa, kao i međunarodna saradnja policijskih službi i ostalih institucija, neophodni su i da bi se sprečila kriminalna delatnost na štetu kulturnih dobara i otkrili njihovi učinioci. U

okviru programa Grupe za borbu protiv korupcije Saveta Evrope i Evropske komisije, tokom istraživanja sprovedenog u šesnaest zemalja Centralne i Istočne Evrope, ustanovljena je upletenost kriminalnih organizacija u ilegalno umetničko tržište. Krađama u centralnoj i istočnoj Evropi ide na ruku nedovoljna zaštita kulturnog nasleđa, ali i nepostojanje zakonodavne uređenosti umetničkog tržišta. Mere zaštite kulturnih dobara se odnose, pre svega, na njihovu pravnu zaštitu na nacionalnom i međunarodnom planu. Napori međunarodne zajednice treba da budu usmereni ka sporazumevanju o zaštiti kulturnih dobara u slučaju rata ili drugih oružanih sukoba, u pravcu posebne zaštite svetske kulturne i prirodne baštine, ka preduzimanju mera za zabranu i sprečavanje nedozvoljenog uvoza, izvoza i prenosa kulturnih dobara i u pravcu povraćaja ukradenih i protivpravno izvezenih kulturnih dobara. Sa stanovišta međunarodnog prava, zaštita kulturnih dobara konkretizovana je međunarodnim konvencijama. Na planu nezakonitog uvoza, izvoza i transfera kulturnih dobara, UNESCO je sproveo akciju donošenja *Konvencije o merama za zabranu i sprečavanje nedozvoljenog uvoza, izvoza i prenosa svojine kulturnih dobara* (od 14. novembra 1970), čiji je cilj da na međunarodnom planu pojača borbu protiv ilegalne trgovine uspostavljanjem saradnje među državama, kao i etičkih normi u oblasti prenosa svojine kulturnih dobara, a koju je većina zemalja Zapadne Evrope odbila da prihvati.

I UNIDROIT, nezavisna nevladina organizacija osnovana 1926. godine, sa sedištem u Rimu, donela je 1995. godine *Evropsku konvenciju o ukradenim ili nezakonito izvezenim kulturnim dobrima*. Ovom konvencijom (koja je dopuna UNESCO-voj konvenciji iz 1970) prvi put na međunarodnom nivou utvrđuje se načelo pravne zaštite nacionalne kulturne baštine i omogućava, uz izvesne pretpostavke, povrat ukradenih i ilegalno izvezenih predmeta. Konvencija pruža mogućnost bolje zaštite i bezbednosti vlasnika umetničkih dela, olakšava postupak restitucije i povrata ukradenog ili nezakonito izvezenog kulturnog dobra vlasniku (poglavlje II, čl. 3 i 4), odnosno zemlji porekla kulturnog dobra (poglavlje III, čl. 5–7). Veće Evrope je usvojilo dva teksta koja se odnose na zaštitu kulturnog blaga zemalja članica: Uredba Saveta Evropske unije o izvozu kulturnih dobara (1992) i Direktiva Evropske unije o restituciji ilegalno izvezenih kulturnih dobara (1993). Saradnja Evropske unije s drugim zemljama može biti zasnovana na ugovorima koji predviđaju uzajamnu pomoć (razmena informacija, nadzor sumnjivih osoba, robe i transporta, poverljivost informacija...). Ove mere su korisne u procesu suzbijanja kriminaliteta na štetu kulturnih dobara, posebno kada su u pitanju sakralni predmeti (koji su na meti kriminalaca u zemljama Istočne Evrope).

U ovoj borbi, od presudnog značaja je uloga Interpola koji je formirao bazu podataka o ukradenim umetničkim delima, a koja sadrži informacije o oko 20.000 umetničkih dela s njihovim detaljnim opisom, i koju mogu konsultovati sve zemlje članice. Interpol saraduje s Međunarodnim savetom muzeja (ICOM), jednom od institucija koje deluju preventivno, promovisanjem profesionalne etike i pojačane bezbednosti muzejskih kolekcija. Svakako su neophodni bolja fizičko-tehnička zaštita kulturnih dobara na određenim lokalitetima i u određenim objektima, struč-

nost i savesnost zaposlenih radnika i određeni oblici edukacije, s ciljem stvaranja boljih uslova za efikasniju zaštitu kulturnih dobara i veću efikasnost u otkrivanju krivičnih dela izvršenih na štetu kulturnih dobara i njihovih učinilaca.

Literatura

- Abadinsky, H.: *Organized crime*, Belmont: Wadsworth: Thomson Learning, 2003.
- Combs, C. C.: *Terrorism in the Twenty-First Century*, New Jersey: Prentice Hall, 1997.
- Glossary on Migration*, Geneva: International Organization for Migration, 2004.
- Krivokapić, V.: *Prevenција kriminaliteta*, Beograd: Policijska akademija, 2002.
- Krivokapić, V.: Terorizam kao oblik organizovanog kriminaliteta i mere suprotstavljanja. U: *Bezbednost*, God. 44, broj 5 (2002).
- Krivokapić, V.: Ilegalne migracije i trgovina ljudima kao oblici organizovanog kriminaliteta. U: *Bezbednost*, God. 44, broj 6 (2002).
- Krivokapić, V.: Suzbijanje i sprečavanje kriminaliteta na plovnim objektima u graničnoj zoni. U: *Bezbednost*, God. 46, broj 1 (2004).
- Krivokapić, V.: Policijska delatnost na prevenciji kriminaliteta u lokalnoj zajednici. U: *Zbornik radova 2004*, Beograd: Fakultet civilne odbrane Univerziteta u Beogradu, 2004.
- Krivokapić, V.: *Kriminalistika – taktika*, Beograd: Policijska akademija, 2005.
- Martin, J. M.; Romano, A. T.: *Multinational crime: Terrorism, Espionage, Drug and Arms Trafficking*, London: Sage Publications, 1992.
- Migrations et protection des droits de l'homme*, Genève: Organisation Internationale pour les Migrations, 2005.
- Passas, N. (ed.): *Organized crime*, Brookfield: Dartmouth, 1995.
- Thackrah, J. R.: *Dictionary of terrorism*, London: Routledge, 2004.
- Samardžić, R.: Organizovani kriminalitet i nelegalne aktivnosti u vezi s kulturnim dobrima. U: *Organizovani kriminalitet: stanje i mere zaštite*, Zbornik radova, Beograd: Policijska akademija, 2005, str. 644–669.
- Shelley, L. I.: Methods not motives: implications of the convergence of international organized crime and terrorism. U: *Police Practice and Research*, God. 3, broj 4 (2002), str. 305–318.
- Whittaker, D. J.: *Terrorist and Terrorism in the Contemporary World*, London: Routledge, 2004.

SPECIAL EDUCATION AS A MEASURE OF COUNTERACTING
ORGANIZED CRIME

Professor Vladimir Krivokapić, Ph.D.
Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade

The expansion of international organized crime is present within the field of international trafficking in narcotics, weapons, stolen vehicles, cultural assets, money laundering and its reinvesting in seemingly legal activities. Trafficking in human beings and their organs, as well as illegal migrations, is also rising. Linking of criminal organization from certain countries makes it necessary and obligatory for a large number of countries to link and organize firmly to counteract these crimes. Cooperation and coordination of police with other subjects of a society, both nationally and internationally, makes a basic precondition for achievement of successful prevention.

The author thinks that in the majority of cases organized crime is the factor that makes difficult the reform of institutions such as police, customs services or judiciary, but also makes them necessary. Analyzing the measures against organized crime, the author concludes that adequate legal regulations and successfulness in their application, as well as improvement of international cooperation in counteracting organized crime, strengthen at the same time the possibility to counteract its most dangerous forms such as terrorism, drug-related crimes, corruption, etc. It is necessary to create conditions to counteract terrorism by means of measures of social prevention, social, economic and criminal policy, culture, information and education. Certain forms of organized crimes can be fought only by mobile, efficient, well trained and completely informed police force, applying the most state-of-the-art technological achievements. The author underlines the need for a thorough and specialist education of police and judicial personnel with the purpose of more successful fighting against terrorism and organized crime.

KRIMINALISTIČKA STRATEGIJA SUZBIJANJA ORGANIZOVANOG KRIMINALITETA – OSNOVNI KONSTITUTIVNI ELEMENTI

Mr Darko Marinković
Kriminalističko-policijska akademija Beograd

Sažetak: Kriminalistička strategija, do koje se dolazi izučavanjem i analizom organizovanog kriminaliteta, označava granu kriminalistike koja na globalnom nivou proučava koje su operativno-taktičke i dokazne mere i radnje najefikasnije u suprotstavljanju toj pojavi. Njeni osnovni elementi treba da trasiraju put sprovođenju kriminalističko-operativnih aktivnosti koje će krasiti visoka efikasnost i primenljivost, u skladu s opštim standardima zaštite sloboda i prava građana. To se, pre svega, može postići metodama rada koje krase proaktivnost, ofanzivnost i tajnost, i koje će neutralisati karakteristike organizovanog kriminaliteta koje su najveća prepreka za njegovo efikasno otkrivanje i suzbijanje. Izazov koji sobom nosi organizovani kriminalitet traži vešt i snažan odgovor, koji najvećim delom zavisi od kvalitetnog i pravovremenog obaveštenja – ono je ključ ne samo za razumevanje trenutnog stanja i razmera organizovanog zločina nego i za predviđanje njegovog kretanja ubuduće. Zato je neophodan uslov efikasne borbe protiv organizovanog kriminaliteta postojanje solidnog informacionog fonda o njegovim nosiocima, njegovoj strukturi i logističkoj podršci, do koga se dolazi kvalitetnim i ozbiljnim obaveštajnim radom. Mnogobrojne obaveštajne službe širom sveta tokom poslednjih decenija XX veka dobile su u nadležnost, pored klasičnih obaveštajnih zadataka, i obavezu da prikupljaju informacije koje se odnose na različite forme organizovanog kriminaliteta. I kriminalističko-analički rad ima značajnu proaktivnu ulogu u suprotstavljanju organizovanom kriminalitetu. Dok je taktička analitika vezana za neposredne zahteve s terena, strategijska i izveštajna analitika, između ostalog, imaju ulogu da ponude nova rešenja u borbi protiv ovog kriminalnog fenomena, kako u pogledu prevencije tako i efikasnog suzbijanja.

Ključne reči: *organizovani kriminalitet, kriminalistička strategija, prikri-vene istrage, kriminalističko-obaveštajni rad, operativna analitika.*

OPŠTA RAZMATRANJA

Kao nauka koja, *ex definitio*, pronalazi, proučava i usavršava najpogodnije metode, načine i sredstva kojima se otkrivaju i razjašnjavaju izvršena krivična dela, te sprečava njihovo nastajanje *pro futuro*, kriminalistika zauzima značajno mesto u korpusu naučnih disciplina okupiranih fenomenom kriminaliteta. S obzirom na činjenicu da je ta negativna društvena pojava u neprekidnoj dinamici, kako strukturalnoj i kvantitativnoj tako i kvalitativnoj, neophodno je kontinuirano usavršavanje i dopunjavanje svih naučnih i praktičnih znanja usmerenih ka njenom suzbijanju i sprečavanju. Pri tome se kao nužnost nameće potreba da kriminalistička delatnost bude što više naučna i da uvek bude bar na istom nivou znanja i sposobnosti na kojem su i učinioci krivičnih dela. Složenost mnogih krivičnih dela, kao i perfidnost njihovog ispoljavanja i manifestovanja, iziskuje primenu kriminalističkih znanja i u slučajevima kada sve, na prvi pogled, izgleda nesporno i „kristalno jasno“. Život i kriminalistička praksa su puni primera koji to potvrđuju. Neophodnost primene tih znanja je utoliko veća ukoliko je reč o krivičnim delima koja se izdvajaju po svojoj kompleksnosti, prikrivenosti i društvenoj opasnosti, kakva su nesumnjivo dela koja se ubrajaju u oblast organizovanog kriminaliteta. Suvišno je govoriti o tome koliko je ovaj kriminalni fenomen kompleksan, višedimenzionalan i specifičan, iz čega nužno proizilaze i složenost, višedimenzionalnost i osobenost same (re)akcije usmerene ka njegovom sprečavanju i suzbijanju.

Kriminalistička strategija je oblast naučnog istraživanja koje se bavi pitanjem kako se kriminalističkim merama i radnjama može ograničiti (suzbiti) kriminalitet na globalnom nivou, uzimajući u obzir kriminalno-političke i pravne okvire, kao i načelo efikasnosti.¹ Konkretnije, predmet njenog proučavanja je iznalaženje jedne takve reakcije na kriminalitet koja, na osnovu raspoloživih kriminalističkih mera i radnji, savladava kriminalitet kao celinu ili njegove pojedine delove, a ne individualne zločine. Njom se, među prvima, pre nešto više od trideset godina počeo baviti Šefer (Schäfer²), da bi bržem razvoju kriminalističke strategije u periodu

¹ Dvoršek, A.: Kriminalistička strategija – nova grana kriminalistike, *Mjesto i perspektive kriminalističkih nauka i kriminalističke profesije*, zbornik radova, Sarajevo, 2001, str. 55.

² Šefer (Schäfer) se počeo baviti kriminalističkom strategijom analizirajući vojnu i strategiju preduzeća, s ciljem povećanja efikasnosti istraživanja kriminalnih radnji terorističke grupe Bader-Majnhof (Bader-Meinhof). Klasičan pristup u isleđivanju individualnih zločina ove grupe bio je neefikasan sve do trenutka kada je pronađen njen „priručnik rada“, na osnovu koga je ustanovljeno da joj kao uzor u kriminalnom delovanju služi gerila iz nekih južnoameričkih država, koja činjenjem razbojništava dolazi do novca kojim dalje kupuje oružje i eksploziv potrebne za različite diverzije i terorističke akte. Pri tome, da bi smanjila rizik od otkrivanja, ova grupa je delovala na širokom prostoru, a logističke probleme rešavala krađama automobila i spavanjem u iznajmljenim stanovima. Na osnovu analize njenog strateškog koncepta delovanja – objekt napada, način snabdevanja, pravac putovanja i sl., Šefer je predložio svoj kriminalističko-strateški koncept koji je, na neki način, predstavljao „antistrategiju kriminalne strategije“. U tom smislu,

nakon toga doprineo intenzivan rast kriminaliteta, pre svega organizovanog. Finansijska sredstva za rad policije i organa pravosuđa redovno su postajala predmet ograničavanja u budžetu, dok su se, s druge strane, dokazni zahtevi u krivičnom postupku usložnjavali i uvećavali. U takvom ambijentu borbe protiv zločina nametnula su se pitanja kako efikasnije suzbiti kriminal raspoloživim metodama i šta treba promeniti u policijskom i kriminalističko-istražnom radu, pa da on postane efikasniji. Zadatak kriminalističke strategije na globalnom nivou utvrđuju kriminalna politika i krivično zakonodavstvo, pri čemu ona predstavlja nacrt optimalne upotrebe kriminalističkih metoda i sredstava u realizaciji određenog cilja. Područje njenog delovanja se odnosi na kriminalitet kao celinu ili njegove pojedine delove, dok kriminalistika taktika, odnosno metodika, obuhvataju konkretne mere i radnje usmerene ka konkretnim inkriminacijama, bez uvida u „stanje iza“, tj. šta se želi postići određenim merama i koji je cilj njihove primene. Kriminalističko-strateške mere odražavaju određeno misaono-filozofsko planiranje, dok kada je reč o taktičkim merama takvo planiranje ne postoji. Tako, npr., ako policija odluči da pojedinim kriminalističkim merama posveti veću pažnju – problemu zloupotrebe droga na određenom području, u tom slučaju je reč o tipičnoj taktičkoj meri. Međutim, poznato je da iza ilegalnih delatnosti u vezi s psihoaktivnim supstancama često stoje organizovani kriminal, kao i da u takvom miljeu rado borave razbojnici, kradljivci i slični prestupnici. Zato, konačan cilj mera otkrivanja i dokazivanja zloupotrebe droga nije samo njeno suzbijanje već i borba protiv kriminala koji je s njom u vezi, što bi predstavljalo uvid u „stanje iza“ i strateški pristup problemu. U tom smislu, kriminalističko-taktičke mere mogu biti samo sredstvo za realizaciju kriminalističke strategije, ali je moguće i da strategija označi pravilan izbor najadekvatnije taktike.

Kao *conditio sine qua non* uspešnog suzbijanja organizovanog kriminaliteta instrumentima kriminalističke strategije nameće se potreba njegovog konstantnog izučavanja i praćenja. Međutim, mora se priznati da je proces nadgledanja organizovanog kriminala veoma otežan zbog izražene „tamne brojke“ i „zakona ćutanja“, što naravno ne znači da je i apsolutno isključen. Sve zastupljenija globalizacija organizovanog kriminaliteta dodatno otežava nastojanje državnih organa da se „pohvataju svi konci“ i privedu pravdi njegovi čelnici. Takođe, nastoji se da se ogromna novčana sredstva do kojih se dolazi vršenjem nezakonitih delatnosti na različite načine legalizuju i pretoče u legalne tokove novca kako bi se prikrilo njihovo pravo poreklo. Zato su neophodni stalno praćenje i sagledavanje ove vrste kriminaliteta, kako na terenu tako i analitički i naučno, po pravilu na duže vreme ne bi li se stvorile strateške pozicije koje će, uz primenu od-

trebalo je identifikovati moguće tačke napada, a zatim kontrolisati putnu komunikaciju u okolini mogućih objekata napada, npr., nadzorom autoputeva, parkirališta, benzinskih stanica, ostvarivanjem kontakata s taksistima i sl. Takva kriminalna antistrategija, dakle, zasnovana je na ograničavanju, odnosno kontroli moguće logističke podrške prestupnika. Navedeno prema: Dvoršek, A.: *op. cit.*, str. 56.

govarajućih istražnih mera i postupaka, garantovati uspešnu akciju policije i organa pravosuđa.

Kriminalističko postupanje u suzbijanju organizovanog kriminaliteta ne sme biti okrenuto isključivo ka usamljenom deliktu i učiniocu već se uvek mora imati u vidu „višeslojnost“ njegovog funkcionisanja i ispoljavanja. Postojanje kriminalnih grupa-cija piramidalne ili mrežne strukture, koje su često mnogobrojne i unutar kojih postoji složen sistem kriminalnog delovanja, znatno usložnjava sagledavanje svih odno-sa unutar njih, posmatrano spolja. Uobičajeno, tok kriminalističke obrade ide od konkretnog krivičnog dela i njegovog izvršioca kao prvih, početnih saznanja, koja ipak samo mogu da ukažu na postojanje organizovanog kriminaliteta u određenoj sredini. Međutim, reč je o krajnjim produktima i eksponentima jedne složene krimi-nalne aktivnosti, čiji istinski rukovodioci i organizatori ostaju u „dubokoj senci“, dok udaru zakona najčešće podležu oni koji su lako zamenljivi i u očima organizato-ra beznačajni. Usmerenost kriminalističkog rada isključivo na ta lica ne može dati značajnije rezultate pošto ne dotiče kriminalne slojeve koji su dominantni u odnosu na one prema kojima se istraga vodi. Krajnji eksponenti su lako zamenjivi, pa se njihovo lišavanje slobode i njihovo eliminisanje iz kriminalne organizacije na odre-đeni period brzo nadoknađuju novim članovima. Isto važi i kada je u pitanju svaki drugi pojedinac u biću kriminalne organizacije, pa čak i sami organizatori.³ Svaki član posmatran izolovano u biću organizovanog kriminaliteta je zamenljiv, pa se zbog toga istragom moraju obuhvatiti celokupna organizacija i svi njeni članovi. U protivnom, uvek postoji mogućnost njenog oživljavanja i „regeneracije“.

Može se reći da su dosadašnji modeli kriminalističkih i sudskih istraga, koji-ma rukovode jedinice nadležne za sprovođenje zakona, u velikom broju država daleko ispod standarda koje zahtevaju efikasne istrage kompleksnih slučajeva or-ganizovanog kriminaliteta.⁴ To je donekle i razumljivo, s obzirom na to da su se modeli isleđivanja konvencionalnog kriminala, koji decenijama unazad nisu revi-dirani, mehanički prenosili i na organizovani zločin, čiji je smisao postojanja i funkcionisanja prilično različit. Iskustva stečena u obimnim policijskim operaci-jama, sprovedenim u zemljama koje su se prve uhvatile u koštac s organizovanim kriminalitetom, govore o nužnosti promene postojećih, tradicionalnih istražnih modela, a posebno rukovođenja takvim istragama i dokaznim tehnikama koje se

³ Vođenje krivičnih postupaka protiv pojedinaca, bili oni vode ili organizatori kriminalnih gru-pa, nije efikasna mera u suprotstavljanju organizovanom kriminalu, što potvrđuju primeri deportova-nja Lakija Lučana u Italiju, kada ga je na čelu njujorške Koza Nostre zamenio još uspešniji Frenk Kostelo, ili slanja na robiju Vita Đenovezea, koji je tamo i umro, a da se ništa nije promenilo u obi-mu i načinu delovanja njegove „familije“. Blejkli (Blakley), tvorac RICO zakona donetog 1978. godine u SAD-u, koji se smatra najvažnijim zakonom ikada donetim u borbi protiv organizovanog kriminala, istakao je povodom njegovog donošenja da se u borbi protiv organizovanog kriminala prvenstveno mora progoniti nezakonita organizacija kao celina, te da pojedinci mogu izvršavati i najteža krivična dela, ali da, pritom, ono što organizovani kriminal čini moćnim i mogućim jeste sama organizacija.

⁴ Vuković, M.: Strategija suprotstavljanja organizovanom kriminalu, *Teški oblici kriminala*, zbornik radova, Beograd, 2004, str. 98.

primenjuju u okviru njih. U tom smislu je neophodno izvršiti reformu unutrašnjih organizacionih struktura formiranjem većeg broja manjih unutrašnjih jedinica, fleksibilne infrastrukture ljudstva sposobne za dinamične akcije i primenu sofisticiranih istražnih metoda, pri čemu se svaka od tih jedinica specijalizira za određenu formu, odnosno stadijum ispoljavanja organizovanog kriminaliteta, npr., trgovinu drogom ili oružjem, korupciju, fizičke likvidacije, pranje novca i finansijski kriminal itd. Time se omogućava stvaranje produktivnijih, *ad hock* istražnih timova, koji se formiraju za potrebe konkretnih istraga. Rečju, umesto pasivnih rukovodećih struktura nužno je stimulisati razvoj specijalizovanog menadžmenta koji će rukovoditi istragama organizovanog kriminaliteta tokom njihovog trajanja.

Praktična realizacija kriminalističke strategije suzbijanja organizovanog kriminaliteta mora dovesti do vidljivih promena, od podizanja ukupne efikasnosti do uspostavljanja partnerskog odnosa s ostalim subjektima angažovanim kao podrška širim merama njegovog ograničavanja. Strategija adekvatna tom izazovu mora, na početku, maksimalno povećati brzinu reagovanja na konkretne kritične događaje u toj oblasti. Nužno je preduzeti mere koje će destimulisati odluke potencijalnih članova kriminalnih udruženja da stupe u takva udruženja, što će se postići povećanjem rizika od otkrivanja i sankcionisanja vođa i članova takvih grupa. Na početku akcije je neophodno formirati jedan indikativni sistem (raster), pomoću kojeg će se blagovremeno prepoznati pojave koje ukazuju na postojanje i aktivnosti organizovanih kriminalnih grupa koje deluju u oblasti klasičnog kriminaliteta, ali i u sferi privrednog, finansijskog i javnog sektora. Pri tome, brzina, obim i kvalitet razmene informacija u okviru celokupnog bezbednosnog sistema, kao i njegovih delova, moraju biti na zavidnom nivou, dok sami obaveštajno-operativni podaci treba da pruže operativnim jedinicama solidnu osnovu za dalji rad, što isključuje lutanja i nepotrebna zadiranja u slobode i prava građana. Svi relevantni obaveštajni podaci o organizovanom kriminalitetu moraju se objedinjavati i blagovremeno analizirati na nacionalnom nivou u okviru centralne kriminalističko-obaveštajne službe, posredstvom koje će se sprovesti i saradnja na međunarodnom nivou u oblasti razmene informacija o kriminalnim delatnostima i organizacijama transnacionalnog karaktera. Takođe, pored neophodnosti razmene operativnih saznanja o kretanjima i trendovima organizovanog kriminaliteta na regionalnom ili globalnom nivou, kriminalistička strategija mora uzeti u obzir i uključivanje nacionalnih službi u konkretne međudržavne istražne akcije u kojima učestvuju dve zemlje ili više njih, poput kontrolisanih isporuka, simulovanih poslova ili logističke podrške tajnim agentima drugih policijskih službi.

Kriminalistička strategija, do koje se dolazi izučavanjem i analizom organizovanog kriminaliteta, označava granu kriminalistike koja na globalnom nivou proučava koje su to operativno-taktičke i dokazne mere i radnje najefikasnije za suprotstavljanje toj pojavi. Ona nije prost zbir operativnih i istražnih mera i radnji, a u praktičnoj primeni je važnija od kriminalističke obrade pojedinog kriminalnog događaja. Usmerenost kriminalističkog rada ka razotkrivanju kriminalne organizacije u njenom totalitetu podrazumeva vođenje tajnih operativnih i istražnih mera i radnji tokom dužeg perioda (nekada i više godina), što zavisi od složenosti same

kriminalne organizacije i njenih mera zaštite od detektovanja i dokazivanja njenih aktivnosti. Cilj kriminalističke strategije u tom slučaju su stvaranje i primena kompleksa operativno-taktičkih i dokaznih radnji koje će organizovani kriminalitet suzbijati u što većoj meri. Pri tome treba imati u vidu da se takva strategija mora sprovesti isključivo institutima krivičnog zakonodavstva, uz usmeravanje težišta aktivnosti ka presecanju i sprečavanju stalnog dotoka ilegalnog kapitala i njegovog preliivanja u legalne tokove, kao i presecanju veza nosilaca organizovanog kriminala sa strukturama državne vlasti, finansija i privrede.

OSNOVNI ELEMENTI KRIMINALISTIČKE STRATEGIJE SUZBIJANJA ORGANIZOVANOG KRIMINALITETA – PROAKTIVNOST, OFANZIVNOST I KONSPIRATIVNOST

Fenomenološka obeležja organizovanog kriminaliteta su mnogobrojna i bilo bi krajnje nezahvalno pokušati da ih nabrojimo *in extenso*. Ipak, neka od njih se mogu tretirati kao osnovna, poput prikriivenosti ispoljavanja, specifičnosti tragova i indicija, velikog dinamizma, internacionalizacije i globalizacije, konstantno novih pojava oblika, jakih kriminalnih organizacija, primene (prema potrebi) najgrubljih metoda eliminisanja protivnika, snažnih koruptivnih mehanizama, finansijskih transakcija s ciljem prikriivanja porekla novca itd. Delatnost otkriivanja i dokazivanja organizovanog kriminaliteta zasigurno nije nimalo jednostavna, zbog čega je neophodan krajnje odgovoran i ozbiljan pristup pri definisanju strategije namenjene njegovom suzbijanju. Njeni osnovni elementi treba da trasiraju put sprovođenja kriminalističko-operativnih aktivnosti koje će krasiti visoka efikasnost i primenljivost u skladu s opštim standardima zaštite sloboda i prava građana. To se, pre svega, može postići metodama rada koje će neutralisati karakteristike organizovanog kriminaliteta koje su najveća prepreka za njegovo efikasno otkriivanje i suzbijanje, uz poštovanje načela legalnosti i legitimnosti.

Proaktivno postupanje u suprotstavljanju kriminalitetu označava kriminalističku aktivnost koja se prostorno i vremenski preduzima u kriminalnom pretpolju. Osnova postupanja u tom slučaju nije konkretno izvršeno krivično delo već nastojanje da se bude „prisutan na terenu“ i dobro obavješten o svim stanjima i problemima koji postoje u datoj sredini, a koji pogoduju ili dovode do vršenja krivičnih dela. Proaktivni pristup podrazumeva anticipiranje potencijalnih pojava oblika asocijalnog i antisocijalnog ponašanja i delovanje unapred, s ciljem predupređivanja kriminalnih akata, za razliku od reakcije na zločin koja se preduzima *post festum* i nije ništa drugo do zakasneli društveni odgovor na zločin. Granica između preventivnog i represivnog postupanja, izražena u klasičnom kriminalističkom radu, kod proaktivnog isleđivanja zločina (*proactivation of crime investigation*) se briše, a te dve osnovne metode kriminalne politike međusobno se prožimaju i dopunjuju.⁵ Postojanjem u kriminalnom pretpolju pre nego

⁵ Harfield, C.: Pro-activity, Partnership and Prevention, *The Police Journal*, 2000, broj 2, str. 109.

što se konkretno krivično delo ostvari, postiže se dvostruki efekat – s jedne strane se deluje preventivno, a s druge strane, u slučaju da se ono ipak realizuje, raspolaze se solidnom polaznom informacionom osnovom za njegovu uspešnu represiju. Takav način kriminalističkog rada, kada je u pitanju policija kao subjekt suprotstavljanja kriminalitetu, proizilazi iz jednog šireg, globalnijeg i strateškog modela obavljanja policijskih poslova i zadataka, koji se označava kao „policijsko delovanje u lokalnoj zajednici“ (*community policing*). U okviru njega posebno se insistira na uspostavljanju poverenja, kooperacije i saradnje između policije i građana, a rešavanje bezbednosnih problema, prema tom modelu, predstavlja njihovu zajedničku akciju.⁶ Takva saradnja je od velikog značaja upravo kada je reč o organizovanom kriminalitetu, s obzirom na to da ga karakteriše hronični informacioni deficit. Važni podaci i obaveštenja neophodni za efikasno operativno pokrivanje određenog prostora ili lica, upravo se mogu dobiti kao rezultat sinergičnog delovanja policije i građana.

Simonović⁷ smatra da se efikasnijim radom policije na nivou lokalne zajednice, te saradnjom s građanima, lakše mogu uočiti posledice koje iza sebe ostavljaju neke forme organizovanog kriminaliteta, kao što su rast narkomanije, krađe automobila, korupcija pojedinih službenika, naglo bogaćenje lica koje nema pokriće u njihovim legalnim poslovima i sl. Takve posledice predstavljaju putokaz za kriminalističku obradu radi otkrivanja nosilaca tih inkriminacija i njihovog dokazivanja. Metodama koje policija koristi radi poboljšanja odnosa s građanima, u sklopu strategije „policijsko delovanje u lokalnoj zajednici“, poput informisanja građana, savetovanja u pogledu zaštite lične i imovinske bezbednosti, angažovanja u poslovima policije i prevenciji kriminaliteta, organizovanja zajedničkih sastanaka, obuke i kurseva, primene problemski orjentisanog pristupa i sl., u velikoj meri se može steći poverenje lokalnog stanovništva. Informisanje građana je podjednako važno i u oblasti organizovanog kriminaliteta, na šta upućuje i Palermska konvencija u članu 31, stavu 5, kojim je propisano da će države potpisnice nastojati da podignu nivo svesti javnosti o postojanju, uzrocima i težini transnacionalnog organizovanog kriminala, kao i o tome kakva je on pretnja. Informacije se mogu širiti sredstvima masovnog informisanja, a kada je potrebno, mogu se uključiti i mere za unapređenje učešća javnosti u sprečavanju tog kriminala i borbi protiv njega.⁸ Za razliku od klasičnih oblika kriminaliteta, u vezi s kojima policija savetuje građane kako da zaštite ličnu i imovinsku bezbednost, kada je reč o informisanju o organizovanom kriminalitetu treba se boriti protiv defetističkog shvatanja građana da ih on neposredno ne ugrožava tako što će im se predočiti uticaj tog kriminalnog fenomena na pad životnog standarda u svim segmentima društva, počev od oblasti

⁶ Rosenbaum, D. P.: *The Challenge of Community Policing: Testing the Promises*, Newbury Park, 1994. str. 125; Simonović, B.: Uloga policije u prevenciji kriminaliteta na nivou lokalne zajednice, *JRKK*, 2001, broj 1, str. 79.

⁷ Simonović, B.: Predlog za institucionalizovanje prevencije kriminala u Srbiji, *Bezbednost*, broj 3, 2001, str. 277–278.

⁸ *Službeni list SRJ – međunarodni ugovori*, broj 6/2001.

zapošljavanja, kreditiranja, osiguranja, zdravstva, obrazovnog sistema i sl., što ima i te kakve posledice za svakog člana društva. Precizne i otvorene informacije o preduzetim merama u borbi protiv organizovanog kriminaliteta, koje ne štete pojedinačnim istragama, pomoći će da se dobije veća podrška javnosti i građana, čak i kada bude došlo do veoma teškog i ozbiljnog zadiranja u njihove slobode i prava koje, naravno, mora biti legalno. Uravnotežen i objektivan pristup u odnosu s medijima može imati kao rezultat dobijanje podrške svih relevantnih subjekata a, pre svega, građana, jačanjem poverenja u organe nadležne za sprovođenje zakona. Na taj način se mogu mobilisati i ohrabriti naponi mnogobrojnih društvenih subjekata za suočavanje s problemom organizovanog kriminaliteta.

Način ispoljavanja organizovanog kriminaliteta nužno nameće aktivnosti policije i drugih istražnih organa u njegovom suzbijanju koje se mogu okarakterisati kao veoma dinamične i prodorne – rečju, ofanzivne. Ofanzivnost kao konstituent strategije suzbijanja organizovanog kriminaliteta može se shvatiti dvojako, i to kao:⁹

– ofanzivnost u širem smislu, tj. dolaženje na različite načine do obaveštenja i dokaza neophodnih u kriminalističkom radu za prevenciju i represiju konkretnih zločina, i

– ofanzivnost u užem smislu, shvaćena kao fizički prodor i infiltracija pripadnika policije ili informatora u kriminalne strukture.

Kada kažemo da način dolaženja do relevantnih informacija i obaveštenja o organizovanom kriminalitetu mora biti ofanzivan, to znači da se ne sme dozvoliti da one dolaze do policije i organa pravosuđa same po sebi, manje-više slučajno i sporadično. Upravo zbog činjenice da se ova vrsta kriminaliteta ispoljava veoma prikriveno, uz često nepostojanje žrtve i svedoka spremnih na saradnju, ne sme se biti pasivan u obaveštajnom smislu. Upravo suprotno, neophodno je biti ofanzivan, agresivan i hiperaktivan ne bi li se probio „zid ćutanja“ koji organizovani kriminalitet štiti od uplitanja spolja. Na osnovu indicija i verzija o njegovom postojanju, moraju se organizovati operativno-taktičke mere kriminalističke kontrole i nadzora širokog dijapazona, s obzirom na to da samo dobra informisanost i kompletan uvid u stanje na terenu garantuju uspešan preventivno-represivan rad u suprotstavljanju toj pojavi.

Kao jedna od metoda prikupljanja informacija od značaja za rad policijskih organa, ali istovremeno i kao operativna radnja *sui generis*, izdvaja se ubacivanje u kriminalnu grupu određenih lica pod legendom. „Ljudski prodor“ u kriminalne organizacije često je jedina metoda rada za utvrđivanje njihovih nezakonitih delatnosti. Čekati da se ispolji neko krivično delo a potom ga uzročno povezati s takvim grupama, teško da bi dalo neke značajnije rezultate. Zato se mora poći od opštih, generalnih osnova sumnje o karakteru određene organizacije i njenoj delatnosti, pa onda ofanzivnim prodorom u nju, ubacivanjem prikrivenih islednika, anga-

⁹ Marinković, D.: Osnovni pravci kriminalističkog postupanja u suzbijanju narkokriminaliteta, *Nauka–Bezbednost–Policija*, Policijska akademija, Beograd, broj 2, 2003, str. 136.

žovanjem informatora i sl., tu opštu sumnju konkretizovati i ojačati pravno valjanim činjenicama. Međutim, karakteristike organizovanog kriminaliteta često otežavaju ili onemogućavaju penetraciju pripadnika policije u njegove strukture. Kriminalne organizacije mogu biti sastavljene prema etničkoj ili nacionalnoj pripadnosti svojih članova, pa je fizički prodor prikriivenih policijskih islednika drugog „etnosa“ ili druge nacije u takve grupacije praktično nemoguć.¹⁰ Zato je u takvim slučajevima neophodna primena naročito ofanzivnih metoda isledivanja, poput elektronskog nadgledanja (*electronic surveillance*), tj. audio i video nadzora. Razvoj nauke i tehnologije je pružio velike mogućnosti za ekspanziju primene tajnih metoda isledivanja krivičnih dela, a kriminalističko postupanje usmerio ka području tajnog – diskretnog praćenja i razotkrivanja složenih procesa i struktura organizovanog kriminaliteta.

Prikrivene (tajne) istrage krivičnih dela postale su predmet žustre debate u Severnoj Americi i zapadnoj Evropi tokom poslednjih 30-tak godina. Većina diskusija u početku se svodila na njihovo definisanje kao „nužnog zla“ (*necessary evil*) u demokratskim društvima. S jedne strane, prikrivene istrage se smatraju efikasnim i neophodnim u suprotstavljanju savremenim oblicima kriminaliteta, dok se pak, s druge strane, tretiraju i kao veoma rizične i kontroverzne, s obzirom na to da zadiru u privatnost i da eksploatišu tuđe poverenje, noseći opasnost i rizik od policijske korupcije i kompromitovanja sudskih procesa.¹¹ U nemačkom zakonodavstvu je veoma široka paleta mera u okviru prikriivenih istraga (*Verdeckte Ermittlungen*) propisanih ZKP-om, koje se odnose na suzbijanje ilegalne trgovine drogom i drugih vrsta organizovanog kriminaliteta. Te odredbe su donete 1992. godine, kao i zakonom koji se odnosi na unapređenje suzbijanja organizovanog kriminaliteta iz 1998. godine, i obuhvataju:¹²

- akustičke metode nadgledanja (*TKÜ*) i tzv. prisluškivanje;
- vizuelne metode nadgledanja, poput opservacije i instalacije videokamera;
- kontrola pisama i kontrola prometa ili preuzimanja paketa;
- angažovanje informanata, skrivenih lica i prikriivenih islednika;
- kontrola transporta pomoću opservacije, prisluškivanja ili u pratnji prikriivenih islednika.

Prikrivene istrage su u Nemačkoj priznate odlukom Saveznog ustavnog suda (*Bundesverfassungsgesetz*) 1984. godine, s obzirom na to da su za suzbijanje određenih zločina bile neophodne. Tadašnje promene zakona dale su jasne smernice za njihovu buduću primenu, iako su u literaturi i političkim diskusijama neke od tih mera veoma osporavane (poput diskusije iz 1998. godine koja se vodila oko pris-

¹⁰ Tako je albanska (kosovska) mafija sastavljena isključivo od Albanaca, tj. njihovih mnogočlanih porodica koje funkcionišu prema strogim patrijarhalnim pravilima, te je upliv drugih lica u takve kriminalne strukture jednostavno nemoguć.

¹¹ Fijnaut, C., Marx, G. (editors): *Undercover – Police Surveillance in Comparative Perspective*, The Hague–London–Boston, 1995, str. 1.

¹² Schmidt-Sommerfeld, C.: *Verdeckte Ermittlungen bei der Rauschgift – Bekämpfung*, *Kriminalistik*, broj 7, 2001, str. 483.

luškivanja u privatnim stanovima građana).¹³ Kada je reč o primeni prikrivenih istraga, odnosno kriminalističko-istražnih mera konspirativnog karaktera, u Nemačkoj neprestano postoji zabrinutost, kako na strani naučne i stručne javnosti, zakonodavca i organa pravosuđa tako i u najširoj javnosti. Prilično je uvreženo i rasprostranjeno shvatanje da se protiv prikrivenih istražnih radnji okrivljeni ne može adekvatno braniti pošto on s njima nije ni upoznat u vreme njihove realizacije, iako one često podrazumevaju intenzivno zadiranje u njegova garantovana prava, a pre svih u pravo na privatnost.¹⁴ Takođe, s obzirom na to da su prikrivena istraživanja u fazi preduzimanja tajna, nakon njihovog objavljivanja postoji opasnost sa stanovišta okrivljenog, odnosno njegovog branioca, da sva saznanja do kojih se dođe njihovom primenom ne uđu u zvaničnu dokumentaciju, ili da uđu selektivno, tj. nepotpuno, što može da se desi i tendenciozno, ali i nenamerno. Tako, npr., mogu biti izostavljeni snimci određenih telefonskih razgovora koji nisu smatrani relevantnim, ili pak izjave ili radnje prikrivenog islednika koje se ne uklapaju u „koncept istrage“, odnosno u unapred definisan profil učinilaca krivičnih dela koji su načinili organi otkrivanja i dokazivanja, a koji zbog toga i nisu fiksirani u tužilačkim i sudskim aktima. Zato treba imati u vidu da su istinitost i jasnoća dokumenata važna zapovest za krivični postupak, čije pridržavanje sprečava prethodno navedene neželjene posledice u prikrivenim istragama. Šta će od materijala koji se prikupi tokom njihove realizacije ući u sudsku dokumentaciju mora biti propisano zakonom, uzimajući u obzir specifičnosti svakog konkretnog slučaja. Glavno je da akta moraju da sadrže sva ona saznanja koja mogu imati dokazni značaj, bilo u korist, bilo na štetu okrivljenog. O tome da li će ona kasnije u presudi biti smatrana dokazom ne odlučuje ni policija ni tužilaštvo već krivični sud. Šmit-Zomerfeld (Schmidt-Sommerfeld¹⁵) smatra da u službena akta ne bi trebalo da se unose poverljivi iskazi informatora, kao ni neuspešni pokušaji njihovog angažovanja, s obzirom na to da nemaju dokaznu snagu.

U SAD-u, za razliku od prikrivenih istraga u Nemačkoj, pojam „tajna operacija“ (*undercover operation*) označava istražnu tehniku u kojoj operativac službe (tajni agent) ili poverljivi informator uzima fingirani identitet, ili preuzima na sebe ostvarenje nekog tajnog cilja i radnje radi sakupljanja dokaza ili informacija koji bi bili nedostupni kada osoba koja je „meta operacije“ ne bi imala poverenja u tajni identitet operativca.¹⁶ Dakle, ovaj izraz ne obuhvata više specijalnih istražnih radnji kojima je tajnost vršenja zajednička karakteristika, kao što je to slučaj u zakonodavstvu Nemačke, već samo jednu od njih, tj. angažovanje tajnog agenta, odnosno prikrivenog islednika ili doušnika (informatora). U tom kontekstu, kao i u skladu sa Smernicama vrhovnog tužioca o tajnim operacijama FBI-a (*The Attorney*

¹³ *Ibid.*

¹⁴ Meyer, J.: Verdeckte Ermittlungen, *Kriminalistik*, 1999, broj 1, str. 49.

¹⁵ Schmidt-Sommerfeld, C.: *op. cit.*, str. 484.

¹⁶ Internal Revenue Service, United States Department of the Treasury: *Internal Revenue Manual – Part 9, Criminal Investigation, Handbook Investigative, Chapter Undercover Operation*; Internet: <http://www.irs.gov/irm/part9/ch04s11.html#d0e23561>

General's Guidelines on Federal Bureau of Investigation Undercovers Operations),¹⁷ pod tajnim aktivnostima se podrazumevaju sve istražne radnje u kojima se koristi lažno ime ili tajni identitet lica iz sastava FBI-a ili neke druge službe unutrašnjih poslova na federalnom, državnom ili lokalnom nivou, koja saraduje s FBI-om. Tajna operacija podrazumeva istragu koja se sastoji od više međusobno povezanih tajnih radnji u određenom periodu, koje sprovodi službeno lice na tajnom zadatku. Više međusobno povezanih tajnih radnji, za potrebe tih smernica, podrazumeva više od tri zasebna kontakta koje je lice na tajnom zadatku ostvarilo s pojedincem (ili pojedincima) nad kojim se vrši istraga. Međutim, svaka aktivnost vezana za osetljiva ili fiskalna pitanja automatski se smatra tajnom operacijom, bez obzira na broj ostvarenih kontakata.¹⁸

Tajna operacija je zakonita tehnika za otkrivanje i dokazivanje utaje poreza, korupcije u politici, organizovanog kriminala, pranja novca, trgovine narkoticima, spornih poreskih prijava i drugih značajnih pitanja koja se odnose na krivična dela u vezi s poreskom politikom države. Ipak, i u zakonodavstvu SAD-a se ističe da tajne operacije mogu biti kontroverzni i potencijalno opasni poduhvati, koji zahtevaju znatne finansijske i kvalitetne ljudske resurse.¹⁹ Zbog toga se odluke o njihovoj primeni moraju donositi naročito pažljivo. Uspešna upotreba tajnih operacija počiva na opreznoj i razumnoj primeni određene tehnike, a njen dugoročni uspeh primene rezultat je sposobnosti, obučenosti i podrške tajnih agenata. Da bi se obezbedilo da tajne operacije imaju širu podršku, oni koji njima rukovode moraju nepokolebljivo voditi računa o sigurnosti tajnih agenata angažovanih u njima, kao i o zaštiti sloboda i prava građana.

Donošenjem Zakonika o krivičnom postupku 2001. godine i njegovim kasnijim izmenama, kao i novim ZKP-om, i u našoj zemlji su stvorene legalne osnove za preduzimanje niza mera tajnog karaktera. „Prikrivene istrage“ u prvom slučaju odnosile bi se na isleđivanje krivičnih dela organizovanog kriminaliteta, a sadržinski bi obuhvatale mere i radnje predviđene članovima 232, 504lj i 504o, odnosno tzv. specijalne istražne radnje. Kada je reč o novom ZKP-u, prikrivene istrage bi obuhvatale primenu posebnih dokaznih radnji, s izuzetkom instituta svedoka saradnika. Pored njih, takve istrage, prema našem mišljenju, obuhvatale bi i sve ostale operativne mere i radnje koje se vrše konspirativno, a sastavni su deo kriminalističke obrade konkretnih krivičnih dela, poput tajnog praćenja i osmatranja, konspirativnih kriminalističkih provera, prikupljanja obaveštenja, korišćenja saradnika (informatora) itd.

Odricanje od prava na vođenje prikriivenih istraga i preduzimanje tajnih operativnih mera i radnji u slučajevima kada ne postoji prijava oštećenog, odnosno žrtve (ilegalna trgovina narkoticima, prostitucija, trgovina ljudima i slično), bilo bi

¹⁷ *The Attorney General's Guidelines on Federal Bureau of Investigation Undercovers Operations*;
Internet: <http://www.usdoj.gov/olp/fbiundercover.pdf>

¹⁸ *Ibid.*

¹⁹ *Internal Revenue Manual – Part 9, Criminal Investigation, Handbook Investigative, Chapter Undercover Operation.*

ravno odricanju od prava na borbu protiv zločina. Zato kriminalistička strategija suzbijanja organizovanog kriminaliteta mora u sebi objedinjavati različite istražne i operativne mere i radnje kojima je zajednički imenitelj tajnost preduzimanja. Ipak, kada je reč o prikrivenom postupanju u suprotstavljanju savremenim oblicima kriminaliteta, ne treba smetnuti s uma Marksove (Marx²⁰) reči da su tajna policijska sredstva socijalni dinamit u demokratiji – dinamit ima velike prednosti i stvara pozitivne efekte, ali se s njim mora postupati krajnje oprezno i obazrivo.

Osim što se tajnost kriminalističkog postupanja odnosi na operativne delatnosti koje se preduzimaju konspirativno, zahvaljujući čemu se dolazi do indicija i dokaza neophodnih u razjašnjavanju i dokazivanju organizovanog kriminaliteta, ona se jednim delom odnosi i na problem „oticanja“ informacija iz policije i drugih državnih organa, pre svega pravosuđa, ka spolja, u kriminalne miljee. Stiće se utisak da jake i savremeno opremljene kriminalne organizacije danas više znaju o policiji nego ona o njima. Zbog toga se primena operativnih i istražnih mera i radnji, koje krase operativnost i istinski obaveštajni rad s maksimumom diskrecije, javlja kao neophodan element kriminalističkog rada na razotkrivanju savremenih formi kriminaliteta.

Da zaključimo – borba protiv organizovanog kriminaliteta, naročito onih njegovih oblika koji su poprimili obeležja transnacionalnog kriminaliteta, mora se bazirati na sistematskom praćenju i proučavanju njegovih nosilaca, njegove infrastrukture, logističke podrške i tokova novca pribavljenog vršenjem tih nezakonitih delatnosti. Pri tome je neophodno identifikovati i njegova fenomenološka i etiološka obeležja koja ga suštinski određuju i definišu. Kriminalističko-operativne aktivnosti usmerene ka prikupljanju relevantnih informacija u obaveštajnom smislu moraju biti ofanzivne i prodorne ne bi li se eliminisao informacioni deficit organa državne represije, koji nastaje kao posledica njegovog prikrivenog ispoljavanja i njegove izrazite tamne brojke. Istrage u tim slučajevima moraju biti proaktivne, konspirativne i bazirane na sofisticiranim tehnikama isleđivanja.²¹ Kriminalistički rad se ne sme usredsrediti na pojedini, izolovani kriminalni događaj već njim moraju biti obuhvaćene celokupna kriminalna grupa i njene nezakonite delatnosti, koje mogu biti mnogobrojne i raznorodne.

KRIMINALISTIČKO-OBAVEŠTAJNI RAD U SUZBIJANJU ORGANIZOVANOG KRIMINALITETA

Po nalogu vlade SAD-a, Godfri i Haris (Godfrey and Harris²²) su još 1971. godine sastavili svojevrstan priručnik za analizu kriminala, a osnovna ideja izneta u njemu bila je da se u suzbijanju organizovanog zločina mora koristiti obaveštajni rad (*Intelligence*), koji je do tada bio svojstven službama zaduženim, pre svega, za

²⁰ Marx, G.: *Law and Social Change*, 1992; navedeno prema: Joubert, C.: National and International aspects of undercover policing, *The Police Journal*, broj 4, 1995, str. 314.

²¹ Marinković, D.: *op. cit.*, str. 142.

²² Navedeno prema: Forstehäusler, D.: Verdachtsgewinnung bei Organisierter Kriminalität, *Kriminalistik*, 2002, broj 1, str. 33–38.

zaštitu unutrašnje i spoljne bezbednosti zemlje. Mnogo godina kasnije, iskusni policijski službenici,²³ zabrinuti enormnim rastom organizovanog kriminaliteta u svojim zemljama i u celom svetu, ističu da težište delatnosti suzbijanja organizovanih kriminalnih formi leži u kvalitetnom obaveštajnom radu, zbog čega sistematsko prikupljanje informacija mora početi mnogo pre nego što se pojave bilo kakve osnove sumnje o konkretnim krivičnim delima unutar kriminalne sredine i oko nje. Engleski autori Hol, Higin i Adams (Hall, Higin and Adams²⁴) smatraju da „izazov koji sobom nosi organizovani kriminalitet traži vešt i snažan odgovor, a svaki odgovor zavisi od pravovremenog obaveštenja. Obaveštenje je ključ ne samo za razumevanje sadašnjeg problema nego i za predviđanje budućeg. Zato je obaveštenje neophodno za utvrđivanje vremena i uslova optimalne reakcije na organizovani kriminalitet“. Takođe, Miškovic (Mischkowitz²⁵) smatra da je neophodan uslov efikasne borbe protiv organizovanog kriminaliteta solidan informacioni fond o njegovim nosiocima, njegovoj strukturi i logističkoj podršci, do koga se dolazi kvalitetnim i ozbiljnim obaveštajnim radom koji se realizuje na dva nivoa – strategijskom i taktičkom. Taktički obaveštajni rad se odnosi na prikupljanje podataka neophodnih za rasvetljavanje konkretnih krivičnih stvari, dok je strategijski obaveštajni rad orjentisan ka izvođenju širih zaključaka o pozadini nastanka i delovanja organizovanog kriminaliteta.²⁶

Prethodno navedene konstatacije, koje se mogu tretirati kao svojevrsne teorijske postavke, danas zasigurno imaju svoje uporište i u praksi. Mnogobrojne obaveštajne ili kontraobaveštajne službe širom sveta tokom poslednjih decenija XX veka dobile su u nadležnost, pored klasičnih obaveštajnih zadataka, i obavezu da prikupljaju informacije koje se odnose na različite forme organizovanog kriminaliteta. To ne treba posebno da čudi, s obzirom na to da se ovaj fenomen počeo tretirati ne samo kao vrsta klasičnog, imovinskog kriminaliteta već i kao bezbednosni problem, koji zbog poprimanja transnacionalnog karaktera i bliske povezanosti s terorizmom, predstavlja ozbiljnu pretnju za demokratski, pravni i privredni poredak svake zemlje. Tako, npr., u SAD-u FBI je zadužen za tri grupe zadataka – kontraobaveštajni rad, zaštita ustavnog poretka i poslovi kriminalističke policije, kada je reč o povredama saveznih zakona, među koje se ubraja i borba protiv organizovanog kriminala.²⁷ U tako određenom delokrugu rada, FBI primenjuje gotovo sve metode rada svojstvene obaveštajnim i kontraobaveštajnim službama, posebno one konspirativnog karaktera. Federalna služba bezbednosti Rusije – FSB,

²³ Izjava Zaberšinskog (Saberschinsky), policijskog rukovodioca u Berlinu; navedeno prema: Sigurnosna mreža protiv „rak-rane“ organiziranog kriminala, *Izbor članaka iz stranih časopisa*, Zagreb, 1997, broj 4, str. 175.

²⁴ Hall, R., Higin, O., Adams, R.: *The Threat from Serious and Organized Crime to UK, Security and Interests – a strategic assessment*, London, 1998; navedeno prema: Sačić, Ž.: *Organizirani kriminal – metode suzbijanja*, Zagreb, 2001, str. XIII.

²⁵ Mischkowitz, R.: *Mit "Intelligence" die Organisierte Kriminalität bekämpfen*; navedeno prema: Škulić, M.: *Organizovani kriminalitet – pojam i krivičnoprocesni aspekti*, Beograd, 2003, str. 27.

²⁶ *Ibid.*

²⁷ Savić, A., Bajagić, M.: *Bezbednost sveta – od tajnosti do javnosti*, Beograd, 2005, str. 93–94.

prema zakonskoj definiciji, obavlja kontraobaveštajnu delatnost, borbu protiv kriminaliteta i obaveštajni rad. Konkretnije, njena nadležnost je, između ostalog, organizovanje i učestvovanje, u sadejstvu s drugim nadležnim organima, u borbi protiv organizovanog kriminaliteta, šverca, korupcije, ilegalnog prometa narkotika i oružja, paravojnih formacija i sličnih aktivnosti.²⁸ Takođe, skoro sve službe bezbednosti, koje su formirane poslednjih godina u promenjenim društvenoekonomskim prilikama u zemljama našeg okruženja, kao i u Srbiji (Bezbednosno-informativna agencija – BIA, Vojna služba bezbednosti – VSB), po svojoj prirodi su klasične (kontra)obaveštajne službe, kojima je zakonom eksplicitno u nadležnost stavljen i obaveza prikupljanje podataka o delatnostima organizacija, grupa i pojedinaca usmerenih ka vršenju, između ostalog, i organizovanog kriminala.²⁹

U zemljama engleskog govornog područja izraz *Intelligence* najčešće označava obaveštajnu aktivnost, što je samo jedno od mnogobrojnih značenja koja mu se pridodaju. Preovladava mišljenje da ovaj pojam, pored obaveštajne aktivnosti, objedinjuje u sebi i pojam obaveštajne službe, zatim celokupan proces obaveštajnog rada (obaveštajni ciklus), kao i obaveštajni proizvod, odnosno obaveštajne informacije, od početnih (sirovih) do završnih obaveštajnih saznanja, koja predstavljaju krajnji rezultat celokupnog obaveštajnog rada. Ričelson (Richelson³⁰) smatra da se prikupljanje obaveštajnih podataka može definisati kao svrhovita nabavka bilo kojih informacija koje mogu tražiti analitičar, korisnik ili oni koji njima rukuju. Sintetizujući stavove većeg broja autora o sadržini, odnosno fazama obaveštajnog ciklusa, Bajagić³¹ ukazuje na to da je reč o jednom složenom procesu, koji se sastoji iz sledećih faza: 1) određivanje obaveštajnih (informacionih) potreba; 2) prenošenje obaveštajnih zahteva obaveštajnim službama; 3) faza inicijative, koja podrazumeva analizu obaveštajnih potreba i zahteva, donošenje odluke o pokretanju obaveštajnog istraživanja, uočavanje i razmatranje obaveštajnog problema. Ova faza može početi na dva načina: interno, na osnovu prethodnih saznanja i tekućeg obaveštajnog rada, i eksterno, tj. zahtevom koji službi dostavljaju državni subjekti; 4) planiranje i organizovanje obaveštajnog istraživanja, odnosno izbor metoda i postupaka; 5) prikupljanje sirovih obaveštajnih informacija; 6) proizvodnja obaveštajnih saznanja, koja obuhvata klasifikaciju, procenu, analiziranje, intretreptaciju i objedinjavanje podataka; 7) izrada završnih obaveštajnih dokumenata; 8) ustupanje završnih obaveštajnih dokumenata (saznanja) krajnjim korisnicima, i 9) tehnička intretreptacija obaveštajnih saznanja.

Metode prikupljanja obaveštajnih informacija obično se klasifikuju u bezbednosno-obaveštajnoj literaturi kao agenturna metoda, tehnička metoda, metoda saradnje i isledna metoda. Ne možemo se oteti utisku da između tih metoda i speci-

²⁸ Milošević, M.: *Sistem državne bezbednosti*, Beograd, 2001, str. 273.

²⁹ Član 12 Zakona o Bezbednosno-informativnoj agenciji (*Službeni glasnik RS*, broj 42/2002); član 8 Zakona o službama bezbednosti SRJ (*Službeni list SRJ*, broj 37/2002).

³⁰ Richelson, J. T.: *The U. S. Intelligence Community*, Cambridge, 1985; navedeno prema: Bajagić, M.: *Obaveštajna aktivnost i spoljna politika, studija slučaja: SAD*, Beograd, 2004, str. 23.

³¹ Bajagić, M.: *op. cit.*, str. 34–35.

jalnih istražnih tehnika, koje su predviđene u zakonima najvećeg broja zemalja kao dokazne metode u krivičnim postupcima za određena krivična dela, a pre svega organizovanog kriminaliteta, postoji velika sličnost, čak se može reći i suštinska identičnost. Tako se agenturna metoda može izjednačiti s angažovanjem informatora u kriminalističkom radu, tehnička metoda s metodama tajne optičke i akustičke opservacije, metoda saradnje je pandam međunarodnoj policijskoj i sudskoj saradnji, dok isledna metoda³² jednim svojim delom umnogome podseća na institut svedoka saradnika ili krunskog svedoka, odnosno pokajništva.

Osnovni predmeti interesovanja obaveštajnih službi su tajne protivnika, a prilikom nastojanja da se informacije tog karaktera otkriju i prikupe, obaveštajne službe primenjuju raznovrsne metode i postupke. Od svih obaveštajnih metoda agenturna metoda je, i pored sveobuhvatnog razvoja obaveštajnih aktivnosti, nauke i tehnologije, osnovna metoda obaveštajnog rada. Ona je uspela da se održi u samom vrhu po svom značaju za prikupljanje obaveštajnih informacija zbog svojih osnovnih odlika. Pored toga što je svestan i stalan, agenturni odnos je i organizovan, tajan i neprofesionalan u tom smislu što agent, prihvatajući da organizovano i tajno radi po nalogu i za račun, odnosno interes obaveštajne službe, ne postaje profesionalni pripadnik službe, odnosno nije profesionalni član obaveštajne službe. Od tako shvaćenog pojma agenta u bezbednosno-obaveštajnom smislu treba razlikovati pojam tajni agent (*undercover agent*), kojim se u literaturi i zakonodavstvu zemalja anglosaksonskog prava označava profesionalni pripadnik policije (izuzetno i informator) angažovan u tajnim operacijama isleđivanja klasičnog ili organizovanog kriminaliteta. Uključivanjem u biće agenturne metode elementa neprofesionalnosti, pravi se neophodna razlika između pojma agent i pojma obaveštajac (operativni radnik, obaveštajni oficir i sl.), koji je profesionalni pripadnik obaveštajne službe i organizator obaveštajne aktivnosti – dakle, to mu je stalno zanimanje. Tako određen pojam obaveštajca odgovarao bi institutu tajnog agenta, odnosno prikrivenog islednika kao kriminalističko-procesnog instituta u borbi protiv organizovanog kriminala. Inače, u obaveštajnoj teoriji, prikupljanje informacija iz ljudskih izvora označava se izrazom HUMINT, što je akronim engleske sintagme *human intelligence*.³³

Ubrzani razvoj nauke i tehnologije u drugoj polovini XX veka uticao je na to da, u okviru realizacije obaveštajnih aktivnosti, obaveštajne službe počnu da primenjuju najnovija naučna i tehnička dostignuća, posebno iz oblasti elektronike. Tako je i nastao izraz tehnička metoda (*technical intelligence – TECHINT*), čije su osnovne karakteristike primena elektronskih dostignuća i visok nivo javnosti (otvorenosti) u odnosu na tajno prikupljanje obaveštajnih informacija (agenturna

³² Pod islednom metodom u najopštijem smislu podrazumeva se isleđivanje različitih kategorija obaveštajno interesantnih lica, kao što su prebezi, strani agenti, emigranti, putnici (turisti i sl.) i ratni zarobljenici. Pojedini autori u oblasti obaveštajne teorije smatraju da je osnovni zadatak isledne metode „ispitivanje i utvrđivanje iskrenosti prebega“, s ciljem sprečavanja eventualne penetracije u sopstvene strukture, ili ugrađivanja dvojnih agenata (*double agent*).

³³ Milošević, M.: *op. cit.*, str. 92.

metoda). Ova metoda je postala u velikoj meri otvorena, odnosno njeni nosioci su poznati širokoj javnosti, kao i ciljevi (objekti) obaveštajnog interesovanja i rezultati do kojih se dolazi njenom primenom. U najkraćem, primena tehničke metode podrazumeva prikupljanje raznovrsnih obaveštajnih podataka vizuelnim i audio snimanjem, odnosno registrovanjem svih vrsta signala i presecanjem komunikacija primenom savremenih tehničkih sredstava s velikih udaljenosti (do nivoa kosmičkih prostranstava). Poslednjih 20-tak godina je izvršena i uža specijalizacija tehničke metode prema pojedinim oblastima, tako da su u SAD-u i uopšte na Zapadu usvojeni posebni termini i skraćenice za označavanje pojedinih disciplina u okviru tehničke metode. U najširem smislu, tehnička metoda se sastoji iz *signals intelligence* (SIGINT), *imagery intelligence* (IMINT), *measurement and signature intelligence* (MASINT) i *information technology intelligence* (ITINT), mada se prvenstveno odnosi na SIGINT i IMINT.³⁴

Za potrebe ovog rada nećemo dublje ulaziti u problematiku klasičnog obaveštajnog rada i obaveštajnih službi. Smatramo da je i prethodno rečeno dovoljno za izvođenje određenih zaključaka. Prvo, težište uspešne strategije suzbijanja organizovanog kriminaliteta leži u kvalitetnom obaveštajnom radu, odnosno prikupljanju različitih informacija koje upućuju na njegove nosioce, delikte koji se pripremaju ili su u fazi izvršenja, odnosno koji su već izvršeni, potencijalno i trenutno ugrožene oblasti ljudske delatnosti organizovanim kriminalitetom itd. To se postiže proaktivnim akcijama, odnosno obaveštajnim operacijama koje nisu inicirane izvršenim krivičnim delom već postojanjem opasnosti da do njega može doći.³⁵ Postojanje potencijalne opasnosti za državu i njeno političko uređenje je osnova delovanja i rada obaveštajnih službi, a to je i tačka konvergencije između njih i kriminalističkih službi zaduženih za problematiku klasičnog i privrednog kriminaliteta. Organizovani kriminalitet je fenomen koji je velikim, ako ne i najvećim delom, doprineo promeni strategije delovanja državnih organa nadležnih za sprovođenje zakona. Od nekada reaktivnih službi (agencija) one su danas postale, ili moraju postati, proaktivne i ofanzivne, kakve su već decenijama unazad i same obaveštajne službe. I metode prikupljanja informacija, svojstvene ovim poslednjim, velikim delom su prenete u krivične zakone i proceduru dokazivanja organizovanog kriminaliteta. Zato kriminalističko-obaveštajna služba i aktivnost, tamo gde postoje ili gde tek treba da budu oformljene, predstavljaju kamen temeljac za preduzimanje konkretnih aktivnosti u oblasti prevencije i represije organizovanog kriminaliteta.

Kriminalističko-obaveštajni sistem, zadužen za problematiku sprečavanja i suzbijanja kriminaliteta uopšte, pa time i organizovanog kriminaliteta, morao bi da obuhvata više nosilaca obaveštajnih aktivnosti povezanih u nacionalnu obaveštajnu mrežu. Kriminalističko-obaveštajna služba bi se mogla definisati kao specijalizovana organizaciona struktura koja, primenom kriminalističko-obaveštajnih me-

³⁴ Bajagić, M.: *op. cit.*, str. 53.

³⁵ Marinković, D.: Organizovani kriminalitet – izazov krivičnom zakonodavstvu, *Bezbednost*, Beograd, broj 2, 2004, str. 206.

toda, sistematski prikuplja, obrađuje i analizira obaveštajne podatke od značaja za identifikovanje pojedinačnih učinilaca krivičnih dela, kao i kriminalnih organizacija, razotkrivanje njihove nezakonite delatnosti, presecanje kriminalnih tokova i dokazivanje njihove praktične realizacije, kao i obaveštajne podatke preventivnog karaktera koji ukazuju na pripremanje nezakonite delatnosti, a s ciljem njihovog predupređivanja. Reč je o centralnom elementu kriminalističko-obaveštajnog sistema koji analizira i procenjuje trendove kriminaliteta, pa tako i onog organizovanog, te projektuje preventivno-represivne mere i delimično ih sprovodi. Zahtevi za visok stepen efikasnosti takve službe uslovljeni su besprekornim funkcionisanjem nacionalnog obaveštajnog modela na tri nivoa, i to: 1) lokalnom, u kom slučaju se prikupljaju informacije o etiološkim, fenomenološkim, viktimološkim i posledičnim aspektima organizovanog kriminaliteta, kao i o efektima preventivno-represivnih mera organa zaduženih za sprovođenje zakona, na osnovu kojih se usmeravaju dalje aktivnosti suprotstavljanja; 2) nacionalnom, na kome se stvaraju informacione osnove za donošenje strategijskih odluka u suprotstavljanju organizovanom kriminalitetu, i 3) nadnacionalnom, na kome se sprovode obaveštajno-kriminalističke operacije preventivnog i represivnog karaktera u saradnji s nadležnim organima drugih zemalja.

Najraznovrsnije informacije o organizovanom kriminalitetu su baza, odnosno polazna osnova za implementaciju kriminalističke strategije namenjene njegovom suzbijanju. S tim u vezi, priroda i sadržaj obaveštajnih informacija uslovljeni su potrebama njihovih korisnika, a to su, pre svega, kriminalistička policija i tužilaštvo. Cilj prikupljanja obaveštenja je dobijanje najrazličitijih podataka o organizovanom kriminalitetu na osnovu kojih će se projektovati, planirati i realizovati konkretne mere za njegovo suzbijanje. Pri tome treba imati u vidu da se pod podatkom podrazumeva formalizovan prikaz činjenica i saznanja, pogodan za interpretiranje i obradu, dok je informacija značenje koje se pridaje podacima pomoću pravila koja se koriste za njihovo tumačenje.³⁶ Neki od najvažnijih izvora podataka o organizovanom kriminalitetu bili bi kriminalističko-obaveštajni odseci na terenu, kriminalističko-obaveštajni sistem, dnevnik događaja dežurne službe u područnim organizacionim jedinicama policije, izveštaji o primeni operativno-tehničkih i taktičkih mera, integralni informacioni sistem policije (jedinствен informacioni sistem – JIS MUP-a), sredstva javnog informisanja, Internet, informacioni sistemi banaka, carine, pogranične policije, informacioni sistemi drugih državnih organa, građani, služba bezbednosti (BIA), vojni organi, razmena informacija u okviru Europolu i Interpolu, AFIS sistem (*Automatic Fingerprints Identification System*), sistem za prepoznavanje lica na osnovu fotografije, operateri mobilne i fiksne telefonije, itd. Pri tome je neophodno poznavanje sadržaja, kvaliteta i pouzdanosti svake informacije, iz svakog od tih izvora. S ciljem standardizacije i kvalitetnog obaveštajnog rada, obavezna je primena sistema ocene pouzdanosti (npr., pouzda-

³⁶ Kopal, R., Bartoš, V., Brincka, Ž.: *Uvod u kriminalističku obaveštajnu analitiku*, skripta za seminar, MUP Republike Hrvatske, 2001, str. 3.

nost izvora i pouzdanost informacije). Dakle, u kriminalističko-obaveštajnom procesu svaki podatak se mora proceniti i obraditi, odnosno: 1) verifikovati – koja je to vrsta podatka, u vezi s kojim krivičnim delima i koliko dugo taj podatak treba čuvati; 2) vrednovati – pouzdanost izvora i verodostojnost sadržaja podatka;³⁷ 3) klasifikovati – poverljivost podatka, odnosno vrsta i stepen tajnosti podatka, i 4) indeksirati – gde se podatak smešta, tj. nalazi i u kojem obliku.³⁸

Stvaranje prave slike o stanju organizovanog kriminaliteta zahteva umrežavanje subjekata bezbednosti (tzv. multiagencijski pristup), čime se postiže maksimalna pokrivenost terena. Osim toga, neophodno je razvijati obaveštajnu saradnju i sa subjektima nadležnim za sprovođenje zakona drugih zemalja. Da bi obaveštajni podaci bili pretočeni u smislene i tačne informacije, oni se kroz tzv. „obaveštajni ciklus“ klasifikuju, procenjuju, analiziraju, interpretiraju, objedinjuju i u formi završnih obaveštajnih dokumenata (informacije, izveštaji, statistički pregledi trendova pojava, bilteni i sl.) dostavljaju korisnicima. Obaveštajni podaci se unose i u određene operativne kriminalističke evidencije, opšte ili specijalizovane baze podataka. Prema svom značaju, obaveštajni podaci, odnosno informacije mogu biti strateškog (o opštim obeležjima pojava na nacionalnom nivou) i operativnog (konkretne informacije o konkretnim krivičnim delima organizovanog kriminaliteta) značaja, te stoga postaju predmet strateških ili operativnih analiza, odnosno osnova strateških ili operativnih prognoza.

KRIMINALISTIČKO-OBAVEŠTAJNA ANALITIKA KAO ELEMENT STRATEGIJE SUZBIJANJA ORGANIZOVANOG KRIMINALITETA

Kriminalističko-obaveštajna analitika se može definisati kao proces prikupljanja, obrade i interpretacije podataka, koji uključuje strukturiranu metodologiju, intelektualne sposobnosti iznalaženja principa i značenja, kreiranje proizvoda, tj. unapređen pogled na krivično delo i kriminalitet. Njen predmet su dolaženje do

³⁷ U analitičkom radu koji se realizuje u Službi za borbu protiv organizovanog kriminala MUP-a Republike Srbije primenjuje se tzv. „4x4“ sistem ocene pouzdanosti izvora i informacija, pri čemu su kriterijumi za ocenu pouzdanosti izvora sledeći:

1. nema sumnje u kvalitet niti u verodostojnost izvora;
2. izvor se u prošlosti u najvećem broju slučajeva pokazao kao pouzdan;
3. izvor se u prošlosti u većini slučajeva pokazao kao pouzdan, i
4. u ovom trenutku ne mogu se proceniti izvor i pouzdanost informacije;

dok su kriterijumi za ocenu pouzdanosti informacije:

1. informacija koja nastaje kao posledica sopstvenog opažanja, ili je ta informacija nedvosmislenog porekla;
2. informacija koja ne potiče od sopstvenog zapažanja, ali znamo da je izvor imao direktan pristup informaciji;
3. informacija rekla-kazala, ali je moguće da se kroz druge informacije potvrdi, i
4. informacija rekla-kazala koja na drugi način ne može da se potvrdi.

Navedeno prema: Jevremović, M. i dr.: Značaj i uloga operativne analitike u borbi protiv organizovanog kriminala, *Organizovani kriminalitet – stanje i mere zaštite*, zbornik radova, Beograd, 2005, str. 752.

³⁸ Kopal, R., Bartoš, V., Brincka, Ž.: *op. cit.*, str. 3.

određenih zaključaka i izrađivanje preporuka za dalje delovanje na sprečavanju i suzbijanju konkretnih krivičnih dela, kao i kriminaliteta u celini. Ona omogućava pribavljanje i utvrđivanje činjenica i saznanja koji pružaju uvid u vezu između podataka o krivičnim delima i drugih potencijalno važnih podataka u skladu s policijskom i pravosudnom praksom. Model policijskog rada vođen analitičkim informacijama (*Intelligence Led Policing – ILP*) temelji se na izradi i primeni analitičkih informacija koje služe za efikasno upravljanje kriminalističkim obradama.³⁹ ILP podrazumeva da postoji potreba za izradom analitičke informacije koja se koristi za upravljanje policijskim radom, što se mora postići u okruženju koje analitičku informaciju smatra uslovom za efikasan policijski rad, a ne njegovim dodatkom.

Kriminalističko-analitički rad ima značajnu proaktivnu ulogu u suprotstavljanju organizovanom kriminalitetu. Dok je taktička analitika vezana za neposredne zahteve s terena, strategijska i izveštajna analitike, između ostalog, imaju ulogu da ponude nova rešenja u borbi protiv ovog kriminalnog fenomena, kako u pogledu prevencije tako i efikasnog suzbijanja. Mišljenje je da upravo kriminalistička analitika treba da usmerava rad policije, a ne obrnuto, što važi i za problematiku suzbijanja organizovanog kriminaliteta.⁴⁰

Jevremović i ostali⁴¹, opisuju metodologiju rada kriminalističko-operativne analitike u borbi protiv organizovanog kriminaliteta. Informacije od operativnog značaja dostavljaju se kriminalističko-operativnoj analitici u najkraćem mogućem roku, a procenu da li postoji operativan značaj za tim donose rukovodioci, svaki u svojoj nadležnosti. Posle dobijanja konkretne informacije, vrši se njena provera u odnosu na bazu podataka kriminalističko-operativne analitike, kao i u odnosu na druge dostupne izvore (JIS MUP-a, informacioni sistemi drugih državnih organa, carina, teleoperateri i sl.). Na osnovu dobijenih rezultata provere i sadržaja informacije koja je dobijena, vrši se unos novih podataka u bazu kriminalističko-operativne analitike, uspostavljaju se veze između lica i grupa, lica i firmi, događaja, određuje se karakter veza, uz obaveznu primenu ocene pouzdanosti izvora i pouzdanosti same informacije. Analitička obrada podrazumeva primenu višestrukih upita u odnosu na bazu kriminalističko-operativne analitike, kao i primenu specijalističkih softvera za analizu, s ciljem lakšeg izvođenja zaključaka. Operativno-analitička informacija postaje rezultat navedene obrade i dostavlja se operativnom radniku, koji zajedno s operativnim analitičarem procenjuje kvalitet operativno-analitičke informacije i donosi odluku o daljem radu na terenu, ili podnosi

³⁹ *Intelligence Led Policing: The Integration of Community Policing and Law Enforcement Intelligence*;

Internet: <http://www.cops.usdoj.gov/mime/open.pdf?Item=1395>

⁴⁰ Cope, N.: *Intelligence Led Policing or Policing Led Intelligence?*, *British Journal of Criminology*, 2004, vol. 44 (2), str. 188–203. Internet: http://www.jmu.edu/icle/pdf_files/Applied%20Research/Towards%20an%20Information%20Driven%20Organization/Intelligence%20Led%20Policing%20or%20Policing%20Led%20Intelligence.pdf

⁴¹ Jevremović, M. i dr.: *op. cit.*, str. 752.

zahtev sudu za primenu operativno-tehničkih mera i sredstava. Kao rezultat preduzetih aktivnosti nastaju nove informacije, koje se iznova dostavljaju kriminalističko-operativnoj analitici.

Sam proces operativno-analičkog rada obuhvata šest faza, i to:⁴²

1. zahtev – nakon što operativni radnik primi informaciju, počinje proces definisanja zadatka u kome se mora jasno odrediti koje su informacije neophodne i potrebne radi dobijanja traženih rezultata;

2. prikupljanje – iz dostupnih izvora se prikupljaju informacije u skladu sa zahtevom;

3. izdvajanje – prikupljene informacije se selektuju primenom kriterijuma ocene pouzdanosti, te u skladu sa zahtevom. Izdvajanje može biti šire ili uže, zavisno od zadatog nivoa pouzdanosti;

4. analiza podataka – iz dobijenih podataka se izdvajaju oni koji zadovoljavaju sve elemente zahteva i oni se analiziraju, čime se dolazi do početne operativno-analičke informacije;

5. unapređenje (obogaćivanje) početne operativno-analičke informacije – na osnovu izdvojenih podataka vrše se dopunske obrade i obogaćuje početna operativno-analička informacija, čime se dobija unapređena operativno-analička informacija, i

6. raspodela – unapređena operativno-analička informacija se dostavlja operativnom radniku. Ukoliko se u zajedničkom radu operativnog radnika i analitičara zaključi da je potrebno nastaviti rad, navedeni proces se ponavlja.

Broj ponavljanja ovog lanca procesa radi postizanja zadovoljavajućih rezultata direktno zavisi od zahteva operativnog radnika zaduženog za konkretni predmet, obučenosti operativnog analitičara, kvaliteta podataka i stepena poznavanja problema koji se rešava, sadržaja početne informacije, složenosti problema koji se rešava i dostupnosti određenih izvora informacija.

U kontekstu kriminalističke analitike najčešće se pominju njene četiri vrste, i to: 1) analitika kriminalne delatnosti ili analitika krivičnog dela (*crime analysis*); 2) istražna analitika ili profiliranje (*investigative analysis*); 3) analitika delatnosti (*operations analysis*), i 4) obaveštajna analitika (*intelligence analysis*).⁴³ Analitika krivičnog dela odgovara na pitanje „ko nekome nešto čini“, usredsređujući se na inkriminacije protiv života i tela i imovine (ubistvo, silovanje, razbojništvo, krađa). Obaveštajna analitika se usredsređuje na veze i odnose između lica i organizacija uključenih u ilegalne, najčešće konspirativne aktivnosti (organizovani kriminalitet, terorizam, trgovina drogom). Analitika delatnosti omogućava iznalaženje optimalnog i racionalnog korišćenja policijskih resursa, dok je istražna analitika visoko specijalizovan tip analitike koji se koristi u kriminalističkim obradama neuobičajenih ili serijskih krivičnih dela. U kriminalističko-analičkom radu se koriste različite analitičke tehnike, od kojih su najpoznatije analiza bankovnih zapisa

⁴² *Ibid*, str. 753–754.

⁴³ Kopal, R., Bartoš, V., Brincka, Ž.: *op. cit.*, str. 10.

(*bank record analysis*), analiza imovine (*net worth analysis*), analiza indikatora (*indicator analysis*), analiza krivičnog dela i kriminalnih aktivnosti (*case or crime analysis*), analiza poslovnih zapisa (*corporate record analysis*), analiza telefonskih zapisa (*telephone record analysis*), analiza povezanosti (*association analysis*) itd.

Tako se analiza bankovnih zapisa sastoji u kompilaciji, pregledu i analizi bankovnih zapisa (o depozitu, podizanju novca i sl.) i drugih finansijskih pokazatelja na osnovu kojih se može zaključiti o toku kretanja novca s računa na račun, troškovima života određene osobe, a posredno i o njenoj potencijalnoj vezi s određenom kriminalnom aktivnošću (pranje novca, prevare i sl.). Kao proizvod analize bankovnih zapisa sačinjava se finansijski izveštaj koji sadrži podatke o depozitima, podizanom novcu, čekovima, kreditnim karticama i neuobičajenim novčanim transakcijama. Analiza povezanosti otkriva i opisuje veze i odnose između pojedinih lica, grupa, poslovnih ili drugih entiteta, prikazujući informacije o vrsti udruživanja i o načinu interakcije. Kompilacijom, pregledom i analizom podataka dolazi se do analitičkih informacija o jačini veza i odnosa između osoba, poslovnih ili drugih grupa. Nakon obrade, po pravilu, izrađuje se matrica povezanosti, a na osnovu nje i prikaz povezanosti. Rezultati završne analize mogu biti šematski prikazi povezanosti, sažeti prikazi, izvedeni zaključci, biografski podaci lica ili entiteta, ukupni zaključci i preporuke i sl.

Literatura

- Dvoršek, A.: Kriminalistička strategija – nova grana kriminalistike, *Mjesto i perspektive kriminalističkih nauka i kriminalističke profesije*, zbornik radova, Sarajevo, 2001.
- Vuković, M.: Strategija suprotstavljanja organizovanom kriminalu, *Teški oblici kriminala*, zbornik radova, Beograd, 2004.
- Harfield, C.: Pro-activity, Partnership and Prevention, *The Police Journal*, broj 2, 2000.
- Rosenbaum, D. P.: *The Challenge of Community Policing: Testing the Promises*, Newbury Park, 1994.
- Simonović, B.: Uloga policije u prevenciji kriminaliteta na nivou lokalne zajednice, *JRKK*, broj 1, 2001.
- Simonović, B.: Predlog za institucionalizovanje prevencije kriminala u Srbiji, *Bezbednost*, broj 3, 2001.
- Fijnaut, C., Marx, G. (editors): *Undercover – Police Surveillance in Comparative Perspective*, The Hague–London–Boston, 1995.
- Schmidt-Sommerfeld, C.: Verdeckte Ermittlungen bei der Rauschgift – Bekämpfung, *Kriminalistik*, broj 7, 2001.
- Meyer, J.: Verdeckte Ermittlungen, *Kriminalistik*, broj 1, 1999.
- Internal Revenue Service, United States Department of the Treasury: *Internal Revenue Manual – Part 9, Criminal Investigation, Handbook Investigative, Chapter Undercover Operation*; Internet: <http://www.irs.gov/irm/part9/ch04s11.html#d0e23561>
- The Attorney General's Guidelines on Federal Bureau of Investigation Undercover Operations*; Internet: <http://www.usdoj.gov/olp/fbiundercover.pdf>

- Joubert, C.: National and International aspects of undercover policing, *The Police Journal*, broj 4, 1995.
- Forstehäusler, D.: Verdachtsgewinnung bei Organisierter Kriminalität, *Kriminalistik*, broj 1, 2002.
- Grupa autora: Sigurnosna mreža protiv „rak-rane“ organiziranog kriminala, *Izbor članaka iz stranih časopisa*, Zagreb, broj 4, 1997.
- Sačić, Ž.: *Organizirani kriminal – metode suzbijanja*, Zagreb, 2001.
- Škulić, M.: *Organizovani kriminalitet - pojam i krivičnoprocesni aspekti*, Beograd, 2003.
- Savić, A., Bajagić, M.: *Bezbednost sveta – od tajnosti do javnosti*, Beograd, 2005.
- Marinković, D.: Osnovni pravci kriminalističkog postupanja u suzbijanju narkokriminaliteta, *Nauka–Bezbednost–Policija*, Beograd, broj 2, 2003.
- Marinković, D.: Organizovani kriminalitet – izazov krivičnom zakonodavstvu, *Bezbednost*, Beograd, broj 2, 2004.
- Milošević, M.: *Sistem državne bezbednosti*, Beograd, 2001.
- Kopal, R., Bartoš, V., Brincka, Ž.: *Uvod u kriminalističku obaveštajnu analitiku*, skripta za seminar, MUP Republike Hrvatske, 2001.
- Jevremović, M. i dr.: Značaj i uloga operativne analitike u borbi protiv organizovanog kriminala, *Organizovani kriminalitet – stanje i mere zaštite*, zbornik radova, Beograd, 2005.
- Intelligence Led Policing: The Integration of Community Policing and Law Enforcement Intelligence*, Internet: <http://www.cops.usdoj.gov/mime/open.pdf?Item=1395>
- Cope, N.: Intelligence Led Policing or Policing Led Intelligence?, *British Journal of Criminology*, 2004, vol. 44(2), 188–203. Internet: http://www.jmu.edu/icle/pdf_files/Applied%20Research/Towards%20an%20Information%20Driven%20Organization/Intelligence%20Led%20Policing%20or%20Policing%20Led%20Intelligence.pdf

CRIMINALISTIC STRATEGY TO SUPPRESS ORGANIZED
CRIME – BASIC AND CONSTITUTIVE ELEMENTS**Darko Marinković, M.A.****Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade**

Organized crime is complex and in many ways specific criminal phenomenon, which represents a great danger for legal system and democratic institutions of any country, but also the international community as a whole. There are many difficulties in opposing it and it is sufficient just to point out that to define its notion represents rather a complex activity; this is why there is not a general consensus in theory and in legislation about what organized crime means. Criminal legislation and criminalistics have a special task to find the adequate strategy intended to suppress organized crime, which due to its specific characteristics and contents often brings into question some traditional institutes of criminal law. Criminalistic strategy, which is achieved by the study and analysis of organized crime, is a branch of criminalistics that studies globally what are operative-tactical and evidencing measures and activities most efficient in its opposing. The basic elements of such a strategy should trace a path for carrying out criminalistic-operative activities that will be characterized by high efficiency and applicability, which can primarily be achieved by operative and investigative methods of work characterized by proactiveness, offensiveness and secrecy. Their goal is to neutralize those characteristics of organized crime that are the major obstacles to its efficient detection and suppression. The models of criminalistic and judicial investigations conducted by law enforcement units so far in a large number of states are far below standards required by efficient investigations of complex cases of organized crime. This can be understood to some extent, considering that the conventional crimes investigation models, which have not been revised for decades, have been mechanically used in cases of organized crime as well, while the meaning and functioning of organized crime is quite different. The challenge implied by organized crime requires a skilled and powerful response by institutions of formal social control, which depends mostly on quality and timely informing – in this case it is a key to both understanding the current state and scope of organized crime and prediction of future trends. This is why a solid information fund about the bearers, structure and logistics, which is acquired by quality and serious intelligence work, represents a necessary condition for efficient fight against organized crime. In the last few decades of 20th century the intelligence services worldwide were assigned tasks, in addition to classic intelligence work, to gather information related to various forms of organized crime. Criminalistic and analytic work has a particular significance in criminalistic strategy of suppressing organized crime, primarily through its proactive role. On a tactical analytical level, the work includes direct requirements from the field, while the scope of work of strategic and information analytics, among other things, has a role to offer new solutions, both regarding prevention and efficient suppressing of organized crime.

RELACIJE KORUPCIJE I ORGANIZOVANOG KRIMINALITETA

Doc. dr Nebojša Teofilović
Kriminalističko-policijska akademija, Beograd

Sažetak: Organizovani kriminalitet i korupcija, kao specifičan vid njegovog ispoljavanja, predstavljaju univerzalna društvena zla i direktno utiču na smanjenje političke i ekonomske moći svakog društva. U procesu razvoja organizovanog kriminaliteta podmićivanje se sve više koristi i postaje jedan od osnovnih metoda njegovog delovanja. Posebna opasnost postoji kada se uspostavi veza između određenih kriminalnih struktura i pojedinih eksponenata državne vlasti. Što je ta sprega čvršća i razgranatija to su i pokušaji otkrivanja, sprečavanja i suzbijanja organizovanog kriminaliteta sve neuspešniji.

Ključne reči: *korupcija, organizovani kriminalitet, sprega, krivična dela, bezbednost.*

1. UVODNE NAPOMENE

Korupcija kao društveno zlo prati čovečanstvo od njegovog nastanka do danas i sigurno će postojati i ugrožavati društveni napredak i u budućnosti. Mnogi otkriveni i dokazani slučajevi, upravo zato što su prouzrokovali teške i negativne posledice na štetu društva u celini, ukazuju na visok stepen društvene opasnosti ove vrste kriminaliteta.

Organizovani kriminalitet se ispoljava u različitim oblicima kriminalnog delovanja, tražeći povoljne uslove za svoje infiltriranje i ekspanziju. Kao društveno negativna pojava kriminalitet se stalno razvija, dobija nove forme i opstaje u zavisnosti od postojećih uslova u svakom društvu. Posmatrajući njegove uzroke i oblike ispoljavanja, može se reći da je on i individualan i društveni problem.

Zahvaljujući mnogim promenama u ekonomskoj i političkoj sferi na unutrašnjem i međunarodnom planu, organizovani kriminalitet se sve više internacionali-

zuje i poprima oblike transnacionalnog organizovanog kriminaliteta. Transnacionalni organizovani kriminalitet nastoji ne samo da iskoristi povoljne uslove za svoj opstanak već i za proširenje svoje kriminalne delatnosti, i to ne samo prostorno već i infiltriranjem u društvene sfere. Ostvarivanjem određenih pozicija i jačanjem uticaja u ekonomskim i političkim strukturama, organizovani kriminalitet postaje značajna pretnja za bezbednost kako u nacionalnim tako i u međunarodnim razmerama. Organizovani kriminalitet ugrožava ekonomske, političke, pravne, kulturne, moralne i sve druge značajne vrednosti jednog društva. Ovaj vid kriminaliteta se ispoljava u oblasti privredne i vanprivredne delatnosti, u domenu opšteg kriminaliteta, kao i u svim drugim oblastima društvenog života u kojima se kriminalnom delatnošću može ostvariti znatna finansijska dobit, što je i osnovni cilj kriminalnog udruživanja.

Uprkos činjenici da organizovani kriminalitet i korupcija ugrožavaju vitalne vrednosti u okviru jedne države i u međunarodnim odnosima, kao i da su sve države zainteresovane za suzbijanje te društveno negativne pojave – o čemu govore i mnogobrojni međunarodni naučni skupovi posvećeni tim temama, još ne postoje opšteprihvaćene definicije korupcije i organizovanog kriminaliteta u okviru države, niti na međunarodnom nivou.

U istoriji razvoja političke misli u svetu nije zabeleženo da je bilo koja država uspela da u potpunosti iskoreni organizovani kriminalitet i korupciju. Štaviše, smatra se da ti vidovi kriminaliteta u većini savremenih država postoje u znatno većem obimu nego što zvanične evidencije to pokazuju, tako da njih karakteriše izrazito visok procenat tzv. „tamne brojke“, tj. broj neotkrivenih i neprijavljenih krivičnih dela i učinilaca.

2. RAZLIČITA SHVATANJA KORUPCIJE I ORGANIZOVANOG KRIMINALITETA

2.1. Pojam i definicija korupcije

Etimološki, pojam korupcija potiče od latinskog izraza *corruptio*,¹ što znači pokvarenost, ucena, izopačenost, podmitljivost, potlačivanje službenih lica, moralna pokvarenost. Korupcija postoji u društvu od davnina i u obliku podmićivanja se provlači tokom cele pisane istorije društva i države.²

U naučnoj i stručnoj literaturi postoji veliki broj definicija korupcije, tako da možemo reći da ih ima onoliko koliko i autora.

¹ *The New Encyclopedia Britannica*, Chicago, 1994, str. 509 – *corruptio, corruptio, corruptela, corruptus*; *Mala enciklopedija*, Beograd, Prosveta, 1975 – *corruption* ili *vénalité* (francuski); *bribe, bribery* (engleski); *mito, podmićivanje* (srpski), *bribe* – podmitljiv; Vujaklija, M.: *Leksikon stranih reči i izraza*, Prosveta, Beograd, 1980 – korupcija: lat. *corruptio* – pokvarenost, kvarnost, izopačenost, razvrat, potkupljivanje, podmićivanje, kvarenje, ukvarivanje, truljenje, raspadanje, kriptovorenje (spisa, mere, tega i sl.).

² Siptomatično je da prve krivične prijave koje sankcionišu podmićivanje javnih službenika u Evropi potiču tek iz 1810. godine, kada su prvi put unete u francuski Napoleonov zakon (Code Pénal).

Sveobuhvatnu definiciju korupcije ponudio je Vito Tanci u svojim radovima, naglašavajući da ona postoji svuda gde postoji narušavanje principa nepristrasnog odlučivanja, pa poistovećivanje korupcije s primanjem (i davanjem) mita nije precizno niti obuhvata sve pojave koje bi trebalo inkriminisati ako se želi obezbediti zakonito vršenje dužnosti od strane službenih lica.

Budući da je vezana za subjekte društvenog odlučivanja i njihovu mogućnost da svojim činjenjem i/ili nečinjenjem u procesu odlučivanja zadiru u individualne i grupne interese članova određene zajednice, korupcija se najčešće i definiše kao „zloupotreba službenog položaja, a radi lične koristi (Kaufman, Sigelbaum 1997)“. Korist može biti politička – sticanje političke moći ili ekonomska – sticanje materijalne dobiti.

Nasuprot ovim autorima, jedan od najpoznatijih savremenih istraživača korupcije Klitgaard (Klitgaard³) postavio je svojevrstnu formulu koja govori o veličini (uzrocima) korupcije. Ona je jednostavna i glasi: korupcija = monopol (vlasti) + diskreciono pravo odlučivanja organa vlasti – odgovornost (neodgovornost) tog organa.

Mnoge međunarodne organizacije i tela su pokazali veliku aktivnost na planu stvaranja jedinstvene – univerzalne definicije korupcije. Tako je, na Sedmoj međunarodnoj konferenciji o borbi protiv korupcije u Pekingu (1995), Multidisciplinarna grupa za korupciju (*GMC – Multidisciplinary Group of Corruption*), definisala korupciju kao „čin podmićivanja i drugi postupak koji se povezuje s izvršenjem dužnosti od strane lica zaposlenih u društvenom i privatnom sektoru, kada takav postupak predstavlja kršenje njihovih dužnosti, što proističe iz položaja državnog službenika, zaposlenog u privatnom sektoru ili nezavisnog službenika, a s ciljem sticanja nezakonite koristi za sebe ili drugo lice“.

Vodeća svetska nevladina, neprofitna organizacija za borbu protiv korupcije Transparensi Internešenal (*Transparency International – TI*) dala je kratku definiciju korupcije kao „zloupotreba poverenja javnog ovlašćenja za privatnu korist“. U njoj imamo tri elementa: zloupotrebu ovlašćenja; ovlašćenje je povereno (na primer, ono može da bude u privatnom ili u javnom sektoru); privatna korist (ne mora se obavezno odnositi na onog ko zloupotrebljava vlast, već se tu uključuju i članovi njegove ili njene porodice ili prijatelji).⁴

Savet OECD-a je u svrhu svojih Preporuka o podmićivanju usvojio sledeću definiciju: „Podmićivanje može obuhvatiti direktno ili indirektno nuđenje ili obezbeđivanje bilo kakve materijalne koristi ili neke druge prednosti date stranom javnom službeniku, koji krši svoje zakonske dužnosti, s ciljem da se dobije ili zadrži neki posao.“

Kada su u pitanju naši naučni i stručni radnici, za profesora V. Vodinelića korupcija je ogromni polip koji obuhvata državnu, društvenu, privrednu i pravnu sferu, gde profiteri (kriminalitet belog okovratnika) bez trunke skrupula besramno

³ Klitgaard, R.: *International Cooperation against Corruption, Finance & Development*, God. 35(1), 1998, str. 3–6.

⁴ Poup, Dž.: *Antikorupcijski priručnik – Suprotstavljanje korupciji ili sistem društvenog integriteta, Transparentnost – Srbija*, Beograd, 2004, str. 3.

iskorišćavaju svoje pozicije. Nosioci korupcije nisu asocijalni, odnosno antisocijalni učinioci iz podzemlja klasičnog kriminaliteta, nego naprotiv, u establišment ugrađeni pripadnici srednjih i visokih društvenih slojeva, tj. lica na položajima i od ugleda. To su profesionalni kriminalci, koji pripadaju određenoj uglednoj društvenoj grupi i koji zloupotrebljavaju funkcije rukovođeni motivima bezobzirne pohlepe, zaraženi potrošačkom psihologijom i željom za visokim standardom. Takav delinkvent što više ima, više i grabi. Korupcija je usmerena ka slamanju i razaranju poverenja u institucije države i društva, po čemu se izrazito razlikuje od kriminalnog bogaćenja podzemlja.⁵

Prema mišljenju akademika M. Milutinovića, sa sociološkog i kriminološkog aspekta korupcija je društveni, ali i lični problem i zbog toga predstavlja skup svih kažnjivih radnji kojima nosilac određene državne ili druge javne funkcije, zloupotrebljavajući svoj položaj i instituciju u kojoj radi, škodi javnom interesu (kojem bi morao služiti) u tolikoj meri da potkopava poverenje građana i javnosti u društvo i državu.⁶

Prema mišljenju M. Jelačića, korupcija je društveno negativna pojava, koja je postankom ljudskog društva i formiranjem prvih država, nastala, razvijala se i dobijala svoje pojavne oblike, u zavisnosti od istorijski datih socijalnih, ekonomskih, političkih i drugih uslova, nanoseći svojom nemoralnom, asocijalnom i protivpravnom suštinom, štetu društvu. Prema tome, korupcija je najopasniji vid privrednog kriminaliteta, a karakterišu je prikrivenost, promenljivost, mnoštvo pojavnih oblika, široka rasprostranjenost i internacionalizacija, teško dokazivanje u krivičnom procesnom smislu, koristoljubivost, perfidnost (lukavstvo) učinilaca i specifičan objekat koji ugrožava korupcija, kao što je zakonito funkcionisanje državnih i privrednih institucija i službi.⁷

Prema Nacionalnoj strategiji za borbu protiv korupcije Republike Srbije⁸, korupcija je odnos koji se zasniva zloupotrebom ovlašćenja u javnom ili privatnom sektoru s ciljem sticanja lične koristi ili koristi za drugoga.

U poslednje vreme veoma često se koristi operativna definicija Svetske banke, prema kojoj je korupcija zloupotreba javnog položaja radi ostvarivanja privatne koristi. Manjkavost ove definicije je u tome što isključuje mogućnost korupcije u privatnom sektoru i izvor korupcije vezuje za državu i njene izvršne organe, kao i za državni intervencionizam. Međutim, kako je korupcija u javnom sektoru po svojim dimenzijama i posledicama daleko opasnija, većina naučnika, autora i istraživača se bavi korupcijom u javnom sektoru, odnosno pod okriljem države.⁹

⁵ Vodinec, V.: Metodika otkrivanja, dokazivanja i razjašnjavanja krivičnih dela korupcije, *Bezbednost*, MUP Republike Srbije, broj 2/92, str. 171.

⁶ Milutinović, M.: *Kriminologija sa osnovama kriminalne politike i penologije*, Savremena administracija, Beograd, 1976, str. 34.

⁷ Jelačić, M.: *Korupcija – društveno-pravni aspekti*, MUP Republike Srbije, Beograd, 1996, str. 42.

⁸ *Službeni glasnik RS*, broj 109/05.

⁹ Grupa autora: *Korupcija u Srbiji*, zbornik radova, Centar za liberalno-demokratske studije, Beograd, 2001, str. 10–13.

S razvojem savremene države korupcija, pored toga što se smatra da je moralno štetna, predstavlja i uzrok neefikasnosti države. Kada se korupcija javlja u političkom i društvenom životu među građanima i u javnosti se stvara uverenje da bez nje društvo ne može da funkcioniše i da je to sasvim normalna i prihvatljiva društvena praksa.

Korupcija se obično pojavljuje u vezi s pohlepom koja predstavlja osnovni oblik sklonosti lica ka koruptivnoj praksi. Naročito se pojavljuje prilikom osiromašenja javnih službenika, raspadanja i transformacije političkih i privrednih sistema, tokom izdvajanja i raspadanja pojedinih zemalja (SFRJ, SSSR i drugih socijalističkih zemalja), zatim za vreme rata i posleratnog perioda, prilikom promene političkih i državnih funkcionera itd. Isto tako, globalizacija i globalna tranzicija stvaraju povoljne uslove za korupciju širom sveta.¹⁰

2.2. Različita shvatanja organizovanog kriminaliteta

Etimološko značenje pojma kriminalitet,¹¹ potiče od latinske reči *crime*, što znači zločin, prestup, a manifestuje se vršenjem društveno opasnih dela, za koje je predviđena krivična sankcija.

Izraz organizovani kriminalitet se javlja prvi put u Engleskoj početkom XVIII veka, kada je jedna banda kradljivaca nazvana upravo tim imenom. Ta kriminalna banda, na čijem čelu je bio Džonatan Vajld (Jonathan Wild), pokazala je određene specifičnosti. Članovi te bande su najpre krali stvari, da bi ih zatim „gazda pronalazio“ i vraćao vlasnicima uz veliku novčanu naknadu, ili bi ih, u protivnom, prodavao preko svojih mreža ne samo širom Engleske već i u Francuskoj, Belgiji i Holandiji. Vajld je inače uživao zaštitu tadašnjeg engleskog kralja Džordža I, tako da je tek nakon njegove smrti Vajld optužen i obešen 24. maja 1725. godine¹². Iako je prvobitno termin organizovani kriminalitet označavao delatnost jedne kriminalne bande koja je uživala zaštitu najviše vlasti i koja je svoju delatnost obavljala preko svojih međunarodnih veza, ovaj pojam se danas koristi u različitim kontekstima, što često dovodi do konfuzije.

Međutim, u svakodnevnom govoru, u sredstvima javnog informisanja, kao i u naučnim i stručnim radovima reč mafija¹³ se koristi kao sinonim za određene obli-

¹⁰ Prema Izveštaju Transparensi Internešenala (TI), indeks percepcije korupcije (CPI) za 2005. godinu kojim je obuhvaćeno 159 država – bodovanje se vrši na skali od 10 (veoma „čiste“) do 0 (veoma korumpirane), odnosno najmanje korumpirane države su: Island (9,7), Finska i Novi Zeland (9,6) i Danska (9,5), dok su percipirane kao najkorumpiranije zemlje: Haiti, Mijanmar i Turkmenistan (po 1,8) i Haiti i Čad (1,7). Od država nastalih raspadom SFRJ, najbolje rangirana je Slovenija (6,1) na 31. mestu, zatim Hrvatska (3,4) na 70–76. mestu, Bosna i Hercegovina (2,9) na 88–96. mestu, Srbija i Crna Gora (2,8) na 97–102. mestu i Makedonija (2,7), koja se na posmatranoj skali nalazi na 103–106. mestu.

¹¹ Pojam kriminal je po sadržaju širi od pojma kriminalitet jer obuhvata i ona protivzakonita ponašanja koja nisu određena kao krivična dela.

¹² Schmalleger, F.: *Criminology today*, Englewood Cliffs, 1996, str. 348;

¹³ Mafija (ital.) – tajno razbojničko udruženje na ostrvu Siciliji osnovano 1860. godine, izraz za svaku opasnu družinu. *Mala prosvetina enciklopedija*, II deo K–R, str. 512.

ke organizovane kriminalne delatnosti. Istovremeno, na međunarodnom planu ovaj izraz se koristi za označavanje kriminalnih delatnosti pojedinih organizacija u određenim zemljama (npr., italijanska mafija, kolumbijska, američka, ruska mafija itd.), iako je sam naziv mafija prvobitno bio rezervisan za jednu od najstarijih i najpoznatijih kriminalnih organizacija u Evropi, odnosno Italiji¹⁴ – Koza Nostru (Cosa Nostra) poniklu na Siciliji. Izraz mafija¹⁵ se u novije vreme koristi za sve kriminalne organizacije koje se u okvirima organizovanog kriminaliteta izdvajaju po strukturi, oblicima delovanja, metodima rada, po svojoj finansijskoj moći i ugledu, i koje svoju kriminalnu delatnost obavljaju kroz različite oblike ilegalnog poslovanja, ali jednim delom i legalnog.

Prilikom definisanja pojma organizovanog kriminaliteta problem se javlja zbog shvatanja pojedinih autora da svi oblici organizovanog kriminalnog delovanja ne predstavljaju i organizovani kriminalitet. Nepostojanje univerzalne definicije organizovanog kriminaliteta jasno ukazuje na to da postoje različita shvatanja u određivanju sadržaja tog pojma.

Kada je reč o definisanju i analizi pojma organizovani kriminalitet, mišljenja autora se mogu uslovno sistematizovati u dve grupe. S jedne strane su autori koji, pored postojanja elemenata koji karakterišu organizovano kriminalno delovanje, navode i obaveznu saradnju (vezu) kriminalne organizacije s državom i njenim organima, dok druga grupa ne ističe potrebu obavezne saradnje s istima.

Autori poput Eliota (M. A. Eliot¹⁶) i Šnajdera (H. H. Schneider¹⁷) smatraju da organizovani kriminalitet, pored organizovanosti, planiranja, podele zadataka, discipline i odgovornosti čiji je cilj ostvarivanje dobiti i profita, obuhvata i određenu

Mafija (ital. Mafia, Maffia) – tajno razbojničko i pljačkaško društvo na Siciliji, koje je postojalo od 1860. godine i figurativno opasno društvo, udruženje ljudi s opasnim ciljevima. Vujaklija, M.: *Leksikon stranih reči i izraza*, Prosveta, Beograd, 1985, str. 542.

Mafija po svom poreklu predstavlja organizaciju italijanskih patriota u borbi za ujedinjenje i oslobodenje Italije. Kasnije, ovaj izraz dobija pežorativno značenje i to u prvom redu zbog toga što su te patriotske organizacije postale grupe za pritisak u rukama vladajućih klasa, odnosno interesa moćnih grupa (zemljišne i finansijske oligarhije, fašističke i slične partije itd.). S obzirom na to što se u tom pežorativnom i širem smislu smatra, danas se u običnom govoru mafijom naziva dobro organizovana grupa koja ne bira sredstva da postigne ciljeve i interese za sebe, odnosno za svoje šefove ili u korist onih koji tu grupu kontrolišu i finansiraju. Tako u periodu zabrane alkoholnih pića u SAD-u (prohibicija), pod mafijom su se podrazumevali prvi oblici terorističkih grupa ili gangova – *Politička enciklopedija*, Savremena administracija, Beograd, 1975, str. 523.

¹⁴ U Italiji postoji više organizacija koje se bave organizovanim kriminalitetom i većina njih ima regionalni karakter. Tako, npr., Koza Nostra (Cosa Nostra) se tradicionalno vezuje za Siciliju, Ndrangeta (Ndrangheta) za Kalabriju, Kamora (Camorra) za Napulj i Sakra korona unita (Sacra Corona Unita) za oblast Pulje.

¹⁵ Pojam mafija se takođe upotrebljava kada se želi ukazati na specifičan oblik organizacije u okviru transnacionalnog kriminaliteta, koja je na većem stepenu organizovanosti i finansijske moći u odnosu na druge kriminalne organizacije. Tačnije, ona (mafija) predstavlja jedan od najorganizovanijih oblika delovanja organizovanog kriminaliteta čiji je cilj bogaćenje (ostvarivanje profita) i ostvarivanje političke moći i uticaja. Takođe, pojam transnacionalni organizovani kriminalitet je najširi pojam kojim se označavaju različiti oblici kriminalne delatnosti koji su međusobno povezane i koji se odigravaju na prostorima više država.

¹⁶ Eliot, M. A.: *Crime in Modern Society*, 1962, prevod, str. 114.

¹⁷ Schneider, H. H.: *Kriminologie*, Berlin, New York, 1972, str. 106–117.

vezu s državom i nekim njenim organima, koja se najčešće ostvaruje u vidu saradnje organa koji primenjuju zakon s onima koji ga ne poštuju, odnosno u vidu neutralisanja delovanja policije i pravosuđa i korumpiranja vlasti kako bi organizovani kriminalitet neotkriven ušao u legalan poslovni svet.

Nemački kriminolog Ginter Kajzer (Günther Kaiser¹⁸) smatra da organizovani kriminalitet karakterišu sledeće osobine: postupanje po planu, udruživanje više lica u zajednicu s ciljem sticanja profita, organizaciona struktura, povezivanje ilegalnih i legalnih poslova, fleksibilna tehnologija delovanja, korišćenje tehničke infrastrukture, vršenje uticaja na politiku, medije, javnu upravu, pravosuđe i privredu, i pokretnost i internacionalnost.

U italijanskoj literaturi pojam organizovanog kriminaliteta određuje se na više načina. Fiondaka Đ. (Giovanni Fiondaca¹⁹) navodi četiri uslova pod kojima se delatnost kriminalnih bandi može posmatrati kao organizovani kriminalitet. To su: organizaciona dimenzija (postojanje kriminalne organizacije), organizovanje kriminalne delatnosti privrednog tipa („kriminalna korporacija“), upotreba nasilja radi očuvanja pozicija prvenstva ili monopola, odnosno uvećanja profita, ali i finansiranje ubistava radi sprečavanja primene prava ili donošenja političkih odluka koje ih ugrožavaju, i korupcija policijskih, sudskih i političkih izvršnih vlasti.

Ernesto S. (Ernesto Savona²⁰), koga inače mnogi smatraju jednim od najboljih poznavalaca problematike organizovanog kriminaliteta u Evropi, izdvaja njegove ključne crte: organizovanost i kooperativnost više prestupnika, korišćenje nasilja i korupcije radi lakšeg vršenja njihove delatnosti, prikrivanje kriminalnih aktivnosti uz pomoć legalne delatnosti i korporacije, pribavljanje profita kao glavni cilj i njegova transnacionalna priroda – njihova delatnost prelazi nacionalne granice.

Za razliku od prethodnih shvatanja, Kini i Rosman (J. C. Kinney²¹ i E. Rosman²²) ističu da za postojanje organizovanog kriminaliteta nisu potrebne obavezne veze s državom i njenim organima već je dovoljno da je reč o kriminalnoj organizaciji sa čvrstom strukturom, podelom posla, planiranjem kriminalne aktivnosti, ili da ista ta organizacija vrši pojedine kriminalne delatnosti (reketiranje, prostituciju, kockanje, krijumčarenje droge).

Slično mišljenje zastupa i Vens (D. Vens²³), koji pod organizovanim kriminalitetom podrazumeva aktivnost neke grupe čiji su cilj profit i širok spektar kriminalnih radnji tokom dužeg vremena često međunarodnog karaktera.

¹⁸ Kaiser, G.: *Kriminologie*, C. F. Mueller Juristischer Verlag, Heidelberg, 1993.

¹⁹ Fiondaca, G.: *Criminalita e controle penale*, Indice penale, 1991, str. 37–40.

²⁰ Savona, E.: *Organized Crime Across the Borders, Preliminary Results – HEUNI Popen*, broj 6 (eds. Savoha, Admili Zoffi and De Feo), Helsinki, 1995.

²¹ Kinney, J. C.: *Constructed Typology and Social Theory*, New York, 1966, str. 203.

²² Rosman, E.: *Taschenlexikon der Kriminologie*, Hamburg, 1974, str. 145.

²³ Vens, D.: *Organized Payment Card Crime*, Međunarodna konferencija o saradnji u borbi protiv organizovanog kriminaliteta kreditnim karticama, London, 25–28. 11. 1996.

Albaneze (J. S. Albanese²⁴) se opredelio za stav da je „organizovani kriminaln trajan kriminalni poduhvat koji se racionalno obavlja radi profita od nelegalnih aktivnosti, a njegovo trajno postojanje se održava korišćenjem sile, pretnjama, kontrolom monopola ili korumpiranjem javnih zvaničnika“.

Taft i Fulkrug (D. Taft²⁵ i M. Fulkrug²⁶) kada govore o kriminalnim organizacijama insistiraju na liderstvu, disciplini, planiranju i konspirativnosti, ali to povezuju sa sticanjem određenog statusa u političkim i ekonomskim strukturama društva, tačnije ostavljaju mogućnost povezivanja dobro organizovane kriminalne organizacije s predstavnicima države i njenih organa.

Jedna grupa autora (Waldemar Burhard, Horst Herosl, H. Hamacher, M. Schreiber, A. Stümper i A. Vorbeck²⁷) definišu organizovani kriminalitet kao „kriminalne aktivnosti koje su zamišljene kao tajne i poslovne, a strateški i taktički ih planiraju i vrše nacionalno i internacionalno strukturirane grupe kako bi ostvarile velike profite ili postigle uticaj u javnom životu“.

Abadinski (H. Abadinsky²⁸) je dao sveobuhvatnu i, prema mnogim autorima, najbolju definiciju organizovanog kriminaliteta: „Organizovani kriminalitet je neideološko udruženje jednog broja lica, koja među sobom ostvaruju vrlo bliske društvene interakcije, organizovano na hijerarhijskoj osnovi, od najmanje tri nivoa (ranga), a s ciljem obezbeđenja profita i moći, zahvaljujući učešću u nezakonitim i zakonitim aktivnostima. Pozicije u hijerarhiji i pozicije funkcionalne specijalizacije moraju biti prenesene (prezete) na osnovu srodstva ili prijateljstva, ili racionalno prenesene (poverene) s obzirom na veštinu onoga kome se određena pozicija dodeljuje. Stalnost članstva se podrazumeva, a članovi teže da očuvaju integritet svog udruženja i aktivnost u sledenju ciljeva organizacije. Organizacija izbegava nadmetanje (konkurenciju) i teži monopolu u odnosu na određenu industrijsku granu, odnosno na teritorijalnoj osnovi. Organizacija je voljna da upotrebi nasilje ili da se služi podmićivanjem radi ostvarenja svojih ciljeva, ili radi obezbeđenja discipline. Članstvo je restriktivnog karaktera, mada neki članovi mogu da budu uključeni u aktivnosti u izuzetnim situacijama. Postoje eksplicitna pravila, verbalna ili pisana, čija se primena obezbeđuje pretnjom određenim sankcijama, što uključuje i ubistvo.“

Na nivou Evropske unije usvojena je jedna operativna definicija organizovanog kriminaliteta, koja se svodi na određivanje 11 kriterijuma (odnosno osobina određenog udruženja). To su sledeće karakteristike: 1) delovanje više od dva lica; 2) svaki član organizacije ima svoju ulogu; 3) organizacija deluje u dužem ili neodređenom periodu; 4) u njoj postoje određeni oblici discipline i kontrole; 5) pripadnici organizacije vrše teža krivična dela; 6) organizacija deluje na međunarod-

²⁴ Albanese, J. S.: The causes of organized crime, *Journal of Contemporary Criminal Justice*, Thousand Oaks, 2000, str. 23.

²⁵ Taft, D.: *Criminology*, The Macenilton Company, New York, 1996, str. 233.

²⁶ M.Fulkrug, *Möglichkeiten und Grenzen der Bekämpfung Organisierter Kriminalität*, Die Polizei, Wisbaden, broj 2/88, str. 33.

²⁷ *Die Kriminologie*, München, 1978, str. 236, 246.

²⁸ Abadinsky, H.: *Organized Crime*, III izdanje, Nelson-Hall, Chicago, 1990, str. 1–6.

nom nivou; 7) organizacija upotrebljava nasilje i sredstva zastrašivanja; 8) pripadnici organizacije koriste privredne strukture ili druge profitno orjentisane institucionalne oblike; 9) organizacija je uključena u pranje novca; 10) organizacija ostvaruje uticaj na političke strukture, sredstva javnog informisanja, izvršnu vlast, pravosuđe ili privredne subjekte, i 11) pripadnici organizacije deluju radi ostvarivanja profita, odnosno moći.

Pri tome, ukoliko postoji najmanje šest od navedenih karakteristika, određena kriminalna aktivnost se može smatrati delatnošću organizovanog kriminaliteta, a obavezne su sledeće: 1) učestvovanje više od dva lica; 2) da su u pitanju teža krivična dela, i 3) da su ta dela izvršena radi sticanja profita ili moći.

Većina naših autora smatra da je za postojanje organizovanog kriminaliteta nužna njegova veza s državom i njenim organima, odnosno stvaranje određenog uticaja u političkim i privrednim strukturama. U kojoj meri će organizovani kriminalitet uspeti u tome i u kojim strukturama će ostvariti svoj uticaj zavisi od sposobnosti njegovih vođa (šefova), uspešnosti u korišćenju povoljnih društvoekonomskih odnosa u zemlji s jedne strane, i efikasnosti države i njenih organa da mu se suprotstave s druge strane.

Tako, Đ. Ignjatović²⁹ definiše organizovani kriminalitet kao vrstu imovinskog kriminaliteta koju karakteriše postojanje kriminalne organizacije koja obavlja kontinuiranu privrednu delatnost, koristeći pri tome nasilje i korupciju nosilaca vlasti.

V. Vasiljević³⁰ dovodi organizovani kriminalitet u vezu s državom na osnovu položaja koji ostvaruje prema organima vlasti i nezakonite delatnosti države u podmirivanju pojedinih potreba, što dovodi do legalizacije protivzakonitih aktivnosti organizovanog kriminaliteta.

Prema D. Radovanoviću³¹, organizovani kriminalitet po definiciji mora biti u sprezi s državom i ne može postojati bez saradnje s vlastima, dok prema rečima Z. Mrševića³², organizovani kriminalitet ne može da nastavlja svoje aktivnosti bez makar i pasivnog dopuštanja njegovih operacija od strane organa pravne prisile. Isto tako i V. Vodinić³³ organizovani kriminalitet dovodi u vezu s pojedinim državnim organima i privrednim i finansijskim strukturama koje imaju veći značaj i uticaj u poslovnom svetu.

Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala Republike Srbije³⁴, u članu 2 je definisao da organizovani kriminal predstavlja vršenje krivičnih dela od strane organizovane kriminalne grupe, odnosno druge organizovane grupe ili njenih pripadnika, za koje je predviđena kazna zat-

²⁹ Ignjatović, Đ.: *Organizovani kriminalitet*, Policijska akademija, Beograd, 1998, str. 25.

³⁰ Vasiljević, V.: *Prevenција i represija organizovanog kriminala, Bezbednost i društvena samozastita*, Beograd, broj 12/90, str. 30–35.

³¹ Radovanović, D.: *Kriminalce štiti država, Večernje novosti*, 25. 2. 1993.

³² Mršević, Z.: *Organizovani kriminal – aktuelni problemi suzbijanja kriminaliteta*, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 1993.

³³ Vodinić, V.: *Kriminalitet sa mrežnom strukturom i organizovani kriminalitet profita, Bezbednost*, MUP Republike Srbije, Beograd, broj 1/92.

³⁴ *Službeni list SRJ*, br. 70/01 i 68/02; *Službeni glasnik RS*, br. 85/04 i 85/05.

vora od četiri godine ili teža kazna. Isti zakon u narednom članu, stavu 1 određuje da se pod organizovanom kriminalnom grupom podrazumeva grupa od tri i više lica, koja postoji određeno vreme i deluje sporazumno s ciljem vršenja jednog ili više krivičnih dela, za koje je predviđena kazna zatvora od četiri godine ili teža kazna, radi sticanja, posredno ili neposredno, finansijske ili druge materijalne koristi.

U istom članu (član 3, stav 2) zakonodavac pod drugom organizovanom kriminalnom grupom podrazumeva grupu koja nije obrazovana radi neposrednog vršenja krivičnih dela, niti ima tako razvijenu organizacionu strukturu, definisane uloge i kontinuitet članstva svojih pripadnika, ali je u funkciji organizovanog kriminala.

Zakonik o krivičnom postupku Republike Srbije³⁵ određuje sadržaj pojma organizovani kriminal tako što utvrđuje sledeće bitne uslove: da je izvršeno krivično delo rezultat organizovanog delovanja više od dva lica i da je njihov cilj vršenje teških krivičnih dela i sticanje dobiti ili moći.

Pored tih uslova, ovaj zakonik nabraja i ostale, od kojih moraju biti ispunjena još najmanje tri uslova da bi postojalo krivično delo organizovanog kriminala, i to: da svaki član kriminalne organizacije ima unapred određen zadatak ili ulogu; da je delatnost kriminalne organizacije planirana na duže vreme ili neograničeno; da se delatnost organizacije zasniva na primeni određenih pravila, interesne kontrole i discipline članova; da se delatnost organizacije planira i vrši u međunarodnim razmerama; da se u vršenju delatnosti primenjuju nasilje ili zastrašivanje ili da postoji spremnost za njihovu primenu; da se u vršenju delatnosti koriste privredne ili poslovne strukture; da se koriste pranje novca ili nezakonito stečena dobit i da postoji uticaj organizacije ili njenog dela na političku vlast, medije, izvršnu ili sudsku vlast ili na druge društvene ili ekonomske činioce.

3. VEZA IZMEĐU KORUPCIJE I ORGANIZOVANOG KRIMINALITETA

Poslednjih godina je došlo do povećanja problema vezanih za unutrašnju i međunarodnu bezbednost. Povećan broj starih i pojava novih bezbednosnih problema u velikoj meri su posledica strukturne krize savremenog društva (sveta), kao i novih međunarodnih okolnosti i odnosa u kojima dolazi do drastičnog uvećanja opšteg i organizovanog kriminaliteta. Novi oblici ugrožavanja bezbednosti su takođe pretnja globalnoj bezbednosti tako što svojim postojanjem i negativnim delovanjem ugrožavaju bezbednost društva u celini, a takođe omogućavaju drugim ugrožavajućim oblicima da nastanu, traju i da se u budućnosti razvijaju još opasniji oblici ugrožavanja bezbednosti kako na nacionalnom tako i na međunarodnom nivou.

U savremenim međunarodnim odnosima dominantnu pretnju bezbednosti predstavljaju organizovani kriminalitet, terorizam, sistemska korupcija, ali i etnički, unutrašnji konflikti. S aspekta bezbednosti i društvene opasnosti na nacionalnom i međunarodnom planu posebno je značajan organizovani kriminalitet.

³⁵ *Službeni list SRJ*, br. 70/01 i 68/02; *Službeni glasnik RS*, br. 85/04 i 85/05.

Organizovani kriminalitet se smatra najopasnijim oblikom kriminaliteta, a sam kriminalitet je unutrašnji oblik ugrožavanja bezbednosti. On (organizovani kriminalitet) se ispoljava u različitim oblicima kriminalnog delovanja tražeći povoljne uslove za svoje infiltriranje i ekspanziju. Kao društveno negativna pojava kriminalitet se stalno razvija, dobija nove forme i oblike u zavisnosti od postojećih uslova u svakom društvu.³⁶ Posmatrajući njegove uzroke i oblike ispoljavanja, može se reći da je on i individualan i društveni problem.

Zahvaljujući mnogim promenama u ekonomskoj i političkoj sferi na unutrašnjem i međunarodnom planu, organizovani kriminalitet se sve više internacionalizuje i poprima oblike transnacionalnog organizovanog kriminaliteta. Transnacionalni organizovani kriminalitet nastoji ne samo da iskoristi povoljne uslove za svoj opstanak već i za proširenje svoje kriminalne delatnosti, i to ne samo prostorno već i svojim infiltriranjem u nove društvene sfere.

Ostvarivanjem određenih pozicija i jačanjem uticaja u ekonomskim i političkim strukturama, organizovani kriminalitet postaje značajna pretnja bezbednosti u nacionalnim i međunarodnim razmerama jer ugrožava ekonomske, političke, pravne, kulturne, moralne i sve druge značajne vrednosti jednog društva. Ovaj vid kriminaliteta se ispoljava u oblasti privredne i vanprivredne delatnosti u domenu opšteg kriminaliteta, kao i u svim drugim oblastima društvenog života u kojima se kriminalnom delatnošću može ostvariti znatna finansijska dobit, što je i osnovni cilj kriminalnog udruživanja.

Organizovani kriminalitet postoji i u zemljama u tranziciji, kao i u onima koje su u postranzicionom periodu. U zemljama u tranziciji organizovani kriminalitet deluje kao transnacionalni i doživeo je izvesne transformacije adekvatne društvenim promenama u zemlji koja je prolazila kroz proces tranzicije. Zahvaljujući kriminalnoj delatnosti, organizovani kriminalitet je dobijao nove forme, zauzimao jake pozicije i sticao veliku finansijsku moć i visok društveni status. Nastojeći da zadrži zauzete pozicije, organizovani kriminalitet je nastavio da deluje i u zemljama koje su prošle kroz proces tranzicije, prilagođavajući svoju delatnost novonastalim društvenim odnosima.

Sprega korupcije i organizovanog kriminaliteta predstavlja jedan od društveno najopasnijih vidova kriminala, kako na nacionalnom tako i na međunarodnom planu. Naime, korupcija je važan segment organizovanog kriminaliteta. Štaviše, moglo bi se reći da je ona često kamen temeljac aktivnosti kriminalnih organizacija, odnosno organizovani kriminalitet je organski vezan i suštinski oslonjen na korupciju, koja je srce i mozak te kriminalne pojave. Njen opšti uticaj na vršenje

³⁶ U martu 2000. godine jedan od političkih lidera u Indiji je primetio da su „ljudi izgleda počeli da duboko poštuju kriminalce“. Naime, birači u indijskoj državi Bihar u korupciju i kriminal ne smatraju za zlo jer su svi pripadnici podzemlja koji su učestvovali na izborima, bilo da su u zatvoru ili u bekstvu, pobedili ubedljivo svoje protivkandidate. Osmorica kriminalaca, svi optuženi za ubistva, otmice ili iznude, lako su osvojili pobjedu iako nisu učestvovali u kampanji. Takođe, i bivši ministar za izgradnju puteva (Illiyas Hussain), koji je bio uhapšen zbog prevara u vezi s bitumenom, pobedio je sa značajnom razlikom. Kako je primetio autor članka, „pobeda vođa podzemlja je jasan pokazatelj da su se očekivanja biračkog tela promenila nakon kolapsa državne uprave u toj zemlji“. *The criminal background*, Kalyan Chaudhuri, 30. 3. 2000.

poslova javnih službi (kao, na primer, prilikom izdavanja ličnih dokumenata, carinjenja robe, utvrđivanja i razreza poreza i dr.) može olakšati sve vrste aktivnosti obmane, uključujući, pre svega, razne oblike trgovine na međunarodnom nivou.

Istovremeno, korupcija štiti kriminalce u određenom stepenu jer javni službenici koji bi trebalo da istražuju aktivnosti na polju organizovanog kriminaliteta ili da doprinose takvom istraživanju, u pojedinim slučajevima su i sami korumpirani. U tu svrhu kriminalne organizacije koriste posebne novčane fondove koji im omogućavaju da nude mito – čemu je teško odupreti se jer, prema njihovom shvatanju, „svaki javni službenik ima svoju cenu“.

Korupcija se veoma često pojavljuje kao način koji u izvršenju kriminalne delatnosti koristi organizovani kriminalitet s ciljem uspostavljanja i održavanja kriminalnih veza s uticajnim pojedincima u političkim strukturama, državnim organima i drugim oblastima društva. Pri tome, organizovani kriminalitet prodire do određenih centara političke, privredne i finansijske moći, a njegovim šefovima omogućava sticanje moći i omogućava viši društveni status. Iz toga proističu beneficije da mogu da vrše uticaj na političke i državne organe (policiju, pravosuđe, carinu i dr.) i na taj način obezbeđuju nelegalnu aktivnost kriminalnih organizacija.

Kada se jednom sklopi sporazum između javnih službenika i kriminalaca, službenici postaju njihovi klijenti, pre svega, u smislu finansijske podrške i fizičke zaštite. Istovremeno, kriminalna organizacija postaje klijent korumpiranog službenika u smislu administrativnog favorizovanja i zaštite informacija. Međutim, kada bilo koja strana, a obično je reč o javnom službeniku, pokuša da izađe iz kriminalnog odnosa, dolazi do problema jer izlazak bilo koje strane iz tog odnosa dovodi onu drugu u potencijalnu opasnost. Tako, na primer, ako javni službenik, koji je pomagao da se opere novac zarađen krivičnim delom i zauzvrat primio usluge od organizovanog kriminaliteta, odluči da izađe iz koruptivnog odnosa, dovodi u opasnost čitavu organizaciju, pa on često biva ubijen.

Uz pomoć korupcije, šefovi iz struktura organizovanog kriminala, a posredstvom mas-medija, predstavljaju se javnom mnjenju kao poslovnici i pošteni građani, odnosno „ljudi od poverenja“, a u najgorem slučaju kao „tajkuni“, „oligarsi“ ili „kontroverzni biznismeni“. Međutim, predstavnici „sedme sile“ veoma retko upotrebljavaju izraze poput mafijaši, ratni profiteri, špekulanti i slične, ili iz straha od osvete, ili zbog njihove korumpiranosti. Kao kompromisno rešenje, koje bi zadovoljilo i jednu i drugu stranu, autor predlaže izraz „pobednici tranzicije“.

O postojanju mehanizma političke korupcije može se govoriti kada najviši državni predstavnici koriste poverena ovlašćenja da bi javnu politiku i zakone oblikovali u korist sopstvenih interesa i interesa njima bliskih pojedinaca. Po pravilu, svaka vlast može biti korumpirana, pa u skladu s tim, najviša vlast može biti najviše korumpirana.³⁷ O tome govore slučajevi milionskih iznosa za čiju proneveru su odgo-

³⁷ Ovde se potvrđuju reči iz pisma koje je 3. aprila 1887. godine britanski istoričar, lord Akton uputio biskupu Mandeli Krajonu u kome piše da „vlast ima tendenciju da kvvari, a da apsolutna vlast apsolutno kvvari“.

vorni bivši predsednici pojedinih manje razvijenih država. U vezi s tim, bivši predsednik Zaira, Mobutu Sese Seko, svojevrsni je „rekorder“ u pogledu visine proneverenog novca. Procenjuje se da je Mobutu za vreme 30-godišnje vladavine, kroz različite vidove nenamenskog raspolaganja budžetskim sredstvima, na više ličnih računa u inostranim bankama prebacio oko 5 milijardi američkih dolara. Međutim, kada bismo posmatrali zbirno imovinsko stanje korumpiranog šefa države i članova njegove porodice, stečeno krupnim zloupotrebama, onda bi, bez sumnje, na prvom mestu bio general Muhamed Suharto. Za vreme vladavine koja je trajala više od tri decenije, bivši „sultan Indonezije“ – kako su ga zvali u zemlji, i članovi njegove porodice izgradili su poslovnu imperiju čija se vrednost grubo procenjuje na iznos od 16 do 35 milijardi američkih dolara. Istovremeno, Indonezija je za vreme Suharta imala visoku stopu investiranja i rasta. Međutim, pred kraj njegove vladavine, kada se pitanje naslednika sve više postavljalo, članovi njegove porodice i najbliži saradnici su počeli sve više da se usredsređuju na projekte koji su im donosili brzu i veliku ličnu zaradu uz pomoć mita.³⁸ Zato je politička korupcija osnovni i najopasniji vid korupcije na koju se oslanja i pomoću koje se širi koruptivna praksa u svim segmentima privrednog i društvenog života.

Poseban vid korupcije proizilazi iz delovanja organizovanog kriminaliteta koji podmićuje policiju, političare i sudije u zamenu za nediranje i podršku. Tizik državnih službenika od toga da ih raskrinkaju oni od kojih primaju mito (kriminalaca) veoma je mali, a zarade visoke. Pojava korupcije među javnim službenicima pokazuje da država neefikasno upravlja poverenim joj dobrima i uslugama. Pri tome, imamo dvostruku štetu: i za državu, jer korupcija umanjuje njene prihode i narušava njen ugled, i za građane, zbog toga što povećava cenu dobara, odnosno usluga onima koji imaju da plate mito, dok oni koji ne mogu da plate ostaju bez robe (usluga) iako na njih imaju pravo.

Zemlje koje izlaze iz perioda višedecenijskog jednopartijskog sistema i koje se nalaze u tranzicionom procesu imaju velike teškoće da stvore profesionalne javne službe umesto nasleđenih poslušničkih. To, pre svega, podrazumeva zaštitu javnih službenika od političkih promena jer, ako službenik zna da će biti smenjen zajedno s vladajućom političkom strukturom, on će nastojati da se što više obogati za vreme dok je na tom položaju. Reforma javnog sektora treba da obuhvati i povećanje plata javnih službenika (jer ukoliko su plate male, službenici će biti vrlo skloni korupciji), zapošljavanje novih kvalifikovanih ljudi umesto starih i reformu javnih programa.

Svakako najveća pretnja postoji ako su zaposleni u sudstvu i policiji skloni podmićivanju i zloupotrebi službenih ovlašćenja. Kada su sudije sklone podmićivanju, postoji opasnost po čitav pravni poredak jer su sudije često ti koji se staraju o tome da u državi vladaju zakoni. Međutim, ako imamo korumpiranog sudiju, pravda je daleko. U sudskom procesu bolje prolazi onaj ko plati više jer takav sudija tumači zakon kako

³⁸ Ovo pravilo važi u skoro svim zemljama s nedovoljno razvijenim institucijama jer kada se vladar oseća nesigurnijim zbog skorog odlaska s vlasti, on je onda sve skloniji brzom bogaćenju uz pomoć korupcije. Istovremeno, umešanost u nelegalne poslove čini ga još nesigurnijim i začarani krug se zatvara.

nalaže moć novca, zatim pod pritiskom otkaza, unapređenja ili neke druge usluge. Tom prilikom, veoma često se postupa po nalogu tzv. „telefonskog prava“ jer su sudije postavljene po partijskoj liniji, ne sude po zakonu već po maksimi „ne treba se držati zakona ko pijan plota“, odnosno po nalogu svojih političkih mentora.

S druge strane, ako je policija korumpirana sloboda i život nisu zaštićeni jer se lica mogu pritvarati ili oslobađati po volji političkih moćnika. Pri tome se dešava da policija štiti kriminalca, a ne građanina, odnosno na slobodu se bez pravnog osnova puštaju višestruki kriminalci.

Međutim, kada je u pitanju politička sfera, veoma pogodno tlo za korupciju su političke partije i njeni lideri, naročito u vreme predizbornih aktivnosti. Naime, tokom izborne kampanje partijama su potrebna velika finansijska sredstva, pa mnogi poslovni ljudi, odnosno biznismeni koriste tu situaciju i pod vidom legalnih donacija vrše potkupljivanje političara, koji kada dođu na vlast imaju obavezu da „zahvale“.

U situacijama kada sudstvo i javna bezbednost postanu korumpirani, država je samo korak pred onim što se naziva „zarobljena država“, tj. u stanju kada su ne samo pojedine službe i agencije već i sam vrh vlasti, dakle, kompletna država u raljama korupcije. Prema tome, posledica učešća političkih prvaka u korupciji je nastanak fenomena „zarobljena država“, pod kojim se podrazumeva protivzakonito plaćanje pojedinaca iz vlasti kako bi se ostvario uticaj na izradu i usvajanje zakona, propisa i odluka državnih organa. Za razliku od ovog termina, stručnjaci Svetske banke kao sinonim za visoko korumpirane države koriste naziv „zarobljeno društvo“. Takav model društvenog uređenja karakteriše monopol finansijskih oligarhija „iz senke“, koje imaju direktnu kontrolu nad političkim partijama, vojskom, policijom i drugim bezbednosnim službama i svojim poslanicima u skupštini. Tako stižu moć da donose zakone i uredbe u svoju i korist svojih monopola, utiču na sudske odluke i „u rukavicama“ ili „podzemnim sredstvima“ organizovano pljačkaju nacionalne resurse. Pomoću korupcije kriminalci stižu ugled, moć i uvećavaju svoj profit težeći krajnjem cilju, odnosno preuzimanju i kontroli celokupnog finansijskog i privrednog sistema. U takvoj situaciji država nema „problema“ s kriminalom jer kriminalne organizacije poseduju i kontrolišu državu.

Kada su u pitanju novonastale nezavisne balkanske države, kao i postsocijalističke države iz Centralne i Istočne Evrope, većina njih se nalazi u kandžama organizovanog kriminaliteta i korupcije, koji se sve više manifestuje kao razorni po te države – koje su u tranzicionom procesu i koje i dalje imaju slabe demokratske institucije. Međutim, analitički, ovo je i očekivano s obzirom na to da je u tim društvima politika shvaćena kao najrentabilniji biznis koji omogućava bogaćenje preko noći i bezbroj privilegija, a isključuje bilo kakvu odgovornost. Zato, ono što zemlje iz tog regiona još nisu uspele da ostvare, uspeli su kriminalci pošto su uspostavili multietičnost svojih mreža i relativizaciju državnih granica.³⁹

Korupcija se vrlo često skriva pomoću tamne brojke, koja je plod nevidljivosti i prikrivenosti, a posebno činjenice da se ta krivična dela teško blagov-

³⁹ Od devedesetih godina XX veka, u tom delu Evrope se ustalila izreka da „sve države imaju kriminalce, a da samo na Balkanu kriminalci imaju svoju državu“ i da „Balkanom vlada multietična mafija kojoj sekundiraju nacionalističke političke elite“.

remeno uočavaju i vešto prikrivaju uz obilatu pomoć i podršku koju im pružaju birokratija, tehnokratija i plutokratija datog društva. Posebno je simptomatična korupcija kao deo tamne brojke u okviru kriminaliteta belog okovratnika, odnosno kriminala u belim rukavicama, koji vrše pripadnici vladajućih i poslovnih krugova koristeći svoje veze i uticaj u društvu i svoje funkcije u određenim organizacijama: bankarstvu, trgovini, brodarstvu, saobraćaju itd. Izvršiocima tog kriminala se koriste falsifikovanjem dokumentacije, lažnim prikazivanjem finansijskog stanja preduzeća, fiktivnim i netačnim završnim računima, manipulacijama na trgovačkoj berzi, netačnim prikazivanjem stanja zaliha robe, pranjem novca i drugim nezakonitim delatnostima kojima ostvaruju enormnu materijalnu dobit. Za ostvarivanje tih ciljeva služe se podmićivanjem političara, rukovodilaca u administraciji, policiji i sudstvu, što se uočava i na poslovnom planu. Vrše ga najodgovorniji poslovni ljudi, koji su na visokim položajima, pa je zato i dobio naziv kriminal belog okovratnika. Dakle, ne vrše ga radnici, odnosno ljudi u „plavim mantilima“.

Kriminal belog okovratnika, pored moralne štete koju nanosi društvu, pričinjava i ogromnu materijalnu štetu, pa su posledice te kriminalne delatnosti velike i teško se otklanjaju. Naime, rezultati kriminalne delatnosti se odražavaju u svim sferama kako domaće tako i međunarodne privredne delatnosti, tj. u sferi proizvodnje, razmene (prometa), raspodele i potrošnje. Ona direktno utiče na smanjenje političke i ekonomske moći svakog društva, a istovremeno razara osnovne moralne vrednosti koje je moderna civilizacija odavno prihvatila (slobodu, pravdu, jednakost, ravnopravnost i dr.) i uzrokuje siromaštvo i duhovnu bedu, dok prevratnički i krajnje reakcionarno vuče moderna društva unazad, stvarajući od njih države siromašnih, prelivajući sav novostvoreni višak vrednosti u ruke malobrojne elite, odnosno plutokratije i transnacionalnih kompanija.

Korupcija omogućava uspostavljanje i održavanje određenih veza između političkih i državnih struktura s kriminalnim grupama ili organizacijama, pa su njeno sprečavanje i suzbijanje jedan od vodećih izazova demokratskih promena.

Korupcija nije problem samo jedne države, to je sve više multinacionalni problem. Da bi se sprečila, otkrila i suzbila ova pojava, potrebno je da se uspostave stalna međudržavna saradnja i razmena informacija o: „fantomskim firmama“, peračima novca, kriminalcima, organizovanom kriminalitetu i slično.

U većini razvijenih zemalja na različite načine se vodi borba protiv organizovanog kriminaliteta i korupcije⁴⁰. Pokušava se s davanjem većeg značaja tim društveno negativnim pojavama, zatim primenom strožijih kazni, određivanjem šta službena lica mogu, a šta ne mogu da čine, razotkrivanjem delatnosti u kojima može doći do korupcije, otkrivanjem poslova koji se nisu mogli zakonito realizovati, pooštrenom kontrolom određenih institucija, uspostavljanjem efikasnijih mehanizama finansijske kontrole i drugo.

⁴⁰ U svetu ne postoji nijedna država u kojoj nema pojedinih oblika organizovanog kriminaliteta i korupcije. Njih najverovatnije nema u Severnoj Koreji, što nije posledica efikasnog pravnog sistema te zemlje već njene specifičnosti koja se ogleda u izolovanosti od strane velikog broja zemalja.

Organizovani kriminalitet i korupcija ugrožavaju ekonomske, političke, pravne, kulturne i sve druge značajne vrednosti jednog društva. Oblici organizovane kriminalne delatnosti nisu uvek uočljivi i prepoznatljivi, što svakako otežava blagovremeno preduzimanje efikasnih mera na njihovom suzbijanju i sprečavanju da prerastu u složenije oblike. Razvojem međunarodnih ekonomskih i drugih veza, organizovani kriminalitet dobija nove pojavne oblike, koristeći različite metode i sredstva.

Primeri iz najrazvijenijih zemalja pokazuju da slabljenje ili uništenje najmoćnijih kriminalnih organizacija ne dovodi do slabljenja, a još manje do potpunog suzbijanja određenih oblika organizovanog kriminaliteta jer druge kriminalne grupacije dobijaju svoju šansu i zauzimaju upražnjeno mesto.

Organizovani kriminalitet karakterišu organizovanost, planiranje, podela zadataka, disciplina, odgovornost, visok stepen društvene opasnosti, brutalnost metoda, a sve s ciljem ostvarivanja dobiti i profita. Pored tih elemenata, nužan je još jedan – veza kriminalnih organizacija s državom i njenim organima. Ta veza se ostvaruje u vidu saradnje organa za primenu zakona s onima koji ga ne poštuju, odnosno u vidu neutralisanja rada policije i pravosuđa i korumpiranja vlasti, čime organizovani kriminalitet nastoji da zauzme značajno mesto u legitimnom poslovnom svetu. Iako je organizovani kriminalitet u osnovi neideološkog karaktera, on ipak pokušava da se infiltrira u politički sistem zemlje kako bi svoju ekonomsku moć transformisao u političku, s ciljem da svoj politički položaj iskoristi za uvećanje svoje ekonomske moći. Na taj način, nosioci organizovanog kriminaliteta bi se zaštitili adekvatnim političkim odlukama pri vršenju svojih kriminalnih delatnosti. Najopasniji vid infiltriranja organizovanog kriminaliteta u političke strukture je kada dolazi do kriminalizacije pojedinih članova, a ponekad i većine članova vlade. Takve političke odluke, koje je doneo kriminalizovan državni vrh, koje omogućavaju delatnost organizovanih kriminalnih grupa su „kvazilegalne“, imune na sankcije unutrašnjeg prava i zapravo predstavljaju državni organizovani kriminal.

Iako organizovani kriminalitet i korupcija nisu pojave nepoznate subjektima bezbednosti, današnji savremeni oblici su mnogo složeniji i obuhvataju šire geografske okvire. Mnogi od tih oblika su u direktnoj ili indirektnoj uzročno-posledičnoj vezi. Međutim, iako su se pojavili novi oblici, težnja organizovanog kriminaliteta za što većim profitom dovela je i do pojave nekih iskorenjenih i prevaziđenih oblika ugrožavanja bezbednosti.

4. UMETO ZAKLJUČKA

Organizovani kriminalitet i korupcija su u svim svojim pojavnim oblicima izuzetno negativne društvene pojave. Za svoj nastanak koriste povoljne društveno-političke i ekonomske uslove u datom društvu, a imaju i sposobnost da se stalno razvijaju, dobijaju nove forme, da se sve više internacionalizuju i poprimaju oblike transnacionalnog organizovanog kriminaliteta, prilagođavajući se situaciji ne samo unutar jedne zemlje nego i na međunarodnom planu.

Kao što ne postoji za organizovani kriminalitet u celini, tako i za korupciju ne postoji jedinstvena definicija na međunarodnom planu. Ipak, mnogi autori su se složili oko zajedničkih elemenata koji čine organizovani kriminalitet i korupciju: nezakonitost, delovanje suprotno moralnim normama, sticanje protivpravne imovinske koristi, negativan uticaj na ekonomske odnose, ostvarivanje ličnog interesa i odgovarajućeg statusa u društvu, gubljenje poverenja u državne funkcije i inkriminacija učinilaca tih krivičnih dela.

Organizovani kriminalitet i korupcija kao njegova nezaobilazna prateća pojava utiču na smanjenje političke i ekonomske moći svakog društva, pa i nacije, i istovremeno razaraju osnovne moralne vrednosti koje je moderna civilizacija odavno prihvatila (slobodu, pravdu, jednakost, ravnopravnost i dr.). Posledice tih kriminalnih delatnosti su siromaštvo i duhovna beda jer krajnje reakcionarno vuku moderna društva unazad.

S obzirom na to da organizovani kriminalitet i korupcija ugrožavaju vitalne vrednosti u okviru jedne države, ali i na međunarodnom planu, sve države su zainteresovane za suzbijanje te negativne pojave u društvu, o čemu govore mnogobrojni naučni skupovi posvećeni toj temi. Zajedničko za sve te skupove jeste da u borbi protiv organizovanog kriminaliteta i korupcije preporučuju kombinaciju kaznenih, preventivnih, administrativnih, institucionalnih i državnih mera. Bez obzira na svu zainteresovanost, njihovo efikasno otkrivanje, sprečavanje i suzbijanje su veoma težak zadatak.

Danas je nemoguće uočiti državu koja je u potpunosti suzbila organizovani kriminalitet i korupciju. Štaviše, smatra se da te negativne društvene pojave u većini savremenih država postoje u mnogo većem obimu nego što zvanične evidencije pokazuju, pa iz toga proizilazi da je tu reč o veoma izraženoj tzv. tamnoj brojci, a posebno u slučajevima kada se uspostavi saradnja između određenih kriminalnih struktura i pojedinih eksperata državne vlasti. Što je ta sprema čvršća i razgranatija, to su pokušaji suzbijanja ovih oblika organizovanog kriminaliteta sve neuspešniji. Njihovo efikasno suzbijanje podrazumeva poznavanje uslova i otkrivanje svih kriminogenih faktora koji doprinose njihovom nastajanju i razvoju. Na osnovu toga treba planirati preventivnu i represivnu delatnost, što bi omogućilo određenu kontrolu nastanka i razvoja ovih oblika organizovanog kriminaliteta i sprečavanje pojave novih oblika.

Imajući u vidu negativne posledice koje proizilaze iz delovanja, a posebno sprege organizovanog kriminaliteta i korupcije na nacionalnom i međunarodnom planu, nesporno je da treba da postoji eksplicitna, jasno izražena volja svih odgovarajućih međunarodnih organizacija da uz pomoć bilateralne, regionalne i globalne saradnje, svesno i planski, dugoročnim i srednjoročnim aktivnostima na preventivnom i represivnom planu, energično i u skladu s pozitivnim propisima svoje države, suzbiju svaki vid organizovanog kriminaliteta, što naravno podrazumeva i suzbijanje jednog od njegovih najjačih oblika – korupcije, ili njegovo ograničavanje na nivo društvene opasnosti koja se može tolerisati.

I na kraju, rad bismo završili zapažanjem Oskar Ariasa Sančeza⁴¹ da korupcija (i organizovani kriminalitet, prim. aut.) dobro uspeva tamo gde nema dovoljno pouzdanih informacija, odnosno da se „ne smemo s očajanjem predati raku korupcije, već da moramo pozdraviti i globalnu plimu zahteva javnosti da vlade budu dobre. Vođe savremenih država počinju da prihvataju da se o korupciji mora govoriti i na domaćoj i na međunarodnoj sceni. Naše najznačajnije oružje u ratu protiv korupcije biće porast broja demokratskih zemalja u svetu, što ima za posledicu širenje oblasti gde je štampa slobodna... Jedna od najvažnijih sloboda u demokratiji jeste sloboda štampe... Ako se sakrije i najmanji delić istine, može se roditi velika laž.“

Literatura

- Abadinsky, H. (1990). *Organized Crime*, III izdanje, Nelson-Hall, Chicago.
- Albanese, J. S. (2000). The causes of organized crime, *Journal of Contemporary Criminal Justice*, Thousand Oaks.
- Vuković, S. (2003). *Korupcija i vladavina prava*, Institut društvenih nauka, Draganić, Beograd.
- Grupa autora (1996). *Organizovani kriminalitet i korupcija*, zbornik radova, Srpsko udruženje za krivično pravo, Beograd.
- Grupa autora (2001). *Korupcija u Srbiji*, zbornik radova, Centar za liberalno-demokratske studije.
- Grupa autora (2000). *Sistem i korupcija*, zbornik radova, Institut društvenih nauka – Centar za ekonomska istraživanja, Beograd.
- Modly, D., Korajlić, N. (2002). *Kriminalistički rječnik*, Centar za kulturu i obrazovanje Tešanj, Sarajevo, Bosna i Hercegovina.
- Eliot, M. (1962). *Crime in Modern Society*.
- Kaiser, G. (1993). *Kriminologie*, C. F. Mueller Juristischer Verlag, Heidelberg.
- Kinney, J. C. (1966). *Constructed Typology and Social Theory*, New York.
- Klitgaard, R. (1998). International Cooperation against Corruption, *Finance & Development*.
- Krivokapić, V. (2002). *Prevenција kriminaliteta*, Policijska akademija, Beograd.
- OEBS (2003). *Najuspešniji postupci za borbu protiv korupcije*, Kancelarija koordinatora aktivnosti u oblasti ekonomije i zaštite životne sredine, Beč, Austrija.
- Poup, Dž. (2004). *Antikorupcijski priručnik – Suprotstavljanje korupciji kroz sistem društvenog integriteta*, Transparentnost Srbija, Beograd.
- Rekless, W. (1950). *The Crime Problem*, New York.
- Rosman, E. (1974). *Taschenlexikon der Kriminologie*, Hamburg.
- Saćić, Ž. (1997). *Organizovani kriminalitet Hrvatske*, MUP Republike Hrvatske, Zagreb.
- Saćić, Ž.: Korupcija i njezino suzbijanje u svijetu i Hrvatskoj, *Kriminološko-kriminalistički aspekti, policija, sigurnost*, MUP Republike Hrvatske, Zagreb, broj 1–2/9.

⁴¹ Predsednik Kostarike (1986–1990), dobitnik Nobelove nagrade za mir 1987. godine, dr Arias je osnivač i donator Transparensi Internešenala i član njenog Savetodavnog veća.

- Savona, E. (1995). Organized Crime Across the Borders, Preliminary Results – *HE-UNI Popen*, broj 6 (eds. Savoha, Admili Zoffi and De Feo), Helsinki.
- Simić, M.: Organizovani kriminal i mere za njegovo suzbijanje, *Bezbednost*, broj 1/04, Beograd.
- Souhel, Z. (2003). Šta je internacionalni kriminal, *Pogledi*, broj 1/03, Policijska akademija, Beograd.
- Schneider, H. (1972). *Kriminologie*, Berlin, New York.
- Schmallegger, F. (1996). *Criminology Today*, Englewood Cliffs.
- Teofilović, N., Korajlić, N. (2005). Korupcija i pranje novca kao oblici organizovanog kriminaliteta, *Kriminalističke teme*, Univerzitet u Sarajevu, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo, Bosna i Hercegovina, broj 3–4.
- Teofilović, N. (2004). Policijska kao subjekt prevencije organizovanog kriminaliteta u odnosu na povratnike, *Bezbednost*, MUP Republike Srbije, Beograd, broj 5/04.
- Teofilović, N. (2005). Korupcija kao oblik ispoljavanja organizovanog kriminaliteta, zbornik radova *Organizovani kriminalitet – stanje i mere zaštite*, MUP Republike Srbije – Policijska akademija – VŠUP Zemun.
- The New Encyclopedia Britannica*, Chicago, 1994.
- Fiandoca, G. (1991). *Criminalità e controle penale*, Indice penale.
- Fulkrug, M. (1988). Möglichkeiten und Grenzen der Bekämpfung Organisierter Kriminalität, *Die Polizei*, Wisbaden, broj 2/88.
- Škulić, M. (2003). *Organizovani kriminalitet – pojam i krivičnoprocesni aspekti*, Dosije, Beograd.
- Šlegel, K. (2003). Transnacionalni kriminal, *Pogledi*, broj 2/03, Policijska akademija, Beograd.

RELATION BETWEEN CORRUPTION AND ORGANIZED CRIME

Assistant Professor Nebojša Teofilović, Ph.D.
Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade

All phenomenological aspects of corruption and other forms of organized crime represent particularly negative social phenomenon. They use favourable social-political and economic conditions in a society for their origination, and they are capable of constantly developing, acquiring new forms, as well as of becoming more and more internationalized acquiring forms of transnational organized crime – adapting to situations not only inside the country but at the international level also.

However, although there is not such thing as “angel authorities” – the authorities without corruption and other forms of organized crime, the scope of these crimes is lower in open societies where there is a space for free initiative, i.e. decrease of state interventionism and all kinds of arbitrariness in economic life. Within such systems there are great institutional possibilities for the opposition parties and the public opinion to detect and expose all illicit activities of the ruling parties, as well as of some “protected” individuals.

The efficient suppression of organized crime and corruption – which represents its specific form – implies the knowledge of conditions and detection of all crime-generating factors that contribute to its origination and development. Preventive and repressive activities should be planned based on this, which would provide for certain control of origination and development of all forms of organized crime, as well as prevention of appearance of new forms.

Taking into account the negative consequences that result from corruption and other forms of organized crime, both nationally and internationally, there is no doubt that there should exist an explicit, clearly expressed political will and determination of ruling political parties and their leaders, as well as of corresponding international organizations, to prevent, detect and suppress any form of organized crime, or reduce it to socially acceptable framework, through bilateral, regional and global cooperation, consciously and in a planned manner, through long-term and middle-term activities at preventive and repressive level, energetically and in accordance with positive regulations of their own countries.

UPOREDNA ANALIZA KRIVIČNOPRAVNE KONVENCIJE O
KORUPCIJI SAVETA EVROPE I NACIONALNOG KRIVIČNOG
ZAKONODAVSTVA

Dostignuta rešenja i pravci razvoja

Mr Dragana Kolarić
Kriminalističko-policijska akademija, Beograd

Sažetak: Procene o raširenosti korupcije govore o tome da je korupcija stvarni problem moderne države. Iako, istorijski, ona oduvek postoji, uvođenjem savremene državne uprave u XIX veku korupcija doživljava svoj procvat. Koruptivna ponašanja su višestruko štetna. Ona ugrožavaju zakonito obavljanje društvenih funkcija, snižavaju moralne vrednosti, blokiraju javnu upravu, čine sudstvo neefikasnim. Ali najveća šteta se ogleda u tome što korupcija iskrivljuje prioritete u političkom odlučivanju i pogubno šteti javnoj odgovornosti i društvenom moralu. Sveobuhvatan pristup ovom fenomenu, koji podrazumeva niz mera i aktivnosti, jedini je pravi način zaštite demokratskih vrednosti, pravne države, ljudskih prava i socijalnog i ekonomskog napretka.

Autor u radu analizira Krivičnopravnu konvenciju Saveta Evrope o korupciji, razloge njenog donošenja, kao i pripremne aktivnosti koje su preduzimate s ciljem njenog rađanja, kao i potrebe da se odgovori toj pretnji demokratiji, pravnoj državi i ljudskim pravima. Istovremeno, prezentirana su zakonska rešenja u Krivičnom zakoniku Srbije u oblasti borbe protiv korupcije u poređenju s najznačajnijim međunarodnim dokumentima u toj oblasti.

Ključne reči: *korupcija, borba protiv korupcije, Krivičnopravna konvencija, međunarodni dokumenti, Krivični zakonik Srbije, podmićivanje.*

1. UVODNE NAPOMENE

Korupcija postoji još od davnina kao jedan od najgorih i istovremeno najraširenijih oblika ponašanja, poguban za upravljanje javnim poslovima. Prirodno, vremenom su običaji kao i istorijske i geografske prilike u velikoj meri izmenili osetljivost javnosti na takvu vrstu ponašanja. Kao rezultat toga, tretiranje tog oblika postupanja u zakonima i propisima takođe se suštinski promenilo. U nekim periodima istorije, neki „koruptivni“ postupci bili su, u stvari, smatrani dopustivim, ili su, pak, kazne predviđene za njih bile veoma blage, ili se generalno nisu primenjivale. U Evropi, francuski Napoleonov zakonik iz 1810. godine može se smatrati prekretnicom u smislu uvođenja strogih kazni kako bi se suzbila korupcija u javnom životu, obuhvatajući kako dela koja nisu bila u suprotnosti sa zvaničnim obavezama nekog službenika tako i ona koja jesu. Zbog toga, uvođenjem savremene državne uprave u XIX veku zloupotreba službenih dužnosti od strane javnih službenika kao njihovih nosilaca postala je teško krivično delo ugrožavanja poverenja javnosti u čestitost i nepristrasnost uprave.

Tek odnedavno dublje interesovanje i zabrinutost u vezi s tim problemima usloveli su u svim zemljama nacionalne i međunarodne reakcije. Od početka 90-ih godina prošlog veka korupcija je uvek bila glavna vest u štampi. Iako je oduvek postojala u istoriji čovečanstva, izgleda da je praktično doživela „bum“ u novinarskim kolumnama i izveštajima iz oblasti prava u svim delovima sveta nezavisno od njihovog privrednog i političkog sistema. Zapadne zemlje, zemlje Centralne i Istočne Evrope bukvalno su bile uzdrmane velikim korupcionaškim skandalima i neki smatraju da je korupcija danas jedna od najozbiljnijih pretnji stabilnosti demokratskih institucija i funkcionisanju tržišne privrede.

To objašnjava zašto vlade i skupštine treba da korupciju shvate ozbiljno. Činjenica da se u nekim državama o korupciji govori naširoko, dok se u drugima o njoj uopšte ne govori, ni u kom slučaju ne ukazuje na to da ona ne postoji u ovim drugim zbog toga što nijedan sistem vladavine i uprave nije imun na korupciju. U tim zemljama, ili korupcija ne postoji (što u većini slučajeva izgleda neverovatno), ili je tako uspešno organizovana da ne navodi na sumnju. U nekim slučajevima ćutanje o korupciji je rezultat pomirenosti građana suočenih sa sveprisutnom korupcijom. U takvim situacijama, korupcija se više ne doživljava kao neprihvatljivo kriminalno ponašanje koje podleže strogim kaznama već kao normalno, ili pak neophodno ponašanje, ili ponašanje koje se toleriše. U takvim, ekstremnim slučajevima odomaćene korupcije opstanak države visi o koncu.

Krivičnopravnu konvenciju Saveta Evrope o korupciji¹ smatramo jednim od najznačajnijih dokumenata u oblasti suprotstavljanja korupciji kao fenomenu koji

¹ Konvencija je otvorena za potpisivanje 27. januara 1999. godine, a stupila je na snagu 1. jula 2002. godine. Ovu Konvenciju je naša zemlja ratifikovala i na taj način preuzela obavezu da odredbe svog zakona uskladi s ovim izvorom prava. Vidi: Službeni list SCG, Međunarodni ugovori, broj 2/2002.

izaziva pažnju svih zemalja sveta. Ona, zajedno s Konvencijom Ujedinjenih nacija protiv korupcije², postavlja standarde u toj oblasti tako da je slobodno možemo nazvati abecedom uspešno postavljene borbe protiv koruptivnih ponašanja. Smatrajući da je potrebno da se dopuni Krivičnopravna konvencija o korupciji, države članice Saveta Evrope i druge države potpisnice usvojile su Dodatni protokol na Krivičnopravnu konvenciju, čiji je cilj inkriminisanje aktivnog i pasivnog podmićivanja domaćih i stranih arbitara, kao i domaćih i stranih porotnika.³ U toj oblasti je važno pomenuti i Konvenciju o suzbijanju podmićivanja stranih javnih službenika u međunarodnim poslovnim transakcijama, koja je usvojena u okviru Organizacije za ekonomsku saradnju i razvoj,⁴ i Građanskopravnu konvenciju o korupciji⁵. Međunarodna zajednica je uložila velike napore u borbi protiv korupcije, što pokazuje i postojanje velikog broja drugih pravnih sredstava i dokumenata. Treba istaći još i Konvenciju Evropske unije o borbi protiv korupcije, koja se odnosila na službenike evropskih zajednica ili službenike država članica Evropske unije (akt Saveta od 26. maja 1997). Organizacija američkih država je usvojila Interameričku konvenciju protiv korupcije (29. mart 1996), a šefovi država i vlada Afričke unije su usvojili Konvenciju Afričke unije o sprečavanju i borbi protiv korupcije (12. jul 2003).

2. PRIPREMNE AKTIVNOSTI SAVETA EVROPE PREDUZETE S CILJEM PODIZANJA SVESTI O POTREBI DONOŠENJA MEĐUNARODNE KONVENCIJE PROTIV KORUPCIJE

Na svojoj 19. konferenciji održanoj u gradu Valeta 1994. godine, evropski ministri pravde su zaključili da je korupcija ozbiljna pretnja za demokratiju, pravnu državu i ljudska prava. Savet Evrope, kao vodeća evropska institucija za zaštitu tih suštinskih vrednosti, pozvan je da odgovori na tu pretnju. Ministri su bili ubeđeni da borba protiv korupcije treba da podrazumeva multidisciplinarn pristup i da je neophodno da se usvoje odgovarajući zakonski propisi u toj oblasti što je pre moguće. Oni su izrazili uverenje da delotvorna borba protiv korupcije zahteva međugraničnu saradnju između država, kao i između država i međunarodnih institucija unapređe-

² Konvenciju je usvojila Generalna skupština Ujedinjenih nacija 31. oktobra 2003. godine. Ona je otvorena svim državama za potpisivanje od 9. do 11. decembra 2003. godine u Meridi, Meksiko, a nakon toga u sedištu Ujedinjenih nacija u Njujorku do 9. decembra 2005. godine. Stupila je na snagu, u skladu s članom 68 devedesetog dana nakon deponovanja tridesetog instrumenta o ratifikaciji, prihvatanju, odobrenju ili pristupanju. Naša zemlja je potpisala ovu Konvenciju 11. decembra 2003. godine i ratifikovala je (Službeni list SCG, Međunarodni ugovori, broj 12/2005).

³ Ugovor otvoren za potpisivanje 15. maja 2003. godine i stupio na snagu 1. februara 2005. godine. Zakon o ratifikaciji Dodatnog protokola uz Krivičnopravnu konvenciju o korupciji nalazi se u proceduri u Skupštini Srbije.

⁴ Konvencija je usvojena u okviru OECD-a (Organisation for Economic Co-operation and Development) 21. novembra 1997. godine.

⁵ Konvencija je stupila na snagu 1. novembra 2003. godine. Ovaj dokument je značajan zbog toga što predviđa odgovornost države za štetu koju korumpirani javni službenik nanese građaninu ili pravnom licu. Zakon o ratifikaciji Građanskopravne konvencije o korupciji nalazi se u proceduri u Skupštini Srbije.

njem koordiniranih mera na evropskom nivou i šire, što zauzvrat podrazumeva uključivanje i država koje nisu članice Saveta Evrope. Ministri pravde su predložili Komitetu ministara da se stvori jedna multidisciplinarna grupa za korupciju.

U kontekstu tih preporuka, Komitet ministara je u septembru 1994. godine osnovao Multidisciplinarnu grupu za korupciju (GMC) koja je izradila *Program delovanja protiv korupcije*, dokument koji je obuhvatao sve aspekte međunarodne borbe protiv te pojave. Referentni zadatak ove grupe bio je da, pod nadležštvom Evropskog komiteta za probleme kriminaliteta i Evropskog komiteta za pravnu saradnju, izradi jednu međunarodnu konvenciju za suzbijanje korupcije ili više njih. U skladu s ciljevima utvrđenim *Programom delovanja protiv korupcije*, Krivičnopravna radna grupa pri Multidisciplinarnoj grupi za korupciju (GMCP), počela je da izrađuje Nacrt Krivičnopravne konvencije.⁶

Pre nego što je završena Konvencija, Komitet ministara Saveta Evrope, na svom 101. zasedanju 6. novembra 1997. godine, usvojio je *Dvadeset vodećih principa za borbu protiv korupcije*. Čvrsto rešeni da suzbiju korupciju združivanjem napora svojih zemalja, ministri su se, između ostalog, složili da se obezbedi koordinisana inkriminacija nacionalne i međunarodne korupcije (princip broj 2), da se obezbedi da oni koji su zaduženi za sprečavanje, istragu, krivično gonjenje i sudenje krivičnih dela korupcije uživaju nezavisnost i autonomiju u skladu sa svojim funkcijama, da ne budu izloženi nedopustivom uticaju i da imaju delotvorna sredstva za prikupljanje dokaza, zaštitu lica koja pomažu vlastima u suzbijanju korupcije i za očuvanje poverljivosti istraga (princip broj 3), da se obezbede odgovarajuće mere za zaplenu i oduzimanje dobiti ostvarene vršenjem krivičnih dela korupcije (princip broj 4), da se spreči da se pravna lica koriste kao štit za krivična dela korupcije (princip broj 5), da se unapredi specijalizacija lica ili tela zaduženih za suzbijanje korupcije i da im se obezbede odgovarajuća sredstva i odgovarajuća obuka za izvršavanje njihovih zadataka (princip broj 7)... i da se uspostavi najšira moguća međunarodna saradnja u svim oblastima borbe protiv korupcije (princip broj 20).

Vrlo brzo posle usvajanja tih principa, Komitet ministara je usvojio Rezoluciju (98) broj 7 kojom se odobrava stvaranje *Grupe država protiv korupcije – GRECO* u vidu delimičnog i proširenog sporazuma. Sporazum kojim se stvara GRECO, i koji je sadržao statut ovog tela, usvojen je 5. maja 1998. godine. GRECO je telo čiji je zadatak da prati, kroz proces uzajamnog ocenjivanja i podjednkih pritisaka, sprovođenje *Vodećih principa u borbi protiv korupcije* i primenu međunarodnih pravnih instrumenata usvojenih u skladu s Programom delovanja protiv korupcije. Punopravno članstvo u GRECO-u je rezervisano za države koje u potpunosti učestvuju u procesu uzajamnog ocenjivanja i koje prihvataju da budu ocenjene.⁷

⁶ Criminal Law Convention on Corruption, ETS 173, 1999, Explanatory report.

⁷ U julu 2003. godine, Srbija i Crna Gora je postala punopravan član Grupe država za borbu protiv korupcije (GRECO) i na taj način se svrstala u red zemalja koje su aktivno uključene u izradu i sprovo-

GRECO je zamišljen kao fleksibilan i efikasan prateći mehanizam koji će doпрineti delotvornom i dinamičnom procesu prevencije i suzbijanja korupcije. Sporazum obezbeđuje da u ovom telu na ravnopravnim osnovama učestvuju sve države članice, zatim države koji nisu članice a koje su učestvovalе u izradi sporazuma, kao i ostale države koje nisu članice, ali su pozvane da mu se pridruže.

Konačan nacrt Krivičnogprave konvencije je odobren u septembru 1998. godine na 14. plenarnoj sednici Multidisciplinarne grupe za korupciju. Na svom 103. zasedanju u novembru 1998. godine, Komitet ministara je usvojio Konvenciju i odlučio da je otvori za potpisivanje.

3. ODREDBE KRIVIČNOPRAVNE KONVENCIJE O KORUPCIJI ZNAČAJNE ZA NACIONALNO KRIVIČNO-MATERIJALNO ZAKONODAVSTVO

Međunarodni dokumenti su postavili pred naše zakonodavstvo konkretne zahteve da, u skladu s nekim novim oblicima društveno štetnih ponašanja koja se pojavljuju s razvojem društva, unese nove inkriminacije, ili pak da proširi kriminalnu zonu postojećih. Naš zakonodavac je, sasvim opravdano, izabrao put koji vodi računa o domaćem pravnom sistemu, našoj pravnoj terminologiji, opštim načelima i institutima krivičnog prava. To je teži ali adekvatniji put implementacije normi međunarodnog prava.⁸

Za razliku od stanja koje je postojalo do pre nekoliko godina, sada je veliki broj zemalja, kao odgovor na sve zastupljeniju korupciju, inovirao svoje zakone. Ozbiljno interesovanje je posvećeno pitanjima koja poslednjih nekoliko godina zauzimaju širok prostor. To su prekogranična podmićivanja, trgovina uticajem, podmićivanje u privatnom sektoru i odgovornost pravnih lica za krivična dela korupcije.

Dok se kriminalisti i kriminolozi više zanimaju za empirijska istraživanja, s krivičnogpravnog gledišta je značajno, pre svega, dogmatsko krivičnogpravo postupaње sa skupom problema korupcije.⁹ To znači sistematsko naučno izlaganje i proučavanje korupcije, što podrazumeva i određivanje njenog pojma. Tu dolazimo do osetljivog pitanja da li je uopšte moguće dati krivičnogpravnu definiciju korupcije.¹⁰ Etimološki, reč korupcija vodi poreklo od latinske reči *corupcio*, što u zavi-

denje važnih međunarodnih dokumenata u oblasti borbe protiv korupcije. Ova institucija ima zadatak da promoviše saradnju u oblasti borbe protiv korupcije, organizovanog kriminaliteta i pranja novca, kao i da unapređuje sposobnosti država članica u prepoznavanju nedostataka nacionalnih mehanizama i podstiče zakonske, institucionalne i praktične reforme. U radu ove institucije učestvuju i SAD, iako nisu član Saveta Evrope, i aktivno saraduju s ovom organizacijom u antikorupcijskim aktivnostima.

⁸ Vidi: Stojanović, Z.: Pravno-filozofske koncepcije u Predlogu KZ Srbije i Krivičnom zakonu Crne Gore, *Zbornik radova sa savetovanja „Kazneno zakonodavstvo – progresivna ili regresivna rešenja“*, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, 2005, str. 10.

⁹ Überhofen, Michael: Kaznenopravno suzbijanje korupcije, *Izbor*, broj 4/1999, Zagreb, str. 317.

¹⁰ O problemima koji postoje u određivanju pojma korupcije vidi: Kolarić, D.: Krivičnogpravno suzbijanje korupcije, *Zbornik radova sa savetovanja „Novo krivično zakonodavstvo: dileme i problemi u teoriji i praksi“*, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 2006, str. 140.

snosti od konkretne prilike može označavati pokvarenost, kvarnost, izopačenost, potkupljivanje, podmićivanje, potkupljenje, ukvarljivost...¹¹

Prema našem mišljenju, nema potrebe unositi pojam korupcije u pojedine inkriminacije da bi se ostavio utisak da su na tom polju preduzete odgovarajuće mere. Krivični zakonik Srbije je u saglasnosti s Krivičnopravnom konvencijom o korupciji Saveta Evrope. Ispostovane su sve odredbe koje se odnose na normativno nepokrivenu oblast do 1. januara 2006. godine. Izuzetak predstavlja osetljiva oblast odgovornosti pravnih lica za krivična dela.

3.1. Podmićivanje stranih službenih lica

Sve više se naglašava međunarodna dimenzija korupcije i njeno suzbijanje se shvata kao problematika prvog reda. Pre svega se aktuelizuju prekogranična podmićivanja. Veliki broj zemalja do skoro nije raspolagao odredbama koje se odnose na krivično gonjenje podmićivanja stranih službenih lica. Po pravilu, pravno stanje je bilo slično našem: ukoliko naš državljanin dâ mito stranom državljaninu, on prema ranije važećem Krivičnom zakonu Srbije nije učinio krivično delo jer je činjenično stanje u vezi s podmićivanjem štitilo samo našu upravu.

Međutim, korupcija ne samo da podriva dobru upravu i uništava poverenje javnosti u pravičnost i nepristrasnost javne uprave već takođe može ozbiljno da naruši konkurenciju i ugrozi ekonomski razvoj kada su strani javni službenici podmićeni, tj. kada ih kompanije podmićuju da bi dobile određene poslovne aranžmane. S globalizacijom ekonomskih i finansijskih struktura i integracijom domaćih tržišta u svetko tržište, odluke o kapitalnim kretanjima ili investiranjima u jednoj zemlji mogu da utiču i na ostale. Multinacionalne korporacije i međunarodni investitori igraju odlučujuću ulogu u današnjoj ekonomiji i ne poznaju granice. Zbog toga je međunarodna zajednica odlučila da uvede specifično krivično delo *podmićivanje stranih javnih službenika*. Zaštićeni pravni interes je dvostruk u slučaju tog krivičnog dela: javnost i pravičnost procesa donošenja odluka stranih javnih uprava, što je tradicionalno smatrano unutrašnjim pitanjem, ali je globalizacija to shvatanje učinila zastarelim, i zaštita pravične konkurencije u poslovanju.¹²

Krivičnopravna konvencija o korupciji u članu 5 reguliše podmićivanje stranih državnih službenika.

Evropska unija je bila prva evropska organizacija kojoj je pošlo za rukom da usvoji međunarodni sporazum kojim se, između ostalog, kriminalizuje korupcija stranih javnih službenika: Konvencija o borbi protiv korupcije u koju su uključeni službenici evropskih zajednica ili država članica Evropske unije (usvojena 26. maja 1997). Nakon nekoliko godina, tj. u novembru 1997. godine, Organizacija za ekomsku saradnju i razvoj je zaključila znameniti Sporazum o inkriminaciji podmićivanja stranih javnih službenika, tj. podmićivanje takvog jednog slu-

¹¹ Vujaklija, M.: *Leksikon stranih reči i izraza*, Beograd, 1975, str. 479.

¹² Criminal Law Convention on Corruption, ETS 173, 1999, Explanatory report.

žbenika da bi se dobio ili zadržao neki poslovni aranžman ili neka druga neprikladna korist.

Član 5 ide i dalje u odnosu na Konvenciju Evropske unije po tome što predviđa podmićivanje stranih javnih službenika bilo koje druge zemlje. On takođe ide dalje i u odnosu na odredbe Konvencije Organizacije za ekonomsku saradnju i razvoj u dva pravca. Prvo, on predviđa i aktivno i pasivno podmićivanje. Naravno, ovo poslednje će za potrebe zemalja potpisnica biti obuhvaćeno članom 3. Međutim, uvođenje pasivne korupcije stranih službenika u član 5 ima za cilj da pokaže solidarnost zajednice država protiv korupcije ma gde da se ona pojavi. Poruka je jasna: korupcija je teško krivično delo koje mogu da krivično gone sve države potpisnice a ne samo matična država korumpiranog službenika. Drugo, član 5 ne sadrži ograničenja kada je reč o kontekstu u kome se podmićuje strani javni službenik. Još jednom, cilj nije samo da se zaštiti pravična konkurencija već poverenje građana u demokratske institucije i pravnu državu.¹³

Krivični zakonik Srbije, s ciljem usklađivanja i harmonizacije s ratifikovanim međunarodnim ugovorima, inkriminiše podmićivanje stranih službenih lica. U stavu 5, članu 367, koji reguliše krivično delo primanje mita, regulisano je pasivno podmićivanje stranog službenog lica. Takođe je regulisano i aktivno podmićivanje, tj. odredbe koje se odnose na krivično delo davanja mita iz člana 368 Zakoniku primenjuju se i kada je mito dato ili obećano stranom službenom licu.

3.2. Podmićivanje u privatnom sektoru

Šta opravdava uvođenje podmićivanja u privatnom sektoru kao krivičnog dela? Najpre, sveobuhvatna strategija suzbijanja korupcije podrazumeva kriminalizaciju i u privatnom sektoru. Tokom poslednjih godina, sprovedeni proces privatizacije je učinio da važne javne funkcije postanu privatizovane, npr., obrazovanje, prevoz, telekomunikacije itd. To znači da treba obezbediti poštovanje pravične konkurencije. Inkriminacija podmićivanja u privatnom sektoru ide ka tome da se zaštite poverenje i odanost, tj. lojalnost kao osnovne vrednosti koje utiču na razvoj društvenih i ekonomskih odnosa. Zaposleni, partner, generalni direktor koji prihvata mito da bi izvršio ili propustio da izvrši neku radnju na način suprotan interesima njegovog nalogodavca, izigraće ukazano poverenje i narušiti odanost koju duguju svom nalogodavcu. To opravdava uvođenje korupcije u privatnom sektoru kao krivičnog dela.

Konvencija reguliše podmićivanje u privatnom sektoru u članovima 7 i 8. Aktivno podmićivanje u privatnom sektoru kao krivično delo postoji kada je učinjeno namerno tokom obavljanja poslovne aktivnosti i sastoji se u obećanju, nudenju ili davanju, direktno ili indirektno, svake nezaslužene koristi bilo kom licu koje rukovodi, ili koje, u bilo kom svojstvu, radi za entitete privatnog sektora, bilo njemu lično, bilo nekom drugom licu, kako bi delovalo ili se uzdržalo od delovanja, i pri tome kršilo svoje dužnosti.

¹³ *Ibidem.*

Član 7 ograničava polje primene podmićivanja u privatnom sektoru na oblast „poslovne, tj. privredne aktivnosti“, čime se svesno isključuju sve neprofitabilne aktivnosti pojedinaca ili organizacija, tj. udruženja ili drugih nevladinih organizacija. Ovaj izbor je napravljen da bi se ovo delo usredsredilo na najosetljiviji sektor, odnosno na poslovni sektor.¹⁴ Takođe, ova odredba zabranjuje podmićivanje bilo kog lica koje „upravlja, u bilo kom smislu, ili radi za entitete u privatnom sektoru“. Ponovo je reč o širokom pojmu koji treba tumačiti široko pošto obuhvata odnose između poslodavca i zaposlenog, ali i druge vrste odnosa poput onih između partnera, advokata i klijenta i druge kada ugovor o zaposlenju ne postoji. U privatnim preduzećima on treba da podrazumeva na samo zaposlene već i rukovodstvo od vrha nadole, uključujući i članove odbora, ali ne i deoničare. Ovaj pojam takođe obuhvata lica koja nemaju status zaposlenog, ili koja nisu stalno zaposleni u kompaniji – na primer, konsultanti, trgovački putnici, itd. – ali koja mogu biti odgovorna za kompaniju.¹⁵

Prema Konvenciji, pasivno podmićivanje u privatnom sektoru se sastoji u traženju ili primanju, direktno ili indirektno, od strane bilo kog lica koje rukovodi, ili koje, u bilo kom svojstvu, radi za entitete privatnog sektora, svake nezaslužene koristi ili obećanja namenjenih njemu lično ili nekom drugom licu, ili prihvatanje ponude ili obećanja takve koristi, kako bi delovalo ili se uzdržalo od delovanja, i pri tome kršilo svoje dužnosti.

Krivični zakonik, kada je reč o postojećim inkriminacijama primanja i davanja mita, predviđa kao izvršioca i odgovorno lice u preduzeću, ustanovi ili drugom subjektu. Imajući u vidu zakonsko značenje pojma odgovornog lica nema dileme da je i ovaj zahtev međunarodne zajednice ispoštovan.¹⁶

3.3. Zloupotreba uticaja

Krivično delo *zloupotreba uticaja*, kako ga naziva član 18 Konvencije Ujedinjenih nacija protiv korupcije, ili *trgovina uticajem*, kako je definisano u Krivičnom zakoniku Saveta Evrope, a koje je usko povezano s podmićivanjem, ima svoje mesto i u Krivičnom zakoniku Srbije pod nazivom *protivzakonito posredovanje*.

Sličnu inkriminaciju imao je i Krivični zakon Srbije, s tim što, u skladu s novim tendencijama i kretanjima kriminaliteta, kriminalna zona je proširena. Novinu u Zakoniku čini proširivanje inkriminacije i na strana službena lica koja učine to delo. Takođe, pored pasivne zloupotrebe uticaja Zakonik poznaje i aktivnu zloupotrebu

¹⁴ Criminal Law Convention on Corruption, ETS 173, 1999, Explanatory report.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ U članu 112 Predloga, koji daje značenje izraza upotrebljenih u Zakoniku, navedeno je da se odgovornim licem smatra vlasnik preduzeća ili drugog subjekta privrednog poslovanja ili lice u preduzeću, ustanovi ili drugom subjektu kojem je, s obzirom na njegovu funkciju, uložena sredstva ili na osnovu ovlašćenja, poveren određen krug poslova u upravljanju imovinom, proizvodnji ili drugoj delatnosti, ili u vršenju nadzora nad njima, ili mu je faktički povereno obavljanje pojedinih poslova. Odgovornim licem se smatra i službeno lice kada su u pitanju krivična dela kod kojih je kao izvršilac označeno odgovorno lice, a u ovom zakoniku nisu predviđena u glavi o krivičnim delima protiv službene dužnosti, odnosno kao krivična dela službenog lica.

uticaja, što do sada nije postojalo. Kada je reč o ovom krivičnom delu, imamo jedan trilateralan odnos. Naime, neko lice koje ima stvarni ili pretpostavljeni uticaj na neka druga lica, trguje tim uticajem u zamenu za neku neadekvatnu korist od nekoga kome je taj uticaj potreban. Između ovog dela i podmićivanja postoji razlika u tome što se od lica koje trguje uticajem ne traži da „izvrši ili propusti da izvrši neku službenu radnju“. Konvencije, kao i Zakonik, regulišu i aktivnu i pasivnu zloupotrebu uticaja i kada neko lice „zahteva, prima ili prihvata“ neprikladnu korist kako bi vršilo nedopustiv uticaj i kada neko lice „obećava, daje ili nudi“ neku neprikladnu korist nekome ko izjavljuje ili tvrdi da može da izvrši nedopustiv uticaj na treća lica.

3.4. Korupcija i korporativna odgovornost

Činjenica da su pravna lica često uključena u društveno štetna ponašanja ukazuje na to da je na te radnje neophodno reagovati adekvatnim kaznenim merama. To je posebno uočljivo u poslovnim transakcijama, što je uticalo na uvođenje korporativne odgovornosti u najznačajnije međunarodne dokumente u toj oblasti. Naime, s obzirom na veličinu korporacija i složenost struktura organizacije, sve je teže identifikovati fizičko lice koje se može smatrati odgovornim (u krivičnom smislu) za krivično delo podmićivanja. Stoga, pravna lica obično izmiču odgovornosti zbog njihovog kolektivnog procesa donošenja odluka. S druge strane, koruptivni postupci se često nastavljaju i posle hapšenja pojedinih članova rukovodstva zbog toga što kompanija nije zastrašena individualnim sankcijama.

Krivičnopravna konvencija Saveta Evrope predviđa u članu 18 odgovornost pravnog lica za učinjena krivična dela. Svaka država potpisnica usvojiće takve zakonodavne i druge mere koje su neophodne da bi se obezbedila odgovornost pravnog lica za krivična dela aktivnog podmićivanja, trgovine uticajem i pranja novca, koja je u njihovu korist učinilo fizičko lice koje ima vodeću poziciju unutar tog pravnog lica, a koje deluje pojedinačno ili kao deo nekog organa tog pravnog lica. Osnova odgovornosti pravnog lica je da to fizičko lice ima punomoć da predstavlja to pravno lice, ili ovlašćenje da donosi odluke u ime tog pravnog lica, ili ovlašćenje da vrši kontrolu unutar tog pravnog lica.

Član 18 ne propisuje određenu vrstu odgovornosti za pravna lica. Zbog toga, ova odredba ne nameće obavezu da se propiše da će pravna lica biti smatrana krivično odgovornim za navedena krivična dela. Treba jasno reći da, shodno ovoj odredbi Konvencije, države potpisnice preduzimaju korake da ustanove neki oblik odgovornosti pravnih lica uključenih u koruptivnu praksu, odgovornost koja bi bila krivična, upravna ili građanska po prirodi. Prema tome, krivične i nekrivične, administrativne i građanske sankcije su odgovarajuće pod uslovom da su „delotvorne, proporcionalne i odvrćajuće“.¹⁷ Pravna lica biće smatrana odgovornim ukoliko su ispunjena tri uslova. Prvi uslov je da su krivična dela aktivnog podmićivanja, zloupotrebe uticaja ili pranja novca bila izvršena kao što je definisano u

¹⁷ Član 19, stav 2 Krivičnopravne konvencije o korupciji.

članovima 2, 4, 5, 6, 7, 9, 10, 12 i 13 Krivičnopravne Konvencije. Drugi uslov je da je krivično delo bilo izvršeno u korist ili u ime pravnog lica. Treći uslov, čiji je cilj da se ograniči polje primene ovog oblika odgovornosti, zahteva učešće „bilo kog lica koje zauzima rukovodeći položaj“. Rukovodeći položaj se može pretpostaviti u tri opisane situacije – ovlašćenje da predstavlja, ili ovlašćenje da donosi odluke, ili ovlašćenje da obavlja kontrolu – što pokazuje da jedno takvo fizičko lice zakonski ili u praksi može snositi odgovornost pravnog lica.

U Srbiji, zakonodavac je u Zakoniku izostavio odredbu o odgovornosti pravnih lica za učinjena krivična dela iz već dobro znanih razloga (načelo subjektivne individualne krivične odgovornosti, načelo *nulla poena sine culpa*, neprihvatljivost kolektivnog kažnjavanja itd).¹⁸

Poznato je da kod nas, već odavno, postoji odgovornost pravnih lica za srodnu vrstu delikata samo u sferi ekonomskog i finansijskog poslovanja. Da li je moguća temeljita izmena privrednih prestupa, ili je, pak, bolje odlučiti se za nov zakon? Čini nam se celishodnijim drugo rešenje. Pravo privrednih prestupa, prema tome kako postavlja osnovu odgovornosti pravnih lica, mnogo ranije i pre današnjeg modernog shvatanja može da zadovolji pod uslovom da se u materijalnom smislu sva krivična dela, za koja bi trebalo da odgovaraju pravna lica, na neki način uvedu u sferu privrednih prestupa. To bi zahtevalo korenite izmene Zakona o privrednim prestupima. Ali, opet se postavlja pitanje da li je to moguće učiniti u pogledu tradicionalnih krivičnopravnih inkriminacija koje sve sadrže tradicionalnu objektivno-subjektivnu koncepciju, a ne samo definicije zabranjenih radnji koje bismo mogli svrstati u privredne prestupe. Eksplicitno ističemo da pravna lica moraju odgovarati za određena krivična dela, što je obaveza koja proizilazi iz pomenutih međunarodnih dokumenata, a ne toliko za privredne prestupe i prekršaje. Ti dokumenti čak vrlo jasno određuju elemente krivičnih dela (kada je reč o korupciji i pranju novca) na objektivno-subjektivnoj osnovi, pa je njihovo normiranje kao zabranjenih radnji koje bi se mogle svrstati u prekršaje i privredne prestupe nelogično. Kao najprihvatljivije rešenje čini nam se ponovno regulisanje ove oblasti, tj. pronalaženje vrste i oblika odgovornosti koja se, s jedne strane, može pripisati pravnim licima, a s druge strane, može se vezati za krivična dela. Na taj način, donošenjem jednog posebnog zakona o kaznenoj odgovornosti pravnih lica *sui generis*, uskladili bismo se s međunarodnim standardima i ispunili svoju obavezu.

4. SANKCIJE I MERE

Kao što na to upućuje član 19 Krivičnopravne konvencije, svaka država potpisnica je obavezna da dođe do zaključka o težini učinjenih krivičnih dela korupcije i da obezbedi da sankcije budu „delotvorne, proporcionalne i odvraćajuće“. To je sintagma koju koriste i ostali relevantni međunarodni dokumenti, tj. Konvencija Evropske unije od 26. maja 1997. godine i Konvencija Organizacije za ekonomsku

¹⁸ O tome više: Stojanović, Z.: *Krivično pravo – opšti deo*, Beograd, 2005, str. 212–218.

saradnju i razvoj od 20. novembra 1997. godine. Kada su učinioci fizička lica, krivični zakoni treba da obezbede mogućnost izricanja kazne zatvora određene dužine. Ova odredba ne podrazumeva da kazna zatvora mora biti izrečena svaki put kada je neko lice proglašeno krivim za izvršenje krivičnog dela čiju osnovu čini korupcija već, kao što je pomenuto, to predstavlja zakonsku mogućnost. Jasno je da države potpisnice imaju diskreciono pravo da stvore sistem krivičnih dela i sankcija koji je u skladu s postojećim nacionalnim pravnim sistemom.

Isti član Krivičnogpravne konvencije predviđa da, kada je u pitanju odgovornost pravnih lica za pomenuta krivična dela, treba obezbediti mogućnost izricanja novčane kazne.

Kao neophodna mera istaknuti su i konfiskacija ili neki drugi način lišavanja prava svojine nad sredstvima i prihodima stečenim izvršenjem pomenutih krivičnih dela ili nad imovinom čija vrednost odgovara tim prihodima. Dakle, opšta obaveza država potpisnica je da obezbede odgovarajuće pravne instrumente kako bi se omogućilo da konfiskacija ili drugi oblici zakonskog oduzimanja predmeta i sredstava od korupcije budu mogući.

Konvencije u oblasti borbe protiv korupcije su zasnovane na ideji da su mere kojima se oduzima imovina pribavljena krivičnim delom jedan od najdelotvornijih metoda u suzbijanju kriminaliteta. Uzimajući u obzir činjenicu da je u većini krivičnih dela korupcije obećana, data, primljena ili prihvaćena neprikladna korist, jasno je da mere koje dovode do oduzimanja imovine povezane s tim krivičnim delima treba da postoje.

Da pogledamo sada kaznene okvire u Krivičnom zakoniku Srbije za krivična dela primanja i davanja mita.

Propisane kazne za primanje mita i davanje mita

Primanje mita (član 367 Krivičnog zakonika)	
Oblici	Propisane kazne
Pravo pasivno podmićivanje	Od 2 godine do 12 godina
Nepravo pasivno podmićivanje	Od 2 godine do 8 godina
Teži oblik (u vezi s otkrivanjem, pokretanjem, vođenjem kriv. postupka...)	Od 3 godine do 15 godina
Naknadno pasivno podmićivanje (najlakši oblik pasivnog podmićivanja)	Od 3 meseca do 3 godine

Davanje mita (član 368 Krivičnog zakonika)	
Oblici	Propisane kazne
Pravo aktivno podmićivanje	Od 6 meseci do 5 godina
Nepravo aktivno podmićivanje	Do 3 godine
Stav 4 (učinilac koji prijavi delo pre nego što je saznao da je ono otkriveno)	Fakultativna osnova za oslobođenje od kazne

Kazneni okviri u vezi s podmićivanjem variraju od zemlje do zemlje. Srbija nije ni među vodećima ni među onima na začelju. Novo zakonodavstvo Srbije, mislimo na Krivični zakonik, u međunarodnom poređenju deluje primereno i odmereno. U nekim državama su predviđene vrlo teške kazne, npr., u Kini i na Filipinima, gde se čak može izreći smrtna kazna pod određenim okolnostima.

Ovde je bitno istaći da naš zakonodavac, kada je reč o ovim krivičnim delima, ali i mnogim drugim, predviđa meru kojom se primljeni pokloni i imovinska korist oduzimaju jer je očigledno da izricanje isključivo kazni lišenja slobode učiniocima krivičnih dela kojima se stiče velika imovinska korist nikako nije dovoljno. Iskustva velikog broja zemalja i međunarodni dokumenti upravo ukazuju na to da u politici suzbijanja i prevencije kriminaliteta, pored tradicionalnih oblika kaznene politike, treba primenjivati i mere uperene na njegove finansijske efekte.

Međutim, treba istaći još jednu važnu činjenicu na koju je ukazao još Čezare Bekarija: „*Bitnije je da kažnjavanje bude brzo i izvesno nego da bude oštro jer se samo na taj način postiže efikasnost.*“

5. ZAVRŠNE NAPOMENE

Problemi organizovanog kriminaliteta i korupcije zahtevaju permanentne napore države u svim oblastima društvenog života. To podrazumeva obezbeđivanje uslova za nezavisno funkcionisanje pravosuđa, unapređenje rada tužilaštva i promovisanje neophodnosti ostvarivanja krupnih društvenih ciljeva: efikasno pravosuđe i vidljivi, opipljivi rezultati u borbi protiv organizovanog kriminaliteta i korupcije.

Samo propisivanje zakonskih normi nije dovoljno da bi se ostvarila zaštita društva od nedozvoljenih oblika ponašanja. Neophodna je i primena zakonskih odredbi u konkretnim slučajevima. Prema tome, borba protiv korupcije mora biti dobro organizovana, što pretpostavlja i primenu odredbi zakona a ne samo njihovo propisivanje. Jedino se na taj način može ostvariti cilj krivičnog prava: zaštita društva od kriminaliteta.

Dobro postavljen zakon je efikasno oružje u rukama države, ali samo ako se on i primeni. Prema tome, nije dovoljno samo da imamo flotu već i da, slikovito rečeno, ponekad otvorimo i vatru.

COMPARATIVE ANALYSIS OF COUNCIL OF EUROPE CRIMINAL
LAW CONVENTION ON CORRUPTION AND NATIONAL CRIMINAL
LEGISLATION

Dragana Kolarić, M.A.
Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade

The estimates on the extension of corruption tell us that corruption is a real problem of a modern state. Although from historical point of view it has always existed, its flourishing begins with the introduction of contemporary state administration in 19th century. It jeopardizes legal performance of social functions, lowers moral values, and blocks public administration, makes judiciary inefficient. However, the greatest damage is in that it distorts priorities in political decision-making and has detrimental damage for public responsibility and social morality. A comprehensive approach to this phenomenon which implies a number of measures and activities is the only true manner to protect democratic values of a legal state, human rights and social and economic progress.

In this paper the author analyzes Council of Europe Criminal Law Convention on Corruption, the reasons for its introduction, as well as the preparing activities undertaken with a view of its origination and need to respond to that threat to democracy, legal state and human rights. At the same time, legal solutions from the Criminal Code of Serbia have been presented covering the field of fight against corruption compared with the most important international documents in this field.

KOSOVO AND METOHIA – THE EPICENTER OF TERRORISM IN THE WEST BALKANS

Professor Milan Milošević, Ph.D.
Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade

Abstract: The paper presents Kosovo and Metohia as the epicenter of terrorism and separatism (and organized crime) in West Balkan today. Terrorist attacks, kidnapping, forced "military mobilization", murders and similar incidents as well as armed provocation on the territory of Kosovo and Metohia, Macedonia and South Serbia proved, once again that in the national program of Great Albania there was no room for any other nation except Albanian. The project of "Great Albania" i.e. "Independent Great Kosovo" as its transitional phase, based on the idea of "all Albanians in the same state" puts the existing internationally recognized borders under question and threatens the stability of the entire South east Europe, that might cause a new, third Balkan War. Finally, the International Community is slowly changing its general attitude towards the crisis in Kosovo and the Balkans, gradually realizing that the main destabilizing factors in this region have always been Albania separatism, political extremism and terrorism which, supported by Islamic extremism and international criminal dealing with narcotics, present a great danger for the Europe.

Key words: *Kosovo and Metohia, political extremism, terrorism, organized crime, "Great Albania", Albanian National Army (ANA/AKSh).*

INTRODUCTION

Although it is generally known that terrorism as a social phenomenon appeared long ago, two contemporary forms are of particular importance - "liberal", "non-nationalized" (non-state) terrorism characteristic for the 1970s and 1980s and the current "postmodern", "terrorism at the end of the 20th century". The period of "liberal" terrorism lasted from mid-1960s to 1990. In the said period, the majority

of terrorist organizations "operated" in Japan and in the Middle and Near East and especially in Western Europe.

"Liberal terrorism" was also influenced by the terrorism of some Palestinian liberation organizations and groups, especially after the Israeli victory in the 1967 war, and by the beginning of birth of Islamic extremism. It is characteristic for this period that terrorist groups independently selected targets of their attacks and collected information about them. The element of self-sacrifice was evident in terrorist actions which verged on fanaticism (this element became one of the basic characteristics of terrorists from the Middle East, especially after a sudden increase of influence of Iranian Islamic fundamentalists in the 1980s).

It is considered that autochthonous terrorism as the result of more or less sincere "revolutionary enthusiasm" disappeared by 1983. Since then although not everywhere at the same time, or to the same extent and quality, the presence of the state as both subject and object of international terrorism has become dominant either on conspiratorial or non-conspiratorial aspect.¹

TERRORISM AT THE END OF THE 20TH CENTURY

Shaping of a new type of terrorism is to a great extent contributed by dramatic orientation of some Arabian organizations and groups to terrorism, as well as the expansion of Islamic Fundamentalism in some countries of Africa and Asia traditionally sensitive to the Islamic religious extremism (Iran, Lebanon, Algeria and others). Similar situation is in the countries of East Europe with predominant Muslim population (Muslim-Croatian Federation of Bosnia and Herzegovina, Serbian province of Kosovo and Metohia, Southeastern Serbia, West Macedonia, Russian province of Chechnya).

During several recent years, new terrorist organizations and groups have been established while there is a consolidation of ethnic and religious affiliation. In the early 1990s, terrorist organizations with different programs and ideologies established links among themselves since they had a common interest in surviving. Within such an "international cooperation", terrorist organizations frequently established contacts with terrorist groups created with the help and support of specialized intelligence institutions of some countries. Currently, groups of terrorists which CIA formed and trained for the actions against the Soviet forces in Afghanistan and other regions are the most dangerous in the world, the groups which were influenced by the hatred towards the "red enemy" in order to parry terrorism created and sponsored by the opponent. This was a "cold war investment" which brought profit, but which, now, asks for the payment.²

¹ Compare: M. Pasanski, (1990) Technology of Political Terrorism (I), *Security and social self-defence*, No. 6, p. 32; M. Pasanski, (1990) Terrorism ante portas, *Security and social self-defence*, No. 10, p.47

² Yonah, A. The Terrorist Network, Defence and Diplomacy, No 9/1989, pp 36-41, Chossudovsky, M.: OSAMA-GATE, in: <http://globalresearch.ca> October 8, 2001

Some of these groups have appeared in the West Balkans, especially in Kosovo and Metohia, and they have, undoubtedly, contacted their previous employers. For example, Islamic mercenary "commander Hatab", a Jordanian, after Afghanistan and Chechnya, found himself in Kosovo and Metohia as a mercenary of the so-called Internationale. It is proven that there are connections between Osama bin Laden and radical Albanian separatists in Kosovo and Metohia and Albania. Another link to bin Laden is the fact that the brother of a leader in an Egyptian Jihad organization and also a military commander of Osama bin Laden led an elite KLA unit during the Kosovo conflict.³

It has become evident that there is an ever smaller number of traditional terrorist organizations and networks with a firm organization and guided from one centre, and a growing number of "domestic", ethnically and religiously inspired terrorists who appear to have publicity as their priority. Recently, the boundary between terrorism and organized crime has been lost, above all the illegal trafficking in narcotics ("drug-related-terrorism"). In this context, specific "symbioses" between terrorist organizations and mafia clans which operate in Peru, Colombia, Laos, Afghanistan and Lebanon are notable. The same situation is in Kosovo and Metohia as well as in the territory of Southern Serbia.⁴

Terrorism is more and more frequently used to cover up weaknesses and inability to impose one's own position or policy to a society. Typical examples for this are terrorist acts of Albanian separatists in Kosovo and Metohia, depending on the current international political situation. Terrorists from this region more or less enjoy the support of some international factors - including Islamic countries, non-governmental organizations and radical groups. Such support to the existing terrorist organizations manifests mainly in financing, arms deliveries, training, providing shelter, providing travel documents, logistic support and others, while, at the same time, direct terrorist support can be noted through the organization of terrorist groups which are infiltrated from their or third countries to the territory of the targeted country or are formed within the country whose security interests are to be endangered.

Such an activity on the international level is conducive to the strengthening of the practice of the so-called double standard: some terrorism is condemned while some other is supported. Or, some countries are supported while others are punished for the same categories of terrorism. Such unprincipled position of certain states and of a broad international community, under their pressure, contributes that international conventions and acts on the suppression of terrorism are ineffective.

³ The U.S. State Department listed KLA as terrorist organization, indicating that it was financing its operations with money from international heroin trade and loans from Islamic countries and individuals, among them allegedly Usama bin Laden.

⁴ For further information see: Wardlaw, G. (1988) Linkages Between the Illegal Drugs Traffic and Terrorism. *Conflict Quarterly*. No 3. p. 5-26; Boyce, D. (1987) Narco-Terrorism, *FBI Law Enforcement Bulletin*. No 11, p. 24-27., Makarenko T. (2003), A model of terrorist-criminal relations, *Janes intelligence review*, August 2003 pp. 6-11

VIOLENT EXTREMISM OF THE ALBANIAN SEPARATISTS

Terrorism of the Albanian separatists in Kosovo and Metohia is characterized by its "sponsored" terrorism mentioned above. It can be said with great probability that the escalation of terrorist activities of Albanian separatists is also a result of a broader strategy through which foreign interests are being accomplished. It is obvious that those are interests of Islamic circles which represent the idea of „**green transversal**” (ZETRA).

Albanian separatists have rich experience in the commission of terrorist activities of all kinds against Serbia and the former Yugoslavia, particularly from the period before the dismemberment of the former Socialistic Federal Republic of Yugoslavia and during the process of its dismemberment.⁵ Namely, several hundred Albanians, deserters from the Yugoslav National Army and false asylum seekers from the FR of Yugoslavia participated, as members of Croatian and Muslim rebel formations, in the armed conflicts with the Yugoslav armed forces and the armed forces of Serbs in Croatia and Bosnia and Herzegovina. Parallel to this, several thousand Albanians from the FR of Yugoslavia capable of army service completed the several-month military and terrorist training in Albania, and some Islamic countries.

The best known camps for training terrorists in Albania were Ljabinot near Tirana, Tropoja near the Yugoslav-Albanian border, Kuks and Bajram Curi near the Yugoslav-Albanian border which are, at the same time, the headquarters of the command and units of the Albanian army and police for the northeastern part of Albania and the centers for recruiting extreme followers of the overthrown Albanian president Sali Berisha; in Turkey: military camp and the training ground for the training of commandos of the Turkish army in the vicinity of the town of Bolu; in Iran: training camps for the members of the Revolutionary Guards at Marv Dasht and Qom, special camps for recruitment and training of mujahedins in Bosnia.⁶ Not disregarding experience as terrorists against the Serbian nation in the past periods (until 1991), the violence resorted to by the Albanians against the Serbian nation today, i.e. against Serbia is very much different from the violence in the past.

However, in addition to this this, the terrorism in Kosovo and Metohia has not changed its original pattern. This is confirmed by the fact that Albanian terrorists enjoy a broad "covert" support of some international factors through financing,

⁵ On 15 July 1994, the District Court of Pristine sentenced 14 members of the so-called defense ministry of the "Kosovo Republic" to one to seven and a half years in prison. Following the instructions of the Democratic Alliance of Kosovo, they worked on the forming of an "Albanian army in Kosovo" from the second half of 1990. They received instructions from the leader of the Alliance, Anton Kolja, and from Albanian Defense Minister General Safet Zullalli.

⁶ One of them was discovered in Fojnica in 1996 and destroyed in the energetic action of SFOR, while the commander of that camp, who was also the coordinator for terrorism in the Balkans, Iranian intelligence agent Ali Reza Bayata, avoided arrest.

arms deliveries, training, providing shelter, supplies and the like. Direct support of some countries in this field has become less covert, which is manifested by organizing terrorist groups which are then infiltrated in Southeastern Serbia and West Macedonia. This has enabled the terrorists to occasionally change the place where they form main bases, depending on the situation on the terrain.

Viewed from the global aspect, there is no doubt that the terrorism of mass dimensions in Kosovo and Metohia is considered and accepted as a possible substitute for an armed aggression. Therefore, it is not difficult to conclude that in the evaluation of geo-strategic interests, Kosovo and Metohia is selected as "the weakest link in the chain" of the West Balkans stability and security. Such evaluation is based on two crucial facts:

- 1) That the majority population in the province is the Albanian population indoctrinated for decades with the idea of creating "Greater Albania", and
- 2) That Kosovo and Metohia is the most undeveloped region in Serbia and the former Yugoslavia.

The aim of the terrorist attacks of Albanian separatists in Kosovo and Metohia is to accomplish several goals in stages which are, within the overall goal, the incitement, permanent maintenance and management of the crisis which means:

- Creating fear among non-Albanian citizens as well as among those Albanians who are loyal to the state of Serbia;
- Completion of the expulsion of non-Albanian population;
- Keeping the authorities and security forces in constant tension and uncertainty of armed rebellion;
- Internationalization of their own goals which happen to be the same as the geopolitical goals of big powers in the Balkans;
- Imposition of the *fait accompli* policy on the Government of the Republic of Serbia.

From the global point of view, it is without a doubt that the terrorism in Kosovo and Metohia, southeastern Serbia and Macedonia is regarded and accepted as being the substitute of an armed aggression. Those assessments are based on the fact that a great part of population in Kosovo and Metohia (and southeastern Serbia) are the Albanians who have been indoctrinated with the ideas about the creation of so called Great Albania for decades. Consequently, terrorist acts of the separatists are aimed at achieving a few stepwise goals within the framework of the final one, which, for the Albanian separatists is the end of emigration process of non-Albanian population (ethnic cleansing) as a pre- condition for the secession of Kosovo and Metohia and creation of so-called Great Albania.

CHARACTERISTICS OF ALBANIAN SEPARATISTS TERRORISM

From the very beginning, the Albanian separatist and extremist movement in Kosovo and Metohia, has used extremism and terrorism as a method for achieving political goals, which can be sublimed in one main strategic goal, and that is the

secession of Kosmet (abbreviation for Kosovo and Metohia) from Serbia and Montenegro, and its annexation to Albania, i.e. the creation of the so called Great Albania in the Balkans, to the detriment of territories of the neighboring countries, which are, above all, Serbia and Montenegro, Macedonia and Greece.⁷

Although the terrorism of Albanian separatist basically represents a kind of internal terrorism and terrorism with nationalist and chauvinist orientation, and although, regarding its financing, falls within the category of "drug-related-terrorism", it has all the attributes of separatist "patronizing" terrorism of the late 20th century i.e. ethnic internal terrorism with expressed international components. We can state with great probability that escalation of this terrorism results from broader strategy of foreign factors in realization of their interests, which is proved by the fact that Albanian separatists have wide and "covert" support of some international subjects.

Following the recipe of many other terrorist organizations, terrorists in Kosovo and Metohia declare themselves fighters against the state and in this context they select targets of their attacks. However, the basic element of terrorism in Kosovo and Metohia is the disrespect of the principles of humanitarian law, which is also the characteristic of terrorism of other countries. The most frequent targets of attacks are the least protected categories (women, children, the old and ailing, etc.).

Accordingly, terrorism in Kosovo and Metohia is certainly characterized by irrationality, politically motivated intentions, good organization, amorality, variety of targets, mass participation, foreign support, etc., but also by primitiveness, brutality and cruelty. The publicity given to them by foreign mass media enables them to state publicly their motives and goals and some foreign representatives and media are used as a communication medium through which fear of brutality is intended for the public and the demand for the realization of political goals to the government.

Methods used by terrorists can be different: bomb attacks, ambushes, armed attacks on the military and the police, infiltration of armed groups to the territory of foreign countries with intention of assassination attempt, diversion etc., kidnapping and hostage taking for the purpose of ransom or extortion of political and other concessions, arson etc.⁸ It is well known, that, because of such methods which rank terrorism among other violent acts of crime, the international law condemns all types of terrorism and prohibits it as a method of political fight.

The financing of Albanian separatist's terrorist activity is based on three principles. The first principle is engaging in almost all criminal activities (drug trafficking, illegal trade in arms, etc.), i.e. organized crime as the basic activity. The second principle is self-financing by collecting "war tax" from the population. The

⁷] Prelevic B, Colic B., (2000), *EXTREMISM: The attacks, incidents and armed provocation in the ground security zone*, Belgrade: MIA, p. 25

⁸ It is not excluded that they may use some of those methods in the future: plane, train, ship and bus hijacking, bomb attacks including "letter-bombs", "car-bombs" and terrorist suicide ("human-bombs"), attacks with chemical-biological weapons ("bio-terrorism") etc.

third principle implies receiving help from foreign "friends", i.e. countries which tolerate or encourage terrorism in our territory.

Terrorist actions are planned very carefully and in detail both on the strategic and local levels. As far as the strategic level is concerned, notable is the choice of time, place, target and effect of an attack in the function of foreign policy. For example, whenever the international community discussed the imposition of sanctions on the FR of Yugoslavia or even a military intervention, the number and brutality of terrorist attacks increased drastically. As for the local level, great attention in planning is devoted to the element of surprise, choice of targets, status of persons selected as targets and their property. Special attention is devoted to the manner of commission of terrorist actions which are in the function of secession as the ultimate political goal.

ATTACKS OF THE ALBANIAN TERRORISTS BEFORE THE ARRIVAL OF KFOR

Albanian extremism and terrorism which derived from it, has continuously been present at the territory of the autonomous province of Kosmet, especially since the beginning of 1991, using already familiar methods of exerting pressure, and ill treating Serbian, Montenegrin, Albanian and other national groups. As already mentioned, terrorist activities in Kosovo and Metohia particularly intensified after the outbreak of the civil war in the territory of the former SFR of Yugoslavia and culminated in 1996, 1997 and especially in 1998 when we faced cruel, repulsive murders, kidnappings and torture of the civilians.

In this context, certain tendencies of terrorists can be noted. Firstly, after the initial attacks on the Serbian population, the state authorities and their representatives, the focus of these attacks has shifted to the Albanian population who do not support terrorists and their goals. Analyses show that the number of killed Albanians from Kosovo and Metohia is two times greater than non-Albanian population. Secondly, the places selected as targets of attacks are not ethnically pure (the places with non-Albanian population are intentionally selected). Thirdly, terrorists wish to control as large parts of the territory as possible in order to ensure a base for unhindered movement, equipment deliveries and recruitment of new men which is obviously in the function of the preparations for secession when internal and international political conditions are created for that.

The above tendencies can be illustrated by statistical data (see appendix). Namely, from January 1991 to 25th June 1998, 680 terrorist acts were committed in Kosovo and Metohia, while the growth index for the first six months of 1998 was 10 times greater than in the entire 1997, i.e. four times greater than in the 1991-1997 period. In the period between 1st January 1998 and 25th June 1998 alone, 546 terrorist acts were committed, 37.3 per cent of them against police buildings and police officers. 342 terrorist attacks were carried out against citizens and other buildings in which 44 people were killed (28 Albanians, 14 Serbs and 2 Romanians).

Kidnappings which are performed for the purpose of achieving political goals and gaining concessions, as a new form of terrorism in our territory, are also widely resorted to. In the said period, terrorists abducted 72 persons (48 Serbs and Montenegrins, 18 Albanians, 4 Romanians, one Muslim and a national of the FYR of Macedonia) and killed 13 of them. During terrorist attacks, Albanian separatists, in individual or group attacks, used automatic weapons 246 times, automatic weapons and mortars in 63 cases, snipers in 36 cases, hand grenades in 16 cases, explosive devices in 3 cases and pistol in 2 cases, and caused arsons of several Serb houses in 4 cases. In 166 cases, they threatened with the use of firearms.

In addition to the above acts of terrorism, 20 cases in which vehicles were stopped, IDs were requested and passengers were searched by masked and armed persons on some roads in Kosovo and Metohia were reported, as well as 29 cases of raids by these persons in the houses and other buildings where they seized weapons, which is qualified as a severe criminal offence. Besides that, the terrorism of Albanian chauvinists and separatists is characterized by explicit primitivism and brutality.

Terrorists are regularly treating their victims with bestial ruthlessness and sadism the example of which, among others, is the monstrous crime in the village Klecka in Lipljan municipality, where an improvised crematorium (lime-kiln) is found, used for cremating the dead bodies of at least 22 kidnapped Serb civilians and also a mass grave where the bones that could not be burnt were buried. In the Klecka camp women and girls were raped and abused and Serb boys and other Serb hostages were cut ears and arms to the wrists and their eyes were removed. The dead body of kidnapped police officer was also found to whom first all ribs were broken, then conch and nose were cut, left eye removed, clavicle broken and scapula removed, many stab wounds on both legs were caused, cranium was broken, and then his throat was cut.⁹

TERRORISM OF ALBANIAN SEPARATISTS TODAY

Concessions are made to the KLA (UCK) despite their terrorist behaviour and aims at Great Albania consisting of Albania, South-East-Montenegro, Kosovo and parts of southern Serbia, two thirds of Macedonia and the North Greece; however, the will of Russia and Italy who are more than others not pleased with the idea of Albanian national unification must be won over – which would further enhance the KLA's status and their military capability, storing up trouble for the future.¹⁰

The continuity of Albanian terrorist crimes since the arrival of KFOR forces in Kosovo and Metohia can be illustrated by statistical data (*see the table*).

⁹ Novaković, M. et. al. (1998) *Terrorism of Albanian Separatists in Kosovo and Metohia and Methods of their Activity*, Belgrade, Ministry of Interior, (report), p.2

¹⁰ Oshilies W. (2000), If you want Peace, give War a Chance, *Geopolitical Crossroads*, No. 1, p.22

Namely, from 10th July, 1999 to 22nd November, 2003, 6736 terrorist acts were committed in Kosovo and Metohia, In the same period 1211 people were killed (111 Albanians, 999 Serbs and 73 others), 1148 persons abducted (1187 Serbs and Montenegrins, 78 Albanians and 76 others) and 169 of them killed.

Meanwhile, Albanian terrorism grew into armed outbreak and, after the KFOR came, into a kind of apartheid for non Albanian citizens. This does not surprise since terrorism is one of activities of those who should be fighting against it, for example Kosovo Protection Corps. Namely, during the first half of August 2003, 300 Albanian trained guerillas – including approximately 10 mujahedin (non-Balkan Muslims) were infiltrated across the Albanian border into Kosovo, where many were subsequently seen in the company (and homes) of members of the so called Kosovo Protection Corps which was created out of Kosovo Albanian elements originally part of the KLA. (See picture). In fact, the Kosovo Protection Corps seems almost synonymous with the Albanian National Army (ANA/AKSh) - the new designation for the KLA.¹¹

After withdrawal of the Yugoslav military forces and police units from the territory of Kosovo and from the territory defined as the Ground Security Zone, Military Technical Agreement was violated by the Albanian extremists. Terrorist groups entered into the Southeastern parts of the Republic of Serbia, more precisely, into the territory of the municipalities of Bujanovac, Preševo and Medveđa. Soon after that, terrorism resulting from Albanian expansionism expanded over to the Northern and Western parts of Macedonia.¹²

Terrorism is a primary way of political struggle of Albanian separatists in the municipality of Pećinja and its surroundings and it escalated after 26th January, 2000, when the so called Liberation Army of Preševo, Bujanovac and Medveđa (UCPMB) were "promoted". The terrorist activities of the so called LAPMB in Southern Serbia had proportions of serious armed conflict. So from the signing of the Military Technical Agreement and adoption of the UN Resolution 1244 till the end of 1999, there were 46 and from the beginning of January till 15th December, 2000, 399 terrorist attacks and provocation.¹³

The attacks and armed provocations of Albanian extremists (UCPMB, AKSh) continued even after the signing of the cease-fire Agreement on 12th March, 2001. So, from 25th January, 2001 till 30th September, 2003, the municipalities of Preševo, Bujanovac and Medveđa, all in the Ground Security Zone or in its immediate vicinity, were attacked 1326 times. The civilians were attacked 137 times: Serbs and Montenegrins 79 times, Albanians 53 times, and other civilians including members of the international missions 5 times.

¹¹ Copley, G.R., (2003), The coming new surge in European Islamic terrorism: The momentum has begun, *Defence&Foreign Affairs*, No. 9, p. 12

¹² Replay, T. (2001) KFOR Tested by Albanians Insurgents, *Janes Intelligence Review*, No.5, pp.2

¹³ About this see more in: Milošević, M. et all. (2001) *South East of Serbia: Continuity of Crisis and Possible Outcomes*, Belgrade, Institute of Geopolitical Studies

Police and the facilities of the Ministry of the Interior were attacked 954 times and soldiers and military facilities 235 times. During these attacks the Albanian separatists killed 20 people: 5 civilians, 9 police officers and 6 soldiers. At the same time they wounded 76 people - 32 civilians among them. Finally in the same period terrorists kidnapped 30 people, mainly civilians (28): 26 of these were Serbs and Montenegrins and 2 were Albanians.

CONCLUSION

A conclusion can be drawn from the above that terrorism is the evil of the contemporary age, which exists in many countries, that it is manifested in various forms and that, in any case, it is anti-social and anti-humanistic violence against citizens and states inspired by political goals. It can also be concluded that contemporary terrorism (particularly terrorism of international significance) is escalating and that it renews itself in cycles with additional elements of surprise. The ever stronger link between terrorism and separatism (and organized crime) can be also noted, which is best illustrated by terrorism in Kosovo and Metohia, South-eastern Serbia and Macedonia.

Terrorist attacks, kidnapping, forced "military mobilization", murders and similar incidents as well as armed provocation on the territory of Kosovo and Metohia, Macedonia and South Serbia - both in the Ground Security Zone and outside of it - proved, once again that in the national program of Great Albania there was no room for any other nation except Albanian. The project of "Great Albania" i.e. "Independent Great Kosovo" as its transitional stage, based on the idea of "all Albanians in the same state" puts the existing internationally recognized borders under question and threatens the stability of the entire South-East Europe, that might cause a new, third Balkan War.

Finally, the International Community is slowly changing its general attitude towards the crisis in Kosovo and in the Balkans, gradually realizing that the main destabilizing factors in this region have always been Albania separatism, political extremism and terrorism which, supported by Islamic extremism and international criminal dealing with narcotics, present a great danger for the Balkans and Europe.¹⁴

¹⁴ Chossudovsky, M. (2001) : Kosovo "freedom fighters" financed by organized crime, in: www.wsws.org/articles/1999/april/1999/kla-a/10.shtml (21.05.2001);

KOSOVO I METOHIJA – EPICENTAR TERORIZMA
NA ZAPADNOM BALKANU

Prof. dr Milan Milošević
Kriminalističko-policijska akademija, Beograd

Kao dominantno sredstvo političke borbe albanskih separatista na Kosovu i Metohiji, s čijom se transformacijom i dramatičnim porastom Srbija suočava već decenijama, terorizam je eskalirao u svom najtežem obliku 1998. godine. Ti teroristi su redovno ispoljavali bestijalnu svirepost i sadizam prema svojim žrtvama, o čemu svedoče mnogobrojni i monstruozi zločini koje su u međuvremenu počinili. Međutim, ni nakon potpisivanja Kumanovskog sporazuma i uspostavljanja kontrole od strane KFOR-a i UNMIK-a, na Kosovu i Metohiji ne jenjava terorizam albanskih šovinista i separatista, koji se odlikuje izrazitim primitivizmom i brutalnošću.

Iako je terorizam albanskih separatista u osnovi unutrašnji ekstremizam i terorizam nacionalističko-šovinističke orijentacije, koji po načinu finansiranja i vezama s organizovanim kriminalom nesumnjivo predstavlja tzv. narkoterorizam, on ima i sve atribute „pokroviteljskog“ separatističkog terorizma s kraja XX veka. Takođe, područje Kosova i Metohije na početku trećeg milenijuma je nesumnjivi epicentar terorizma, odakle se nasilje, politička nestabilnost i organizovani kriminal šire prema drugim područjima Srbije i ka nekim zemljama u okruženju – pre svega, prema Makedoniji.

S velikom verovatnoćom se može tvrditi da je u procenama geostrategijskih interesa na Balkanu, područje Kosova i Metohije izdvojeno kao „najslabija karika u lancu“ stabilnosti i bezbednosti Srbije. Te procene su zasnovane na činjenici da znatan deo populacije čini albansko stanovništvo decenijama indoktrinirano idejama o stvaranju tzv. Velike Albanije, kao i da je to najnerazvijeniji region Srbije. Prema tome, terorističkim napadima albanskih separatista na Kosovu i Metohiji teži se postizanju nekoliko etapnih ciljeva u sklopu krajnjeg cilja, a to je završetak procesa iseljavanja nealbanskog življa (etničko čišćenje) kao uslov za stvaranje tzv. Velike Albanije, dok su opšti cilj „pokrovitelja“ tog terorizma izazivanje, permanentno održavanje i upravljanje krizom.

MOGUĆI PRAVCI PREVENCIJE SAVREMENOG TERORIZMA

Mr Slaviša Vuković**Kriminalističko-policijska akademija, Beograd**

Sažetak: U radu se najpre polazi od definicije savremenog terorizma prema kojoj taj fenomen predstavlja nasilje koje ima za cilj da izazove strah u javnosti i da, zahvaljujući njemu, dovede do promene postojećeg društvenog i/ili državnog uređenja, a potom se identifikuju pravci u kojima treba preduzimati mere za sprečavanje terorizma. Najpre, preventivne mere treba usmeriti ka otklanjanju mnogobrojnih uzroka koji uopšte dovode do ispoljavanja nasilja, počev od siromaštva, želje za oslobođenjem od kolonijalnog uticaja, rasne, verske i druge diskriminacije, nedovoljnog nivoa obrazovanja koje uzrokuje verski fanatizam i drugih faktora koji mogu podstaći nasilje motivisano željom da se promeni postojeće uređenje i teror, tj. vladavinu strahom od represije prema stanovništvu i druge nasilne primere rešavanja sporova. Za razliku od tih najdubljih uzroka, mere prevencije treba usmeriti ka faktorima koji podržavaju terorizam, u prvom redu ka otklanjanju faktora koji obezbeđuju logističku podršku i uopšte uporište za teroriste i njihove aktivnosti. Tu se, pre svega, misli na namerne i nenamerne slabosti sistema bezbednosti u pojedinim državama koje služe kao baza za obuku terorista i druge oblike njihove logističke podrške. Na kraju, pažnja se posvećuje smanjivanju mogućnosti za izvršenje terorističkih napada identifikacijom potencijalnih meta napada i preduzimanjem mera za njihovo obezbeđenje, kao i preduzimanjem mera za otežavanje pristupa sredstvima i veštinama koje teroristi mogu iskoristiti za izvođenje napada.

Ključne reči: *terorizam, uzroci, preventivne mere, smanjivanje mogućnosti.*

UVODNA RAZMATRANJA

Terorističke grupe i organizacije, pored onih koje se bave organizovanim kriminalom, svakako da predstavljaju najveću opasnost za bezbednost građana danas. Posledice njihovih nasilnih akata poslednjih godina, a naročito od devedesetih godina XX veka, uz neizostavno medijsko izveštavanje u sredstvima javnog informisanja, proiz-

vele su atmosferu straha među građanima, koja se razlikuje po svom intenzitetu među državama u zavisnosti od težine posledica s kojima su bile suočene. Činjenice da se terorističke akcije pažljivo planiraju, da su dobro organizovane, kao i da su najčešće nepredvidive u pogledu mesta i vremena izvođenja, ukazuju na složenost preduzimanja kontramera kako bi se blagovremeno sprečile njihove posledice, a njihovi učinioci lišili slobode u što kraćem periodu. S obzirom na širok krug objekata koji mogu biti potencijalne mete terorističkih napada, potrebno je da u njihovom sprečavanju učestvuje širi krug subjekata a ne samo državnih organa specijalizovanih za suzbijanje terorizma. Osim toga, traganje za odgovorima koji bi bili najpodesniji u prevenciji terorizma neminovno upućuje na potrebu istraživanja etiologije i fenomenologije terorizma.

Teškoću predstavljaju činjenica da ne postoji opšteprihvaćena definicija terorizma, kao i njegovo često prikrivanje iza oslobodilačkih i gerilskih pokreta koji se navodno bore protiv diktatorskih režima a, u stvari, služe kao sredstvo za ostvarivanje ciljeva suprotstavljenih država. Međutim, iako ne postoji potpuna saglasnost oko definisanja terorizma, čini se da je moguće izdvojiti ključne elemente koji bi omogućili razlikovanje terorizma od drugih oblika nasilja i koji bi zadovoljili potrebe daljeg razmatranja pravaca reakcije društva u prevenciji terorizma. Kao ključni elementi terorizma obično se navode nasilje ili pretnja nasiljem čiji je neposredan cilj izazivanje straha među građanima, a posredstvom tog straha ostvarivanje krajnjeg cilja – promena postojećeg društvenog i/ili državnog uređenja. Dakle, nasilje koje uzrokuje kolektivni strah predstavlja sredstvo u rukama terorista, a razlikuje se od terora (nasilja koje država vrši) po tome što je usmereno ka promeni postojećeg režima, a ne ka njegovom očuvanju. Na sličan način terorizam su definisali američki FBI i Ministarstvo odbrane¹. Tako FBI pod terorizmom podrazumeva protivzakonitu upotrebu sile i nasilja protiv osoba ili imovine s ciljem zastrašivanja ili vršenja pritiska na vlade, civilno stanovništvo ili neki drugi segment društva, a radi postizanja političkih ili socijalnih ciljeva. S druge strane, Ministarstvo odbrane SAD-a definiše terorizam kao sračunato korišćenje nasilja ili pretnje nasiljem, da bi se proizveo strah s ciljem vršenja pritiska ili zastrašivanja vlada ili društava, a radi postizanja ciljeva koji su mahom političke, religiozne ili ideološke prirode. Iz toga proizilazi, prema mišljenju prof. dr Andreje Savića, da terorizam u suštini ima političko obeležje, odnosno da je neminovno povezan s vlašću, da se svodi na nasilje ili pretnju nasiljem usmerenim ka postizanju političkog cilja ili održavanju tog cilja².

UZROCI SAVREMENOG TERORIZMA I METODE PREVENCIJE

Ako se pođe od određenja terorizma u smislu da je krajnji cilj nasilja ili pretnje nasiljem određena promena u postojećem društvenom i/ili državnom uređenju, koja može biti u sferi političkog, ekonomskog, socijalnog, religioznog ili drugog

¹ Petrović, D.: Globalni terorizam – karakteristike, uzroci i kontrolisanje, *Pravni život*, broj 9, 2004, str. 81.

² Savić, A.: Od tradicionalnog ka postmodernom terorizmu, *Bezbednost*, broj 5, 2004, str. 654.

poretka, onda je time određen osnovni pravac reakcije društva u prevenciji terorizma. Naime, uzroci terorizma mogu postojati u svim navedenim sferama, što znači da reakcija društva treba da bude usmerena ka njihovom otklanjanju, počev od otklanjanja siromaštva, kolonijalnog uticaja, rasne, verske i druge diskriminacije, nedovoljnog nivoa obrazovanja koje uzrokuje verski fanatizam i drugih faktora koji mogu podstaći nasilje motivisano željom da se promeni postojeće uređenje. Štaviše, sam teror, odnosno vladavina strahom od represije prema stanovništvu od strane državne vlasti može podstaći terorizam zbog čega država, odnosno njeni predstavnici treba da daju lični primer svojom sklonošću ka kompromisnom rešavanju sporova. Takav primer države treba da daju posebno u rešavanju sporova koji prete da prerastu u nasilje zbog trajnog zanemarivanja specifičnih potreba stanovništva koje je nastanjeno u određenim geografskim regionima. Praktično, uzroke terorizma treba tražiti jednim delom i među uzrocima nasilja uopšte, a to istovremeno znači da je nerealan očekivati potpuno iskorenjivanje terorizma. Nemoguće je zamisliti društvo, pa i globalnu međunarodnu zajednicu, koji bi bili lišeni svakog konflikta interesa između njihovih članova, a posebno konflikta između pojedinih individua i grupa s matičnom državom. Međutim, ono čemu treba težiti jeste da se terorizam kao način rešavanja konflikata učini neprihvatljivim u svetu, odnosno unutar određenog društva. Zbog toga se prva mogućnost na koju ukazuje Peter Sederberg (Peter Sederberg) u reakciji na terorizam – odbrana i uništavanje terorista i njihovih pomagača s ciljem odvraćanja – čini teško prihvatljivom jer može samo povećati spiralu nasilja i nesigurnost civila³. U svakom slučaju, kao što na to ukazuje dr Radoslav Gaćinović, tamo gde nisu bili identifikovani uzroci terorizma, njegove zabrane i kažnjavanje, dolazilo je do promene pojavnih oblika savremenog terorizma, ali ne i do eliminisanja terorizma kao pojave⁴.

Savremeni terorizam, a posebno onaj čije su posledice bile naročito teške (poput masovnog ubistva civila tokom napada otetim avionima 11. septembra 2001. godine na Njujork i Vašington), po pravilu je međunarodnog karaktera, bilo da se planira i pomaže izvan zemlje u kojoj će se izvršiti teroristički napadi, bilo da se učesnici skrivaju u inostranstvu nakon napada. Zbog toga je međunarodna saradnja na tom planu od posebnog značaja. Naročito je značajna saradnja između obavestajnih službi u smislu razmene informacija koje ukazuju na pripremanje terorističkih napada, kao što su izvori finansiranja, baze za obuku, kanali za nabavku oružja i sl. Osim toga, za planiranje adekvatnih preventivnih mera usmerenih ka presecanju terorističkih aktivnosti značajna je i razmena informacija koje omogućavaju upoznavanje karakteristika terorističkih organizacija, kao što su: unutrašnja stabilnost, konkurencija s drugim grupama, veličina grupe, priroda ili karakteristike vođa grupe, brojčano stanje baze podrške, odnosno broj stanovništva koje podržava

³ Sederberg, P.: *Global Terrorism: Problems of Challenge and Response, The New Global Terrorism, Characteristics, Causes, Controls*, 2003, str. 274–275, navedeno prema: Petrović, D.: *op. cit.*, str. 85.

⁴ Gaćinović, R.: Savremeni terorizam – pretnja civilizaciji, *Pravni život*, broj 9, 2004, str. 107.

terorističke aktivnosti i drugi relevantni podaci⁵. Te informacije, praćene saznanjem o obimu i oblicima inostrane podrške, izvorima finansiranja, razmeštenosti na teritoriji matične zemlje ili drugih zemalja, metodama rukovođenja terorističkim organizacijama, fanatizovanosti članova (posebno spremnosti na samožrtvovanje), vrstama i količini sredstava za izvođenje nasilja kojima raspolažu teroristi, njihovoj sposobnosti da izrade improvizovana sredstva za izazivanje nasilja, iskustvima terorista, važnijim datumima iz njihove prošlosti, metodama komunikacije s javnošću i drugim relevantnim karakteristikama na koje ukazuje prof. dr Milan Mijalkovski, predstavljaju osnov za procenu opasnosti terorističke pretnje, a time i pripremu i sprovođenje preventivnih mera radi efikasne zaštite od terorističkog iznenađenja⁶.

Uobičajeno je da obaveštajne službe, službe bezbednosti i policija imaju ovlašćenje da preduzimaju mere kojima se zadire u prava građana na privatnost s ciljem sprečavanja terorizma. Takva ovlašćenja predviđa i važeći Zakonik o krivičnom postupku Republike Srbije, koji u članu 232, stavu 1 propisuje da istražni sudija na pismeni i obrazloženi predlog javnog tužioca može narediti nadzor i snimanje telefonskih i drugih razgovora ili komunikacija drugim tehničkim sredstvima i optička snimanja lica za koja postoje osnovi sumnje da su sama ili s drugim licima izvršila, pored navedenih krivičnih dela, i krivična dela protiv ustavnog uređenja ili bezbednosti Republike Srbije, među koja se svrstava i krivično delo terorizma. Naredbu istražnog sudije mogu izvršavati organi unutrašnjih poslova i Bezbednosno-informativna agencija. Inače, prema članu 234, stavu 1 istog zakonika, kada postoji sumnja da je izvršeno krivično delo za koje je zakonom propisana kazna zatvora od najmanje četiri godine, istražni sudija može na predlog javnog tužioca narediti bankarskoj, finansijskoj ili drugoj organizaciji da dostavi podatke o stanju poslovnih ili ličnih računa osumnjičenog. Pored toga, istražni sudija može narediti navedenim organizacijama da privremeno obustave izvršenje finansijskih transakcija za koje postoji sumnja da predstavljaju krivično delo ili da su namenjene činjenju krivičnog dela, prikrivanju krivičnog dela ili dobiti ostvarene krivičnim delom, da se finansijska sredstva i gotovinski iznosi novca domaće i strane valute namenjeni za te transakcije privremeno oduzmu, pohrane na poseban račun i čuvaju do okončanja postupka, odnosno do sticanja uslova za njihovo vraćanje⁷. Pored navedenih mera u sprečavanju terorističkih akata, treba imati u vidu i mogućnost primene drugih mera koje Zakonik o krivičnom postupku predviđa u suprotstavljanju organizovanom kriminalitetu, kao što su saslušavanje svedoka saradnika, kontrola poslovanja određenih lica od strane nadležnog državnog organa, bankarske ili druge finansijske organizacije na zahtev javnog tužioca (uz mogućnost dostavljanja dokumentacije i podataka koji mogu poslužiti kao dokazi o

⁵ Petrović, D.: *op. cit.*, str. 89.

⁶ Mijalkovski, M.: Analiza i procena terorističke pretnje, *Bezbednost*, broj 4, 2004, str. 513–514.

⁷ *Službeni list Savezne Republike Jugoslavije*, broj 70/2001 i *Službeni glasnik Republike Srbije*, broj 58/2004.

krivičnom delu ili imovini pribavljenoj krivičnim delom, kao i obaveštenja o sumnjivim transakcijama u smislu Konvencije o pranju, traženju, zapleni i konfiskaciji prihoda stečenih kriminalom, kao i privremenu obustavu isplate, odnosno izdavanja sumnjivog novca, vrednosnih papira ili predmeta), pružanje simulovanih poslovnih usluga, sklapanje simulovanih pravnih poslova i angažovanje prikrivenih islednika po naredbi istražnog sudije, a na zahtev javnog tužioca. Takve mere mogu pomoći u prevenciji terorizma imajući u vidu da organizovane kriminalne grupe često saraduju s terorističkim grupama i organizacijama pružajući im logističku podršku u vidu nabavke oružja i opreme i drugih aktivnosti.

Pored tih ovlašćenja, ne treba zanemariti ni preventivni značaj redovne delatnosti policije koja podrazumeva zaustavljanje, pregled i utvrđivanje identiteta sumnjivih lica, što se pokazalo efikasnim kada su pripadnici policije MUP-a Republike Srbije pronašli lice osumnjičeno za učešće u terorističkom napadu na železničku stanicu u Madridu 11. marta 2004. godine, za kojim je španska policija raspisala poternicu. Međutim, nakon terorističkih napada od 11. septembra 2001. godine, pojedine države su u svom antiterorističkom zakonodavstvu u znatnoj meri proširile ovlašćenja svojih državnih organa do te mere da su dovele u pitanje i pretpostavku nevinosti, koja naglašava da niko ne može biti smatran krivim za krivično delo dok se njegova krivica ne utvrdi u krivičnom postupku pravosnažnom presudom nadležnog suda. Prema tome, i represivne mere kojima se ograničava njihova sloboda kretanja pre okončanja krivičnog postupka treba da se primenjuju u skladu s članom 5 Evropske konvencije o ljudskim pravima. Tako je u skladu sa Zakonom o terorizmu Velike Britanije (*Terrorism Act*) iz 2000. godine policajac mogao da bez naloga suda liši slobode svaku osobu za koju je sumnjao da može biti terorista (odljudak 41) i odredi zadržavanje do sedam dana u slučaju izdavanja naloga suda, koje se moglo produžiti za još sedam dana (ukupno četrnaest dana), za razliku od ostalih krivičnih dela za koja je Zakon predviđao mogućnost zadržavanja do četrdeset osam sati⁸. Međutim, u Zakonu koji je donet 2001. godine (*Anti--Terrorism, Crime & Security Act*) dozvoljen je neograničen pritvor osumnjičenih lica bez suđenja, što je prema zaključku Vrhovnog suda Velike Britanije suprotno članu 5 Evropske konvencije o ljudskim pravima, koji predviđa da lice može biti lišeno slobode ili pritvoreno radi dovođenja pred nadležne sudske organe ako postoji osnovana sumnja da je to lice učinilo krivično delo, ili kada se osnovano smatra da je neophodno sprečiti to lice da izvrši kažnjivo delo ili da pobegne nakon izvršenog dela⁹. Problem je postao još ozbiljniji kada je 2005. godine predstavljen Nacrt zakona o prevenciji terorizma (*Prevention of Terrorism Bill*) koji predviđa ovlašćenje državnog sekretara da uz odobrenje Vrhovnog suda donese naređenje da se u periodu od čak šest meseci vrši kontrola određenog lica za koje se osnovano sumnja da je bilo ili

⁸ Sepi, R.: Nove mere u borbi protiv terorizma u Velikoj Britaniji, *Pravni život*, broj 9, 2005, str. 107.

⁹ *Ibid*, str. 111.

da je i dalje uključeno u terorističke aktivnosti, a kada je to neophodno radi zaštite društva. To može uključivati zabranu ili ograničeno posjedovanje ili upotrebu specijalne robe ili specijalnih materijala, zabranu ili ograničeno korišćenje specijalnih usluga ili veština, ograničenja vezana za rad, posao ili slobodno vreme, ograničenja u pogledu komunikacije i kontakta s određenom osobom ili sa svim osobama, ograničenja u pogledu boravka na određenim mestima i oblastima, u određenom vremenu ili određenim danima, ograničenja ili zabrana napuštanja teritorije Velike Britanije ili određenog dela njene teritorije, omogućavanje nadzora nad njegovim kretanjem, komunikacijama ili drugim aktivnostima upotrebom elektronskih ili drugih sredstava¹⁰.

Nema sumnje da je potrebno pronaći ravnotežu između proširenja ovlašćenja policije i drugih službi bezbednosti kako bi oni što adekvatnije mogli da se suprotstavljaju terorizmu i neizbežne činjenice da traganje za adekvatnim ovlašćenjima ne sme da zanemari potrebu saradnje policije s građanima kako bi se blagovremeno obezbedile informacije o planiranim terorističkim akcijama. Ma koliko da su teroristi organizovani i da deluju tajno, u prilog im idu i lokalne zajednice koje nisu zainteresovane za saradnju s policijom i koje nemaju razvijenu sposobnost da zapažaju sumnjive aktivnosti u svom susedstvu. Dobar teret odgovornosti leži i na lokalnoj policiji koja treba da obezbedi kontinuiranu saradnju s građanima, a samim tim, i redovno obaveštavanje i procenjivanje opasnosti otkrivenih sumnjivih lica i njihovih aktivnosti. Značajan podsticaj angažovanju policije u pravcu uspostavljanja šire saradnje s građanima dao je i razvoj strategije *policijsko delovanje u lokalnoj zajednici (community policing)* u razvijenim zemljama Zapada, kao što su SAD, Kanada i Velika Britanija. Međutim, ni u tim državama, uprkos izdvajanju značajnih finansijskih sredstava za razvoj te strategije, ne može se reći da je situacija dobra. Vilijam Lajons (William Lyons) ukazuje na to da ukoliko se od američkih zajednica islamskog i arapskog porekla očekuje da informacije koje ukazuju na potencijalnu opasnost od terorizma dele s policijom, neophodno je da policija pripadnike tih zajednica tretira s poštovanjem, štiteći njihove slobode i dostojanstvo revnosno kao i slobode i dostojanstvo ostalih Amerikanaca, kako bi se obezbedila njihova spremnost da saraduju s policijom. Saradnja s policijom ne može biti uslov da članovi tih zajednica budu tretirani kao građani. Partnerstvo koje policija teži da ostvari s građanima treba da bude recipročno i reprezentativno, što znači da sastancima koje policija organizuje treba da prisustvuju predstavnici svih zajednica, a naročito onih od kojih se očekuje da policiji dostave informacije od značaja za sprečavanje terorističkih napada. To, nažalost, kao što pokazuju primeri iz Čikaga i Sijetla, sada nije slučaj. Samo prisustvo članova islamskih i arapskih zajednica nije dovoljno već je neophodno ostvariti istinsko partnerstvo u procesima identifikacije problema, analize, razvoja odgovarajućih odgovora i evaluacije preduzetih napora. Trenutni stavovi Sjedinjenih Američkih Država i njihove akcije prema

¹⁰ *Ibid*, str. 117.

muslimanima, prema Lajonsovoj oceni, suviše su nekonzistentni, previše fascinirani Hantingtonovom tezom o „sukobu civilizacija“ da bi generisali poverenje i poštovanje potrebne za podršku saradnji zasnovanoj na uzajamnom poštovanju¹¹.

Nema sumnje da značajnu ulogu u prevenciji terorizma imaju i krivične sankcije, odnosno efikasno pronalaženje lica koja još nisu izvršila teroristički akt već se nalaze u fazi njegove pripreme, kao i izricanje dovoljno strogih krivičnih sankcija u razumno brzom roku. Međutim, primer krivičnog gonjenja terorista koje se danas sprovodi prema pritvorenim licima u vojnoj bazi SAD-a „Gvantanamo“ (*Guantanamo*) veoma se negativno odražava na generalno preventivan uticaj samih krivičnih sankcija. Primeri torture, mučenja i drugih oblika nečovečnog postupanja prema zatvorenicima u bazi „Gvantanamo“, potkrepljeni izveštajima međunarodnih organizacija za zaštitu sloboda i prava građana (npr., Amnesty International), kao i višegodišnje odlaganje pokretanja krivičnog postupka, izazivaju otvorenu sumnju u dokaznu snagu prikupljenih činjenica koje ukazuju na krivicu osumnjičenih za terorističke napade. Štaviše, medijska kampanja koju sprovode vodeće informativne agencije (na primer, britanski VVS), s ciljem da se pravosudni organi SAD-a prinude da u slučaju „*Guantanamo*“ obezbede poštovanje minimalnih standarda za postupanje s pritvorenicima, još više podstiče nezadovoljstvo ne samo islamskih zajednica nego i pripadnika drugih etničkih grupacija, naučne i opšte javnosti.

Uloga medija je izuzetno važna u prevenciji terorizma. Ta veza potiče od same činjenice da terorizam postoji samo u situacijama kada nasilje ima za cilj izazivanje kolektivnog straha, bilo čitavog stanovništva određene države, bilo stanovnika određenog dela njene teritorije. Svesni te činjenice, teroristi pokušavaju da na sve moguće načine medije stave u službu ostvarivanja svojih destruktivnih ciljeva. Tako emitovanje pretećih poruka terorističkih grupa i organizacija na Internetu, pa čak i na televizijskim stanicama (kao, na primer, na TV stanici Al-Džezira) dodatno pojačava tenziju u javnosti u zemljama na koje se preteće poruke odnose, bez obzira na stepen njihove ozbiljnosti. Da bi se teroristički napadi sprečili primenom elektronskih sredstava za nadzor komunikacija, veoma je značajno utvrditi način dostavljanja pretećih poruka medijskim agencijama, odnosno lokaciju lica koja ih šalju. S druge strane, uređivačka politika informativnih službi, a pre svega televizijskih stanica, treba da uvaži činjenicu da teroristi računaju na upoznavanje šire javnosti s pripremanjem terorističkih akcija, a ne samo na praćenje njihovih posledica. Posledice koje teroristi ostavljaju nakon svojih napada upravo ispunjavaju osnovnu svrhu napada, pa zbog toga mediji treba da u saradnji sa službama bezbednosti procene čemu treba dati primat u svakom konkretnom slučaju: pravu građana na objektivno, pravovremeno i potpuno informisanje s jedne strane, ili prevenciji terorizma, odnosno straha kod građana s druge strane, naro-

¹¹ Lyons, W.: Partnerships, information and public safety: Community policing in a time of terror, *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management*, God. 25, broj 3, 2002, str. 533–538.

čito kada je reč o emitovanju poruka terorista preteće sadržine. Nestručno izveštavanje o terorističkim aktivnostima, a posebno upotreba nepreciznih termina pri izveštavanju, kada se terorizam vezuje za pripadnike određene verske (u poslednje vreme najčešće islamske), etničke ili rasne grupacije, ide na ruku dodatnom raspirivanju međunacionalne, verske, rasne i druge mržnje i netrpeljivosti koja može povećati broj lica spremnih ako ne na učešće u terorističkim napadama, ono svakako na pružanje različitih oblika pomoći terorističkim grupama i organizacijama. Štaviše, takav pristup medija u izveštavanju može olakšati terorističkim organizacijama regrutovanje novih članova, baš kao i primeri neselektivnog ubijanja nedužnih civila iste pripadnosti prilikom vojne intervencije na skloništa i baze za obuku terorista. Da je takav pristup pojedinih medija pogrešan pokazuju i obaveštajna saznanja pojedinih država. Naime, zbog terorističkih akcija u Alžiru i serije terorističkih akcija u Francuskoj, Savezna kriminalistička služba u Nemačkoj se bavila od početka devedesetih godina fenomenom tzv. islamskog terorizma, kada su u središtu pažnje bili severnoafrički fundamentalisti, poput alžirskog islamskog Fronta za ozdravljenje (FIS) i Islamske gerilske armije (GIA). Ustanovljeno je da se na području Nemačke nalaze logistička uporišta iz kojih su održavani kontakti sa Severnom Afrikom i Francuskom. Međutim, već sredinom devedesetih godina, kao što na to ukazuje predsednik Savezne kriminalističke službe Ulrich Kersten, vidljiva je tendencija sve izraženije internacionalizacije terorističkih grupa koje više nisu sastavljene po etničkom principu¹².

SMANJIVANJE MOGUĆNOSTI ZA IZVRŠENJE TERORISTIČKIH NAPADA

Kako ističe prof. dr Andreja Savić, osim opštepoznatog tradicionalnog terorizma, sve više se suočavamo s takozvanim postmodernim terorizmom ili superterorizmom, pod kojim se u akademskim krugovima i u praksi podrazumeva očekivana upotreba oružja za masovno uništavanje u budućnosti (biološkog, hemijskog, nuklearnog, radiološkog). Pretpostavke da će doći do upotrebe oružja za masovno uništavanje temelje se na činjenicama da je terorizam sve smrtonosniji, da su žrtve masovne, da se sve više upotrebljava savremena tehnologija u izvršenju terorističkih akata, da su mogućnosti nabavke materijala potrebnog za izradu takvog oružja sve raširenije zbog izražene proliferacije nakon perioda hladnog rata, kao i mogućnosti amaterske izrade¹³. Imajući u vidu činjenicu da posledice upotrebe takvog oružja mogu biti izuzetno ozbiljne za širu populaciju, mere prevencije treba da budu usmerene ka smanjivanju obima i težine posledica ukoliko dođe do upotrebe oružja za masovno uništavanje. Te mere treba da budu

¹² Kersten, U.: *Internationaler Terrorismus – Die Polizeiliche Bekämpfung eines weltweiten Phänomens, Kriminalistik*, 1/2002, prevod u: *Pogledi*, časopis Policijske akademije u Beogradu, broj 2/2003, str. 4.

¹³ Savić, A.: *op. cit.*, str. 654.

usmerene ka obuci stanovništva kao potencijalnih žrtava da prepoznaju dejstvo hemijskog i biološkog oružja, kao i da preduzmu adekvatne mere kako bi se zaštitili od njihovog dejstva. Inače, u okviru sveobuhvatne strategije prevencije terorizma neophodno je identifikovati ključne objekte koji mogu biti potencijalna meta napada terorista. Tu se, pre svega, misli na nuklearna postrojenja, laboratorije u kojima se nalaze značajne zalihe potencijalno opasnih supstanci (bakterije, otrovi, virusi i sl.), ključne privredne objekte, vojne objekte i sredstva, saobraćajnu infrastrukturu (aerodrome, pristaništa, autobuske i železničke stanice, podzemnu železnicu), sredstva za javni prevoz putnika i robe, zdravstvene ustanove, škole, pozorišta, objekte u kojima su smeštene vitalne državne institucije (skupština, šef države, vlada, sudovi), kao i druge objekte u kojima se građani masovnije okupljaju, te stoga mogu biti privlačna meta teroristima. Sistem obezbeđenja tih objekata, kako fizičkog tako i tehničkog, treba da bude na zavidnom nivou kako bi se blagovremeno osujetila namera terorista i, što je najvažnije, sačuvali životi civilnog stanovništva, kao i imovina. Koliko značaja ima situaciona prevencija u zaštiti od terorističkih napada pokazuje i primer savremene tehnologije koja se koristi za obezbeđenje moskovskog aerodroma „Šeremetjevo“ (*Шереметьево*). U pitanju je savremeni sistem za otkrivanje para eksploziva u aerodromskoj zgradi, čime se, u stvari, omogućava blagovremeno otkrivanje eksploziva i sprečava njegovo unošenje u avion. Otuda upotrebi savremene tehnologije i naučnih dostignuća iz oblasti izrade bezbednosne opreme za zaštitu vitalnih objekata od terorističkih napada treba posvetiti posebnu pažnju.

Primeru radi, u SAD-u se preduzimaju opsežne mere bezbednosti za zaštitu škola od terorističkih napada. Neki autori (James Vardalis i Suman Kakar) navode tri modela angažovanja policije koji se koriste u Sjedinjenim Američkim Državama za poboljšanje bezbednosti u školama. To su: 1) model školskog odeljenja za bezbednost (*The School Security Department Model*), koji podrazumeva angažovanje privatnih agencija za bezbednost na osnovu ugovora sa školom, 2) model školskog policajca¹⁴ (*The School Resource Officer Model*), kojeg obezbeđuje policija i 3) model odeljenja policije za školu (*The School Police Department Model*)¹⁵. Zadaci posebnih policijskih odeljenja za bezbednost u školama obuhvataju procenu ugroženosti škole aktima nasilja, obuku lica odgovornih za bezbednost u školama, davanje preporuka odgovornim licima za promenu dizajna fizičkog okruženja škole i slično. Pored toga, policija se angažuje i u izradi planova za obe-

¹⁴ U prevenciji terorizma u školama u Republici Srbiji ne treba potcenjivati preventivni značaj i napore koje policija preduzima u okviru projekta „Školski policajac“. Projekat se realizuje u saradnji Ministarstva prosvete i sporta i Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije. Prema podacima za 2002. godinu, radi povećanja bezbednosti učenika i nastavnog osoblja u 239 škola angažovano je 177 „školskih policajaca“ i 66 pripadnika policije osposobljenih za obavljanje tih poslova u rezervi. Predstavnici oba ministarstva zajednički su ocenili da je stanje bezbednosti u školama u kojima je angažovan „školski policajac“ bolje u odnosu na prethodni period jer je smanjen broj izvršenih krivičnih dela i narušavanja javnog reda i mira, a prekida nastave skoro da nije ni bilo.

¹⁵ Vardalis, J. J., Kakar, S.: Crime and the high school environment, *Journal of Security Administration*, God. 23, decembar 2000, str. 37–48.

zbeđenje škola od eventualnih terorističkih napada, upoznavanju učenika s tim planovima i uvežbavanju njihove primene. U pitanju su planovi kojima se detaljno reguliše kontrola ulaska lica, vozila i unošenja materijala kako bi se škole maksimalno zaštitile od akata nasilja. Za svaku kategoriju lica, bilo da su to nastavnici, studenti, službenici ili roditelji, planom se detaljno opisuje način identifikacije i kontrole ulaza u školu. Planom se određuju i način identifikacije vozila (npr., upotrebom nalepnica), kontrola ulaza, izlaza i parkiranja za svaku kategoriju vozila (privatna, školska, vozila javnih službi itd.), kao i kontrola materijala kako bi se sprečilo unošenje eksploziva, oružja i drugih predmeta koji mogu poslužiti kao sredstvo za akte nasilja. Planovima se takođe predviđaju kontrola ispravnosti školske ograde, vrata, prozora i drugih fizičkih prepreka, korišćenje i kontrola osvetljenja, postavljanje znakova s porukama upozorenja namenjenim potencijalnim izvršiocima krivičnih dela, pa čak i postavljanje detektora za registrovanje neovlašćenog ulaza u školu.

S druge strane, planovima bezbednosti škole uređuje se i način postupanja u kriznim situacijama, kao što su: teroristički akti, pretnje bombama (*threat management plan*), talačke situacije, kao i slučajevi prirodnih nepogoda i katastrofa. Franses Hoang (Francis Hoang) ukazuje na to da bi škole trebalo da imaju unapred razvijen plan postupanja u zavisnosti od oblika nasilja. Prema njegovom mišljenju škole bi trebalo da učine lako dostupnim brojeve službi koje treba obavestiti u kriznim situacijama, zajedno sa uputstvom na koji način to treba učiniti. Uz to, policija bi morala da pribavi mape lokalnog područja na kome se škola nalazi, snimke škole iz vazduha, šeme rasporeda objekata i unutrašnje planove školskih zgrada, kao i fotografije škole spolja i iznutra kako bi se olakšalo intervenisanje na licu mesta. Planovima za postupanje u kriznim situacijama treba predvideti mogućnost angažovanja dopunskih snaga koje bi mogle biti potrebne u suzbijanju nasilja, adekvatno izveštavanje medija o događaju, evakuaciju i prihvatanje učenika od strane roditelja, trijažu povređenih i slično¹⁶.

Međutim, ma koliko da strah od nasilja otežava obrazovni proces i slobodno kretanje učenika, isto tako i prekomerne mere obezbeđenja koje policija preduzima s ciljem sprečavanja i suzbijanja tog nasilja mogu stvoriti dodatni strah kod učenika. Prema mišljenju pojedinih autora (Clete Snell et al.), zahvaljujući opsežnim merama bezbednosti koje preduzimaju policija i privatne agencije za bezbednost pod njenim nadzorom, mnoge škole više liče na tvrđave nego na obrazovne ustanove. Na taj način se velika finansijska sredstva umesto na unapređivanje obrazovnog procesa troše na programe za sprečavanje nasilja u školama. Na povećanje straha od nasilja u školama ne utiču samo mere bezbednosti koje policija preduzima već i neadekvatno izveštavanje medija u pogledu potencijalne ugroženosti škola terorističkim napadima. Zahvaljujući senzacionalističkom načinu izveštavanja o nasilju u školama od strane medija, porastao je strah od nasilja među učeni-

¹⁶ Hoang, Q. F.: Addressing school violence: Prevention, planning, and practice, *FBI Law Enforcement Bulletin*, God. 70, broj 8, 2001, str. 18–23.

cima i roditeljim iako su škole objektivno najbezbednija mesta za učenike¹⁷. Takvi stavovi upućuju na zaključak da treba biti krajnje oprezan u planiranju i sprovođenju programa koji imaju za cilj sprečavanje i suzbijanje nasilja u školama, kako njihovom primenom policija ne bi izazvala dodatno nepoverenje i nezadovoljstvo mladih.

U smanjivanju mogućnosti za izvršenje terorističkih napada nije dovoljno samo preduzimati mere za zaštitu potencijalnih objekata napada. Takođe je neophodno preduzimati mere za otežavanje pristupa sredstvima i sticanja veština koje teroristi mogu upotrebiti za izvršenje napada. U prvom slučaju, neophodno je da policija i druge službe bezbednosti uspostave efikasnu kontrolu neovlašćene proizvodnje i trgovine oružjem i eksplozivnim materijama, kako zaštitom objekata u kojima se ona skladište, tako i otkrivanjem i presecanjem ilegalnih kanala za šverc oružja. S druge strane, neophodno je da službe bezbednosti kontrolišu rad agencija u kojima se mogu steći potrebne veštine za izvođenje terorističkih aktivnosti, kao što su obuka za upravljanje vazduhoplovima, obuka za izradu minsko-eksplozivnih naprava i sl. Istrage koje su vođene u saradnji nemačke Savezne kriminalističke službe i američkog Federalnog istražnog biroa u vezi s terorističkim napadima od 11. septembra 2001. godine dovele su do zaključka da su napadi planirani i pripremani najmanje dve godine uz visok stepen konspirativnosti. U grupi od 19 atentatora, od koji su 15 državljani Saudijske Arabije, sedam atentatora je završilo obuku za pilota, dok je najveći broj samoubica doputovao u SAD tek nekoliko meseci pre izvršenog napada. Vođe operacije su boravile u SAD-u još od sredine 2000. godine i pohađale su letačke škole¹⁸. Zaista bi bilo neshvatljivo da službe bezbednosti nemaju punu kontrolu nad radom agencija koje pružaju takve usluge, imajući u vidu koliki je opseg mera bezbednosti koje se preduzimaju u obezbeđenju aerodroma i uopšte civilnog vazdušnog saobraćaja.

ZAKLJUČAK

Polazeći od ključnih elemenata definicije savremenog terorizma po kojoj taj fenomen predstavlja nasilje koje ima dva cilja – prvi, da izazove strah u javnosti i drugi, da uz pomoć tog straha dovede do promene postojećeg društvenog i/ili državnog uređenja, mogu se identifikovati pravci u kojima treba preduzeti mere za njegovo sprečavanje. Najpre, treba imati u vidu da uzroci terorizma mogu biti mnogi od uzroka koji uopšte dovode do ispoljavanja nasilja, počev od siromaštva, želje za oslobođenjem od kolonijalnog uticaja, rasne, verske i druge diskriminacije, nedovoljnog nivoa obrazovanja koje uzrokuje verski fanatizam i drugih faktora koji mogu podstaći nasilje motivisano željom da se promeni postojeće uređenje.

¹⁷ Snell, C., Bailey, C., Carona, A., Mebane, D.: School crime policy changes: The impact of recent highly-publicized school crimes, *American Journal of Criminal Justice*, God. 26, broj 2, 2002.

¹⁸ Kersten, U.: *op. cit.*, str. 4.

Štaviše, sam teror, odnosno vladavina strahom od represije prema stanovništvu od strane državne vlasti može podstaći terorizam zbog čega sama država, odnosno njeni predstavnici treba da daju lični primer sklonosti ka kompromisnom rešavanju sporova. Za razliku od tih najdubljih uzroka, mere prevencije treba usmeriti ka faktorima koji podržavaju terorizam, u prvom redu ka otklanjanju faktora koji obezbeđuju logističku podršku i uopšte uporište za teroriste i njihove aktivnosti. Tu se, pre svega, misli na namerne i nenamerne slabosti sistema bezbednosti u pojedinim državama koje služe kao baza za obuku terorista i druge oblike njihove logističke podrške. Na kraju, potrebno je posvetiti posebnu pažnju smanjivanju mogućnosti za izvršenje terorističkih napada identifikovanjem potencijalnih meta napada i preduzimanjem mera za njihovo obezbeđenje, kao i preduzimanjem mera za otežavanje pristupa teroristima sredstvima i veštinama koje mogu iskoristiti za izvođenje napada.

Literatura

- Vardalis, J. J., Kakar, S.: Crime and the high school environment, *Journal of Security Administration*, God. 23, decembar 2000.
- Gaćinović, R.: Savremeni terorizam – pretnja civilizaciji, *Pravni život*, broj 9, 2004.
- Zakonik o krivičnom postupku, *Službeni list Savezne Republike Jugoslavije*, broj 70/2001.
- Zakon o izmenama i dopunama Zakonika o krivičnom postupku, *Službeni glasnik Republike Srbije*, broj 58/2004.
- Kersten, U.: Internationaler Terrorismus – Die Polizeiliche Bekämpfung eines weltweiten Phänomens, *Kriminalistik*, 1/2002, u: *Pogledi*, časopis Policijske akademije u Beogradu, broj 2/2003.
- Lyons, W.: Partnerships, information and public safety: Community policing in a time of terror, *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management*, God. 25, str. 3, 2002.
- Mijalkovski, M.: Analiza i procena terorističke pretnje, *Bezbednost*, broj 4, 2004.
- Petrović, D.: Globalni terorizam – karakteristike, uzroci i kontrolisanje, *Pravni život*, broj 9, 2004.
- Savić, A.: Od tradicionalnog ka postmodernom terorizmu, *Bezbednost*, broj 5, 2004.
- Sepi, R.: Nove mere u borbi protiv terorizma u Velikoj Britaniji, *Pravni život*, broj 9, 2005.
- Snell, C., Bailey, C., Carona, A., Mebane, D.: School crime policy changes: The impact of recent highly-publicized school crimes, *American Journal of Criminal Justice*, God. 26, broj 2, 2002.
- Hoang, Q. F.: Addressing school violence: Prevention, planning, and practice, *FBI Law Enforcement Bulletin*, God. 70, broj 8, 2001.

POSSIBLE DIRECTIONS IN PREVENTION OF CONTEMPORARY TERRORISM

Slaviša Vuković, M.A.

Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade

Starting from key elements of definition of contemporary terrorism according to which this phenomenon represents violence with two goals, first to cause public fear and second, to result in change of the existing social and/or state system using this fear, we can identify the directions where to undertake measures for its prevention. First of all, it should take into account that terrorism is caused by many factors leading to manifestation of violence in general, starting from poverty, desire to get free from colonial influence, racial, religious and other discriminations, insufficient level of education caused by religious fanaticism and other factors that can boost violence motivated by desire to change the existing social system. Moreover, terrorism itself, or in other words rule by fear of repression towards population by state government can incite terrorism and this is why the government, i.e. its representatives should offer personal example of their inclination to settle disputes by compromise. As opposed to the deepest causes, the preventive measures should be directed at factors supporting terrorism, primarily elimination of factors that provide logistics and support for terrorists and their activities. These are primarily voluntary and non-voluntary weaknesses of security systems in certain countries which serve as a base for training of terrorists and other forms of the logistic support to them. Finally, it is necessary to pay adequate attention to reduction of possibilities to commit terrorist attacks by identifying potential targets, undertaking measures to secure them, as well as undertaking measures that would make it difficult to terrorists to access the means and skills that can be used for their attacks.

RAZBOJNIČKA UBISTVA U SAVREMENOM KRIVIČNOM PRAVU

Prof. dr Đorđe Đorđević
Kriminalističko-policijska akademija, Beograd

Sažetak: Novi Krivični zakonik Republike Srbije predvideo je nekoliko novih inkriminacija koje predstavljaju oblike teških ubistava, među kojima je i inkriminacija ubistva pri izvršenju krivičnog dela razbojništva i razbojničke krađe. Ovaj oblik ubistva postojao je i u ranijem zakonu, ali u grupi krivičnih dela protiv imovine u okviru odredbi o teškim slučajevima razbojništva i razbojničke krađe. Svrstavanje ovog krivičnog dela u teška ubistva daje ovom krivičnom delu karakter najteže vrste ubistva koju Krivični zakonik poznaje, praveći kvalitativnu razliku između običnog i teškog ubistva, što je široko prihvaćeno u savremenom krivičnom pravu.

Ključne reči: *ubistvo, razbojništvo, razbojnička krađa, složeno krivično delo, teško ubistvo.*

Strukturu kriminaliteta u našoj zemlji u novije vreme karakteriše povećan broj najtežih krivičnih dela s elementima nasilja. U tom smislu, posebno je značajan povećan broj razbojništava, a pogotovu onih povezanih s ubistvima koja se pri razbojništvima vrše. Novi Krivični zakonik je posvetio posebnu pažnju tim vidovima nasilničkog kriminaliteta, predviđajući njihova nova zakonska rešenja koja se u značajnijoj meri razlikuju od dosadašnjih. U tom smislu, najznačajnija je inkriminacija novog oblika teškog ubistva – ubistvo pri izvršenju razbojništva i razbojničke krađe.

Ovaj oblik ubistva unet je u Zakonik među odredbe o teškim ubistvima, ali u suštini nije nov jer je i ranije postojao u Krivičnom zakonu, koji je važio do stupanja na snagu novog Krivičnog zakonika, u okviru odredbi o teškim slučajevima razbojničke krađe i razbojništva. Ta odredba je u stvari samo preformulisana i preneti iz grupe krivičnih dela protiv imovine u grupu krivičnih dela protiv života i tela kao jedan od oblika teškog ubistva.

Svrstavanje ovog krivičnog dela u teška ubistva daje ovom krivičnom delu karakter najteže vrste ubistva koju Krivični zakonik izdvaja, praveći kvalitativnu razliku između običnog i teškog ubistva. To je široko prihvaćeno u savremenom krivičnom pravu, pri čemu se u krivičnom pravu pojedinih zemalja čak pravi i terminološka razlika u nazivima tih oblika ubistava. Tako se, na primer, u nemačkom krivičnom pravu pravi razlika između običnog ubistva i teškog ubistva, ubistva i umorstva (Totschlag i Mord),¹ u francuskom (meurtre i assassinat),² u engleskom (manslaughter i murder),³ dok se u krivičnom zakonodavstvu nekih drugih zemalja ta razlika izražava kao predviđanje težih oblika osnovnog krivičnog dela ubistva za koje se propisuje teža kazna – na primer, u KZ Španije (homicidio),⁴ KZ Ruske Federacije (убийство),⁵ KZ Italije (omicidio),⁶ i dr. I u našem krivičnom pravu ranije se pravila razlika između umorstva kao težeg oblika ubistva i ubistva pod kojim se imalo u vidu obično ubistvo (Kaznitelni zakonik za Knjaževinu Srbiju iz 1860. godine). Krivični zakonik SHS, odnosno Jugoslavije iz 1929. godine, KZ iz 1951. i KZS iz 1977. godine ne prave razliku između ubistva i umorstva, ali razlikuju obično ubistvo i tzv. teška ubistva. To isto čini i novi Krivični zakonik iz 2005. godine.

Nova inkriminacija ubistva pri razbojništvu i razbojničkoj krađi u novom Krivičnom zakoniku je po svom sastavu složeno krivično delo koje se sastoji iz krivičnog dela ubistva i krivičnog dela razbojništva ili razbojničke krađe, koja su takođe složena krivična dela (sastoje se iz krađe i prinude). Stvaranje ovog složenog krivičnog dela opravdava se time da je u takvim slučajevima reč o jednom događaju koji predstavlja celinu, iako sadrži elemente više krivičnih dela, a pored toga, tako postavljena inkriminacija omogućava propisivanje odgovarajuće kazne do koje se u konkretnim slučajevima ne bi moglo doći primenom odredaba o odmeravanju kazne za krivična dela u sticaju.

S obzirom na iznetu strukturu ovog oblika ubistva, za njegovo postojanje je nužno ostvariti elemente oba krivična dela iz kojih se složeno krivično delo sastoji. U ovom slučaju, to su krivično delo ubistva i krivično delo razbojništva ili krivično delo razbojničke krađe.

Krivično delo ubistva u sklopu ovog krivičnog dela ima sve opšte odlike krivičnog dela ubistva, ali se može dogoditi da ono ima i karakter nekog od drugih oblika teškog ubistva, u kom slučaju nema sticaja dva oblika teškog ubistva već je u pitanju samo jedno krivično delo (jedno lice je lišeno života), tako da postoji

¹ Schönke, A., Schröder, H.: *Strafgesetzbuch, Kommentar*, XVIII Auflage, Verlag C. H. Beck, München, 1976, str. 1261.

² Nouveau Code pénal, Mode d'emploi, *Documents* dirigé par J. C. Zyliberstein, Paris, 1993, str. 248.

³ Giles, F. T.: *The Criminal Law*, IV izdanje, Penguin Books, London, 1967, str. 197 i 208.

⁴ Valle Muniz, J. M., Morales Garcia, O., Fernandes Palma, R.: *Codigo penal y Leyes Penales Especiales*, Editorial, 1997, str. 168–169.

⁵ Скурагов, Ю. И., Лебедев, В. М.: *Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации*, Москва, 1996, str. 223.

⁶ Marino, R., Gatti, G.: *Codice penale et leggi complementari*, Napoli, 1992, str. 216.

prividni sticaj (po osnovu alternativiteta).⁷ Pritom, okolnost da postoje dve kvalifikatorne okolnosti za teško ubistvo omogućava da se druga kvalifikatorna okolnost u takvom slučaju može uzeti kao otežavajuća, iako se inače kvalifikatorne okolnosti ne mogu tretirati i kao otežavajuće.⁸ Krivično delo ubistva u tom slučaju treba da je učinjeno s umišljajem, direktnim ili eventualnim, dok bi u slučaju da je ubistvo izvršeno iz nehata postojao sticaj razbojničke krađe ili razbojništva i ubistva iz nehata.

Ubistvo treba da je izvršeno pri vršenju razbojništva ili razbojničke krađe, što znači u vreme izvršenja nekog od tih krivičnih dela, tj. od momenta preduzimanja prve od delatnosti koja ulazi u sastav radnje izvršenja tih krivičnih dela, pa do dovršenja krivičnog dela. Smatra se da krivično delo krađe nije dovršeno sve dok stvar koja je predmet krivičnog dela nije oduzeta, tj. dok nije prekinuto pritežanje stvari od strane ranijeg pritežaoa i zasnovano pritežanje učinioca krivičnog dela, što uključuje na samo oduzimanje stvari na licu mesta već i bežanje učinioca s oduzetim stvarima dok ih ne odnese na sigurno mesto.

Iako se ovo delo vrši pri izvršenju razbojništva ili razbojničke krađe, lice koje je pritom lišeno života ne mora da bude lice čija je stvar predmet krivičnog dela, niti lice od koga se stvar oduzima (iako najčešće jeste), već to može biti i neko drugo lice koje se našlo na mestu događaja.

Drugo krivično delo koje je u sklopu složenog krivičnog dela ubistva pri razbojništvu ili razbojničkoj krađi jeste krivično delo razbojništva. Ovo krivično delo sastoji se u oduzimanju tuđe pokretne stvari s namerom da se njenim prisvajanjem pribavi sebi ili drugome protivpravna imovinska korist i koje je izvršeno upotrebom sile prema nekom licu ili pretnjom da će se neposredno ugroziti život ili telo. I ono je po svojoj prirodi složeno krivično delo jer se sastoji iz krivičnog dela krađe i krivičnog dela prinude, pri čemu je krađa izvršena uz pomoć prinude, tako da postoji jedno krivično delo.

Ovo delo poznato je u krivičnom zakonodavstvu savremenih država. Ono se uglavnom definiše kao krađa izvršena upotrebom sile ili pretnje. Razlike postoje uglavnom u tome što se za postojanje ovog krivičnog dela, pored upotrebe sile, u vezi s kojom uglavnom nema razlike u pojedinim krivičnim zakonicima, predviđa i mogućnost upotrebe pretnje, po pravilu neposredne, pri čemu postoje razlike u tome o kakvoj je pretnji reč. U najvećem broju slučajeva se traži da pretnja bude upravljena na život ili telo, kao što je to predviđeno u KZ Švajcarske (član 139),⁹ KZ Nemačke (paragraf 249),¹⁰ KZ Ruske Federacije (član 162),¹¹ KZ Austrije

⁷ Stojanović, Z.: *Krivično pravo, opšti deo*, Beograd, 2005, str. 223.

⁸ Đorđević, M., Đorđević, Đ.: *Krivično pravo sa osnovima privrednoprestupnog i prekršajnog prava*, Beograd, 2005, str. 82.

⁹ Germann, O. A.: *Schweizerisches Strafgesetzbuch mit Erläuterungen*, Zurich, 1956, str. 170–171.

¹⁰ Schönke, A., Schröder, H.: *op. cit.*, str. 1453.

¹¹ Скуратов, Ю. И., Лебедев, В. М.: *op. cit.*, str. 362.

(paragraf 142)¹² i KZ Španije (član 237).¹³ U nekim krivičnim zakonicima se, pored sile, govori i o upotrebi pretnje da će se primeniti sila, što je slučaj u KZ Italije (član 628),¹⁴ KZ Slovačke (član 234),¹⁵ a tako je i u engleskom pravu,¹⁶ dok se u nekim drugim krivičnim zakonicima, pored sile, predviđa i upotreba pretnje bez bliže oznake o kakvoj je vrsti pretnje reč, odnosno čime se preti, kao što je to slučaj u KZ Belgije (član 269),¹⁷ KZ Portugala (član 210),¹⁸ KZ Norveške (član 267)¹⁹ i KZ Holandije (član 312).²⁰ KZ Švedske u pogledu pretnje govori samo o pretnji neposrednom opasnošću (član 5, glava 8),²¹ a KZ Francuske određuje ovo krivično delo kao krađu kojoj je prethodilo ili u toku koje je primenjeno nasilje,²² dok KZ Albanije²³ predviđa samo primenu sile (član 139), a KZ Meksika²⁴ (član 140) upotrebu oružja.

KZ Makedonije (član 237), KZ Hrvatske (član 218) i KZ Slovenije (član 213) određuju razbojništvo kao oduzimanje tuđe pokretne stvari upotrebom sile ili pretnje da će napasti život ili telo s namerom da je prisvoji, dok KZ Republike Srpske u članu 233 definiše razbojništvo kao oduzimanje tuđe pokretne stvari upotrebom sile ili pretnje da će se neposredno napasti život ili telo s namerom da se njenim prisvajanjem pribavi sebi ili drugom protivpravna imovinska korist, a slično ga definišu i KZ Federacije BiH (član 289), KZ Distrikta Brčko (član 283) i KZ Crne Gore (član 242).

Novi Krivični zakonik (član 206) definiše razbojništvo kao oduzimanje tuđe pokretne stvari „upotrebom sile protiv nekog lica ili pretnjom da će neposredno napasti život ili telo“, „s namerom da sebi ili drugom pribavi protivpravnu imovinsku korist“.

Smatra se da je sila upotreba fizičke snage prema nekome kako bi se ovaj prinudio da nešto učini ili ne učini (ili da nešto trpi).²⁵ Pored toga, pod silom se podrazumeva i primena hipnoze ili omamljujućih sredstava da se neko lice protiv svoje volje dovede u nesvesno stanje ili da se onespособi za otpor.²⁶ Inače, prema

¹² Foregger, E., Serini, E.: *Strafgesetzbuch StGB*, IX Auflage, Wien, 1989, str. 137.

¹³ Valle Muniz, J. M., Morales Garcia, O., Fernandes Palma, R.: *op. cit.*, str. 218.

¹⁴ Marino, R., Gatti, G.: *op. cit.*, str. 238.

¹⁵ Mračko, M.: *Trestny zakon a trestny poriadok v platnom znemi*, Bratislava, 1996, str. 87.

¹⁶ Jones, P. A., Card, R. I. E.: *Introduction to Criminal Law*, VIII izdanje, London, 1976, str. 215; Jefferson, M.: *Criminal Law*, II izdanje, London, 1995, str. 370.

¹⁷ Lamberts, C. (et les autres): *Les Codes Larcier, Tome II, Droit pénal, Code pénal*, Bruxelles, 1995, str. 80.

¹⁸ *Codigo Penal*, III izdanje, Coimbra Editora, 1997, str. 132.

¹⁹ Walford, R.: *General Civil Penal Code*, Norwegian Ministry of Justice, Oslo, 1995, str. 53.

²⁰ Rayer, L., Wadsworth, S.: *The Dutch Penal Code*, Littelton, Colorado, 1997, str. 205.

²¹ *The Swedish Penal Code*, National Council for Crime Prevention, Stockholm, 1990, str. 25.

²² Nouveau Code pénal, Mode d'emploi, *Documents* dirigé par J. C. Zyliberstein, Paris, 1993, str. 301–303.

²³ www.legislationline.org

²⁴ www.legislationline.org

²⁵ Radovanović, M.: *Krivično pravo SFRJ, opšti deo*, Beograd, 1976, str. 207; Von Liszt, F.: *Lehrbuch des Deutschen Strafrechts*, XXI und XXII Auflage, Berlin und Leipzig, 1919, str. 336.

²⁶ Čejović, B.: *Krivično pravo, opšti deo*, IV izdanje, Niš, 1995, str. 245.

intenzitetu svog delovanja sila može da bude apsolutna i kompulzivna. Apsolutna sila je ona koja je u potpunosti neodoljiva, tj. kojoj se prisiljeni ni na koji način ne može suprotstaviti niti preduzeti bilo kakvo voljno činjenje ili nečinjenje protivno onome što mu je neodoljivom silom nametnuto (na primer, ako je neko snažno gurnut, vezan, ili mu neko neodoljivom snagom vuče ruku).²⁷ Kompulzivna sila nije u apsolutnom smislu neodoljiva, tako da onaj prema kome je takva sila upotrebljena može i drukčije da postupi od onoga što mu se kompulzivnom silom nameće, ali je ta sila takva da se njome iznuđuje odluka prisiljenog da postupi onako kako se od njega zahteva (na primer, ako neko drugoga tuče ili mu nanosi neke druge telesne patnje sve dok ne popusti i postupi onako kako se od njega traži).²⁸

Pretnjom se smatra stavljanje drugom u izgled nekog zla koje će se prema njemu ili prema nekom drugom licu ostvariti ako ne postupi onako kako se od njega zahteva. Nastupanje tog zla treba da zavisi od volje lica koje preti, a samu realizaciju zla može ostvariti on sam, ali i neko drugi po njegovom nalogu.²⁹ Kada je reč o ovom krivičnom delu, ne dolazi u obzir svaka pretnja (bilo kakvim zlom) već samo pretnja da će se neposredno napasti život ili telo. Pretnju napadom na život ili telo treba shvatiti kao pretnju ubistvom ili telesnom povredom, eventualno i zlostavljanjem. Pretnja treba da je takva da može da utiče na lice kome se preti da zbog nje učini ili ne učini ono što se od njega zahteva. Sama pretnja, inače, ne mora biti ostvariva – dovoljno je samo da lice kome se preti misli da ona može biti ostvarena. Štaviše, lice koje preti ne mora imati nameru da je ostvari u slučaju odbijanja zahteva već pretnjom samo hoće da zaplaši i time utiče na onoga kome preti. Bitno je da onaj kome je pretnja upućena može verovati u mogućnost njenog ostvarenja³⁰ i shvatiti je ozbiljnom.

Upotreba sile ili pretnje treba da se vrši radi oduzimanja stvari, pa prema tome, ako su one upotrebljene radi nekog drugog cilja (na primer, primena sile radi osvete prema licu od koga se oduzima stvar, ili primena pretnje da bi se onaj od koga se oduzima stvar ili neko drugo prisutno lice prinudili da ne prijave delo, ili da ne svedoče ako dođe do suđenja) neće postojati delo razbojništva. One, dakle, treba da su upotrebljene radi savladavanja otpora oduzimanju stvari, bez obzira na to da li je takav otpor postojao, ili je učinilac samo pretpostavljao da do takvog otpora može doći. Nije od značaja da li je lice prema kome su sila ili pretnja upotrebljene stvarno imalo nameru da sprečava oduzimanje stvari, ili nije ni htelo da to čini, ali je potrebno da je učinilac to pretpostavljao ili očekivao. Sila treba da je u svakom slučaju upotrebljena prema nekom licu, tako da upotreba sile prema stvari nije dovoljna za postojanje razbojništva (tako, na primer, ako je stvar istrgnuta nekome iz ruku, postojaće razbojništvo, a ako je

²⁷ Jovanović, Lj., Jovašević, D.: *Krivično pravo I, opšti deo*, Beograd, 2003, str. 206.

²⁸ Đorđević, M., Jovanović, Ž.: *Krivično pravo, opšti deo*, II izdanje, Beograd, 1981, str. 92.

²⁹ Von Liszt, F.: *op. cit.*, str. 336–337; Srzentić, N., Stajić, A., Lazarević, Lj.: *Krivično pravo Jugoslavije, opšti deo*, Beograd, 1995, str. 177–178.

³⁰ Tahović, J.: *Krivično pravo, opšti deo*, Beograd, 1961, str. 190.

istrgnuta sa postolja ili iz zida, postojaće teška krađa). Ima i mišljenja da i kada je stvar istrgnuta nekome iz ruku ne postoji razbojništvo već teška krađa ukoliko nije postojala nikakva opasnost za život ili telo.³¹ Sila, inače, ne mora biti upravljena na život ili telo u smislu nanošenja telesne povrede i sl., već može biti i na neki drugi način upravljena na telo radi sprečavanje otpora (vezivanje, zaključavanje, otimanje i dr.).

Kada je u pitanju pretnja kojom se vrši oduzimanje, ona mora biti upravljena na život ili telo, dakle, treba da je u pitanju pretnja ubistvom ili telesnom povredom, eventualno zlostavljanjem (bez obzira na to kojom vrstom telesne povrede se preti: teškom, osobito teškom, lakom ili opasnom lakom). Ona mora biti predočena licu od koga se očekuje otpor oduzimanju stvari, ali ne mora da se odnosi na njega već može i na neko drugo lice (na neku njemu blisku osobu). Pretnja treba da se odnosi na neposredan napad na život ili telo, tako da ako bi se ona i odnosila na ova dobra, ali se stavljanje u izgled zla ne predviđa u tom momentu odnosno u toj prilici već kasnije (na primer, sutra ili u nekom drugom trenutku u budućnosti), ne bi postojalo krivično delo razbojništva, kao što ne bi postojalo ni kada se preti nekom drugom vrstom zla, pa makar pretnja tim drugim zlom bila i neposredna. Pretnja treba da izgleda ostvariva i da je onaj kome je upućena shvati kao takvu, bez obzira na to da li je učinilac stvarno imao nameru da je ostvari i da li je on to mogao.³²

Oduzimanje tuđe pokretne stvari kao radnja ovog krivičnog dela isto je kao kod krivičnog dela krađe. Krivično delo je svršeno kada je izvršilac primenom sile ili pretnje oduzeo stvar. Ako su samo upotrebljene sila ili pretnja, a nije ostvareno oduzimanje stvari, postoji pokušaj razbojništva koji je, s obzirom na visinu kazne propisane za ovo delo, kažnjiv. Za postojanje ovog krivičnog dela u pogledu vinosti potreban je umišljaj i to direktan jer se i krađa i upotreba sile ili pretnje koje karakterišu ovo krivično delo vrše s namerom (krađa s namerom da se prisvajanjem oduzete stvari pribavi sebi ili drugome protivpravna imovinska korist, a namera uvek pretpostavlja postojanje direktnog umišljaja).

Ostvarenje teškog ubistva moguće je, kao što se već iz samog naziva ovog dela vidi, i pri izvršenju razbojničke krađe. Razbojnička krađa, prema novom Krivičnom zakoniku, predstavlja poseban oblik krivičnog dela krađe koji se od obične krađe razlikuje po tome što je učinilac krađe, pošto je zatečen na delu, upotrebio silu ili pretnju da će neposredno napasti život ili telo s namerom da ukradenu stvar zadrži (član 205 KZ). Savremeni krivični zakonici poznaju krivično delo razbojničke krađe, a propisuju ga na različite načine. Veći broj zemalja u svojim krivičnim zakonicima predviđa razbojničku krađu kao posebno krivično delo. To je, na primer, slučaj u KZ Nemačke (član 252),³³ KZ Belgije (član 469)³⁴

³¹ Presuda Vrhovnog suda Srbije Kž. 149/65, *Komentar Krivičnog zakona Republike Srbije*, grupa autora, Savremena administracija, V izdanje, Beograd, 1995, str. 607.

³² Presuda Vrhovnog suda Srbije Kž. 645/91, u: Đorđević, M., Đorđević, Đ.: *op. cit.*, str. 69.

³³ Schönke, A., Schröder, H.: *op. cit.*, str. 1462.

i KZ Austrije (paragraf 131),³⁵ a slično je i u krivičnim zakonima Slovenije (član 214), Hrvatske (član 219), Makedonije (član 238), Republike Srpske (član 234), Federacije BiH (član 288), Distrikta Brčko (član 282) i KZ Crne Gore (član 147), koji takođe predviđaju ovakvo rešenje. Neki krivični zakonici ovo krivično delo predviđaju kao teži oblik krađe, na primer, KZ Slovačke (paragraf 247, stav 2 pod c),³⁶ ili kao poseban oblik razbojništva, na primer, KZ Grčke (član 380)³⁷ i KZ Italije (član 268).³⁸ Najzad, neki krivični zakonici obuhvataju istom inkriminacijom i razbojništvo i razbojničku krađu, kao što je to slučaj u KZ Holandije (član 322),³⁹ KZ Francuske (čl. 311–4, 7, 10, 11),⁴⁰ KZ Švajcarske (član 139)⁴¹ i KZ Švedske (član 5, glava 8).⁴² U svim tim zakonima, bez obzira na različite načine na koje je ovo krivično delo propisano, ono se uglavnom definiše kao upotreba sile ili pretnje od strane učinioca krađe prema licu koje ga je zateklo na delu, a s ciljem zadržavanja ukradene stvari, s tim što u formulacijama ima manjih razlika, na primer, u pogledu upotrebljene pretnje (pretnja uopšte ili pretnja upravljena na život ili telo), ili u pogledu cilja upotrebe sile ili pretnje (neki zakonici pored cilja učinioca da zadrži ukradenu stvar dodaju i cilj učinioca da pobjegne).

Krivično delo razbojničke krađe je prema novom Krivičnom zakoniku delo krađe koje ima sve elemente ovog krivičnog dela, ali su za njegovo postojanje potrebna još tri uslova: da je učinilac zatečen na delu krađe, da je upotrebio silu ili pretnju da će neposredno napasti život ili telo, i da je silu ili pretnju upotrebio s namerom da ukradenu stvar zadrži (član 205). Učinilac je zatečen na delu ako je već izvršio oduzimanje stvari, ali se još nije udaljio s prostora gde se stvar nalazila ili uopšte s mesta izvršenja dela.⁴³ Ipak, smatra se da postoji razbojnička krađa i kada je učinilac samo započeo izvršenje krađe, a takođe i kada se učinilac nakon izimanja stvari udaljio s mesta, a silu ili pretnju je upotrebio pri bekstvu prema licu koje ga je gonilo da bi ga sprečilo da odnese ukradenu stvar.⁴⁴ On može da bude zatečen od bilo kog lica, bez obzira na to da li je to lice vlasnik stvari, pritežalac ili neko drugo lice koje se našlo na mestu izvršenja dela. Iako je najčešće slučaj da je to lice videlo učinioca da vrši krivično delo, to ipak nije nužno da bi se smatralo da je učinilac zatečen na delu, tako da zaticanje na delu postoji i kada lice koje je naišlo ili se našlo na mestu izvršenja dela nije videlo šta je učinilac uradio, ali se

³⁴ Lamberts, C. (et les autres): *op. cit.*, str. 80.

³⁵ Foregger, E., Serini, E.: *op. cit.*, str. 130.

³⁶ Mračko, M.: *Trestny zakon a trestny poriadok v platnom znemi*, Bratislava, 1996, str. 92.

³⁷ *Krivični zakonik Grčke*, izdanje Instituta za uporedno pravo, Beograd, 1957, str. 83.

³⁸ Marino, R., Gatti, G.: *op. cit.*, str. 216.

³⁹ Rayer, L., Wadsworth, S.: *op. cit.*, str. 205–206.

⁴⁰ Nouveau Code pénal, Mode d'emploi, *Documents dirigé par J. C. Zyliberstein*, Paris, 1993, str. 301–303.

⁴¹ Germann, O. A.: *op. cit.*, str. 170–171.

⁴² *The Swedish Penal Code*, National Council for Crime Prevention, Stockholm, 1990, str. 25.

⁴³ Stojanović, Z., Perić, O.: *Krivično pravo, posebni deo*, Beograd, 2003, str. 296.

⁴⁴ Presuda Vrhovnog suda Srbije Kž. I 519/90.

prema okolnostima to moglo pretpostaviti. Takođe nije od značaja da li je on pokušao da spreči učinioca da zadrži ukradenu stvar, ili se samo moglo pretpostaviti da će on to da učini.

Kada je reč o razbojničkoj krađi, sila ili pretnja se shvataju kao i kada je reč o krivičnom delu razbojništva, s tim što je potrebno da su upotrebljene zato da bi učinilac zadržao stvar koju je ukrao. Ukoliko bi sila ili pretnja postojale u istim uslovima, ali bile upravljene na ostvarivanje nekog drugog cilja (na primer, na prinudavanje lica koje je učinioca zateklo na delu da ne prijavi slučaj vlastima, ili da ne svedoči o događajima, ne bi postojalo ovo već neko drugo krivično delo).⁴⁵ Za postojanje ovog krivičnog dela nije od značaja da li je učinilac upotrebljenom silom ili pretnjom postigao svoj cilj, tj. da li je uspeo da onemogući lice koje ga je zateklo na delu da ga spreči da zadrži stvar. Štaviše, nije od značaja ni to da li je ovo lice stvarno moglo ili zaista imalo nameru da ga spreči da zadrži ukradenu stvar. Dovoljno je samo da je učinilac mislio da to lice hoće ili da samo može da spreči zadržavanje ukradene stvari.

Delo razbojničke krađe je svršeno čim je učinilac upotrebio silu ili pretnju (pod uslovima koji se traže za postojanje razbojničke krađe), bez obzira na to šta je dalje usledilo, tj. da li je učinilac zadržao ukradenu stvar.⁴⁶ Za postojanje ovog krivičnog dela u pogledu vinosti potreban je umišljaj i to direktan jer se i krađa i upotreba sile ili pretnje koje karakterišu ovo krivično delo vrše s namerom (krađa s namerom da se prisvajanjem oduzete stvari pribavi sebi ili drugome protivpravna imovinska korist, a upotreba sile ili pretnje s namerom da se zadrži ukradena stvar).

Krivični zakonik je ubistvo pri razbojništvu ili razbojničkoj krađi predvideo kao poseban oblik teškog ubistva. Ono je predviđeno kao poseban oblik ubistva i u drugim krivičnim zakonicima nekih zemalja, na primer, u KZ Teksasa⁴⁷ (paragraf 19.03 a/2) i KZ Tadžikistana⁴⁸ (član 104, stav 2, tačka j), dok mnogi drugi krivični zakonicima predviđaju ovo krivično delo, ali ga tretiraju kao teži oblik krivičnog dela razbojništva odnosno krivičnog dela razbojničke krađe. Takvo rešenje predviđeno je, na primer, u KZ Švajcarske (član 140),⁴⁹ KZ Austrije (paragraf 143),⁵⁰ KZ Francuske (čl. 311–7,10,11),⁵¹ KZ Ruske Federacije (član 162, stav 3),⁵² KZ Bugarske (član 199),⁵³ KZ Grčke (član 380, stav 2),⁵⁴ KZ Brazila⁵⁵ (član 157), KZ

⁴⁵ *Komentar Krivičnog zakona Republike Srbije*, grupa autora, Savremena administracija, V izdanje, Beograd, 1995, str. 605.

⁴⁶ Lazarević, L.J.: *Krivično pravo Jugoslavije, posebni deo*, Beograd, 1995, str. 643; Stojanović, Z., Perić, O.: *Krivično pravo, posebni deo*, Beograd, 1999, str. 205.

⁴⁷ www.legislation.org

⁴⁸ www.legislation.org

⁴⁹ Germann, O. A.: *op. cit.*, str. 171.

⁵⁰ Foregger, E., Serini, E.: *op. cit.*, str. 138.

⁵¹ Nouveau Code pénal, Mode d'emploi, *Documents dirigé par J. C. Zyliberstein*, Paris, 1993, str. 301–303.

⁵² Скуратов, Ю. И., Лебедев, В. М.: *op. cit.*, str. 359 i 362.

⁵³ *Наказателен кодекс*, Солотон, 1995, str. 74.

Belgije (čl. 473–475),⁵⁶ KZ Slovačke (član 234, st. 2 i 3)⁵⁷ i u KZ Albanije (član 141). I krivični zakoni bivših jugoslovenskih republika poznaju teške slučajeve razbojničke krađe i razbojništva – KZ Slovenije (član 213, st. 2 i 3 i član 214, stav 2), KZ Hrvatske (član 218, stav 2 i član 219, stav 2), KZ Makedonije (član 237, st. 3 i 4 i član 238, st. 3 i 4), KZ Republike Srpske (čl. 233 i 234), KZ Federacije BiH (čl. 288 i 289), KZ Distrikta Brčko (čl. 282 i 283) i KZ Crne Gore (čl. 241 i 242).

Neki krivični zakoni ne predviđaju izričito ovaj oblik teškog ubistva, ali se shodno njima takvi slučajevi teških ubistava na odgovarajuće načine mogu podvesti pod neke druge inkriminacije teških ubistava, na primer, kao ubistvo iz koristoljublja (KZ Nemačke, član 211),⁵⁸ ubistvo radi izvršenja nekog drugog krivičnog dela (KZ Italije, čl. 275 i 276 u vezi s članom 61, tač. 1–4⁵⁹ ili KZ Švedske,⁶⁰ III, član 1), ili kao ubistvo pri izvršenju drugog krivičnog dela (KZ Albanije, član 77, KZ Portugala,⁶¹ član 132e, KZ Belorusije,⁶² član 100), dok se prema KZ Meksika, članu 372, takav slučaj može tretirati kao sticaj razbojništva i ubistva.

Najzad, neki krivični zakoni ne predviđaju uopšte teške oblike ubistva već sva ubistva podvode pod opšte delo ubistva, ali za to delo predviđaju maksimalne kazne, čak i smrtnu kaznu (KZ Kine,⁶³ član 132 i KZ Japana,⁶⁴ član 199), što omogućava odmeravanje odgovarajuće kazne za teške slučajeve razbojničkih ubistava.

Novi Krivični zakonik predviđa ubistvo pri razbojništvu ili razbojničkoj krađi kao oblik teškog ubistva. U tom smislu su i ranije činjeni predlozi⁶⁵, a takvo rešenje je bilo predloženo i u Nacrtu krivičnog zakonika SRJ iz 1998.⁶⁶ Isticano je da postojeće rešenje (razbojnička krađa ili razbojništvo pri čijem izvršenju je izvršeno umišljajno ubistvo) tretira takvo ubistvo kao teži oblik imovinskog krivičnog dela, što dovodi do unošenja ubistva u imovinska krivična dela, zbog čega se u glavi krivičnih dela protiv imovine pojavljuje kazna zatvora od 40 godina kao zamena za smrtnu kaznu koja je ranije bila propisana za ovo krivično delo, a da bi samo nehatno lišenje života pri razbojničkoj krađi ili razbojništvu moglo da se tretira kao

⁵⁴ *Krivični zakonik Grčke*, izdanje Instituta za uporedno pravo, Beograd, 1957, str. 82.

⁵⁵ www.legislation.org

⁵⁶ Lamberts, C. (et les autres): *op. cit.*, str. 81.

⁵⁷ Mračko, M.: *Trestny zakon a trestny poriadok v platnom znemi*, Bratislava, 1996, str. 87–88.

⁵⁸ Schönke, A., Schröder, H.: *op. cit.*, str. 1267.

⁵⁹ Marino, R., Gatti, G.: *op. cit.*, str. 211 i 61.

⁶⁰ *The Swedish Penal Code*, National Council for Crime Prevention, Stockholm, 1990, str. 13.

⁶¹ *Codigo Penal*, III izdanje, Coimbra Editora, 1997, str. 102.

⁶² www.legislation.org

⁶³ *The Criminal Law and the Criminal Procedure Law of China*, Foreign Languages Press, Beijing, 1984, str. 47.

⁶⁴ *The Penal Code of Japan*, EHS, Law Bulletin Series, ESH, God II, 1996, str. 60.

⁶⁵ Đorđević, Đ.: Ubistvo i telesna povreda pri razbojničkoj krađi i razbojništvu, *Pravni život*, broj 9/2000, str. 57; Pavlović, D.: Ubistvo kod razbojništva i razbojničke krađe, *Pravni život*, broj 9/1996, str. 86.

⁶⁶ *Nacrt krivičnog zakonika Savezne Republike Jugoslavije*, Savezno ministarstvo pravde, Radna grupa za izradu Krivičnog zakonika SRJ, Beograd, 1998, str. 62.

kvalifikatorna okolnost, tako da bi postojalo ne složeno krivično delo već krivično delo kvalifikovano težom posledicom,⁶⁷ što je sada i prihvaćeno.

Nova inkriminacija ubistva pri razbojništvu ili razbojničkoj krađi kao oblika teškog ubistva u potpunosti odgovara karakteru ovog krivičnog dela. Ono se tretira kao ubistvo, a ne kao teži slučaj razbojništva odnosno razbojničke krađe i svrstano je u grupu krivičnih dela protiv života i tela. Kazna za njega je izjednačena s kaznom za krivično delo ubistva iz koristoljublja i druga teška ubistva, a kada su u pitanju krivična dela razbojništva i razbojničke krađe, predviđeni su kvalifikovani oblici s nehatnom teškom telesnom povredom ili nehatnim lišenjem života kao težim posledicama.

⁶⁷ Đorđević, Đ.: *op.cit.*, str. 58.

FELONY MUDERS IN CONTEMPORARY CRIMINAL LEGISLATION

Professor Djordje Djordjević, Ph.D.
Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade

The Criminal Code of Serbia has provided for several new incriminations, which represent the forms of serious murders, murder in the process of the robbery being amongst them. This form of murder existed in the earlier Code as well, but it was classified within the group of crimes against property, within provisions on serious cases of robbery and armed robberies. Classifying this crime as murder gives it a character of the most serious kind of murder acknowledged by the Criminal Code, making the quality difference between ordinary and serious murders, which is widely accepted in the contemporary criminal legislation.

The crime of murder in the process of the robbery or armed robbery in the new Criminal Code is a complex crime consisting of the crime of murder and the crime of robbery or armed robbery which are also complex crimes (consisting of robbery and coercion). The creation of such a complex criminal offense is justified by the fact that in these cases there is an event that represents an entity although it contains the elements of several criminal offenses, and in addition to this, such a based incrimination enables prescribing the appropriate punishment that could not otherwise be prescribed applying the provisions of measuring punishment for criminal offenses in concurrence. Considering the presented structure of this kind of murder, it is necessary to materialize the elements of both criminal offences from which a complex crime consist of in order for this crime to exist.

The new incrimination of murder in the process of the robbery or armed robbery as a form of a serious murder corresponds fully to the character of this criminal offense. It is treated as a murder, and not as a serious case of robbery or armed robbery and it is classified in a group of crimes against life and person, the punishment for this crime is made equal to the punishment for the murder for gain and other serious murders, and there are qualified forms with negligent serious bodily injury or negligent homicide as serious consequences provided for the crimes of robbery or armed robbery.

TENDENCIJE U PREVENCIJI KRIMINALITETA NASILJA

Mr Zoran Đurđević
Kriminalističko-policijska akademija, Beograd

Sažetak: Nasilje je najteži oblik negacije prava. U skladu s tom nespornom činjenicom, u prvom delu rada autor je ukazao na Izveštaj Svetske zdravstvene organizacije o stepenu ugroženosti kriminalitetom nasilja, kao i na najčešće aspekte naučne analize nasilja. Drugi deo ima dve celine, pa su u prvoj celini, radi sticanja uvida u aktivnosti koje se preduzimaju pre svega u prevenciji nasilja, prezentovani neki od pravnih dokumenata koje su usvojili Ujedinjene nacije, Svetska zdravstvena organizacija, Savet Evrope i Evropska unija. U drugoj celini je ukazano na napore koje preduzimaju SAD i Velika Britanija u pravcu smanjenja kriminaliteta nasilja. Imajući u vidu osetljivost položaja žrtve, u radu je posvećena pažnja i potrebi za njenom efikasnijom krivičnopravnom zaštitom. Na kraju, u zaključku, posebno je apostrofirana potreba za kvalitetnijom saradnjom svih subjekata u prevenciji kriminaliteta nasilja s jasno definisana dva cilja: 1) povećanje senzitivnosti društva na pojave nasilja, i 2) obezbeđenje kvalitetnije krivičnopravne zaštite od svih oblika nasilja.

Ključne reči: *kriminalitet nasilja, prevencija, krivičnopravna zaštita, žrtva (pasivni subjekt), strategija za borbu protiv nasilja.*

UVOD

Delikti nasilja su karakteristika svakog društva, jedno od osnovnih obeležja istorije čovečanstva. Nasiljem se direktno ugrožavaju život i telo čoveka, čija je zaštita simbol svih demokratskih prava. To je indikator koji ukazuje na stepen sigurnosti (nesigurnosti) u jednom društvu. Život i telo čoveka kao zaštitni objekti spadaju u dobra pojedinca koja na skali dobara koje krivično pravo štiti zauzimaju

najviše mesto, što naročito važi za život čoveka koji je neprikosnoven. Načelo neprikosnovenosti života je ustavno načelo.¹

Procene Svetske zdravstvene organizacija (*The World Health Organization – WHO*) su da svake godine oko 1,6 miliona ljudi izgubi život kao žrtve nasilja. Nasilje se nalazi među vodećim (glavnim) uzrocima smrti ljudi između 15 godina i 44 godine. Računa se da je nasilje u 14% smrtnih slučajeva uzrok smrti među muškarcima a 7% među ženama. U odnosu na broj osoba koje umru kao žrtve nasilja, mnogo je veći broj onih koje zadobiju neku povredu ili trpe neku posledicu od fizičkih, seksualnih, reproduktivnih ili mentalnih zdravstvenih problema.² Međutim, u odnosu na sve to, posebno treba da zabrinjava porast nasilja među mladima. U 2000. godini u svetu je izvršeno 199 000 ubistava među populacijom od 10 do 29 godina (9,2 na 100 000 stanovnika). Nasilje, a samim tim i krivična dela ubistva i druge vrste krivičnih dela, nisu ravnomerno raspoređeni po regionima i zemljama. Unutar Evrope, za istu godinu kvota tih krivičnih dela se kretala od 28,2 u Albaniji i 18,0 u Ruskoj Federaciji do 0,6 u Francuskoj, 0,8 u Nemačkoj i 0,9 u Velikoj Britaniji. Prosečna kvota ubistava izvršenih među pripadnicima ove populacije u Africi je 17,6, a u Latinskoj Americi čak 36,4. Razlika je još veća kada se uzmu u obzir konkretne zemlje. Na primer, u Kolumbiji ona iznosi 84,4, u El Salvadoru 50,2, u SAD-u 11,0, dok je u Japanu 0,4.³

Trenutno, jedini način na koji se naše društvo suprotstavlja tom problemu jeste procesuiranje otkrivenih slučajeva. Prevencija skoro da i ne postoji, naročito ona koja se zasniva na neophodnoj multiagencijskoj saradnji. Na nacionalnom nivou još nije donet poseban strateški akt⁴ čija bi svrha bila podizanje efikasnosti borbe protiv kriminaliteta nasilja na viši nivo. S druge strane, suočeni smo s najtežim krivičnim delima kriminaliteta nasilja. Nažalost, među njima su i ona u kojima su deca ne samo žrtve već i izvršioци krivičnih dela nasilja.

NASILJE – PREDMET ISTRAŽIVANJA

Svako krivično delo nasilja je različito. Učinilac i žrtva na potpuno različite, a moglo bi se reći i suprotstavljene načine gledaju na isti akt nasilja, što je sasvim razumljivo s obzirom na to da, kako kaže Martina Timsit-Bertije (Martine Timsitt-Berthier), krivi-

¹ Stojanović, Z.: *Krivično pravo – posebni deo*, Službeni glasnik, Beograd, 2002, str. 91.

² *World report on violence and health – Abstract*, World Health Organization, Ženeva, 2002, str. 2.

³ *Ibid*, str. 25.

⁴ Ministarstvo za rad, zapošljavanje i socijalnu politiku Republike Srbije, kao nosilac projekta, organizovalo je 7. oktobra 2005. godine u Centru „Sava“ konferenciju za novinare i stručnu javnost i tom prilikom je predstavljen radni tekst „Polaznog okvira Nacionalne strategije protiv nasilja“. U izradi navedenog teksta učestvovao je i predstavnik Ministarstva unutrašnjih poslova. Međutim, taj dokument ni po čemu ne liči na strategiju s obzirom na to da metodološki ne sadrži elemente koje mora imati jedan dokument da bi se nazvao strategijom. Tim dokumentom nasilje ne samo da nije definisano već je u velikoj meri svedeno samo na zaštitu žena i dece od nasilja, tako da je, bez obzira na značaj krivičnoppravne zaštite od ovih oblika nasilja, takav pristup neprihvatljiv. Nasilje je dosta širi pojam i zanemarivanje njegovih ostalih oblika nikako se ne može prihvatiti. Bez obzira na navedene primedbe, a uzimajući u obzir da je reč o radnom tekstu a ne o konačnoj verziji i da ima prostora za njegove korekcije, sama ideja i činjenica da su napravljeni prvi koraci zaslužuju poštovanje.

čno delo nikada ne izgleda podjednako „nasilno“ njegovom učiniocu i njegovoj žrtvi. Isto tako, stavovi u odnosu na sekundarnu posledicu su suprotni. Kontekst i situacija su elementi koji utiču ne samo na oblik nasilja već i na njegovu percepciju.

Nasilje najčešće proizilazi iz konflikta (stvarnog, zamišljenog) koji je posledica sukoba dve različito organizovane strukture ličnosti. Od interakcije učinioca i žrtve u konfliktnoj situaciji ne zavisi samo da li će do izvršenja krivičnog dela doći već i kako će se ono izvršiti, na koji način, upotrebom kog sredstva i kakvu će posledicu imati. Nasilje sa svim svojim determinantama odražava se u posledici konkretnog krivičnog dela.

Kod nas nedostaju istraživanja koja bi ukazala na najčešće okolnosti u kojima se nasilje dešava. Žrtve u mnogobrojnim situacijama često ne prepoznaju opasnu situaciju i ne registruju znake koji ukazuju na moguće nasilje, a koje svaki učinilac šalje pre nego što preduzme radnju nasilja. Zapravo, žrtve ih ignorišu, odnosno ne vide i ne prepoznaju zato što ih ne znaju. Ne treba zaboraviti ni to da je zločin proces i da, u stvari, i učinioci emituju znake koji ukazuju na mogućnost njegovog nastanka i pre nego što on nastane.

Upravo zbog toga u svetu se čine veliki napori usmereni ka:

1. naučnoj analizi svih aspekata nasilja;
2. istraživanju načina, geneze delikata nasilja;
3. definisanju modela za prevenciju nasilja, i
4. formulisanju kvalitetnije društvene, pravne reakcije na delikte nasilja.

Tokom istorije su se menjali kako oblici tako i načini reakcije društva na nasilje. Na različite akte nasilja društvo različito reaguje. Ne posmatra se na isti način nasilje na ulici, na sportskoj utakmici, u okviru porodice, u ratu ili u miru.

U okviru nasilja najčešći predmeti istraživanja su: nasilje u školi, nasilje u porodici, nasilje među partnerima u emotivnoj vezi, nasilje nad ženama, decom i starim licima, nasilje uz upotrebu vatrenog oružja, nasilje i upotreba opojnih sredstava, nasilje i alkohol, nasilje i siromaštvo, nasilje na filmu i na televiziji, nasilje u video igricama, nasilje i muzika, nasilje u sportu, nasilje na ulici i na javnom mestu, nasilje na radnom mestu, nasilje u saobraćaju, rasno i verski motivisano nasilje, nasilje u ratu, nasilje u politici. Svaki akt nasilja ima svoje posledice, pa u skladu s tim jedan broj istraživanja se bavi i analizom fizičkih i mentalnih posledica za pojedinca ali i za celo društvo. Naravno, u vezi s ovim predmetima istraživanja, velika pažnja se posvećuje izradi strategija i programa bezbednosti od nasilja, među kojima su i programi bezbednosti u školi, programi edukacije za ranu identifikaciju mogućih oblika nasilja, preventivni programi za sprečavanje nasilja u porodici, nad ženama, decom i starim licima.

Nasiljem, kako se može videti, u okviru svojih predmeta istraživanja i s različitih aspekata, bave se pravnici, kriminolozi, kriminalisti, psiholozi, sociolozi, filozofi, ali i mnogi drugi. Tako, na primer, u debati o prikazivanju nasilja i uticaju na nasilje uz pomoć medija, posebno filma i televizije, a u novije vreme i video igrice⁵, uzeli su učešće

⁵ Wikipedia: Nasilni sadržaji su centralni deo kontroverze o video igricama, a njihovi kritičari, poput Dejva Grosmana, tvrde da nasilje u igricama (neke od njih on naziva simulatorima ubistva) čini decu okorelim prema neetičkim delima. Zapravo, prema ovom autoru, reč je o estetizaciji nasilja.

predstavnicima različitih naučnih oblasti. U tim diskusijama predmet spora je pitanje da li prikazivanje nasilja može dovesti, s jedne strane, do učenja nasilničkog ponašanja (preuzimanja stavova karakterističnih za nasilnike) i do smanjenja tolerancije na nasilje, a s druge strane, do povećanja straha da se može postati žrtva nasilja. Prikazivanje ekstremnog nasilja je bio jedan od razloga da se 1994. godine u SAD-u formira Komisija za ocenu programa zabave i softvera (*Entertainment Software Rating Board*).

Pretpostavka za efikasno suprotstavljanje kriminalitetu nasilja jeste adekvatno organizovana i na pravu zasnovana reakcija društva. Definisanje krivičnopravnih i kriminalističkih okvira predstavlja osnovu za efikasnu realizaciju preventivne i represivne delatnosti organa prekrivičnog i krivičnog postupka. Takva strategija bi trebalo da se zasniva na kvalitetnoj krivičnopravnoj i kriminalističkoj analizi krivičnih dela nasilja, odnosno na novim metodama usmerenim kako ka sprečavanju tako i ka suzbijanju tih krivičnih dela. Takav pristup treba ne samo da usmeri već i da učini efikasnim proces otkrivanja, razjašnjavanja i dokazivanja krivičnih dela s elementima nasilja.

Značaj istraživanja nasilja je direktno proporcionalan društvenoj opasnosti koju ova vrsta kriminaliteta nosi sa sobom.

Na potrebu da borba protiv kriminaliteta nasilja bude organizovanija i efikasnija u našoj državi ukazuje broj krivičnih dela ubistva, naročito u Beogradu, koji je u odnosu na 2004. godinu porastao za 20,72% u 2005. godini. U istom periodu, broj ovih krivičnih dela na području cele Srbije smanjen je za 2,62%. Na području Republike Srbije za pet godina, od 2001. do 2005. godine, Ministarstvo unutrašnjih poslova je podnelo krivične prijave za 1 817 krivičnih dela ubistva iz člana 47 Krivičnog zakona Republike Srbije⁶. Za isti period na području Beograda podnete su krivične prijave za 432 ubistva iz istog člana, što čini 23,77% od ukupnog broja izvršenih ubistava. Od tog broja, u 2005. godini za područje Republike Srbije podnete su krivične prijave za 310 ubistava, a u Beogradu za 82 ubistva, što čini 26,54% od ukupnog broja.⁷

Tabela 1 – Krivična dela za koje je MUP podneo krivične prijave na području Policijske uprave Beograd i na području cele Republike Srbije

Godina	2001	2002	2003	2004	2005
Broj ubistava u Beogradu	113	91	81	65	82
Broj ubistava u RS	403	401	384	319	310
Ukupan broj krivičnih dela u RS	121 670	95 638	90 418	99 867	102 054

⁶ Sada članovi 113 (ubistvo) i 114 (teško ubistvo) Krivičnog zakonika, Službeni glasnik RS, broj 85/05. U odnosu na određenje bića krivičnog dela iz člana 47 Krivičnog zakona RS postoje određene razlike.

⁷ Statistike kriminaliteta MUP-a Republike Srbije.

Kao što se može videti, posle određenog trenda pada na području grada Beograda u 2005. godini došlo je do povećanja broja ubistava. Ono što posebno plaši jeste mogućnost da se taj trend nastavi, naročito kada se uzmu u obzir krivična dela ubistva izvršena do sada u 2006. godini.⁸ Bez obzira na to što je reč samo o delu krivičnih dela nasilja, ovo su podaci koji svakako opominju.

PREVENCIJA NASILJA NA MEĐUNARODNOM NIVOU

Kriminalitetom nasilja, pored konkretnih država, na globalnom nivou i na različite načine bave se i mnoge organizacije, među kojima treba pomenuti one najbitnije: Ujedinjene nacije, Savet Evrope, Evropska unija i Svetska zdravstvena organizacija. Ove međunarodne organizacije su donele veliki broj pravnih akata, pravilnika i uputstava čiji je cilj borba protiv nasilja. Poseban akcenat je stavljen na prevenciju. Najbolji način da se ukaže na takve napore i tendencije u prevenciji jeste ukazivanje na donete deklaracije i usvojene strategije za borbu protiv nasilja.

Nasilje je globalan problem. Temelj zaštite od nasilja, kao i zaštite ostalih prava i sloboda čoveka, predstavlja Univerzalna deklaracija o pravima čoveka. Među ostalim deklaracijama koje su donele Ujedinjene nacije, a čiji je cilj zaštita od pojedinih oblika nasilja, treba pomenuti i deklaracije za: borbu protiv torture i nehumanih postupaka⁹; borbu protiv ropstva i trgovine ljudima,¹⁰ i zaštitu dece¹¹ i žena.

Imajući u vidu trend rasta nasilja nad ženama, u decembru 1993. godine, s ciljem zaštite prava žena i sa željom da se alarmira celokupna svetska zajednica, Generalna skupština Ujedinjenih nacija je donela Deklaraciju o sprečavanju nasilja nad ženama.¹² Na porast nasilja nad ženama ukazala je u martu 1994. godine i Komisija za ljudska prava, koja je odlučila da se izradi specijalan izveštaj o nasilju nad ženama s konkretnim oblicima ispoljavanja i njihovim posledicama. Cilj izveštaja je bio izrada konkretnih smernica i preporuka za smanjenje nasilja čije su

⁸ Među ubistvima koja su izazvala posebnu pažnju naučne i stručne javnosti svakako treba spomenuti ubistva Vojislava Jekića, penzionisanog načelnika OUP-a Loznica i svedoka saradnika Zorana Vukojevića.

⁹ Konvencija protiv torture i drugih surovih, neljudskih ili ponižavajućih kazni i postupaka.

¹⁰ Konvencija o ropstvu; Protokol o izmenama i dopunama Konvencije o ropstvu; Dopunska konvencija o ukidanju ropstva, trgovine robljem i prakse slične ropstvu sa Završnim aktom od 7. septembra 1956; Međunarodni sporazum za uspešnu zaštitu od kriminalne trgovine poznate pod imenom trgovina belim robljem od 18. maja 1904; Međunarodna konvencija o suzbijanju trgovine belim robljem od 4. maja 1910; Protokol od 4. maja 1949. kojim se menjaju i dopunjuju Međunarodni sporazum za uspešnu zaštitu od kriminalne trgovine poznate pod imenom trgovina belim robljem od 18. maja 1904. godine i Međunarodna konvencija o suzbijanju trgovine belim robljem od 4. maja 1910; Konvencija za suzbijanje i ukidanje trgovine licima i eksploatacije prostituisanja drugih od 21. marta 1950.

¹¹ Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima deteta; Fakultativni protokol o prodaji dece, dečjoj prostituciji i dečjoj pornografiji, kao i Fakultativni protokol o učešću dece u oružanim sukobima doneti uz Konvenciju o pravima deteta; Međunarodna konvencija za suzbijanje trgovine ženama i decom.

¹² *Declaration on the Elimination of Violence against Women.*

žrtve žene. Na 40. Svetskoj konferenciji žena u Pekingu, u septembru 1995. godine, generalni sekretar Ujedinjenih nacija Butros Gali je rekao da je nasilje nad ženama svetski problem i da ceo svet treba da ga osudi. Pri tome, generalni sekretar je istakao da nasilje nad ženama raste ukazujući na istraživanje sprovedeno na području deset zemalja, u kojima je od 17 do 38% žena doživelo neki od oblika fizičkog napada od strane partnera. Jezgro usvojene platforme za akciju činili su definisani pretpostavka i cilj za vlade svih zemalja: *Nasilje nad ženama je povreda osnovnih prava čoveka i prepreka za uspeh u postizanju ciljeva ravnopravnosti, razvoja i mira.*

Svetska zdravstvena organizacija, kao agencija Ujedinjenih nacija, s ciljem uspešne borbe protiv nasilja, sama ili u saradnji s drugim svetskim institucijama, definisala je veliki broj smernica za prevenciju i borbu protiv nasilja.¹³ Neki od tih dokumenata su: Smernice za medicinsko-pravnu zaštitu žrtava seksualnog nasilja¹⁴, Okvirne smernice za zaštitu od nasilja na radnom mestu u sektoru zdravlja¹⁵, Priručnik o dokumentovanju interpersonalnog nasilja u preventivnim programima¹⁶, Priručnik Ujedinjenih nacija kao osnova aktivnosti za prevenciju interpersonalnog nasilja¹⁷, Ekonomska dimenzija interpersonalnog nasilja¹⁸, Prevencija nasilja – Priručnik za implementaciju preporuka iz Izveštaja o nasilju i zdravlju u svetu¹⁹. Pored toga, treba pomenuti da Svetska zdravstvena organizacija u kontinuitetu već nekoliko godina vodi globalnu, svetsku kampanju za prevenciju nasilja.²⁰

Savet Evrope, u okviru svojih nastojanja u borbi protiv nasilja, torture i mučenja, među ostalima je doneo i sledeće konvencije: Konvenciju o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda; Konvenciju o sprečavanju mučenja i nehumanih ili ponižavajućih kazni ili postupaka; Konvenciju o ostvarivanju dečjih prava; Evropsku konvenciju o obeštećenju žrtava nasilja; Evropsku konvenciju o ostvarivanju dečjih prava. Isto tako, značajan korak u zaštiti žrtava od kriminaliteta predstavljaju

¹³ Prema Svetskoj zdravstvenoj organizaciji nasilje je namerna upotreba fizičke sile ili snage, bilo kao pretnje, bilo kao stvarne upotrebe protiv sebe, druge osobe, grupe ili zajednice, koja rezultira ili je jako verovatno da će rezultirati povredom, smrću, psihološkom štetom, smetnjama u razvoju ili uskraćivanjem osnovnih prava.

¹⁴ *Guidelines for Medico-legal Care for Victims of Sexual Violence*, World Health Organization, Ženeva, 2003.

¹⁵ *Framework Guidelines for Addressing Workplace Violence in the Health Sector*, International Labour Office (ILLO), International Council of Nurses ICN, World Health Organization *et al.*, Ženeva, 2002.

¹⁶ *Handbook for the Documentation of Interpersonal Violence Prevention Programmes*, World Health Organization, Ženeva, 2004.

¹⁷ *Guide to United Nations Resources and Activities for the Prevention of Interpersonal Violence*, World Health Organization, 2002.

¹⁸ *The Economic Dimensions of Interpersonal Violence*, Department of Injuries and Violence Prevention, World Health Organization, Ženeva, 2004.

¹⁹ *Preventing Violence – A Guide to Implementing the Recommendations of the World Report on Violence and Health*, World Health Organization, Ženeva, 2004.

²⁰ *Changing the face of violence prevention, Milestones of a global campaign for violence prevention*, World Health Organization, Ženeva, 2005.

preporuke koje je Savet Evrope usvojio 1985. i 2004. godine u vezi sa žrtvama kriminaliteta na osnovu preporuka koje su Ujedinjene nacije donele 1985. godine, a s ciljem da se poboljša položaj žrtava u postupku pred sudovima.

U Evropskoj uniji posebna pažnja je posvećena sprečavanju nasilja i nereda na fudbalskim utakmicama. Savet EU je usvojio niz mera čiji je cilj da se saradnja između policija država članica podigne na viši nivo u oblasti kontrole i prevencije nasilja i nereda koje izazivaju „huligani“ na fudbalskim utakmicama (Preporuke Saveta o smernicama za prevenciju i sprečavanje nereda na fudbalskim mečevima od 22. aprila 1996. godine²¹, Rezolucija Saveta o prevenciji i sprečavanju fudbalskog huliganizma, isključivanju sa stadiona i medijskom posredovanju od 9. juna 1997. godine²², Rezolucija Saveta kojom je prihvaćen Priručnik o međunarodnoj policijskoj saradnji i merama za prevenciju i kontrolu nasilja i nereda na međunarodnim fudbalskim utakmicama od 21. juna 1999. godine²³ i Rezolucija Saveta o prihvatanju Priručnika o preporukama za međunarodnu policijsku saradnju i merama za prevenciju i kontrolu nasilja i nereda na međunarodnim fudbalskim utakmicama od 6. decembra 2001. godine²⁴).

Za borbu protiv krivičnih dela nasilja izuzetno je važna Okvirna odluka Saveta EU o položaju žrtve u krivičnom postupku od 15. marta 2001. godine²⁵, na osnovu koje su definisana trideset dva zaključka kao osnova za najefikasniju zaštitu prava žrtve u krivičnom postupku. Prilikom usvajanja Odluke precizno su definisani i rokovi za njenu implementaciju u nacionalna zakonodavstva.

Posebnu pažnju u zaštiti od delikata nasilja Savet EU je posvetio deci, mladima i ženama i to, pre svega, od nasilja koje se dešava u školama i u porodici²⁶. Na to ukazuje i doneta Odluka Evropskog parlamenta²⁷ i Saveta od 21. aprila 2004. godine kojom se usvaja Program akcije lokalnih zajednica (2004–2008) za prevenciju nasilja nad decom, mladima i ženama i za zaštitu žrtava i grupa od rizika (program *Daphne II*)²⁸.

Ne treba zaboraviti ni projekat koji je u 2001. godini sprovela Evropska komisija, a čiji je predmet bio prevencija autodestruktivnih oblika nasilja, tj. pregled suicida i epidemiologije nasilja u Evropi, poznat kao EUROSARE projekat.²⁹ Na

²¹ Official Journal C 131 od 3. maja 1996.

²² Official Journal C 193 od 24. juna 1997.

²³ Official Journal C 196 od 13. jula 1999

²⁴ Official Journal C 22 od 24. januara 2002.

²⁵ Official Journal L 82 od 22. marta 2001.

²⁶ Na takav stav ukazuju istraživanja koja su sprovedena u zemljama EU, među kojima izdajamo: *Europeans and violence against children* (Evropljani i nasilje nad decom), koje je 1999. godine sprovela Evropska kancelarija za koordinaciju (European Coordination Office) za potrebe Generalnog sekretarijata Evropske komisije i *Europeans and their views on domestic violence against women* (Evropljani i njihov pogled na porodično nasilje nad ženama), koje je 1999. godine sprovela Evropska komisija.

²⁷ Odluka 803/2004 EC.

²⁸ Official Journal L 34 od 30. aprila 2004.

²⁹ *Final report of the European review of suicide and violence epidemiology (EUROSARE) project*, februar 2002.

ovu potrebu ukazuju i podaci Svetske zdravstvene organizacije za 2000. godinu, prema kojima je 815 000 lica u svetu izgubilo život kao posledica autodestruktivnog nasilja. Najveća stopa suicida zabeležena je u istočnoj Evropi (Belorusiji, Estoniji, Litvaniji i Ruskoj Federaciji).³⁰

S ciljem da se pruži pomoć žrtvama krivičnih dela nasilja da ostvare naknadu u slučajevima kada je krivično delo izvršeno u drugoj zemlji, članice Evropske unije, kao deo Evropske direktive (2004/80EC), osnovale su Upravu za naknadu štete načinjene izvršenjem krivičnih dela (CICA)³¹. Zadatak ove Uprave, odnosno agencije jeste pružanje pomoći u obezbeđivanju relevantnih informacija vezanih za naknadu od vlada zemalja na čijem je području osobi naneta povreda. Time su otklonjene neke od poteškoća s kojima su se susretali stanovnici EU koji su bili žrtve nasilja u drugim zemljama članicama. Usluge ove uprave mogu koristiti lica koja su povređena izvršenjem krivičnog dela posle 1. jula 2005. godine. S ciljem efikasnijeg pružanja usluga u Velikoj Britaniji, gde zapravo i funkcioniše ova uprava, publikovani su priručnici koji će pomoći žrtvama u formulisanju njihovih zahteva i prikupljanju potrebne dokumentacije. Razlog za takav pristup Vlade Velike Britanije jeste činjenica da se godišnje oko 10 000 Britanaca nađe u nekoj od neprilika van svoje zemlje.³²

Na težnju i napore da se žrtve zaštite od nasilja ukazuje veliki broj dokumenata međunarodnog prava o naknadi štete nastale nasiljem nad žrtvama:

1. Deklaracija o osnovnim principima pravde za žrtve zločina (krivičnih dela) i zloupotrebe sile (vlasti)³³;

2. Preporuke Saveta Evrope (85)11 o položaju žrtve u okvirima Krivičnog zakona i Zakonika o krivičnom postupku;

3. Evropska konvencija o obeštećenju žrtava nasilja od 24. novembra 1983. godine;

4. Osnovni principi i smernice za ostvarivanje prava na pravne lekove (žalbe) i obeštećenje za žrtve krivičnih dela koja predstavljaju povredu osnovnih prava čoveka i međunarodnog humanitarnog prava Komisije za prava čoveka i Ekonomsko-socijalnog saveta Ujedinjenih nacija³⁴, i

5. Okvirna odluka Saveta EU o položaju žrtava u sudskim postupcima.³⁵

Novi Zeland, kao prva zemlja u svetu, doneo je 1964. godine zakon kojim je regulisano pitanje naknade žrtvama izvršenih krivičnih dela³⁶. Samo nekoliko meseci kasnije, kao prva zemlja u Evropi, to je učinila i Velika Britanija. Nakon toga, svoje zakone donele su i: Severna Irska 1968; Švedska 1971; Austrija 1972; Fin-

³⁰ *World report on violence and health – Abstract*, World Health Organization, Ženeva, 2002, str. 185–186.

³¹ Criminal Injuries Compensation Authority (CICA).

³² www.cica.gov.uk

³³ *The 1985 UN Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power*, General Assembly Resolution, broj 40/34.

³⁴ E/CN. 4/2000/62.

³⁵ 2001/220/JHA.

³⁶ *Criminal Injuries Compensation Act* (broj 134).

ska 1973; Irska 1974; Norveška 1976; Danska 1976; Holandija 1976; Danska 1976; Nemačka 1976. i Francuska 1977. godine. Posle Konvencije Saveta Evrope o naknadi žrtvama koja je usvojena 1983. godine, svoje zakone prilagodili su i: Luksemburg 1984; Belgija 1985; Španija 1985; Portugal 1991–1992. i Švajcarska 1992. godine. Prema regulativi EU, naknada za žrtve nasilja se odnosi, pre svega, na krivična dela ubistva, fizičkog napada, silovanja i krađe. Mada postoje i određene razlike u zakonima, ovo pravo je u nekim zemljama prošireno na još neka krivična dela s elementima nasilja kao što je to slučaj u Velikoj Britaniji, Portugalu, Danskoj, Francuskoj i Švajcarskoj.³⁷

PREVENCIJA NASILJA U SAD-U

U Americi u 2004. godini u proseku na svake 23,1 sekunde izvršeno je krivično delo nasilja, a među njima na svakih 32,6 minuta ubistvo, na svakih 5,6 minuta silovanje (*forcible rape*), na svakih 1,3 minuta krađa i na svakih 36,9 sekundi teška telesna povreda.³⁸ U 2004. godini u celoj Americi ukupno je izvršeno 1 367 009 krivičnih dela nasilja, što u odnosu na 293 655 404 stanovnika predstavlja kvotu kriminaliteta nasilja od 465,5.³⁹

Američki Kongres je samo u 2005. godini doneo veliki broj pravnih akata kojima se zaštita dece od nasilja pokušava podići na viši nivo.⁴⁰ Najvažniji među njima je svakako Zakon o smanjenju nasilničkog kriminaliteta iz 2005. godine (*Violent Crime Reduction Act of 2005 – Omnibus Crime*).

Pre toga, kao rezultat teškog šestogodišnjeg rada, donet je 1994. godine najznačajniji akt za borbu protiv nasilja (*Violent Crime Control and Law Enforcement Act*). Tim aktom je obezbeđeno najveće novčano izdvajanje u istoriji ove zemlje za borbu protiv kriminaliteta.

Taj akt je deo legislative koju je usvojio Kongres kojom se proširuje nadležnost federalnih zakona na nekoliko načina. Najpoznatija odredba se odnosi na zabranu proizvodnje 19 određenih vrsta poluautomatskih „jurišnih pušaka“, kao i drugih koje imaju slične karakteristike (*cosmetic features*). Tim zakonom je zabranje-

³⁷ Goodey, J.: *Compensating Victims of Violent Crime in the European Union with a Special Focus on Victims on Terrorism*, THE National Center of Victims of Crime, 2003, str. 5.

³⁸ *Crime in the United States 2004*, Uniform Crime Reports, Federal Bureau of Investigation, US Department of Justice, Washington, str. 7.

³⁹ Kao krivična dela nasilja u ovom izveštaju uzeta su: ubistva, ubistvo svesnim nehatom, silovanje, krađa i teške telesne povrede, *ibid*, str. 74.

⁴⁰ Baza biblioteke Kongresa: Defending America's Most Vulnerable: Safe Access to Drug Treatment and Child Protection Act of 2005 (introduced in House); Children's Safety Act of 2005 (introduced in House); Children's Safety Act of 2005 (reported in House); Child Gun Safety and Gun Access Prevention Act of 2005 (introduced in House); Indian Child Protection and Family Violence Prevention Act Amendments of 2005 (introduced in Senate); Children's Safety Act of 2005 (engrossed as agreed to or passed by House); Children's Safety Act of 2005 (referred to Senate Committee after being received from House); To improve the national program to register and monitor individuals who commit crimes against children or sex offenses (reported in Senate); Bullying and Gang Prevention for School Safety and Crime Reduction Act of 2005 (introduced in House).

no posedovanje novoprodučenih okvira za municiju u koje može da stane više od deset metaka. Ostale odredbe tog zakona uključuju veliko proširenje upotrebe federalne smrtno kazne, novu grupu pojedinaca kojima je zabranjeno posedovanje vatrenog oružja, kao i mnoštvo novih federalnih krivičnih dela u oblastima kao što su imigracioni zakoni, zločini mržnje, zatim krivična dela protiv polne slobode i krivična dela izvršena od strane naoružanih bandi.

Podaci o kretanju krivičnih dela nasilja u SAD-u mogu se naći u bazama podataka FBI-ja (*Uniform Crime Reporting – UCR*) i Nacionalnog instituta za pravdu (*National Criminal Victimization Survey – NCVS*). Takođe, određene podatke vezane za nasilje evidentiraju i zdravstvene ustanove (reč je o podacima izvedenim na osnovu pomoći koju su zatražila lica koja su učestvovala u nekom nasilju).

Pored navedenog, vredno je pomenuti da je 1984. godine formirana Kancelarija za žrtve krivičnih dela (*OVC*)⁴¹ u skladu sa Zakonom o žrtvama kriminala (*Victims of Crime Act – VOCA*), čiji je cilj pružanje pomoći žrtvama, odnosno davanje saveta žrtvama šta mogu da urade kako bi ostvarile svoja prava ukoliko se nađu u takvoj situaciji.

PREVENCIJA NASILJA U VELIKOJ BRITANIJU

Da bi stekli objektivnu sliku o nasilju u Velikoj Britaniji i osetljivosti reakcije Vlade Velike Britanije i Parlamenta na nasilje, ovde ćemo izneti samo osnovne podatke o njegovom kretanju. Prema evidenciji BCS, nasilnički kriminalitet je svoj vrhunac dostigao 1995. godine. U periodu između 1995. i 2004/2005. godine, beleži pad od 43%. U tom periodu struktura nasilja je bitno izmenjena. Glavni faktor koji je uticao na takav trend kretanja jeste pad nasilja u porodici za 59% i nasilja izvršenog od strane poznatog učinioca za 54%. Za razliku od 1995. godine, kada su u ukupnom kriminalitetu nasilja krivična dela od strane poznatog učinioca činila 43%, tokom 2004/2005. godine veliki udeo, čak 35%, pripada krivičnim delima nasilja od strane nepoznatog učinioca. Razlog takvog trenda je i promena karakteristika nasilja, pre svega, mesta izvršenja, koje je u 1995. godini dominantno bilo kuća, a u 2005. godini ulica. Od ukupnog broja registrovanih dela nasilja, samo u 38% slučajeva ni žrtva ni učinilac nisu bili pod uticajem alkohola, zbog čega je britanska vlada posebnu pažnju posvetila uređenju oblasti točenja alkohola. Najveći rizik da postanu žrtve nasilja imaju osobe od 16 godina do 24 godine. Tokom 2004/2005. godine policija je registrovala ukupno 1 184 702 krivična dela nasilja, od čega je na području Londona zabeleženo 252 906.⁴²

S ciljem povećanja efikasnosti u borbi protiv nasilja, dana 6. septembra 2004. godine definisana je nova strategija. Osnova nove strategije su partnerstvo (*Role of Crime and Disorder Reduction Partnerships – CDRP*) i multiagencijska saradnja u efikasnijem otkrivanju, dokazivanju, kontroli i sprovođenju resocijalizacije. Stra-

⁴¹ The Office for Victims of Crime (OVC).

⁴² Coleman K., Hird C., Povey D.: Violent crime Overview, Homicide and Gun Crime 2004/2005, *Home Office Statistical Bulletin*, London, 2006, str. 7.

tegijom su definisane smernice za postizanje većeg stepena partnerstva i multiagencijske saradnje na osnovu podele odgovornosti.

S ciljem smanjenja nasilničkog kriminaliteta, u Engleskoj je 5. juna 2005. godine donet Nacrt zakona o smanjenju nasilničkog kriminaliteta (*Violent Crime Reduction Bill*). Ovaj akt pruža pravnu osnovu za efikasniji rad policije i lokalne zajednice na rešavanju problema nasilja. Ovim zakonom britanska vlada je želela da preciznije uredi oblasti točenja alkohola⁴³ i nezakonitog korišćenja oružja kao faktora koji utiču na vršenje krivičnih dela nasilja. Ovim zakonom su data ovlašćenja lokalnim vlastima da, radi primene mera definisanih akcionim planom i uz saglasnost policije, obeleže određeni lokalitet kao zonu gde nastaju neredi izazvani alkoholom ukoliko na tom lokalitetu postoji problem u vezi s neredima i neugodnostima izazvanim upotrebom alkohola, kako bi se mogle primeniti i posebne mere kontrole. Ovaj akt je povezan i s primenom Zakona o dozvoljenom točenju alkoholnih pića (*Licensing Act*) koji je donet 2003. godine. Zakon je predvideo i nove mere za sprečavanje nasilja na fudbalskim utakmicama. Cilj britanske vlade je da primenom ovog zakona i planova zasnovanih na njemu smanji kriminalitet nasilja i celokupan kriminalitet za 15% do 2008. godine, i to tako što će se uticati na promenu kulture nošenja oružja, kada postoji značajan rizik od nasilja, i kontrolu točenja alkoholnih pića kao faktora koji doprinose nasilju.

Program za smanjenje kriminaliteta nasilja (*Tackling Violent Crime Programme – TVCP*) zasniva svoje prioritete na Strategiji za borbu protiv kriminaliteta i narkotika (*Crime and Drugs Strategy*) u periodu od 2005. do 2008. godine.⁴⁴

Veliku ulogu u borbi protiv kriminaliteta uopšte, a samim tim i nasilničkog kriminaliteta, ima Strategija za smanjenje kriminaliteta i nereda (*Crime and Disorder Reduction Partnerships – CDRPs*), koja je usvojena na nacionalnom nivou 6. septembra 2004. godine. Ova strategija daje smernice i služi kao osnova a obuhvata i osnovne informacije o ulozi, odgovornosti i međusobnim odnosima definisanim postojećim planom. Strategija se zasniva na partnerstvu (*Role of Crime and Disorder Reduction Partnerships – CDRP*) i multiagencijskom radu u rešavanju problema, s posebnim akcentom na zajedničkom radu policije, CPS, zatvorskih i ustanova koje se bave uslovno osuđenim učiniocima. Za realizaciju Programa za smanjenje kriminaliteta (*Crime Reduction Programme – CRP*) na području lokalne zajednice, naročito za razvoj lokalne multiagencijske saradnje i implementaciju strategije za smanjenje dve vrste krivičnih dela u kojima su žrtve žene (nasilje u porodici, silovanje i seksualno zlostavljanje od strane poznatog učinioca), planirano je 6,3 miliona funti. Strategijom su definisane smernice za postizanje većeg stepena partnerstva i multiagencijske saradnje na osnovu podele odgovornosti.

⁴³ Akcenat na kontroli točenja alkohola i njegovoj vezi s kriminalitetom nasilja nije slučajaj, zapravo u skoro pola slučajeva (48%) delikata nasilja njihov izvršilac, prema izjavama žrtava, bio je pod uticajem alkohola, dok je 17% učinilaca napada i pljački bilo pod uticajem alkohola (British Crime Survey 2004/05).

⁴⁴ *Crime and drugs strategy 2005/2008*, Hull citysafe, str. 7.

Pod pokroviteljstvom Svetske zdravstvene organizacije u martu 2005. godine u Liverpulu održana je Konferencija o prevenciji nasilja. Tokom konferencije, Centar za zdravstvenu zaštitu (*Centre for Public Health*) i Agencija za zaštitu zdravlja (*Health Protection Agency*) Liverpula prezentovali su izveštaj pod naslovom „Nasilan Britanac: narod, prevencija i zdravstvena zaštita“ (*Violent Britain: People, Prevention and Public Health*). Na konferenciji su pored eksperata iz Velike Britanije učestvovali i eksperti iz drugih zemalja.⁴⁵ Suštinu konferencije je činila diskusija o načinima za smanjenje kriminaliteta nasilja u Britaniji. U prezentovanom izveštaju su izneti podaci o posledicama nasilja u ovoj zemlji. Procenjeno je da svake godine šteta nastala kao posledica nasilja među licima koja se nalaze u emotivnoj vezi (*intimate partner violence*)⁴⁶ iznosi oko 24 milijarde funti. Profesori Džon Ašton (John R. Ashton) i Mark Belis (Mark A. Bellis) su istakli u svom izlaganju da 26% žena i 16% muškaraca postanu žrtve nasilja posle svoje 16. godine, dok je 7% osoba od 18 godina do 24 godine bilo žrtva teškog fizičkog zlostavljanja od strane svojih roditelja u detinjstvu. Istovremeno, tokom 2004. godine 2,1% žena i 0,2% muškaraca bili su žrtve nekog seksualnog napada. Takođe, bitno je pomenuti da je fizički napad, odnosno povrede nastale usled napada, drugi na skali razloga zbog kojih se mladim Englezima od 15 do 24 godine pruža pomoć u bolnicama. Skoro pola populacije od 10 do 14 godina trpi zlostavljanje dok su u školi. Četvrtina žena i 5% muškaraca imaju iskustvo, odnosno bili su žrtva nekog od oblika seksualnog napada tokom života.

Kod nas, pored konkretnih inkriminacija u Krivičnom zakoniku, akti nasilja su inkriminisani Zakonom o sprečavanju nasilja i nedoličnog ponašanja na sportskim priredbama (član 20, krivično delo *nasilničko ponašanje na sportskoj priredbi*)⁴⁷ i Zakonom o javnom redu i miru (član 23, krivično delo *ometanje ovlašćenog službenog lica u obavljanju poslova bezbednosti ili održavanja javnog reda i mira*)⁴⁸. Veliku vrednost i najveći korak koji je napravljen u našoj državi u oblasti zaštite od nasilja predstavlja Porodični zakon, kojim je nasilje definisano i koji predviđa mere zaštite od nasilja u porodici.⁴⁹

⁴⁵ Na konferenciji su kao međunarodni učesnici uzeli reč: [Dr Alexander Butchart](#), Co-ordinator, Prevention of Violence Department of Injuries and Violence Prevention, World Health Organisation; [Dr Rodney Hammond](#), Director, Division of Violence Prevention, National Center for Injury Prevention and Control; [Prof Irvin Waller](#), Professor of Criminology, University of Toronto; [Dr Elizabeth Ward](#), Ministry of Health, Jamaica; [Prof Danuta Wasserman](#), Karolinska Institutet, Stockholm; [Dr Isaac Weisfuse](#), Deputy Commissioner, Division of Disease Control, New York City Department of Health and Mental Hygiene; [Dr Alberto Concha-Eastman](#), Regional Advisor, Violence and Health, Pan American Health Organization, WHO – Regional Office for the Americas. Podaci o navedenoj konferenciji mogu se naći na internet adresi: www.preventviolence.info

⁴⁶ Pod terminom *intimate partner* u skladu s pomenutim izveštajem podrazumevaju se: supružnik, bivši supružnik, osoba koja je roditelj deteta ili osoba s kojom se živi u vanbračnoj zajednici.

⁴⁷ Službeni glasnik RS, broj 67 od 1. jula 2003.

⁴⁸ Službeni glasnik RS, br. 5/92, 53/93, 67/93 i 48/94. Stupanjem na snagu Krivičnog zakonika prestala je da važi odredba člana 24, kojom je bilo inkriminisano krivično delo *sprečavanje ovlašćenog službenog lica u obavljanju poslova bezbednosti ili održavanja javnog reda i mira*.

⁴⁹ Službeni glasnik RS, broj 18/2005.

ZAKLJUČAK

Prvi korak za uspešnu borbu protiv nasilja, pored donošenja adekvatne zakonske regulative, jeste jačanje svesti o potrebi za organizovanijom prevencijom nasilja zasnovanoj na multiagencijskoj saradnji neophodnoj kako za prevenciju tako i za represiju krivičnih dela nasilja. Da bi se to i postiglo, uslovi su izgradnja adekvatnih programa edukacije, sprovođenje kvalitetnih istraživanja i zakonsko definiisanje načina saradnje.

Mere prevencije u svojoj osnovi treba da simbolizuju odgovor društva i pozitivnog pravnog sistema na pitanja:

1. Šta treba preduzeti da bi se povećala senzitivnost društva na pojave nasilja? i

2. Kako pravnu zaštitu od svih oblika nasilja možemo podići na viši nivo?

Imajući u vidu veličinu problema, neophodno je pažnju naučne i stručne javnosti usredsrediti, s jedne strane, na utvrđivanje uzroka čovekove agresivnosti i njenih mogućih pojava u odnosu na determinante čovekovog okruženja, a s druge strane, na utvrđivanje relevantnih indikatora na osnovu kojih bi se konkretni oblici nasilja mogli pratiti i predviđati.

Svrha tih tendencija je formulisanje mera za eliminaciju uzroka koji dovode do nastanka i manifestacija akata nasilja, odnosno izrada kvalitetne osnove za kontrolu a time i prevenciju. Konkretnije, identifikacija faktora rizika, utvrđivanje instrumenata kontrole i indikatora za sprovođenje evaluacije preduzetih programa i ponovni monitoring čine osnovu na kojoj se mora zasnivati realizacija svakog preventivnog programa.

Literatura

- Aynesworth, B. P.: *Offender Profiling and Crime Analysis*, Willan publishing, 2001.
- Coleman, K., Hird, C., Povey, D.: *Violent crime Overview, Homicide and Gun Crime 2004/2005, Home Office Statistical Bulletin*, London, 2006.
- Goodey, J.: *Compensating Victims of Violent Crime in the European Union with a Special Focus on Victims on Terrorism*, The National Center of Victims of Crime, 2003.
- Etienne, G. K., Dahlberg, L. L. et. al.: *World report on violence and health*, World Health Organization, Geneva, 2002.
- Lucien, M.: *Définitions de la violence – Une analyse multiple de la notion de violence*.
- Stojanović, Z.: *Krivično pravo – posebni deo*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu – Pravni fakultet Univerziteta u Novom Sadu, Beograd, 2003.
- Stojanović, Z.: *Krivično pravo – posebni deo*, Službeni glasnik, Beograd, 2002.
- Stojanović, Z.: *Komentar Krivičnog zakonika*, Službeni glasnik, Beograd, 2006.
- Simeunović-Patić, B.: *Mogućnosti prevencije nasilničkog kriminaliteta*.
- Villard, M.: *Neka lična razmišljanja o pojmu nasilja*, 1996.
- Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida iz 1948. godine*.

Deklaracija o eliminaciji nasilja nad ženama.

Guidelines for medico/legal care for victims of sexual violence, World Health Organization, Geneva, 2003.

Framework guidelines for addressing workplace violence in the health sector, International Labour Office (ILLO), International Council of Nurses ICN, World Health Organization et. al., Geneva, 2002.

Handbook for the documentation of interpersonal violence prevention programmes, World Health Organization, Geneva, 2004.

The Economic Dimensions of Interpersonal Violence, Department of Injuries and Violence Prevention, World Health Organization, Geneva, 2004.

Preventing violence – A guide to implementing the recommendations of the World report on violence and health, World Health Organization, Geneva, 2004.

Changing the face of violence prevention – Milestones of a global campaign for violence prevention, World Health Organization, Geneva, 2005.

Final report of the European review of suicide and violence epidemiology, EUROSAVE project, Februar 2002.

Crime in the United States in 2004, Uniform Crime Reports, Federal Bureau of Investigation, US Department of Justice, Washington

TRENDS IN PREVENTION OF VIOLENT CRIMES

Zoran Djurdjević, M.A.**Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade**

Violence represents the most serious form of negation of rights. Violent crimes are characteristics of any society. The protection from violence is a symbol of all democratic rights. Following these undoubted facts, the first part of the paper shows the degree of jeopardy by violent crimes, as well as the most frequent aspects of scientific analysis of violence. In this paper the author has made a special review of the lack of research that could suggest the most frequent circumstances under which the violence occurs, underlying that a crime is a process and that victims often ignore the circumstances that would lead to violence, in other words that they cannot see or recognize them because they do are not conversant with them. This is why it is necessary to focus on making strategies and programs for protection from violence, among which the particular significance should be given to the following: the programs for security in schools; educational programs for early identification of possible forms of violence; preventive programs for prevention of violence in family, over women, children and old people. In order to point to the need to undertake such activities in the territory of the Republic of Serbia without further delay, the data on crimes of murder for the period from 2001 to 2005, have been presented.

The second part of the paper consists of two units. In order to take an insight into the activities undertaken to prevent violence, the first unit presents some legal documents adopted by the UN, WHO, Council of Europe and the EU. The second unit shows the efforts undertaken by the USA and Great Britain to lower violent crimes. Taking into account the sensitive position of victims, the paper also focuses on the need for the more efficient protection of victims by criminal legislations, particularly pointing out the significance of the international law documents, among which the following should be underlined: Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power (UN); Recommendation No. (85)11 of the Committee of Ministers to member states of the Council of Europe on the Position of the Victim in the Framework of Criminal Law and Procedure; European Convention on the Compensation of Victims of Violent Crimes dated November 24, 1983; Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law by the Commission on Human Rights and Economic and Social Council of the UN; EU Council Framework Decision on the Standing of Victims in Criminal Proceedings.

The conclusion underlines the need for more qualitative cooperation of all subjects in violent crime prevention with clearly defined goals such as: 1) the raise the societal sensitivity to violent manifestations and 2) the provision of more qualitative criminal legal protection from all forms of violence. In order to achieve this, among

other things, the author finds it necessary to direct the attention of scientific and expert public on determining the causes of human aggression and possible forms of its manifestations in relation to determinants of human environment on the one hand, and on the other hand, on determination of relevant indicators by which the particular forms of violence could be monitored and predicted. The purpose of all of this is to formulate measures to eliminate causes contributing to origination and manifestation of acts of violence, i.e. to make qualitative foundation for control and prevention of violence.

PREVENTIVNO POSTUPANJE POLICIJE U VANREDNIM SITUACIJAMA

Prof. dr Ostoja Krstić
Kriminalističko-policijska akademija, Beograd

Sažetak: Policija preduzima hitne mere neophodne za otklanjanje neposredne opasnosti za ljude i imovinu kada te mere ne mogu pravovremeno da preduzmu drugi nadležni organi, o čemu odmah obaveštava te organe.

Policija pruža pomoć organima državne uprave, organima teritorijalne autonomije i lokalne samouprave, pravnim i fizičkim licima u slučaju opšte opasnosti izazvane prirodnim nepogodama, epidemijama ili drugim oblicima ugrožavanja.

Policija učestvuje u vršenju spasilačke funkcije i pružanju prve pomoći ljudima i, s tim u vezi, koristi propisanu opremu i sprovodi obuku policijskih službenika koji te poslove obavljaju (član 2 Zakona o policiji Republike Srbije, Službeni glasnik Republike Srbije, broj 101, godina LXI, od 21. novembra 2005. godine).

Ključne reči: *prevencija, vanredne situacije, požari, povrede na radu, nasilna smrt, katastrofe, elementarne nepogode, obaveštavanje, izveštavanje, štab, mesto događaja, identifikacija, helikopter, spasavanje.*

1. POŽARI I PROTIVPOŽARNA ZAŠTITA

Potrebe za posebnim sistemom mera i aktivnosti radi zaštite od požara i paljevina nastale su, pre svega, zbog velikih rizika za ljudske živote i imovinu koji postoje od postanka društvene zajednice do danas. Paralelno s razvojem društva razvijala se i ta delatnost, koja je sudbinski vezana za nastanak i razvoj policijskih zadataka i organa.

Sistem savremene protivpožarne zaštite počiva na više međusobno povezanih elemenata, od kojih navodimo sledeće:

1. propisivanje mnoštva preventivnih mera u svim oblastima ljudske delatnosti, koje mogu biti rizične s aspekta pojave požara,
2. zabrana i ograničavanje posebno opasnih ljudskih aktivnosti, u koje se ubrajaju proizvodnja, prevoz i skladištenje zapaljivih tečnosti, gasova i eksploziva,
3. kontrola i sankcionisanje propusta u sprovođenju propisanih mera zaštite,
4. krivično gonjenje lica koja namerno izazivaju požare,
5. organizovanje vatrogasne službe,
6. razvijanje navika i brige celokupnog stanovništva da svojim propustima i nepažnjom ne izazivaju požare,
7. razvoj i primena novih tehničkih standarda, opreme, sredstava, materijala i metoda namenjenih efikasnijoj zaštiti od požara.

Policijski poslovi i zadaci po ovom osnovu mogu se podeliti na opšte i posebne.

Posebni policijski poslovi i zadaci se odnose, pre svega, na kriminalističku obradu koja obuhvata:

1. utvrđivanje uzroka nastanka požara,
2. otkrivanje i hvatanje izvršioca paljevine,
3. obezbeđenje mesta požara,
4. pružanje neophodne pomoći u slučaju požara, i
5. ostale poslove i zadatke u zavisnosti od konkretnog slučaja (požar ili paljevina).

Opšti policijski poslovi se odnose na organizaciju i funkcionisanje javne vatrogasne službe, a sve u zavisnosti od nadležnosti gašenja požara:

1. opšte, javne vatrogasne službe ili
2. privatne, parcijalne vatrogasne službe.

U mnogim zemljama postoje privatne, parcijalne vatrogasne službe koje su se prihvatile ovih poslova i zadataka u privatnim preduzećima, firmama i kompanijama, na privatnim šumskim posedima ili područjima nacionalnih parkova, ali isto tako i asistencije na velikim sportskim, muzičkim i drugim javnim manifestacijama.

Suprotno njima, javne ili opšte vatrogasne službe imaju zadatak da privatnim, parcijalnim službama pružaju pomoć i deluju na čitavom prostoru društvene zajednice, za koju su, između ostalog, i organizovane. Nadalje, javna vatrogasna služba u organizacionom smislu može biti podeljena na:

1. samostalnu profesionalnu službu,
2. dobrovoljno vatrogasno društvo, i
3. posebnu specijalizovanu jedinicu policije.

U mnogim zemljama je preovladao stav o integraciji vatrogasne službe u policiju. Smatra se da takvo rešenje ima niz prednosti u odnosu na neka druga, u svetu postojeća rešenja. I ovde je prevagnulo načelo ekonomičnosti. Naime, poznato je da se za javne službe, po čemu vatrogasna služba nije izuzetak, kao i za policiju,

materijalna sredstva izdvajaju iz budžeta. Nadalje, u prilog tom načelu ide i efikasnije korišćenje ljudstva, postojanje jednog komunikacionog sistema, smanjenje broja radnika u delatnostima opsluživanja, efikasnije otkrivanje uzroka požara, progon lica koja izazivaju paljevine i niz drugih prednosti.¹

1.1. Osnovna projektna razmatranja zaštite od požara

Kada je reč o odabiru, prikazivanju i odobravanju mera od požara u tehničkoj dokumentaciji, postoje različita mišljenja i tumačenja projekatana, s jedne strane, i inspeksijske službe, s druge strane. Te nesuglasice direktno se odražavaju na obim, vrstu, kvalitet i način prikazivanja rizika i mera zaštite od požara u tehničkoj dokumentaciji. Da stvar bude još zamršenija, sami projektanti i organizacije koje se bave ovim poslom, nemaju jedinstven stav kada je ova problematika u pitanju.

Dok se nadležni nadmudruju, svakodnevno se povećava opasnost od nastajanja i širenja požara u svim sektorima, kako privredne tako i društvene delatnosti. Savremena tehnika i tehnologija u celini, primenom različitih lako zapaljivih, pa čak i eksplozivnih građevinskih materijala, napreduju korakom od sedam milja, dok zakonske odredbe tapkaju u mestu.

Praksa pokazuje da od ukupnog broja požara, 2/3 požara otpada na požare u objektima. Dakle, samo 1/3 pripada požarima na otvorenom prostoru. Na osnovu ovih podataka, analogijom nije teško zaključiti kakav je odnos prouzrokovane materijalne štete tom vanrednom okolnošću.

Najčešći uzroci nastajanja požara u objektima su nepotpunost, nedorečenost i šarenilo mera zaštite od požara, kao i sam postupak projektovanja i radnji koje slede nakon toga.

U priloženoj dokumentaciji, najčešći problemi se odnose na:

1. nenavodenje svih okolnosti koje pogoduju izazivanju i širenju požara,
2. preventivne mere nisu razgraničene od represivnih mera,
3. izbor neadekvatnih mera zaštite od požara,
4. odustajanje od pravnih i tehničkih propisa,
5. staze za vatrogasna vozila ne predviđaju broj, vrste i karakteristike vatrogasnih vozila,
6. nepostojanje podataka o izlaznim putevima (evakuacija ljudi i imovine),
7. nepostojanje podataka o merama zaštite od požara u tehnološkom procesu (uređaji, oprema, instalacije),
8. nepostojanje podataka o opasnostima pri rukovanju sirovinama, poluproizvodima i gotovim proizvodima, i
9. ventilacioni sistemi se skoro i ne pominju.

Uz sve to, u dokumentaciji se koristi neobjašnjiva terminologija: „dovoljan protok i pritisak vode“, „požarno opterećenje“, „adekvatna vatrootpornost“, što je istovremeno u suprotnosti s tehničkim propisima.

¹ *Introduction to Law Enforcement and Criminal Justice*, broj 19 (1973), str. 202–204.

Ništa manje nije retko nepoznavanje Zakona o zaštiti od požara, koje je posebno očigledno u projektnoj dokumentaciji.

Neretko, opis teksta u dokumentaciji ne odgovara grafičkom prikazu.

Tužno je saznanje da se kod nas zaštita od požara shvata kao vatrogasna oprema, a njen simbol je protivpožarni aparat koji visi negde visoko na zidu, tako da ga niko ne može dohvatiti.

Želja da do požara ne dođe ostvaruje se preventivnim merama koje moraju biti navedene već u izradi tehničke dokumentacije. Što pre, to bolje. Potrebno je, čak, da budu obuhvaćene urbanističkim planom. Svojevremeno je mnogo polemika u štampi izazvala upotreba specijalne smese u izgradnji stambenih blokova u Beogradu.

Teško je verovati da tehničke škole i fakulteti u našoj zemlji, kada je prevencija u pitanju, nemaju u nastavnim planovima i programima adekvatan broj časova, dok mnogi često prevenciju jednostavno zanemaruju. Primera radi, Policijska akademija u Bukureštu je obrazovna ustanova univerzitetskog nivoa i ima tri fakulteta: Pravni fakultet, Fakultet za dokumentaciju i Fakultet za protivpožarnu zaštitu. Onda ne treba da čudi što smo jedna od visoko kotiranih zemalja u Evropi po broju požara.

Pored primene postojećih propisa, svakako da bi donošenje novih propisa bilo važan uslov za pravilnu primenu mera od požara.

Kada je reč o osoblju zaduženom za obezbeđenje i kontrolu, nije na odmet podsetiti na „idealni model“ te službe.

Služba bezbednosti se sastoji od tri ekipe koje obavljaju svoje dužnosti neprekidno 24 časa, tako što jedna ekipa radi 24 časa, a 48 časova je slobodna. Na čelu službe je šef.

Savremena kontrola unutrašnjosti objekta (kancelarije, proizvodne hale, magacini i sl.) pruža mogućnost šefu dežurne smene, kao koordinatoru, da ima neposredan uvid u sve ono što se događa u objektu, a da se ne pomera iz svoje kancelarije. Takva kontrola je moguća upotrebom kontrolnih uređaja za merenje i registraciju, ugrađenih na komandnom stolu. Neizostavni monitor, gde se mogu u svakom trenutku pratiti jasno izraženi podaci i dobiti adekvatne informacije koje se, pre svega, odnose na temperaturu i relativnu vlažnost, napon, snagu i pritisak.

Strana iskustva govore o tome da svaki alarm koji se signalizira u kontrolnoj sobi istovremeno se registruje i na udaljenosti do 3 km od zaštićenog objekta, čime se sprečava eventualna nemarnost osoblja, na primer, spavanje u vreme dežurstva, tako što izvođač takvog protivpožarnog sistema ima direktnu telefonsku liniju sa štabom protivpožarne zaštite.

Osoblje u kontrolnoj sobi radi po smenama neprekidno 24 časa.

Čitav zaštićeni objekat je pokriven mrežom „sprinklera“ što podrazumeva i kancelarijski, odnosno upravni deo zgrade. Jake pumpe instalirane u suterenu mogu da u svakom trenutku podignu pritisak vode u zaštićenom objektu.

Svi nivoi zaštićenog objekta bi trebalo da budu pokriveni mrežom jonizatora i termodektora koji bi automatski aktivirali protivpožarna sredstva, uključujući i liftove. Sistem za uklanjanje dima podrazumeva vrata s vrlo skupim osiguračima.

Zaštićeni objekat bi morao imati sopstveni izvor energije, tj. generatore koji bi za veoma kratko vreme mogli da snabdeju električnom energijom sve nivoe objekta.

Telekomunikacionom sistemu se mora poklanjati više pažnje, a posebno njegovim spoljnim vezama. Zato je neminovno da postoji direktna telefonska veza s vatrogasnom brigadom čiji bi broj morao biti programiran na kompjuteru, tako da se s bilo kog telefona u zaštićenom objektu može pozvati broj 93 i tako uspostaviti veza s vatrogasnom brigadom, čime se dobija na dragocenom vremenu.

Istovremeno, svaki alarmni signal bi morao biti povezan s vatrogasnom brigadom, a na svakom telefonskom aparatu u zaštićenom objektu morao bi biti i broj kontrolne sobe. Svaki nivo zgrade bi morao imati mrežu protivpožarnih alarmnih uređaja, a nije na odmet da neki čak budu povezani s protivpožarnim aparatima i sistemom za odvod dima.

Parkirališta i garaže u zaštićenom objektu takođe bi morali biti snabdeveni adekvatnim sredstvima za sprečavanje požara, što podrazumeva i zvučnu signalizaciju koja bi opominjala korisnike na vreme koje je potrebno za napuštanje takvog prostora pre zatvaranja samog sistema. Uz to, garaže i parkirališta bi morali biti snabdeveni i sistemom detektora za ugljen-dioksid, koji bi automatski uključivao sistem za ventilaciju dima nakon dozvoljenog praga tolerancije. Zidni hidranti moraju biti snabdeveni raspršivačima za vodu, ugljen-dioksid i prah za gašenje požara i sistemima praznih vodova za vazduh iznad i ispod zemlje.

Sve to bi bilo izlišno bez dobro obučenog osoblja za rukovanje i održavanje tog sistema i bez makar periodične provere znanja u rukovanju opremom.

1.2. Primena vazduhoplova za gašenje požara

U odnosu na mesto događaja razlikujemo sledeće vrste požara:

1. požari u naseljenim mestima, koji obuhvataju:
 - požare na stambenim objektima i
 - požare na privrednim objektima, i
2. požari van naseljenih mesta, koji obuhvataju:
 - šumske požari,
 - požare na vodi,
 - požare na veštačkim objektima i
 - druge požare.

Strategija zaštite od požara daje veliki značaj upotrebi vazduhoplova. U mnogim zemljama sveta vazduhoplovi su dominantno sredstvo za zaštitu od požara, u čemu prednjače Sjedinjene Američke Države, Rusija, Kanada, Španija, Italija, ali i mnoge druge zemlje u kojima se šumski požari ubrajaju u nacionalne katastrofe. Onda je sasvim razumljivo što u tim zemljama postoje posebne protivpožarne jedinice u čijem sastavu se nalaze avioni i helikopteri specijalno opremljeni za tu vrstu zadataka. U ne malom broju slučajeva, na tim poslovima su angažovane i privatne vazduhoplovne kompanije.

Pored gašenja šumskih požara, vazduhoplovi se masovno koriste i za gašenje požara na stambenim i privrednim objektima. Višemilionski gradovi u svetu posebnu pažnju posvećuju organizovanju, opremanju i uvežbavanju specijalizovanih helikopterskih jedinica za gašenje požara na višespratnicama i brzu evakuaciju ugroženih stanara.

Geografske karakteristike terena u Republici Srbiji, postojanje nepristupačnih oblasti obraslih niskom i visokom vegetacijom i ne baš najbolje razvijena mreža komunikacija, iziskuju upotrebu vazduhoplova s ciljem preventivne zaštite i neposredne akcije u slučaju požarne opasnosti.

Za potrebe vatrogasnih jedinica helikopter MI-8 široko se primenjuje i koristi za protivpožarna dejstva, transport i evakuaciju.

Njegove protivpožarne mogućnosti se ogledaju u upotrebi specijalno konstruisanog vedra namenjenog za protivpožarna dejstva helikopterom pri sanaciji početnih šumskih i drugih požara na nepristupačnim terenima, stvaranje vodene prepreke po ivicama požara radi sprečavanja širenja i kombinovanja sadejstava u protivpožarnoj borbi s vatrogasnim jedinicama na zemlji. Vedro ima zapreminu od 2 000 litara vode koju je moguće zahvatati sa svih tekućih i stajaćih voda, čija je minimalna dubina 2 m. Maksimalna brzina helikoptera s punim vedrom je 140 km/h, dok je pri pražnjenju vedra brzina nešto manja i iznosi 90 km/h. Pražnjenje vedra se obavlja s visine od 30 do 50 metara, a radna površina gašenja obuhvata područje od 1 200 do 1 500 m².

Upotreba helikoptera MI-8 sa specijalnom opremom za ove potrebe dozvoljena je samo u dnevnim uslovima. Pritom, jačina vetra ne sme biti veća od 12 m/s, odnosno 50 km/h, vidljivost ne sme biti manja od 2 km, a minimalna baza oblaka od 200 m. Njegove transportne mogućnosti, u zavisnosti od spoljne temperature vazduha i nadmorske visine terena, omogućavaju prevoženje ljudstva, materijala, manjih vatrogasnih vozila i sredstava na najugroženija i nepristupačna područja. Uz pomoć njega se može izvršiti transport 16 vatrogasaca s opremom ili 4 tone materijala u teretnoj kabini.

Upotreba helikoptera u protivpožarne svrhe zahteva striktno pridržavanje načela ekonomičnosti. Strana i domaća iskustva idu u prilog upotrebi helikoptera u sanaciji požara na manjim površinama i veštačkim objektima i lokalizaciji požara u urbanim sredinama. Osnovni nedostaci primene helikoptera za gašenje požara su:

1. velika potrošnja goriva,
2. skupo održavanje,
3. nemogućnost upotrebe hemijskih sredstava koji pospešuju proces gašenja, i
4. slab efekat dejstva na velikim površinama.

S ciljem otklanjanja ovih nedostataka, ili pak njihovog svodenja na minimum, neophodno je pri planiranju akcije proceniti udaljenost do mesta zahvatanja vode i, u vezi s tim, pravovremeno angažovati i usmeravati helikoptere na najugroženija područja.

Nezaobilazan potencijal u obavljanju protivpožarnih zadataka predstavlja i flota privredne avijacije s određenim brojem aviona koji su po količini vode koju mogu da ponesu, tehničkim i letnim osobinama pogodni za te svrhe.

Izvidanje i navođenje iz vazduha se obavljaju s ciljem određivanja karakteristika požara, rukovođenja akcijom gašenja i navođenja helikoptera i aviona na mesto gašenja. Na taj način se postiže racionalnija upotreba ljudstva, vazduhoplovne tehnike i mehanizacije. U tu srhu se koriste laki helikopteri tipa „Gazela“ i avioni iz sastava aero-klubova.

1.2.1. Planiranje upotrebe vazduhoplova za gašenje požara

Upotreba vazduhoplova za potrebe vatrogasnih jedinica je složen proces koji obuhvata:

1. procenu uslova i elemenata bitnih za donošenje odluke o upotrebi vazduhoplova,
2. sistem pozivanja i angažovanja vazduhoplovnih snaga,
3. organizaciju rada u reonu gašenja, i
4. analizu aktivnosti.

Procena upotrebe vazduhoplova se vrši radi utvrđivanja svrhe angažovanja vazduhoplova, njegovog bržeg dovođenja pod kontrolu, uz minimalnu štetu i najmanje moguće finansijske i materijalne troškove. Cilj procene je donošenje odluke o upotrebi vazduhoplova u protivpožarne svrhe. Procenu vrši tim koji se nalazi na čelu protivpožarne službe. Pritom, tim vodi računa o sledećim faktorima:

1. materijalna vrednost onoga što je zahvaćeno požarom,
2. raspoloživost ljudstvom i vatrogasnim sredstvima na zemlji,
3. udaljenost mesta požara od aerodroma baziranja vazduhoplova,
4. mogućnost napajanja vodom helikoptera, i
5. meteorološka prognoza za naredni period.

Pod uslovom da traženi zahtevi i trenutna situacija dozvoljavaju upotrebu vazduhoplova, vrše se procena i opis situacije u reonu požara, i to na osnovu sledećih elemenata:

1. tip terena zahvaćenog požarom,
2. vrsta i intenzitet požara,
3. vrsta objekta zahvaćenog požarom,
4. opis terena s podacima o centru požara, prirodnim preprekama vatre, kritičnim mestima požara (kuće, ljudi, važni objekti),
5. pozicija i vrste prepreka,
6. neophodan broj i vrsta vazduhoplova, i
7. procena vremena gašenja požara.

Jedinice u kojima su raspoređeni helikopteri i avioni za gašenje požara pozivaju se preko operativnih centara Ministarstva unutrašnjih poslova, vojne komande i nacionalne avio-kompanije. Poziv obuhvata:

1. tačno mesto, vrste i razmere požara,
2. mesto punjenja vodom s hidrografskim karakteristikama,
3. meteorološke uslove u reonu gašenja, i
4. potreban broj vazduhoplova.

Pri upućivanju poziva neophodno je uvažiti vremenske, tehničke i organizaci-
one norme za pripremu posada i vazduhoplova. Ovo tim pre ako se pozivanje oba-
vlja u vanredno vreme.

Organizacija u reonu gašenja podrazumeva skup mera i aktivnosti s ciljem
stvaranja uslova za kvalitetno, bezbedno i ekonomično izvršavanje vazduhoplov-
nih zadataka, i to:

1. logističko obezbeđenje, što obuhvata obezbeđenje goriva, hemijskih sred-
stava, hrane i vode za piće,
2. obezbeđenje aerodroma ili letilišta za prihvat aviona i helikoptera koji uče-
stvuju u akciji gašenja,
3. obezbeđenje mesta punjenja vodom za helikoptere,
4. sanitetsko obezbeđenje akcije,
5. obezbeđenje sistema veze, pri čemu se mora pokriti frekventno područje
rada snaga u vazduhu i na zemlji radi koordinacije aktivnosti,
6. meteorološko obezbeđenje,
7. obezbeđenje rezervnih snaga, koje se angažuju prema potrebi.

Rukovođenje u reonu požara je skup mera i postupaka koji se preduzimaju radi
ostvarivanja koordinacije sa snagama na zemlji i u vazduhu, bezbednog i ekonomič-
nog i, uz to, efikasnog angažovanja vazduhoplova prema obimu, sadržaju i kvalitetu.
Da bi se ti zahtevi ispunili, neophodno je u reonu požara odrediti sledeće:

1. rukovodioca protivpožarnih snaga na zemlji,
2. rukovodioca letenja u reonu gašenja, i
3. rukovodioca letenja na mestu zahvatanja vode.

Rukovodilac protivpožarnih snaga na zemlji je stručno lice koje rukovodi
svim akcijama i učesnicima prilikom gašenja požara, uspostavlja vezu s rukovodi-
ocem letenja, izdaje zadatke i usmerava vazduhoplove na najugroženija mesta,
pruža sve informacije vezane za organizaciju i izvršavanje akcije i obaveštava ru-
kovodioca letenja o obustavljanju letenja u slučajevima kada ono postaje opasno
za ljude i materijalna dobra. On jedini odlučuje o početku i prestanku angažovanja
vazduhoplova na osnovu lične procene, iskustva i neposrednog uvida u situaciju.
Njegova je obaveza da pet minuta pre početka akcije gašenja, ispaljivanjem zelene
rakete ili radio-vezom, o tome obavesti lica na zemlji.

Na mesto rukovodioca letenja u reonu gašenja određuje se pilot vazduhoplova
kojim se vrše letovi gašenja požara. U situacijama kada je angažovano više tipova
vazduhoplova, za rukovodioca vazduhoplova se određuje pilot s najvećim iskus-
tvom na poslovima gašenja požara. On zajedno s rukovodiocem protivpožarnih
snaga na zemlji, pre početka akcije, osmatra reon, procenjuje meteorološku situa-
ciju, utvrđuje stanje letilišta i mesta punjenja vodom za helikoptere, upoznaje se s
detaljima organizacije, utvrđuje maršrutu dolaska i odlaska iz reona gašenja, raz-
rađuje postupke u vanrednim situacijama u slučaju otkaza vazduhoplovne tehnike
i, kao stručno lice, donosi odluku o upotrebi vazduhoplova. Uz to, tokom sprovo-
đenja akcije gašenja on navodi vazduhoplove na mesto izbacivanja vode, koman-
duje vazduhoplovima u vazduhu i usmerava ih na najugroženija područja.

Rukovodioci snaga na zemlji i u vazduhu mogu rukovoditi akcijom iz helikoptera namenjenom za izvidanje i navođenje, ali pritom moraju imati stalnu vezu sa snagama na zemlji i u vazduhu.

Analiza predstavlja završnu delatnost gašenja požara. Njen cilj su sagledavanje rezultata akcije, ocena kvaliteta izvršenja zadatka s posebnim osvrtom na upotrebu vazduhoplova i sagledavanja utrošenih sredstava. Vreme obavljanja analize direktno zavisi od konkretne situacije, pa se, analogno tome, može obavljati u pauzama ili na kraju letačkog dana. Pored analize akcije, uobičajena je i analiza na kraju požarne sezone. U njoj učestvuju svi relevantni faktori koji su bili angažovani u akcijama gašenja tokom sezone. Analiza obuhvata sledeće elemente:

1. saopštenje rezultata izvršenih letačkih zadataka za potrebe vatrogasnih jedinica, s posebnim osvrtom na eventualne nedostatke u pripremi, organizovanju, obezbeđenju i izvođenju letačkih zadataka,

2. analizu slučajeva ugrožavanja sigurnosti učesnika akcije na zemlji i u vazduhu (razrada koordinacije rada učesnika akcije),

3. analizu utrošenih sredstava, i

4. predlog mera za poboljšanje svojih delatnosti u okviru akcija u budućnosti.

2. POVREDE NA RADU

Kada informacija o povredi na radu, bilo usmena bilo pisana, dopre do policije, dežurna služba izlazi na mesto događaja, obaveštavajući istovremeno o tome i Inspekciju rada i inspektora koji, po pravilu, prisustvuje uvidaju. Zatim dežurna služba dostavlja tužilaštvu izveštaj i istovremeno obaveštava specijalizovanu kriminalističku službu (odeljenje za suzbijanje krvnih delikata), čiji inspektori najčešće utvrđuju postojanje umišljaja ili nehata u slučajevima teških telesnih povreda ili smrti. Ukoliko se utvrdi postojanje elemenata krivičnog dela izazivanja opšte opasnosti, inspektori najčešće podnose krivičnu prijavu, a u svim ostalim slučajevima to čini Inspekcija rada.

Ne treba da iznenađuje mišljenje da je smanjenje novih proizvodnih kapaciteta najbolji vid ulaganja u oblasti zaštite na radu.

Pravilno rukovođenje preduzećem podrazumeva:

1. zaštitu radnika na radu,

2. proizvodnju, i

3. zaštitu materijalnih dobara.

Ta tri aspekta ne bi smela biti odvojena opštim planom sigurnosti preduzeća.

Istini za volju, poslednjih decenija je naglo poraslo interesovanje za poboljšanje eksploatacije prostorija, što se ne može reći kada je u pitanju razumevanje ljudskog ponašanja.

Rezultati istraživanja poznatih svetskih firmi govore o tome da su ulaganja radi smanjenja povreda na radu opravdana i rentabilna. Nikakvi razlozi, pa ni oni koji se često navode – povećanje proizvodnje, smanjenje troškova itd. – ne bi smelo da utiču na mere zaštite života i zdravlja zaposlenih.

Hemijska industrija bi morala identifikovati i klasifikovati moguće opasnosti i stepen rizika. Savršeno poznavanje karakteristika jedinjenja i hemijskih reakcija je relevantno za donošenje odluka od kojih zavisi bezbednost postupka. Tehnički standardi se moraju poštovati, a oni će omogućiti izradu koncepcije i realizaciju najbolje aparature, kao i uvođenje najboljih postupaka. Doslovno pridržavanje uputstava za rukovanje jeste najbolja garancija za efikasnu eksploataciju uređaja. Kvalitet materijala se mora održavati sistematskim pregledima. Takva kontrola će ukazati na premor, istrošenost i koroziju materijala pre nego što se njihova otpornost izmeni do tog stepena da više ne može da se obezbedi sigurnost zaposlenih, kao ni samog uređaja.

Česte eksplozije u našim fabrikama najbolje ilustruju opasnost eksploatacije hemijskih uređaja bez ispunjenja sveobuhvatnih zahteva za sigurnost pri zaštiti na radu.

Mnogi slučajevi u drugim fabrikama opet ukazuju na potrebu za većim stepenom sigurnosti, ali i na potrebu planskog odlučivanja kako bi se došlo do adekvatnijih rešenja.

Realan stav u odnosu na te probleme biće mnogostruko kompenzovan redovnom proizvodnjom, smanjenjem gubitaka, održavanjem moralnog nivoa zaposlenih i pozitivnih stavova koje o takvoj fabrici ima javno mnjenje.

Analize u velikim hemijskim gigantima Evrope ukazuju na to da se najviše 10% nesreća događa zbog tehničkih nedostataka i instalacija, dok je ostatak rezultat upravo ljudskog faktora, računajući tu i loše obavljanje posla. Ne treba prevideti činjenicu da nesreće izazvane nedostatkom tehničkih uređaja po pravilu izazivaju teške posledice (požari, eksplozije, opekotine, trovanja). Zato treba ulagati napore u pravcu eliminacije poznatih i latentnih opasnosti. Inventivnost istraživača i inženjera, kada je u pitanju odgovornost u zaštiti na radu, treba da postane stalna briga organizacija rada u preduzećima. Na tom planu, visokoškolski programi bi morali da, konačno, više pažnje posvete tom problemu. Savršeno ponašanje zaposlenih traži mnogo bolje metode rada nego što su metode za usavršavanje materijala. Taj problem je u domenu uprave preduzeća. Više pažnje se mora posvetiti izboru kadra. Uputstva i pravila, kako sada stvari stoje, smatraju se bezvrednim papirima.

3. POSTUPAK U SLUČAJU NASILNE SMRTI

Pre svega, postavlja se pitanje šta je to ljudski leš. Bez obzira na to što mnogi smatraju da tu nema šta da se kaže i da svako zna šta je to, praksa govori suprotno. Privid ume da obmane, pa samim tim, ovo, na prvi pogled naivno pitanje, i nije tako jednostavno. Pre svega treba imati u vidu da je dotično ljudsko biće živelo, a da sada više ne živi, dakle, da je preminula osoba bila sposobna za život. Proizilazi da je ljudski leš umrlo, pre toga živo i za život sposobno ljudsko biće. Isto važi i za dete čija pluća nisu disala i čije srce nije radilo prilikom potpunog odvajanja od majčinog tela ako je njegova dužina iznosila bar 35 cm (mrtvorodenče). Pored to-

ga, mrtav čovek je takođe bio ličnost u psihosocijalnom i pravnom smislu. Kao jedinka društva, takva ličnost je imala i određene pozicije u društvu, a samim tim, uživala punu ustavnu zaštitu i druge oblike pravne zaštite, koje ima i nakon smrti. Prema tome, leš više nije telo, ali nije ni stvar.

Sam termin „leš“ se odnosi na beživotno ljudsko telo i kada nije dovršen proces truljenja mekih delova, tako da se i dalje mogu spoznati individualnost i integritet.

„Skelet“ (goli kostur) nije više leš, kao ni balsamovano ili mumifikovano beživotno ljudsko telo. Međutim, smrznuto, konzervirano ljudsko telo u svakom slučaju jeste leš (definicija prema O. Prokopu).

Leš je krivičnopravno zaštićen. Skoro sve zemlje imaju identičan stav o tome: „Ko neovlašćeno prekopa, razruši ili ošteti grob ili drugo mesto u kome se umrli sahranjuju... vrši krivično delo povrede groba.“

Prema tome, pitanje da li pred sobom imamo ljudski leš relevantno je za sva ostala pitanja kako medicinske tako i pravne prirode.

Medicinari doživljavaju smrt kao svoj poraz. Sama potreba za definisanjem smrti posebno je aktuelna danas kada su učestala lišavanja života, kao i problemi u vezi s eutanazijom, transplatacijom ljudskih organa, smrzavanjem ljudskih tela itd. Utvrđivanje činjenice da je nastupila smrt, od presudnog je značaja. Međutim, ona zavisi i od shvatanja smrti.

Medicina razlikuje dve vrste smrti:

1. prirodnu (fiziološku) i
2. privremenu.

Privremena smrt se dalje deli na smrt od bolesti i nasilnu smrt (ubistvo, samoubistvo, nesrećan slučaj).

Prirodna (fiziološka) smrt nastaje usled staračke iznemoglosti kao posledice postepenog gašenja vitalnih funkcija organizma. Međutim, veliki broj ljudi umire privremeno od različitih bolesti, posle kraćeg ili dužeg bolovanja. U manjem broju slučajeva se može desiti da smrt nastupi iznenada, dok osoba ostavlja utisak da je prividno dobrog zdravstvenog stanja. Reč je o naglim, naprasnim smrtima. Iz toga proizilazi da nastupanje smrti mora biti adekvatno toku i prognozi starenja, odnosno bolesti. U takvim situacijama, smrt se očekuje ili se smatra sasvim izvesnom. Obično je u takvim situacijama reč o bolesnicima koji su na medicinskom tretmanu bilo u zdravstvenim ustanovama, bilo kod kuće. Kada smrt nastupi, lekar ima zadatak da utvrdi nastupanje i uzrok smrti. On to obično čini na osnovu spoljašnjeg pregleda mrtvaca, s jasnim ciljem da ne bude sahranjen ili obdukovan čovek koji je samo prividno mrtav.

Kliničku smrt karakterišu prestanak disanja i zaustavljanje rada srca.

Reanimatologija je danas dostigla takav stepen razvijenosti da je, zahvaljujući njoj, mnoge ljude koji se nalaze u stanju kliničke smrti sasvim moguće vratiti u život. Onda nimalo ne čudi da u mnogim zemljama policijske patrole, kao sastavni deo svoje opreme, imaju i *set za reanimaciju*. Razumljivo je da vođe patrole prethodno završe adekvatne kurseve organizovane pri medicinskim ustanovama i da

za to dobijaju sertifikate. Postupak se pokazao efikasnim jer, u ne malom broju slučajeva, policijske patrole, zahvaljujući prohodnosti u gustom saobraćaju, pre stižu na mesto nesreće od vozila hitne medicinske pomoći. Na taj način je spaseno na hiljade ljudskih života, što ne čudi s obzirom na to da se u takvim situacijama nije bitka s vremenom, a da se dragocene minute vrlo često gube zbog nesavesnih vozača koji su postali indolentni na plava rotaciona svetla pod alarmom. Vreme koje nemilosrdno odmiče za nekog čoveka koji ne daje znake disanja i rada srca, ne može i ne sme uticati na obavezu da se pokuša njegovo oživljavanje. Niko od nas, pa ni sama medicina, još ne može da ustanovi trenutak kada je srce definitivno prestalo da radi, ili kada je disanje zauvek utihlo. Krajnje je vreme da i kod nas saradnja između policije i Urgentnog medicinskog centra urodi plodom. Ovo je, ujedno, naš pokušaj buđenja savesti odgovornih za ovu problematiku.

Neophodno je da se pojavi bar jedno od apsolutnih obeležja smrti (mrtvačke pege, mrtvačka ukočenost i sl.) da bi se sa sigurnošću konstatovala definitivna smrt. Reč je o stanju nepovratnih promena u tkivu i organima, pre svega u centralnom nervnom sistemu, tzv. moždana smrt. „Predikatom mrtav se označava činjenica da su prestale funkcije razmene materija i reakcija na okruženje, koje služe samoodržanju“ (definicija prema F. Petersonu).

Sasvim je razumljivo da je lakše utvrditi vreme nastanka smrti u obdukcionoj sali nego na mestu pronalaženja leša. Tu vreba latentna opasnost da se prividna smrt protumači kao stvarna, s obzirom na to da je životna aktivnost tela toliko redukovana da se spolja stiče utisak kao da je u pitanju istinski mrtvac. Otuda i odredba u Pravilniku o načinu pregleda umrlih i utvrđivanju vremena i uzroka smrti koja glasi: „Sahrana umrlog se obavlja u vremenu od 24 časa do 28 časova od vremena nastupanja smrti.“

Većina udžbenika sudske medicine tvrdi da minimalna životna aktivnost (relativna klinička smrt) traje 5 do 6 minuta, nakon čega nastupa biološka smrt, što se i može reći za većinu slučajeva. Međutim, kriminalistička praksa, a samim tim i literatura, navode i primere kada su se ljudi nalazili u stanju minimalne životne aktivnosti tokom 1 časa i 30 minuta, pa i više pre oživljavanja (B. Forker).

Treba reći i to da je prelaz iz života u smrt ponekad tako postepen da jasnu granicu između ta dva stanja nije nimalo lako utvrditi. Savremena nauka izjednačava moždanu smrt s pojmom smrt. Zato govorimo o značenju kliničke smrti i posebno pouzdanim znacima smrti radi praktične primene na mestu događaja u vanrednim situacijama, u kojima se može naći svako od nas. Tim pre što niko ne sme protumačiti nesigurne ili, bolje rečeno, verovatne znake smrti kao pouzdane. Neophodno je boriti se i, koliko je to moguće, zabraniti nepouzidane metode, koje se, nažalost, još primenjuju: stavljanje ogledala ili pera ispod nosa i usta, ubodi iglama, ispunjavanje nosnih otvora i usta sapunicom, kapanje tečnog voska obično sa sveće na kožu, i ko zna šta još ne. Neretko, takve metode dovode do proglašenja živog čoveka mrtvim.

Zato, kada se nađete pred telom koje ne izgleda da je živo i koje ne pokazuje apsolutne znake smrti, što pre preduzmite i organizujte oživljavanje. I obavestite

službu hitne pomoći! Ako je njihov telefonski broj zauzet, ne gubite vreme, obavestite šefa dežurne službe koji će radio-vezom obavestiti dežurnog dispečera službe hitne pomoći.

U slučajevima kada lekar utvrdi smrt bez kriminalnih uzroka, leš se neće uputiti na obdukciju. U slučaju da bolesnik nije umro u bolnici, a kada je reč o iznenađnoj smrti čiji je uzrok nepoznat, te se na drugi način ne može ni objasniti, mrtvozornik je obavezan da zahteva obdukciju i da o tome obavesti nadležni organ skupštine opštine.

Isto tako, mrtvozornik je dužan da pregleda svaku umrlu osobu kako bi utvrdio nastupanje smrti, odnosno mrtvorodenosti, kao i vreme kada je smrt nastupila, okolnosti pod kojima je smrt nastupila i neposredne uzroke smrti. Svi ti podaci moraju biti preneti matičaru. I pomenuti Pravilnik je sasvim jasan kada je reč o tome: „Nijedan se umrli, odnosno mrtvorodeni ne sme sahraniti, dok se nad njim ne obavi pregled“.

Smrtne slučajeve i slučajeve mrtvorodenosti van zdravstvene organizacije, dužne su da prijave osobe koje su živele u zajednici s umrlom osobom, odnosno s roditeljom, srodnici i komšije, a ako nema takvih, svako ko pronade mrtvu osobu ili na bilo koji način sazna za smrtni slučaj.

Svako neprijavlivanje ili kasno prijavljivanje s aspekta kriminaliste, tumači se kao orijentaciono-eliminaciona indicija psihičkog dejstva dela na ubicu, a uzroci takvog ponašanja se detaljno ispituju.

4. ULOGA I ZADACI POLICIJE PRILIKOM KATASTROFA, ELEMENTARNIH NEPOGODA I TEŠKIH NEZGODA S VELIKIM BROJEM ŽRTAVA

Sve češća pojava teških katastrofa, elementarnih nepogoda i teških nezgoda s velikim brojem žrtava, zahtevaju od organa unutrašnjih poslova dobru tehničku opremljenost i pravilno postupanje u takvim slučajevima koji će, nažalost, biti sve češći i kod nas i u svetu.

Policajska praksa pokazuje da za pravilno postupanje u takvim situacijama nisu dovoljni klasični udžbenici iz kriminalistike i druge stručne literature. Naime, tu postoje specifičnosti koje traže da se postupak normativno reguliše, kako u odnosu na policiju tako i na ostale subjekte prevencije i organizacije i fizičke osobe koje obavljaju određene poslove pod nadzorom policije.

Postoje i slučajevi kada pojedini organi i organizacije samostalno preduzimaju određene mere i radnje, kao što je to slučaj sa zdravstvenom službom i njenim pružanjem lekarske pomoći povređenima, potom jedinicama civilne zaštite, vatrogasnim jedinicama itd. To je razlog više da se tamo gde to do sada nije učinjeno propiše način postupanja navedenih i drugih subjekata u takvim situacijama.

U odnosu na policijski način postupanja, način postupanja tih preventivnih subjekata prilikom obrade mesta događaja pri elementarnim nepogodama, katas-

trofama, teškim nezgodama u drumskom, železničkom, vodenom i vazdušnom saobraćaju, drugim teškim nezgodama i slučajevima kada postoje veliki broj ljudskih žrtava i velike materijalne štete, ugrožavanja ljudi i imovine, odnosno kada postoje drugi opravdani razlozi za preduzimanje posebno propisanih mera najbolje je regulisati u obliku obavezne instrukcije. Međutim, nezahvalno je predvideti šta sve treba i mora da obavlja policija u takvim situacijama, a takođe, i kako treba da bude organizovana i opremljena. Ovo tim pre što naša i svetska iskustva pokazuju da bi trebalo posebno regulisati sledeća pitanja:

1. sistem izveštavanja,
2. postupak nakon primljenog obaveštenja,
3. opremljenost štaba,
4. postupanje na mestu događaja,
5. identifikacioni postupak, i
6. postupak s mrtvim telima i predmetima nakon sprovođenja identifikacionog postupka.

4.1. Sistem izveštavanja

Sistem izveštavanja bi trebalo da bude takav da na najbrži mogući način obaveštenje dođe do nadležnih organa, a sve s ciljem preduzimanja adekvatnih mera.

Po pravilu, prvi za događaj saznaje organ unutrašnjih poslova na čijem se području događaj i zbio. Prema načelu hitnosti, taj organ obaveštava o tome drugi, viši organ i susedne organe unutrašnjih poslova, kao i druge nadležne organe i preventivne subjekte (sud, tužilaštvo, zdravstvena i vatrogasna služba i sl.) i bez odlaganja preduzima adekvatne mere. Obaveštenje se, po pravilu, dostavlja Ministarstvu unutrašnjih poslova. Međutim, u praksi to nije uvek izvodljivo zbog prekida veza, na primer, pa je neophodno predvideti mogućnost da se obaveštenje dostavi i stanicama javne bezbednosti, policijskim stanicama i drugim organima koji bi mogli priteći u pomoć ili sami preduzeti odgovarajuće mere.

U situacijama kada drugi organ prvi sazna za događaj, trebalo bi da on prvenstveno obavesti o tome onaj organ na čijem se području događaj zbio i da sam preduzme odgovarajuće mere, pod uslovom da to ne može da učini mesno nadležni organ.

U takvim slučajevima, koriste se najpogodnija sredstva veze: telefoni, teleprinteri, radio-veze, a u zavisnosti od specifičnosti događaja, obaveštenje može biti i šifrovano ili dostavljeno posredstvom kurira.

Obaveštenje bi trebalo da sadrži:

1. kratak opis događaja,
2. mesto i vreme događaja,
3. način saznanja za događaj,
4. preduzete mere i radnje pre izveštavanja,
5. ko je sve obavešten o događaju, i
6. ostale neophodne informacije.

4.2. Postupak nakon prijema obaveštenja

Organ unutrašnjih poslova koji je prvi primio obaveštenje o događaju istovremeno obaveštava o tome i druge navedene organe i službe i preduzima, pre svega, sledeće mere:

1. obezbeđuje mesto događaja,
2. pruža pomoć povređenima do dolaska zdravstvenih ekipa,
3. preduzima mere za sprečavanje izbijanja požara,
4. preduzima mere za sprečavanje izbijanja eksplozija,
5. preduzima mere kontaminacije,
6. sprečava širenje poplava, i
7. prema potrebi, preduzima i druge mere i radnje.

Odluka o tome kome će se poveriti obrada konkretnog slučaja, koju donosi Ministarstvo unutrašnjih poslova, zavisi od mnogobrojnih subjektivnih i objektivnih faktora. Neretko, zbog specifičnosti samog slučaja, odstupa se od redovne mesne nadležnosti pojedinog organa unutrašnjih poslova. U drugim situacijama, neophodno je angažovati veći broj organa unutrašnjih poslova, izdati naredbe o sprovođenju konkretnih vanrednih mera i slično, što zavisi od konkretnih prilika i okolnosti. Isto tako, Ministarstvo unutrašnjih poslova neće uvek biti u situaciji da donosi samo takve odluke. Ovo tim pre što takvi događaji mogu zadesiti i samu zgradu Ministarstva, pa treba predvideti da, u tom slučaju, takva prava imaju i drugi organi unutrašnjih poslova, stanice javne bezbednosti i veće policijske stanice.

Stoga je neophodno osnovati štab akcije, a ako se događaj istovremeno odvija na više mesta, onda i više štabova. U takvim, složenim situacijama štabovima rukovode rukovodioci štabova, dok jedan rukovodilac akcije koordinira rad rukovodilaca štabova i daje uputstva za konkretne akcije. Sastav štaba čine:

1. rukovodilac štaba,
2. zamenik rukovodioca štaba,
3. rukovodilac obezbeđenja,
4. rukovodioci ekipa,
5. ekonom,
6. vezisti,
7. daktilografi, i
8. prema potrebi, i drugo osoblje (vozači, kuvari i sl.).

Članovi štaba su odgovorni rukovodiocu štaba, postupaju prema njegovim uputstvima i podnose mu izveštaje o svom radu.

Za neposrednu obradu mesta događaja neophodno je formirati stručne ekipe:

1. *ekipa za kriminalističko-tehničku obradu mesta događaja*: ova ekipa ulazi u sastav uviđajne ekipe pod uslovom da se preduzimaju i uviđajne radnje. U takvim slučajevima, rukovodilac ekipe postupa prema zahtevima rukovodioca uviđaja, analogno pravilima struke;

2. *ekipa za obezbeđenje*: po pravilu, reč je o uniformisanoj jedinici policije, a u nekim slučajevima, poslove obezbeđenja mogu obavljati i ovlašćena službena lica u civilu ili druga angažovana lica, i

3. ekipa za sprovođenje identifikacionog postupka leševa i predmeta.

Prema potrebi, sasvim je moguće osnivati i druge ekipe. Tako, na primer, ekipu za kriminalističko-tehničku obradu mesta događaja sačinjavaju:

1. kriminalistički tehničari,
2. kriminalistički veštaci određenih specijalnosti,
3. lekari specijalisti sudske medicine, patolozi i lekari opšte prakse,
4. određen broj ostalih operativnih radnika,
5. određen broj daktilografa, i
6. određen broj fizičkih radnika.

Ekipu za vođenje identifikacionog postupka sačinjavaju:

1. daktiloskopi,
2. kriminalistički fotografi i snimatelji,
3. lekari sudske medicine ili patolozi,
4. stomatolozi,
5. određen broj operativnih radnika,
7. određen broj kriminalističkih tehničara,
8. daktilografi, i
9. fizički radnici.

4.3. Oprema štaba

U sastav opreme štaba treba predvideti svu opremu neophodnu za sam štab i svaku ekipu pojedinačno. Osnovna oprema štaba podrazumeva:

1. prevozna sredstva: automobili, helikopteri, plovni objekti, ostala specijalna prevozna sredstva;
2. sredstva veze: radio-veza i druga sredstva veze koja su na raspolaganju;
3. oprema za terenski smeštaj i ishranu: imajući u vidu poteškoće u vezi sa smeštajem i ishranom u takvim situacijama, neophodni su šatori, ćebad, poljske kuhinje, agregati za osvetljenje, prehrambeni artikli i slično;
4. zaštitnu opremu: zaštitna odela, čizme, gas-maske, rukavice, rasvetni uređaji i uređaji za signalizaciju, detektori (radiološki, plinski i sl.);
5. kriminalističko-tehničku opremu: specijalni neseseri (posmortni), sredstva za registraciju zatečenog stanja (fotoaparati, video i televizijske kamere, stereofotogrametrija, različite lupe, baterijska i ostala oprema, uključujući i automobile za uviđaj);
6. sredstva za dezinfekciju i dekontaminaciju;
7. sredstva za orijentaciju i kretanje na terenu (kompasi, skice određenog područja i vojne karte adekvatnih srazmera i sl.), i
8. katastrofne komplete.

Sadržaj katastrofnog kompleta nekih stranih policija sastoji se iz dva dela, a u prvom delu katastrofnog kompleta nalaze se sledeći predmeti:

- etikete s brojevima izrađene od čvrste plastike ili metala na kojima su ugravirani brojevi kako bi se zaštitili od spoljnih uticaja. Te etikete se rade u serijama od 200 brojeva s različitim bojama podloga pojedinih serija, formata 18x13 cm.

Pri vrhu su perforirane i imaju pričvršćenu traku koja se privezuje na mrtvo telo. Na taj način, svako mrtvo telo dobija svoj broj, a isti broj nose i svi predmeti koji su pokojniku pripadali, ali i svi obrasci koji se odnose na njega,

- identifikacioni zapisnik, i
- obrazac za zubni status.

Ekipe za kriminalističko-tehničku obradu mesta događaja preduzima sledeće radnje:

1. obavlja statički pregled mesta događaja, uz napomenu da se ovaj pregled javlja kao dopunski ukoliko je obavljen pregled mesta događaja od strane ekipe koja je vršila pretragu. Poželjno je da u tom delu posla aktivno učešće uzme i rukovodilac ekipe koja je obavila pregled mesta događaja radi lakše identifikacije obeleženih mrtvih tela, predmeta i tragova, kao i registracije promena nastalih u toku pretrage;

2. obavlja detaljan dinamički pregled, uključujući i spoljašnji pregled mrtvih tela radi konstatovanja smrti i eventualnog uzroka njenog nastanka;

3. obavlja registraciju svih detalja skiciranjem, fotografisanjem, opisivanjem, stereofotogrametrijom ili drugim adekvatnim sredstvima. Pri snimanju mrtvih tela neophodno je odmah za njih vezati etiketu iz katastrofnog kompleta, kao i za ostale predmete, kako bi se izbegle kasnije zamene i druge nepoželjne komplikacije;

4. u zavisnosti od prilika i okolnosti, moguće je sprovesti na samom mestu događaja neka kriminalistička ispitivanja i veštačenja, a posebno ona hitna (načelo hitnosti i brzine);

5. stavljanje mrtvih tela i predmeta u ambalažu iz katastrofnog kompleta, uz prethodno označavanje, opis i neizostavno fotografisanje kolor tehnikom, odnosno tonfilmsku registraciju, i

6. pisanje zapisnika ili službenih beleški o svakoj preduzetoj radnji.

U praksi, dokumentacija se izrađuje naknadno, pa i ovde važi taktičko pravilo: prvo u beležnicu, a potom na mašinu! Rukovodilac štaba određuje koja će se dokumentacija izrađivati u kom obimu, odnosno broju primeraka, što zavisi od slučaja do slučaja (princip individualnosti slučaja).

4.4. Identifikacioni postupak

Pod uslovom da je sprovođenje identifikacionog postupka povereno organima unutrašnjih poslova, idealna je situacija da se on sprovodi na mestu događaja gde su pronađeni predmeti, dokumenti i drugo jer uzročno-posledične veze i kontaktna teorija uveliko olakšavaju identifikaciju. U ostalim policijskim situacijama, taj posao se obavlja u identifikacionoj bazi. Treba se čuvati odvajanja predmeta od mrtvih tela jer je tada posao identifikacije znatno otežan, a neretko i onemogućen. Sam postupak identifikacije, bez obzira na mesto njegovog sprovođenja, mora biti brz i metodičan (načelo brzine i metodičnosti u postupanju).

Identifikaciju na mestu događaja otežavaju: nepozvana znatiželjna lica, atmosfere nepogode, potreba hitnog uspostavljanja saobraćaja, potreba hitnog odstra-

njivanja mrtvih tela (tokom letnjeg perioda) i, neizbežno, rodbina poginulih, koju je ponekad teško udaljiti.

Identifikaciona baza se obično smešta u adekvatne objekte za tu priliku, kao što su bolnice opremljene obdukcionim salama, mada to mogu biti i barake, pa čak i šatori kada je reč o otvorenom prostoru.

Na velikim površinama na kojima se događaj zbio moguće je organizovati i sabirališta za leševe i predmete, pa tek naknadno vršiti njihov transport u identifikacionu bazu.

Podela poslova u identifikacionoj bazi je neminovna, a organizacija tako koncipirana da se istovremeno obavlja više poslova. U tu svrhu treba formirati posebna odeljenja kao što su:

1. odeljenje za smeštaj mrtvih tela i predmeta nakon dostave,
2. odeljenje za identifikaciju,
3. odeljenje za smeštaj neidentifikovanih mrtvih tela,
4. odeljenje za smeštaj identifikovanih mrtvih tela i predmeta koji su im pripadali,
5. odeljenje za smeštaj identifikovanih predmeta čiji vlasnici nisu pronađeni,
6. odeljenje za smeštaj neidentifikovanih predmeta,
7. prijemnu kancelariju s čekaonicom za stranke, i
8. odeljenje za smeštaj opreme kojom se ekipa služi.

Pre početka identifikacionog postupka, neophodno je organizovati identifikacionu bazu, a prema potrebi i sabirališta, zatim organizovati transport, preduzeti posebne mere za dezinfekciju i dekontaminaciju, kao i druge neophodne zaštitne mere.

Čin identifikacije se realizuje u skladu s kriminalističkim i sudsko-medicinskim metodama, a sama identifikacija obuhvata:

1. fotografisanje svakog mrtvog tela na mestu pronalaženja, dok se ista radnja obavlja u odeći i bez nje u identifikacionoj bazi. To podrazumeva fotografisanje svih povreda i obeležja koji mogu poslužiti za identifikaciju, kao i fotografisanje svih predmeta nađenih uz mrtvo telo;

2. uzimanje uzoraka sa svih odevnih predmeta, posebno etiketa, monograma, dugmadi i slično, koji se nakon opisivanja i fotografisanja lepe na odgovarajući obrazac iz katastrofnog kompleta;

3. daktiloskopiranje svakog mrtvog tela na obrazac iz katastrofnog kompleta kako bi se pomoću otisaka papilarnih linija mogla izvršiti identifikacija komparacijom tih otisaka s ranije uzetim otiscima na kartonima za lične karte, ili, eventualno, na drugim obrascima, uključujući i kriminalističke zbirke;

4. sastavljanje identifikacionog zapisnika za svako mrtvo telo;

5. odvojenu obradu i odlaganje predmeta nepoznatih vlasnika, koji su prethodno dobili posebne brojeve;

6. kontaminirani predmeti i predmeti lako kvarljive prirode se skladište u prisustvu sanitarnog inspektora, ili pak uništavaju po njegovom nađenju. U slučaju da se predmeti uništavaju, najpre ih treba fotografisati, opisati, napraviti zapisnik i uz njega obavezno priložiti rešenje o uništavanju predmeta;

7. identifikaciju prepoznavanjem, koju treba sprovesti u slučajevima kada su pronađeni osnovni dokumenti, naročito ako prisutna lica prepoznaju poginulog. Prepoznavanje se obavlja uz prethodno toaletiranje mrtvog tela u vertikalnom položaju tako što se ono prvo pričvrsti za dasku;

8. zbog nemogućnosti sprovođenja identifikacije mrtvog tela navedenim metodama, snimanje vilice i zuba specijalnom polaroid tehnikom uz obavezno opisivanje tog postupak na propisanom obrascu, i

9. popunjavanje svih obrazaca iz katastrofnog kompleta.

Da rezimiramo, identifikacija se vrši pomoću:

- dokumenata,
- papilarnih linija,
- prepoznavanja mrtvog tela i predmeta, posebno odeće,
- ličnog opisa,
- statusa vilice i zuba, i
- ostalih sredstava i metoda identifikacije.

4.5. Postupak s mrtvim telima i predmetima nakon obavljenog identifikacionog postupka

Pod uslovom da je organu unutrašnjih poslova poverena i predaja mrtvih tela i predmeta rodbini ili ovlašćenim organizacijama i licima, ovaj postupak treba realizovati na sledeći način:

1. mrtva tela se predaju uz potvrdu u kojoj se navodi šta se sve predaje uz mrtvo telo. Ako se mrtva tela predaju stranim organizacijama ili stranim državljanima koji imaju ovlašćenja da ih preuzmu, neophodno je sastaviti primopredajni zapisnik u koji se, pored navođenja šta se sve predaje, navodi i ko vrši predaju, a ko primanje i na osnovu čega (naziv i broj dokumenta, uz konstataciju u kakvom se stanju mrtva tela i predmeti predaju). Isto tako, konstatuju se mesto i vreme predaje;

2. u slučajevima transporta mrtvih tela i predmeta van granica naše zemlje, isti se zatvaraju i plombiraju u ambalaži namenjenoj transportu i o svemu se obaveštava nadležna carinarnica, radi izbegavanja nepoželjnih carinskih formalnosti na graničnom prelazu;

3. lične karte, putne isprave, vojne knjižice i drugi dokumenti, koje su izdali naši organi, dostavljaju se tim organima uz navođenje razloga dostave.

5. SPASAVANJE POMOĆU HELIKOPTERA

U urbanim sredinama, broj solitera se iz dana u dan povećava. Na veoma malom prostoru, takoreći preko noći, niče veliki broj solitera koji nemaju adekvatne mogućnosti za evakuaciju preko krovova tipa „terasa na susedne krovove“. Pri građenju takvih objekata, planom gradnje bi trebalo da budu predviđene i te mogućnosti.

Kako sada stvari stoje, stanari ostaju neposredno zarobljeni zbog nemogućnosti da napuste soliter korišćenjem već predviđenih silaznih sredstava (lift, pomoćne stepenice i sl.). Ako se tome još doda i neminovna panika u vanrednoj situaciji, slika postaje kompletnija. Zato je neophodno predvideti i mere za spasavanje stanovnika iz takvih blokova na način da protivpožarne službe, sanitet i policija u svakom trenutku najpre daju obaveštenja o tome šta stanari treba da čine u iščekivanju saniranja nesreće u zgradi. Kakva je situacija kod nas znamo svi iz ličnog iskustva, a o mogućnosti upotrebe helikoptera za evakuaciju stanara s nepristupačnih krovova moralo bi se više razmišljati, tim pre što svi znamo u kakvom su nam stanju pomoćne stepenice, koje su, po pravilu, naprosto zakrčene raznom ambalažom i nepotrebnim stvarima.

Raspoloživi helikopteri za potrebe policije, vojske, auto-moto saveza, hitne pomoći u hitnim slučajevima morali bi biti stalno u pripravnosti. Osnivanje posebne spasilačke službe s vlastitom opremom za te svrhe kao posebne agencije bilo bi dragoceno. Postoji ozbiljna doza neizvesnosti u vezi s koordinacijom rada navedenih službi, što izaziva zakašnjenje i zbrku u izvođenju same operacije uzimajući, pritom, u obzir i vazдушnu sigurnost. Kod nas ne postoje detaljni planovi za efikasne operacije spasavanja u takvim situacijama.

Prema tome, nameće se neophodna potreba za uređivanjem terena za ateriranje helikoptera u vanrednim situacijama, a takođe i za davanjem potrebnih informacija pilotima o objektima, ali bi skupštine stanara morale davati inicijativu. Notorna je činjenica da u mnogim gradovima, primera radi, nema protivpožarnih lestvica na vatrogasnom vozilu koje bi mogle da stignu do poslednjeg sprata najvišeg solitera. Ako tome dodamo i nepostojanje adekvatne službe koja bi stručnim savetima mogla da uspostavi kontrolu nad blokiranim stanarima na krovovima ugroženih objekata, slika je kompletna.

Nedostatak inspeksijske kontrole, posebno u novoizgrađenim gradskim četvrtima tipa „blok-gradnja“, kao i u drugim soliterima, više je nego evidentan. Niko još nije kažnjen zbog pregrađenih protivpožarnih stepenica. Ne postoji služba koja ima potpunu centralizovanu evidenciju o visini takvih zgrada, topografiji terasa, otpornosti terasa na težinu helikoptera u slučaju evakuacije, niti detaljno ucrtane sve predmete, tj. građevinske elemente čija širina prelazi 30 cm, kao na primer, dimnjak koji bi mogao da bude ozbiljna smetnja takvoj intervenciji i zbog čijeg bi se postavljanja na pogrešno mesto moglo izgubiti stotine života.

Plan se zasniva na momentalnoj mobilizaciji svakog upotrebljivog civilnog ili vojnog helikoptera koji u tom trenutku nadleće vazdušni prostor grada, ili se nalazi u blizini na nekom heliodromu ili aerodromu. Na taj način, operacija spasavanja može započeti čim se za njom ukaže potreba i pre nego što stanje postradale zgrade spreči helikopter da sa sigurnošću manevriše, bilo iznad zgrade, bilo na njenom krovu.

Izvršenje plana spasavanja pomoću helikoptera mora detaljno predvideti najpre spasavanje ljudskih života uz momentalnu evakuaciju blokiranih na krovu, ali i dovođenje policije, vatrogasaca i službe hitne pomoći, kako bi svaka od tih stručnih službi savetima smirila žrtve i pružila im adekvatnu pomoć.

Samo ukrcavanje u helikopter ne sme biti haotično. Ono mora biti sprovedeno pod nadzorom policije i vatrogasaca. Red među ugroženima se mora striktno poštovati. Svakako da će prioritet imati deca, trudnice, iznemogle osobe, ali i oni koji unose paniku.

Kada službe za spasavanje dođu na mesto nesreće i vide da su na terasi blokirani ili okupljeni ljudi, a da ne postoji nikakva mogućnost da se evakušu uobičajenim načinom, prisutni rukovodilac vatrogasaca odlučuje u saglasnosti s odgovornom osobom iz policije i službe hitne pomoći, da li treba preći na izvršenje plana spasavanja pomoću helikoptera. Ako se plan prihvati, signal za njegov početak daje komandno-operativni centar policije, koji prema utvrđenom postupku telefonom obaveštava kontrolu leta za vazdušni saobraćaj. Tokom operacije spasavanja, centar štiti sigurnost leta svih helikoptera koji idu prema zoni spasavanja ili je napuštaju.

Čim plan počne da se sprovodi, kontrolni centar vazdušnog saobraćaja utvrđuje „zabranjenu zonu“ u reonu od nekoliko kilometara iznad mesta nesreće. Dozvolu ulaska u tu zonu imaju samo helikopteri koji učestvuju u operaciji, dok drugi moraju promeniti pravac kretanja kako bi izbegli ugroženu zonu. Na taj način se izbegavaju eventualni nesporazumi između normalnog vazdušnog saobraćaja i angažovanih helikoptera u operaciji spasavanja.

Na zemlji, na heliodromu za hitne potrebe, policija postavlja kontrolnu jedinicu. Ta jedinica je odgovorna za kretanje helikoptera između heliodroma i zgrade koju je zadesila nesreća, kao i za vezu između ostalih službi za spasavanje na heliodromu. S ciljem sticanja znanja iz te oblasti, za pripadnike policijske profesije u mnogim zemljama se sprovode specijalne obuke o kontroli i vođenju helikoptera, o merama bezbednosti i načinima uspostavljanja i održavanja veze.

Čim pilot prvog helikoptera dobije instrukcije, policijski službenici i vatrogasci snabdeveni radio-stanicama ukrcavaju se u letelicu i odleću ka ugroženom krovu. Kada stignu iznad zgrade, pilot procenjuje situaciju s obzirom na bezbednost leta i odlučuje o tome da li će se spustiti na krov ili stabilizovati iznad krova kako bi omogućio iskrcavanje policajaca i vatrogasaca. Odluku o tome donosi pilot tokom cele operacije. Posle izvršenja prvog zadatka na mestu nesreće, pilot radio-vezom upućuje kontrolnom centru vazdušnog saobraćaja obaveštenja o drugim pilotima koji učestvuju u operaciji spasavanja. Takva obaveštenja podrazumevaju detalje o visini temperature, gustini dima, pravcu i snazi vetra, površini za ateriranje i druge neophodne informacije.

Nakon izlaska iz helikoptera, policajci preuzimaju kontrolu nad osobama koje se nalaze na terasi, utvrđuju kakva je situacija i saopštavaju rezultate svojih zapažanja odgovornima u kontrolnoj jedinici na zemlji. Vatrogasci ruše sve lake instalacije, najčešće televizijske antene koje bi mogle smetati ateriranju drugih helikoptera. Detaljno se ispituju mogućnosti evakuacije normalnim pomoćnim izlazima, vodeći pritom računa o raspoloživom vremenu, a pre nego što se stepen opasnosti na terasi pogorša i primora ih da prekinu operaciju spasavanja.

Pod uslovom da se donese odluka o evakuaciji žrtava helikopterima, njihovo ukrcavanje se obavlja pod budnom kontrolom policajaca i vatrogasaca. Jedan policajac rukovodi manevrima pri ateriranju i poletanju helikoptera. Nakon punjenja

prvog helikoptera, on poleće pod rukovodstvom „policajca-vodića“. Međutim, tokom operacije ukrcavanja, mora se striktno održavati red među žrtvama. Osobe obuzete panikom obavezno se sprečavaju da ometaju kretanje helikoptera ili da se vešaju za njegove stajne delove. Pritom se vodi i evidencija o svim evakuisanima radi davanja potrebnih obaveštenja rodbini.

Na osnovu primljenih informacija s ugroženog krova, rukovodioci policije, protivpožarne službe i službe hitne pomoći koji se nalaze na heliodromu, utvrđuju šta je službama koje operišu na krovu dalje potrebno, vodeći računa o prioritetu njihovih potreba. Ukoliko je potrebno pojačanje u osoblju i materijalu, ono će se uputiti drugim helikopterima. Odgovorno lice jedinice za kontrolu na zemlji, na heliodromu, odgovorno je i za opšte upravljanje operacijom. Odgovorna lica drugih službi saopštavaju mu šta im je neophodno, a on preduzima mere s ciljem nabavke i obezbeđenja tih potreba.

Pripadnici policije i drugih službi moraju poštovati sledeće bezbednosne instrukcije:

1. niko se ne sme približiti helikopteru ako ga ne prati pripadnik službe spasavanja;
2. pri prilaženju helikopteru ili udaljavanju od njega treba se uvek zadržavati u vidnom polju pilota;
3. pri prilaženju helikopteru ili udaljavanju od njega treba se uvek što više sagnuti kako bi se izbegao rotor. Nikad se ne sme prilaziti naslepo. Prilikom zaslepljenja zbog odbačenih predmeta, dima ili prašine treba čučnuti ili, još bolje, sesti i čekati pomoć;
4. treba se uvek uveriti da je prostor za ateriranje očišćen od predmeta kao što su kutije od konzervi, prtljag, cerade i sl.;
5. za upravljanje ateriranjem treba biti leđima okrenut vetru, ruku pruženih prema površini za ateriranje;
6. alat i opremu treba držati horizontalno ispod pojasa. Nikad se ne sme oprema držati vertikalno ili nositi na ramenima;
7. da bi se napustio helikopter koji se stabilizovao iznad terase, treba izaći i sići kontinuiranim pokretom i bez žurbe;
8. za upravljanje ateriranjem helikoptera pomoću radija pilotu treba dati instrukcije koje ne traže odgovor jer će pilotove obe ruke biti zauzete kontrolom njegovog aparata.

Krajnje je vreme da gradske službe, sa svoje strane, koordiniraju rad arhitekata, izvođača radova i stanara zgrada posredstvom skupština stanara kako bi se uzeli u obzir zahtevi ovih poslednjih u opisanim situacijama.

6. ZAKLJUČAK

Jednom objašnjena pojava nije zauvek definisana kao takva. Objašnjenje neke pojave, ma koliko bilo stručno i naučno fundirano, zasnovano na činjenicama i neposrednim argumentima, traži stalno proveravanje i potvrđivanje. Navedene

bezbednosne pojave, uostalom, izučavane su i zato da bi se što potpunije sagledale i shvatile i da bi se u narednom periodu što stručnije i celovitije pratile.

Konkretni zaključci su dati u vidu preporuka za svaku vanrednu situaciju, pa bi njihovo ponavljanje u ovom delu rada bilo suvišno.

Ako će ovaj rad doprineti saznavanju istine objašnjenjem pojava, zaključivanjem o njima, predviđanjem budućeg razvoja, efekata i posledica i donošenjem odgovarajućih odluka s ciljem sprečavanja ili ublažavanja nepovoljnih posledica u slučaju vanrednih situacija, onda je osnovna hipoteza autora opravdana.

Literatura

- Bošković, M., Simić, (1991), Fizičko-tehnička zaštita objekata, Institut bezbednosti, Beograd.
- Gorkić, S. (1981), *Medicinska kriminalistika*, Privredna štampa, Beograd.
- Krivokapić, V. (2002), *Prevenција kriminaliteta*, Policijska akademija, Beograd.
- Krivokapić, V., Krstić, O. (1999), *Kriminalistika-taktika 2*, Policijska akademija, Beograd.
- Krstić, O. (2005), *Kriminalistička prevencija i prognostika*, Visoka škola unutrašnjih poslova, Banja Luka.
- Krstić, O. (1997), *Primenjena kriminalistika*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.
- Krstić, O. (2002), *Zanimljiva kriminalistika*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.
- Krstić, O. (1986), Primena poligrafa pri rasvetljavanju povreda na radu, *Zaštita na radu*, broj 12, Beograd.
- Krstić, O. (1987), Vatrogasac piroman, *13. Maj*, broj 1, Beograd.
- Krstić, O. (1998), Tactical methods in criminological treatment of kidnappings and aeroplane hijacking, *Science–Security–Police*, broj 2, Beograd.
- Krstić, O. (1998), Specifičnost ubistava izazvanih eksplozivnim sredstvima i napravama, *Bezbednost*, broj 6, Beograd.

Pravni propisi (zakoni pozitivne primene)

- Zakonik o krivičnom postupku Republike Srbije
- Krivični zakonik Republike Srbije
- Zakon o policiji Republike Srbije
- Zakon o bezbednosti i zdravlju na radu
- Zakon o zaštiti od požara
- Zakon o vazdušnoj plovidbi

PREVENTIVE CONDUCT OF POLICE IN STATES OF EMERGENCY

Professor Ostoja Krstić, Ph.D.

Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade

Police undertakes emergency measures necessary to avert direct danger from people and property whenever such measures cannot be undertaken in time by other competent authorities while these authorities are informed on it right away.

Police offers assistance to state administrative bodies, organs of territorial autonomy and local self-government, legal and physical persons in case of general danger caused by natural disasters, epidemics or other forms of endangerment.

Police takes part in rescuing and providing first aid to people, and accordingly use prescribed equipment and carry out necessary training of police officers who will perform these tasks.

(Article 2 of the Law of Police of the Republic of Serbia, the Official Gazette of the Republic of Serbia, No. 101, year LXI, dated November 21, 2005)

POSTUPAK POLICIJSKOG PREGOVARANJA U TALAČKIM SITUACIJAMA

Doc. dr Dane Subošić
Kriminalističko-policijska akademija, Beograd

Sažetak: Predmet rada je postupak policijskog pregovaranja u talačkim situacijama, razmatran u užem smislu (bez priprema, već samo kao izvođenje). Radom su obuhvaćena samo najopštija pitanja postupka policijskog pregovaranja u talačkim situacijama, poput smernica policijskog pregovaranja u talačkim situacijama, zatim komunikacije pregovarača s otmičarima, kao i okončanje pregovora. Na taj način je modelovana struktura postupka pregovaranja tokom talačkih situacija. Navedenim modelom, postupak policijskog pregovaranja tokom talačkih situacija prikazan je u tehnološkom smislu, tj. kao niz međusobno zavisnih faza.

Ključne reči: *pregovaranje, talačke situacije, taoci, komunikacija.*

1. UVOD

Pregovaranju može da se pristupi u različitim bezbednosnim situacijama, koje se po pravilu ubrajaju u red posebnih bezbednosnih problema kakav su, između ostalih, i otmice,¹ posebno tzv. „talačke situacije“. U ovom radu se razmatra samo pitanje postupka pregovaranja u užem smislu (realizacija, bez priprema) jer su ostala najvažnija pitanja, poput polazišta i sredstava za pregovaranje, u literaturi pot-

¹ U periodu od 2001. do 2005. godine u Republici Srbiji su prijavljene ukupno 1 601 otmica i 127 ucena (Statistički pregled stanja u oblasti javne bezbednosti 2001–2005, MUP Republike Srbije), od kojih su pretežno rešene samo one s obeležjima kriminalnog amaterizma učinilaca (otmičara), dok je većina bolje pripremljenih i realizovanih otmica ostala nerazrešena (videti šire u: Mijović, D: Pregovaranje u službi MUP-a Republike Srbije, *Bezbednost*, broj 4/06, MUP Republike Srbije, Beograd, 2006, str. 599).

punije i iscrpnije obrađena.² Pri tome, treba imati u vidu da se problematizovanje postupka policijskog pregovaranja u talačkim situacijama realizuje s ciljem njegovog modelovanja. Dakle, rezultat rada treba da bude svojevrsan teorijski model izražen u tekstualnoj formi, koji je, pre svega, namenjen edukaciji pripadnika policije.

Postupak pregovaranja u užem smislu se modeluje (strukturira) na različite načine, među kojima izdvajamo onaj koji je formulisao Brajan Dženkins (Brian Jenkins), jedan od vodećih autoriteta u oblasti proučavanja otmica. Imenovani autor deli proces oslobađanja talaca na sledeće faze: otmica – zahtevi – pregovori – rasplet, pri čemu dodaje: „Klatno odlučivanja ide s jedne na drugu stranu: zahtevi, pregovori, protivzahtevi, ultimativno postavljeni rokovi istuču i postavljaju se novi, neizvesnost se nastavlja, hepiend nije siguran“.³ Navedene dileme Brajana Dženkinsa obrađene su u ovom saopštenju procesno, tj. s aspekta niza tehnološki zavisnih faza pregovaranja, među kojima posebno mesto zauzimaju: 1) smernice policijskog pregovaranja u talačkim situacijama, 2) komunikacija pregovarača s otmičarima i 3) okončanje pregovora.

2. SMERNICE POLICIJSKOG PREGOVARANJA U TALAČKIM SITUACIJAMA

Pitanje smernica policijskog pregovaranja u talačkim situacijama operacionalizovano je sledećim potpitanjima: primena načela talačkog pregovaranja, komunikacija pregovarača s rodbinom otmičara i talaca, komunikacija pregovarača i predstavnika medija, kao i zadovoljavanje potreba ljudi (što se razmatra kao posebno važna smernica za pregovaranje).

2.1. Primena načela talačkog pregovaranja

Teorija talačkog pregovaranja u oblasti oslobađanja talaca sadrži odgovarajuća načela, koja moraju poznavati svi pripadnici službi bezbednosti radi uspostavljanja i održavanja početnog kontakta s otmičarima. Naravno, pripadnici pregovaračkih timova moraju posebno usvojiti načela pregovaranja jer ona za njih imaju najveću vrednost, pre svega zbog njihove odgovornosti za tok i ishod pregovora. Navedena pravila su razvijena u zemljama koje su najugroženije otmicama, kao što su SAD, Izrael, Nemačka, Italija i druge. Osnovni motiv njihovog uvođenja je svodenje mogućnosti greške tokom komunikacije s otmičarima na minimum.

² Videti šire u: 1) Ivaniš, Ž., Subošić, D.: *Bezbednosno pregovaranje – strategijski i taktički aspekti*, Fakultet civilne odbrane, Beograd, 2006; 2) Mijović, D.: *Pregovaranje u službi MUP-a Republike Srbije*, *Bezbednost*, broj 4/06, MUP Republike Srbije, Beograd, 2006; 3) Mojsilović, Ž.: *Pregovaranje u toku protivterorističke operacije oslobađanja talaca*, specijalistički rad, FCO, Beograd, 2005, i 4) Subošić, D.: *Oslobađanje talaca*, Glosarijum, Beograd, 2003.

³ Videti šire u: Kirbus, V.: *Neka iskustva stranih organa bezbednosti u razrešavanju talačkih situacija*, *13. maj*, broj 4/85, SSUP, Beograd, 1985.

Smisao principa pregovaranja je simetričan smislu principa uopšte, što podrazumeva da je reč o stavovima koje je potrebno dugoročno uvažavati u realizaciji nekog posla, kako bi se on što efikasnije obavio. Načela koja su posebno specifična za postupak pregovaranja su: načelo zdravog konflikta interesa, načelo kontrole i zaštite vlastitih interesa, načelo uverenja o zajedničkoj koristi, načelo dvostruke pobeđe, načelo davanja i uzimanja, načelo zaštite ličnosti pregovarača druge strane,⁴ načelo procedure, načelo delotvornosti timskog rada i načelo umerenosti taktiziranja.⁵ Naravno, neka od navedenih načela nisu dovoljno asocijativna, zbog čega je samo takva načela potrebno ukratko objasniti.

Načelo zdravog konflikta interesa podrazumeva uvažavanje činjenice da iz krize proizilazi novi kvalitet odnosa strana u sukobu. Taj kvalitet treba da rezultira valjanijim sporazumom o međusobnim odnosima između suprotstavljenih strana. Dakle, potrebno je čuvati se privatizacije konflikta, svodeći ga na suprotstavljenost ličnosti ili pozicija. Načelo dvostruke pobeđe ukazuje na potrebu uvažavanja stava da kompromis treba da podrazumeva zadovoljavanje interesa obe suprotstavljene strane. Ovo načelo poznato je i kao *win/win* (pobeda/pobeda). Načelo davanja i uzimanja ukazuje na potrebu uvažavanja odnosa da bez spremnosti na pružanje ustupaka nema nikakvih povoljnosti. Ovo načelo poznato je i kao *give/get* (davanje/uzimanje). Načelo procedure ukazuje na potrebu uvažavanja stava da se moraju sagledati sopstveni i protivnikov interes, čemu treba da prethodi njihovo ispoljavanje. Ovim načelom predviđa se potreba za radom na postizanju sporazuma u vidu niza tehnoloških faza (procedure), koje treba da obuhvataju: formiranje više rešavanja problema, njihovo vrednovanje, opredeljenje za neko od njih i formulisanje zajedničkog sporazuma. Načelo umerenosti taktiziranja ukazuje na potrebu uvažavanja stava da se za svaki ustupak traži „protivustupak“. To se može manifestovati situacijom kada se protivnik u pregovorima navikava na neizbežnost pružanja ustupaka posredstvom postupnosti u zahtevima.⁶

2.2. Komunikacija pregovarača s rodbinom i prijateljima otmičara i talaca

Pre stupanja u pregovore, pregovarači moraju rodbinu i ostala lica s kojima bi otmičari najverovatnije stupili u kontakt da detaljno upute u način komuniciranja s njima. Ista uputstva se daju i predstavnicima vlasti i firmi u kojima rade oteta lica ili otmičar ako vođenje pregovora zahteva da ta lica budu u kontaktu s pregovaračkim timom i okruženjem. Ova mera je neophodna da bi se suzbila samovolja rodbine ili drugih lica za održavanjem sastanka s otmičarima bez prethodne saglasnosti rukovodstva angažovanih policijskih sastava.

⁴ Videti šire u: Ferrara, R. E.: Using Goal – Directed Behavior Modification in Conflict Resolution, *Journal of Police Crisis Negotiations*, God. 4(2), 2004, <http://www.haworthpress.com/web/JPCN>, 10. 1. 2005.

⁵ Jurina, M.: Rukovođenje i organizacijsko ponašanje, MUP Republike Hrvatske, Zagreb, 1994, str. 288.

⁶ *Ibid.*

Navedene aktivnosti se realizuju na bazi poverenja pregovarača i zainteresovanih lica. To se postiže istinitim i autoritativnim objašnjavanjem onoga što se desilo i što se dešava u vezi s tekućom situacijom. Pri tome, policajci ne smeju da dozvole da se neovlašćena lica (npr., rođaci otmičara ili talaca i dr.) mešaju u pregovore.

Komunikacija s članovima porodice i rodbine talaca i otmičara je dvosmeran proces. Tokom njega, ne informišu samo pregovarači rodbinu već i rodbina navedenih lica informiše pregovarače. Na taj način se dolazi do veoma korisnih podataka, pre svega o eventualnom međusobnom odnosu otmičara i talaca, njihovom zdravstvenom stanju itd.

Rodbina učesnika talačke situacije redovno je veoma uznemirena, zbog čega može u velikoj meri ometati pregovarački proces. Zbog toga je potrebno da pregovarači uvere rodbinu da neće doći do prinudnog rešavanja talačke situacije, izuzev ako to razvoj situacije bude izričito zahtevao (npr., ako otmičari počnu s ubijanjem talaca itd.). Tokom celokupnog trajanja procesa oslobađanja talaca, kao i tokom pregovora, okupljena lica na mestu događaja talačke situacije, koja su članovi rodbine i prijatelja otmičara i talaca, moraju biti pod zakonitom kontrolom angažovanih policijskih službenika.⁷

2.3. Komunikacija između pregovarača i predstavnika medija

Interesantan je odnos pregovarača i predstavnika medija, posebno tokom pregovora. Naime, mediji mogu pojedinim aktivnostima mnogo otežati pregovore. Te aktivnosti se, pre svega, odnose na prenošenje pregovora ili prinudne akcije oslobađanja talaca uživo. Pored toga, na pregovore i celinu preduzetih aktivnosti veoma negativno utiču snimanja i emitovanja izjava članova porodica i rodbine talaca, odnosno otmičara itd. Najzad, slabo informisanje medija od strane snaga bezbednosti, manifestovano ekstenzivnošću i nepravovremenošću informisanja, stvara optimalne uslove za nastanak i emitovanje glasina koje razarajuće deluju na psihofizičko stanje ljudi, naročito ako su dugotrajno prisutne.

Problemi na koje je prethodno ukazano govore o tome da saradnja s medijima tokom pregovora i cele akcije oslobađanja talaca moraju biti pažljivo pripremljene i realizovane, upravo zato da navedene greške ne bi bile ispoljene. Pre svega, potrebno je obezbediti policijskog službenika koji je isključivo zadužen za kontaktiranje s predstavnicima medija. Njegovo radno mesto nije predviđeno u operativnom štabu akcije oslobađanja talaca već u glavnom štabu koji se formira na nivou državnih organa (npr., na nivou ministarstva unutrašnjih poslova ili ministarstva odbrane).

Saradnja s medijima je neophodna i zbog povoljnog rešavanja talačke situacije. Naime, u situacijama kada otmičari neće da komuniciraju s pregovaračima,

⁷ Videti šire u: Ferrara, R. E.: Using Goal – Directed Behavior Modification in Conflict Resolution, *Journal of Police Crisis Negotiations*, God. 4(2), 2004, <http://www.haworthpress.com/web/JPCN>, 10. 1. 2005.

koje su već pominjane, pregovaranje može da se izvodi posredstvom medija. U takvim slučajevima, slanjem poruka otmičarima može se isprovocirati njihovo učešće u pregovorima.

U nadležnosti člana štaba zaduženog za odnose s medijima je stvaranje uslova za rad novinara i pratećeg osoblja. Prvo što predstavnik glavnog štaba za medije treba da uradi jeste da odredi prostor za rad novinara i ostalog osoblja (npr., kameran). Dakle, potrebno je formirati pres centar, s tim da taj posao navedeni član štaba obavlja kao nosilac, a ne kao njegov jedini realizator.

2.4. Zadovoljavanje potreba ljudi kao smernica za pregovaranje

Zadovoljenje sopstvenih potreba osnovni je motiv ljudskog postupanja jer su ljudi radi zadovoljenja sopstvenih potreba najčešće spremni na određene aktivnosti. Taj psihološki detalj se može kreativno primeniti na preobraćanje ponašanja otmičara u pravcu koji žele pregovarači i službe bezbednosti uopšte. To je posebno značajno kada je potrebno ubediti otmičare da čine određene ustupke zadovoljenjem svojih potreba.

Potrebe ljudi mogu biti fiziološke, bezbednosne i socijalne, zatim za ugledom i poštovanjem, kao i za samopotvrđivanjem.⁸ Zavisno od nivoa zadovoljenosti potreba otmičara, moguće je s njima razgovarati o ustupcima koje su spremni da učine u pogledu obezbeđenja života i zdravlja talaca. Dakle, obe strane u pregovorima (i otmičari i pregovarači) imaju potrebe, tako da su one tačka njihovog spajanja, a ne razdvajanja.

Zadovoljenje ljudskih potreba otmičara ukazuje na pravi put rešavanja problema konfliktnih situacija. U tom smislu, potrebe se mogu odrediti donekle preciznije u odnosu na Makgregorovu podelu. Pre svega je reč o potrebama otmičara za sigurnošću, poštovanjem, kontrolom, dostojanstvom i rezultatom. Dakle, ovim pristupom se smatra da su otmičari zadovoljili fiziološke potrebe, a da se problematizuje njihovo ostvarenje: psihofizičke sigurnosti, razumevanja stavova, osećaja značajnosti u postizanju budućeg dogovora, dostojanstva (izlaska iz situacije „čistog obraza“) i cilja (što se vrednuje stepenom njegovog ostvarenja⁹).

Međutim, potrebe mogu biti i prepreka postizanju mirnog rešavanja problema, posebno ako su nezadovoljene. To se odnosi na nezadovoljene potrebe obe aktivne strane u pregovaračkom procesu, tj. na otmičare i pregovarače, s tim da su posebno značajne nezadovoljene potrebe otmičara kao uzrok neuspeha pregovora. U njih se ubrajaju: nespремnost za postizanje dogovora, spremnost za su-

⁸ Potrebe su navedene u skladu s Makgregorovim (Mc Gregor) viđenjem navedenog pitanja. Citirano prema: Stevanović, O.: *Rukovođenje u policiji*, Policijska akademija, Beograd, 2003, str. 314. Sličnu podelu ljudskih potreba navodi i Maslov, kao i još neki teoretičari.

⁹ Na primer, na ime otkupnine za taoce, otmičar može zahtevati milion evra a dobiti 10% od tražene sume, što za njega može biti i uspeh i neuspeh u zavisnosti od okolnosti u kojima je postignut dogovor o tome.

kobljavanje s pripadnicima snaga bezbednosti, osećaj neshvaćenosti i prevarenosti, nezadovoljstvo rešavanjem talačke situacije, nedostojanstven izlazak iz talačke situacije itd.

3. KOMUNIKACIJA PREGOVARAČA S OTMIČARIMA

Komunikacija pregovarača s otmičarima temelji se, između ostalog, na smernicama za pregovaranje. Naročito bitan segment navedenih smernica u tom smislu predstavljaju načela pregovaranja. Kao njihova posledica formulišu se različite tehnologije (procedure) pregovaranja. Na primer, prema Fišeru (Fisher), faze principijelnog pregovaranja¹⁰ su: (1) odvojiti ljude od problema, (2) usredsrediti se na interese, a ne na pozicije, (3) pronaći uzajamno korisne opcije i (4) insistirati na primeni objektivnih merila.¹¹ S druge strane, Grinstoun (Greenstone) u svom *Vodiču za efektivno komuniciranje u krizama* preporučuje sledeće faze pregovora: (1) ciljno slušanje, (2) opisno odgovaranje, (3) ispoljavanje sopstvenih osećanja, (4) zadovoljavanje potreba i (5) povremeno reagovanje.¹² S obzirom na to da navedenih pristupa ima koliko i ljudi koji se tom problematikom bave, potrebno je odabrati u konkretnoj situaciji pristup koji joj najviše odgovara.

Bez obzira na odabrani način pregovaranja, na najvišem nivou opštosti za svaki od njih možemo tvrditi da se realizuje kroz četiri faze: pre prijema zadatka, nakon prijema zadatka, tokom pregovaranja i nakon pregovaranja. Predmet ovog rada je, kao što je to već nagovešteno, postupak pregovaranja u užem smislu, tako da se on, uvažavajući prethodno navedenu strukturu pregovaračkog procesa, odnosi na dve poslednje faze, tj. na način rada pregovarača tokom pregovaranja i nakon pregovaranja. Navedeni okviri pregovaračkog procesa imaju određene sadržaje koji su, uslovno, manje varijabilni od ostalih, tako da će u nastavku ovog saopštenja njima biti posvećena naročita pažnja.

Imajući u vidu prethodne navode, pre svih ističemo činjenicu da pripadnici policije i ostalih službi bezbednosti, nakon dolaska na lokaciju na kojoj su otmičari s taocima i odmah posle zauzimanja zaklona i izveštavanja pretpostavljenog rukovodioca, počinju pregovore. Naime, reč je o početnom kontaktu za koji treba da su osposobljeni svi pripadnici službi bezbednosti sa statusom ovlašćenih službenih lica. Početni kontakt traje do dolaska na mesto događaja pregovaračkog tima.

Taktika talačkog pregovaranja zahteva od pregovarača da vode računa o tome da ih učinioci posmatraju. Zato je potrebno prikriveno doći na mesto predviđeno

¹⁰ Principijelno pregovaranje prema Tudoru predstavlja sistematičnu strategiju pregovaranja koja ne pripada redu tzv. „reduciranih“ strategija, pri čemu predstavlja strategiju kojoj se teži. Videti šire u: Tudor, G.: *Kompletan pregovarač*, MEP, Zagreb, 1992, str. 36.

¹¹ Videti šire u: Fisher, R., Ury, W. (with Patton, B. editor): *Getting to Yes*, Penguin Books, London, 1987.

¹² Videti šire u: Greenstone, L. J.: Communicating Effectively for Successful Hostage Negotiations and Crisis Intervention, *Journal of Police Crisis Negotiations*, God. 4(2), 2004, <http://www.haworthpress.com/web/JPCN>, 10. 1. 2005.

za razmeštaj pregovaračkog tima, tako da pregovarači ostanu neprimećeni i tokom dolaska i tokom rada. Maskiranje mesta rada pregovarača treba izvesti bez upotrebe policijskih obeležja, restriktivnim odobravanjem pokreta angažovanih policijskih službenika itd.

Dakle, tokom priprema za pregovore, tim komunicira interno stvarajući uslove za eksterno komuniciranje. Kada počne eksterno nastavlja se interno komuniciranje, s tim da što se bolje komunicira bolja je i koordinacija rada u timu i tima s okruženjem. Pri tome, mora se voditi računa i o nesuglasicama unutar tima, kako bi one podsticale bolji kvalitet rada, a ne destrukciju tima.

Po pravilu, pripadnici snaga bezbednosti stupaju u kontakt s otmičarima telefonom. Zbog toga se mora voditi računa o ispravnosti telefonskih instalacija koje su korisne za razgovor. Ako se otmičari jave telefonom, potrebno je odgovarajućim tehničkim sredstvima identifikovati njihov broj, a ako je moguće, nakon toga i lokaciju ili okvirni prostor na kojem se nalaze. Pri tome, izbegava se korišćenje megafona ili zvučnika za stupanje u kontakt s otmičarima jer se smatra da ova sredstva doprinose napetosti i konfuziji.

Nakon uspostavljanja kontakta, započinju se pregovori, što čini prvi ili drugi pregovarač (tzv. „govornik“). Njegov zadatak je, pre svega, da „zamrzne“ situaciju i učinioca smiri. Stalnim slušanjem otmičara tokom pregovora postiže se smanjenje njegove napetosti, čime zamišljeno klatno koje osciluje na relaciji emotivnost – racionalnost beleži kretanje u pravcu racionalnosti. Pored toga, nastoji se da se jednom uspostavljeni kontakt neprekidno održava. Time se pažnja otmičara vezuje za održavanje veze, čime se oni iscrpljuju, zamaraju, opada im koncentracija, što dovodi u pitanje ili odlaže izvršenje njihovih namera.

Najčešće, pregovori počinju slušanjem zahteva otmičara. Uglavnom, zahtevi su povezani s pretnjama i ultimatumima, tj. rokovima za ostvarenje pretnji ukoliko im se ne izađe u susret. Zbog toga je veoma važno znati o čemu se može a o čemu ne može pregovarati s otmičarima. Kao odgovor na to pitanje prikazujemo tabelu na sledećoj strani.¹³

Kao prvo, pregovarač mora smanjiti stepen očekivanja otmičara. To se postiže tako što će objasniti otmičarima teškoće u pogledu ispunjenja njihovih zahteva. Na primer, objasniće im da su njihovi zahtevi već poznati celom svetu, da su do sada koliko je to moguće već ispunjeni, da ništa neće dobiti ubijanjem talaca jer se to kroz istoriju pokazalo nedelotvornim, tj. kontraproduktivnim za otmičare. Pored ovih napomena, pregovarači delu otmičara mogu predočiti teškoće oko nabavljanja velikih suma novca koje treba isplatiti na ime otkupnine za taoce, ili nemogućnost da se u kratkom roku dostavi novac itd. Osim toga, neophodno je izbegavati reč „ne“ i biti ubedljiv u pogledu spremnosti za dogovor, odnosno u razumevanju potreba otmičara.

¹³ Videti šire u: Ferrara, R. E.: Using Goal – Directed Behavior Modification in Conflict Resolution, *Journal of Police Crisis Negotiations*, God. 4(2), 2004, <http://www.haworthpress.com/web/JPCN>, 10. 1. 2005.

PREGOVARATI SE	
SME O:	NE SME O:
hrani	oružju
piću	municiji
novcu	bekstvu ¹⁴
sanitetskom materijalu	narkoticima
obraćanju medijima	zameni talaca licima koja nisu
kontaktiranju s porodicom	pripadnici službi bezbednosti
itd.	stvaranju uslova za samoubistvo
	itd.

Pregovarač mora biti spreman na pretnje otmičara. U tom smislu, potrebno je pripremiti i scenarije za reagovanje na pojedine varijante razvoja stanja tokom talačkih situacija. Najvažnije je da pregovarač sačuva samokontrolu u trenutku saopštavanja pretnji jer, ako ne ume da kontroliše sebe (sopstvene emocije), još manje će moći da kontroliše situaciju. To se najbolje ispoljava tako što se na pretnje ne odogovara emotivno. Pri tome, potrebno je povezati ustupak koji vlasti treba da učine prihvatanjem zahteva otmičara s dobrobiti koju ostvaruju taoci. Na primer, u takvim slučajevima poželjna je sledeća rečenica pregovarača: „Ako povredite gospodina Marka, teško možete dobiti ono što zahtevate!“

Veoma teška situacija za sve učesnike u rešavanju talačkih situacija jeste kada se zahtevi i pretnje objedine ultimatumima, tj. rokovima za njihovo ostvarenje. Ultimatum je potrebno oprezno odložiti. To se postiže rečenicama poput sledeće: „Nikome nije u interesu da odlažemo rešavanje problema...“

Ultimatumi su veoma ozbiljna stvar u pregovaračkom procesu, zbog čega je potrebno biti veoma oprezan kada do njih dođe. U takvim uslovima, pregovarač ne sme da svojom nepromišljenošću postavlja ultimatum samom sebi, npr., davanjem obećanja. Ono što pregovarač treba da učini kada se suoči s ultimatumima jeste da ih dokumentuje i shvati veoma ozbiljno, **da o njima razgovara, ali ne i da ih ispunjava jer to ohrabruje otmičare.**

Jedno od načela talačkog pregovaranja se odnosi na to da pregovarač učini sve da pregovori traju što duže.¹⁵ Time se stvara vreme da, ako se otmičar javi telefo-

¹⁴ Bekstvo se ne sme mešati s promenom položaja otmičara i dela talaca, kada otmičari pod prisilom menjaju sopstvenu poziciju iz „stacionarne“ u „pokretnu“. Naime, reč je o tome da bekstvo treba razgraničiti od pružanja mogućnosti otmičarima da s delom talaca pređu iz objekta u kome ih drže u neko vozilo, što najčešće čine radi bekstva (da li će im bekstvo uspeti predstavlja drugi, manje značajan problem jer je prioritet oslobađanje talaca). To se može odobriti samo u uslovima u kojima se procenjuje da to olakšava situaciju u pogledu oslobađanja preostalih talaca (pretpostavlja se da ih otmičari najčešće ne mogu povesti sve sa sobom, tako da deo moraju osloboditi, što je jedan od osnovnih razloga da im se omogući promena položaja).

¹⁵ Svaki kontakt s otmičarima treba da traje što duže, s tim da navedeno pravilo ne važi u slučaju kada je neko od talaca povređen ili u toj meri bolestan da mu je potrebna hitna medicinska pomoć. Dakle, ono što treba da bude prioritet u takvim slučajevima kada je potrebno biti što efikasniji u pregovorima jesu slučajevi kada se realizuje pribavljanje dokaza o tome da je oteto lice živo i zdravo.

nom, bude otkriven broj s koga zove. Drugi razlog za uvođenje ovog pravila je taj što vremenom zahtevi od neumerenih prerastaju u simbolične. Time otmičari nastoje da sačuvaju ugled, a vlastima takvi zahtevi u pogledu ispunjenja ne predstavljaju teškoću. Time što su otmičari sačuvali ugled, a vlasti oslobodile otete uz zanemarljivu štetu, može se stvoriti utisak među otmičarima da su delimično uspeli da ostvare cilj zbog koga su se upustili u otmicu. Pregovarač mora umeti da to oseti i predloži onima koji odlučuju, a odgovorni za oslobađanje talaca moraju umeti da donesu odluku kojom se čini minimalan ustupak.

Produžavanje kontakta s otmičarima se može izvesti na nekoliko načina. Na primer, moguće je da se tokom pozivanja otmičara ne javi pregovarač već posrednik u pregovorima. Nakon toga, kada se javi pregovarač, moguće je produžavati kontakt pauzom, na primer, da se ode po olovku i papir da bi se zapisali zahtevi otmičara, da bi se precizirali detalji, da se traže uputstva od pretpostavljenih itd. U svakom slučaju, ne treba žuriti s odgovorima na zahteve otmičara.

Komunikacija na relaciji pregovarač – otmičar može se produžiti i strpljivim slušanjem otmičara od strane pregovarača. To je najbolji način za smanjenje napetosti otmičara jer dugotrajnim obraćanjem dolazi do opadanja njihove napetosti. Ujedno, pregovarači doprinose stabilizaciji situacije ispoljavanjem dobre volje za shvatanje motiva otmičara na taj način što ih uvažavaju, što im poklanjaju pažnju itd.

Slušanje otmičara ne sme da bude formalno. Naime, svaki kontakt mora da odiše saosećanjem pregovarača s problemima otmičara. To se ispoljava pažljivim odabirom reči pregovarača, poput „razumem da Vas to ljuti“ i „shvatam zašto ste to uradili“ itd. Pri tome, ne smeju se praviti greške koje proizilaze iz potcenjivanja otmičara, poput onih koje bi se napravile rečima „dobro je što si ih ubio, ali nemoj ostale taoce da povrediš“¹⁶ ili objašnjavanjem otmičaru kakvi su uslovi u zatvorima.¹⁷

Prilikom izražavanja saosećanja, bitno je da to bude praćeno odgovarajućim tonom i mimikom. Naravno, mimika je korisna samo tokom pregovora „licem i lice“. Značaj pojedinih segmenata rada pregovarača je takav da se 15% odnosi na ono što se govori, 35% na ton kojim se govori, a 50% na mimiku i gestikulaciju koje se koriste.¹⁸

Komunikacija pregovarača s otmičarima predstavlja najrazuđenije, a time i najobrađenije pitanje u ovom saopštenju. To se može dokumentovati navođenjem

¹⁶ Greška u datom primeru se ogleda u preteranom razumevanju za najteža krivična dela otmičara, što u uslovima nepoverenja koje vlada može samo da napravi još veći jaz između pregovarača i otmičara. Ista stvar se može reći ispravnije sledećim rečima: „Nije dobro što si te ljude ubio, ali shvatam šta te je dovelo u tu situaciju!“

¹⁷ Objašnjavanje otmičaru kako je u zatvorima u uslovima u kojima to oni već verovatno znaju (posredno ili neposredno), dok pregovarači to ne znaju, jedan je od ozbiljnijih prekršaja pregovaračkih pravila, kojim se manifestuje potcenjivanje otmičara, što može dovesti do značajnih problema u komunikaciji i, u krajnjem slučaju, do veoma nepovoljnog ishoda talačke situacije.

¹⁸ Francuski pregovarači rangiraju na ovaj način značaj pojedinih segmenata svog rada. Videti šire u: Mojsilović, Ž.: *Pregovaranje u toku protivterorističke operacije oslobađanja talaca*, specijalistički rad, FCO, Beograd, 2005, str. 32.

obrađenih pitanja, u koja se ubrajaju: veština aktivnog slušanja, pregovaranje u zavisnosti od broja suprotstavljenih ljudi, taktika pregovaranja, posrednici u pregovorima, specifične teškoće tokom pregovora, greške tokom pregovora i napredovanje u pregovorima. Srž komunikacije pregovarača s otmičarima je veština aktivnog slušanja.

3.1. Veština aktivnog slušanja

Pregovori mogu da imaju dva toka: linearni i paralelni. Linearni tok pregovora podrazumeva vrstu komunikacije pregovarača s otmičarem tokom koje se otmičar stimuliše da što više priča. Nakon toga se preduzimaju mere za rešavanje talačke situacije. S druge strane, paralelni tok pregovora podrazumeva vrstu komunikacije pregovarača s otmičarem tokom koje se otmičar stimuliše da što više priča, pa se tokom pregovora preduzimaju mere za rešavanje talačke situacije.

Smisao veštine aktivnog slušanja je stvaranje uslova za uticanje na otmičara. Taj uticaj ima za cilj njegovo preobraćanje radi prestanka njegovih protivpravnih aktivnosti. Time se postiže da otmičar što duže priča, što omogućava da se nivo njegove napetosti smanji. Ujedno, time dolazi do smanjenja emotivne i jačanja racionalne dimenzije njegovog ponašanja.

Veština aktivnog slušanja obuhvata više pojedinačnih veština. U njih spadaju: etiketiranje emocija, parafraziranje, ogledalo/reflektovanje, sažetak, pitanja otvorenog tipa, minimalni ohrabrivajući, efektivne pauze i „ja“ poruke. Radi razumevanja pojedinih veština, potrebno je analizirati ih u najkraćim crtama.¹⁹

Etiketiranje emocija podrazumeva identifikaciju emocija otmičara i njihovo označavanje. Pri tome, emocije koje su predmet etiketiranja odnose se na njihov segment koga otmičar nije svestan. Navedene emocije su veoma značajne jer pomažu uspostavljanju valjanog odnosa između pregovarača i otmičara.

Parafraziranje je ponavljanje poslednjih reči otmičara od strane pregovarača, pri čemu im se umanjuje značaj u odnosu na njihovu izvornu verziju. Njima se u očima otmičara stvara slika o tome da su njegove reči i on sam značajni (jer se ponavljaju), što treba da mu imponuje. Ova veština primenjuje se periodično, prema potrebi.²⁰

Ogledalo/reflektovanje je veština koja se odnosi na kratke primedbe, što se ispoljava ponavljanjem poslednjih nekoliko reči na identičan način na koji ih je otmičar izgovorio. Ova veština se koristi za uspostavljanje kontakta i njegovu stabilizaciju. Intonacija treba da bude takva da podstiče otmičara da nastavi konverzaciju.²¹

Sažetak je povremeno rezimiranje ključnih misli otmičara. To se čini na taj način što se ukratko prepričava ono što je otmičar rekao sopstvenim rečima, pri

¹⁹ *Ibid*, str. 31 i 32.

²⁰ Videti šire u: Greenstone, L. J.: Communicating Effectively for Successful Hostage Negotiations and Crisis Intervention, *Journal of Police Crisis Negotiations*, God. 4(2), 2004, <http://www.haworthpress.com/web/JPCN>, 10. 1. 2005.

²¹ *Ibid*.

čemu se one povezuju s ličnim doživljajem njegovih osećanja. Ova veština je posebno korisna pri promeni pregovarača radi boljeg razumevanja situacije od strane aktuelnog pregovarača.²²

Pitanja otvorenog tipa su pitanja na koja se ne može odgovoriti sa „da“ ili „ne“. Dakle, potrebno ih je postaviti korišćenjem upitnih reči „šta“, „kako“, „kada“ i sl. Važna su zbog podsticanja otmičara da što duže priča.²³

Minimalni ohrabrivači su kratki komentari kojima se otmičar podstiče da nastavi svoje izlaganje. Naime, tokom dužih monologa otmičara, treba stvoriti utisak kod njega da je zapravo reč o dijalogu, odnosno da je pregovarač veoma zainteresovan za svaki detalj onoga što čuje. Da bi čuo što više, pregovarač takvim elementima zapravo podstiče otmičara na što dužu konverzaciju.

Efektivne pauze su prekidi govora pregovarača koji se ispoljavaju tišinom. Koriste se radi podizanja pažnje otmičara uoči nečeg važnog što pregovarač želi da saopšti. Mogu biti i deo reakcije pregovarača na ljutnju otmičara.²⁴

„Ja“ poruke su izjave pregovarača u prvom licu jednine. Njima se protivreči otmičaru tako da to ne izgleda kao da mu se pregovarač suprotstavlja. Mogu se interpretirati frazama kao „osećam da...“ itd.

Da bi pregovori napredovali i da bi trajali duže, potrebno je povremeno prekidati tok misli otmičara, na način da se on ne iritira. To se može učiniti davanjem pohvala za dotadašnje ponašanje prema pregovaračima i žrtvi. U tim uslovima, dobro bi došle rečenice poput „stvarno imaš razumevanja i to moj šef veoma ceni“ ili „zahvalni smo ti na brizi za gospodina Ranka“ itd.

Uporedo s pregovorima se odvijaju i ostale aktivnosti vezane za oslobađanje talaca, među kojima je i identifikacija otmičara i talaca. Nakon identifikacije, otmičari se oslovljavaju sopstvenim imenima, pri čemu se u komunikaciji s njima prelazi s obraćanja na „Vi“ na obraćanje na „ti“. Taoci se takođe oslovljavaju sopstvenim imenima, tako da se nikada ne postavlja pitanje „kako su taoci?“ (što je dosta hladno, birokratski i sl.) već pre pitanja tipa „kako je gospodin Mile?“, „kako je njegova supruga (gospođa Branka)?“ – što je mnogo humanije itd. Treba očekivati da kao posledica toga dođe od odgovarajućeg zbližavanja otmičara i talaca, što smanjuje verovatnoću povređivanja talaca. Međutim, to treba činiti oprezno, tako da se ne pre naglašava značaj otetih lica (da se ne bi povećali zahtevi otmičara).

Zbližavanju otmičara i talaca doprinose i vreme provedeno u talačkoj situaciji, veličina prostorije, ispunjavanje zahteva kojima su vlasti izašle u susret itd. Naime, što je duže vreme provedeno u navedenim uslovima, manja je verovatnoća povređivanja talaca. Tome treba dodati i to da tokom talačke situacije, oteta lica i vlasti ne smeju provocirati otmičare jer, u suprotnom, navedena pravilnost ne mora da važi. Drugo, što je prostorija u kojoj su otmičari i taoci manja, to vremenom

²² *Ibid.*

²³ *Ibid.*

²⁴ *Ibid.*

bliskost između njih postaje veća. Najzad, ispunjavanje zahteva otmičara mora se realizovati na poseban način, što takođe utiče na njihovo zbližavanje s taocima. Na primer, ako otmičari zahtevaju hranu, može im se dati pecivo (hleb, pica itd.) u komadu a ne isečeno, čime se oni dovode u situaciju da dele s taocima ono što su dobili, što takođe rezultira zbližavajućim efektom.

Tokom pregovora veoma je značajno utvrditi da li je oteto lice živo i zdravo. To je prilika da otmičar nešto zatraži zauzvrat, ali i izazov za pregovarača u smislu kako da dati problem optimalno reši. Naime, ako pregovarač nešto treba da pruži da bi došao do saznanja da je talac živ i zdrav, onda treba da traži što više dokaza za to. U njih se, između ostalih, ubraja i to da talac bude viđen i da se s njim može razgovarati. Optimalan ishod u takvoj situaciji podrazumeva da se otmičaru pruži što manje ustupaka, da se o taocu sazna što više a, pre svega, da li je živ i zdrav, kao i da se otmičar stavi u položaj aktivnog učesnika u rešavanju problema oslobađanja talaca time što će biti zamoljen da omogući kontaktiranje žrtve s licima koja su joj bliska.

Međutim, na zahtev da se proverí da li je žrtva živa i zdrava otmičar može negativno odgovoriti. Tada treba sačekati novi zahtev otmičara i u zamenu za njegovo ispunjenje može se ponovo tražiti provera zdravstvenog stanja talaca. Pri tome, da bi se dobile informacije o zdravstvenom stanju taoca, otmičaru treba postavljati pitanja na koja samo talac može da odgovori. Na primer, otmičaru se može postaviti sledeće pitanje: „Zašto gospodin Nenad ima stomačne probleme“? Ako otmičar ni tada ne želi da dá odgovor ili omogući kontakt pregovarača s taocem, potrebno je pokušati dogovoriti termin kada bi se moglo doći do odgovora na postavljena pitanja.

Svaki zahtev otmičara treba dovoditi u vezu s dobrobiti žrtve. Reč je, zapravo, o taktici „korak po korak“ ili „nešto za nešto“. Dakle, svaki ustupak vlasti treba da rezultira određenim ustupkom otmičara.

Bez obzira na to da li su kontakti između otmičara i pregovarača retki ili česti, potrebno je o svakom od njih obavestiti šefa pregovaračkog tima. Tada počinje rad pregovaračkog tima između dva kontakta. Ovaj rad je veoma značajan jer se tokom njega analizira dotadašnje stanje pregovora i na osnovu toga procenjuje njihov nastavak. U zavisnosti od toga, dodeljuju se uloge i zadaci u timu u vezi s narednim kontaktom.

Ceo pregovarački tim mora biti spreman za naredne scenarije razvoja pregovora. To podrazumeva predviđanje taktiziranja i neiskrenosti otmičara, potencijalne odgovore na različita pitanja i načine održavanja kontakata u nastalim situacijama. Da bi se to ostvarilo, pored valjanog predviđanja, potrebno je i vizuelizovanje najvažnijih podataka radi kvalitetne informisanosti članova tima.

Tokom pregovora telefonom potrebno je obezbediti inicijativu pregovarača u odnosu na otmičara. To se postiže time što pregovarač treba da poziva otmičara i inicira teme za razgovor, a da suprotne situacije svede na minimum. Zahvaljujući tome, na valjan način se uvažavaju principi iznenađenja i obezbeđenja od iznenađenja.

Pitanja koja pregovarači upućuju otmičaru treba da budu postavljena kratko a da zahtevaju dug odgovor. Na taj način se saznaje mnogo više o činionicima talačke situacije, posebno o psihofizičkom stanju otmičara, u odnosu na situacije u kojima se ta preporuka ne uvažava. Pri tome je važno biti koncentrisan i ne dozvoliti sebi duže komentare jer time ne saznajemo ništa, niti se otmičar rasterećuje emotivne napetosti.

3.2. Pregovaranje u zavisnosti od broja suprotstavljenih ljudi

Broj otmičara s kojima se pregovara takođe je veoma bitan činilac toka i ishoda pregovora. Broj otmičara može varirati od jednog otmičara do više desetina njih (Dubrovka – 41 otmičar ili Beslan – 31 otmičar), s tim što je teorijski moguće govoriti i o stotinama otmičara. Međutim, najznačajniji otmičari s aspekta pregovora su vođa otmičara i njegov zamenik. Zato su s aspekta pregovora najznačajnije situacije u kojima se pregovara s jednim otmičarem ili s dvojicom otmičara. U oba slučaja postoje određene specifičnosti koje talački pregovarači moraju imati u vidu.

Kada se pregovara s jednim otmičarem, razgovor počinje slušanjem njegovih zahteva. Što duže otmičar priča – to bolje jer tako njegova napetost popusta. Tokom govora otmičara, povremeno se potvrđuju njegovi navodi i ponavljaju reči koje je izgovorio radi provere i nedvosmislenog utvrđivanja njegove namere. Posebno se tokom razgovora naglašava svaki detalj oko koga je moguće postići saglasnost s otmičarem. Sve vreme se posebno vodi računa o tome da ne dođe do rasprave s otmičarem, što bi pregovarača udaljilo od sticanja njegovog poverenja. Vremenom, sve navedeno slabi njegovo samopouzdanje i neumerenost njegovih zahteva. U najkraćem, dugotrajnim, upornim pregovorima moguće je navesti otmičare da odustanu od ispunjenja zahteva i time okončati talačku situaciju najpovoljnijim ishodom – oslobađanjem talaca.

Ako se pregovara s dva otmičara, potrebno je utvrditi ko je od njih „kolovođa“. Njemu treba odbiti svaki zahtev, dok onom drugom treba povremeno činiti blaže ustupke. Time se narušava njihov zajednički plan za ostvarenje cilja otmice. Kao posledica toga, dolazi do razdvajanja njihovih pogleda na probleme i njihovo rešavanje s jedne strane, i međusobnog sukobljavanja otmičara, s druge strane. Takav razvoj situacije pogoduje pregovaračima i ostalim pripadnicima snaga bezbednosti u smislu narodne izreke: Zavadi, pa vladaj!

3.3. Taktike pregovaranja

Tokom pregovaranja mogu se koristiti različite taktike. Najpoznatije taktike pregovaranja su: „licem u lice“, ubeđivanje, obmanjivanje, pretnja, obećanje, ustupci i taktika nadređenih ciljeva. Među pregovaračkim taktikama posebno mesto zauzima taktika nazvana „licem u lice“.

Pregovaranje „**licem u lice**“ je najopasniji način rada pregovarača. To je zbog toga što ovaj način pregovaranja ne pruža mogućnost fizičke zaštite pregovarača u odnosu na otmičara, pa je zato poznat i kao „nezaštićeno pregovaranje“.

Postoje mnogobrojna pravila za realizaciju pregovora „licem u lice“, od kojih ćemo obraditi samo ona najvažnija.

Prvo od pravila pregovaranja „licem u lice“ u talačkim situacijama odnosi se na stav da se ne sme krenuti prerano u ovu vrstu pregovaranja. Naime, potrebno je da prođe dovoljno vremena da bi se s pravom zaključilo da se u tu vrstu pregovora ulazi s dovoljno velikom pouzdanošću da će doći do ostvarenja željenih rezultata. Ovo je veoma važno s obzirom na to da je ugroženost bezbednosti pregovarača veoma velika. Najzad, pregovore „licem u lice“ odobrava rukovodilac štaba privremenog policijskog sastava, koji je angažovan radi rešavanja konkretne talačke situacije i to veoma restriktivno.

U pregovore „licem u lice“ ne treba ulaziti bez garancija za ličnu bezbednost pregovarača, koju treba da pruži sam otmičar. Pri tome, osnovni uslovi da se pregovori s otmičarem obave podrazumevaju da on ne drži oružje upereno u pregovarača i da u prostoru u kome se pregovara nema eksplozivnih sredstava. Takođe, pre stupanja u takve pregovore, neophodno je da pregovarač bude opremljen sredstvima zaštite (npr., pancirni prsluk i sl.) i da se predvidi način njegove zaštite u slučaju da bude napadnut.

U tim slučajevima veoma je bitno i pitanje hrabrosti pregovarača. Naime, takve situacije ne smeju da se koriste za testiranje lične ili tuđe hrabrosti, odnosno za dokazivanje pred samim sobom, ali ni pred drugima. Da bi se stupilo u pregovore „licem u lice“, neophodno je da pregovarač bude svestan sopstvenih strahova i da ih upotrebljava za korekciju „viška“ volje za izvršenjem ovog zadatka.

S obzirom na to da se otmičar i pregovarač najčešće ne poznaju, potrebno je pre stupanja u pregovore „licem u lice“ dogovoriti lične opise ili znake međusobnog raspoznavanja. Tokom vođenja pregovora, pregovarač mora voditi računa o distanci između sebe i otmičara. Takođe, pregovarač ne sme da okreće leđa otmičaru, niti da ispušta iz vida otmičarev pogled i položaj ruku, s tim da su posebno važni i položaj celog njegovog tela, njegov ton, njegova mimika itd. Naime, ako je otmičar u stojećem položaju, raširenih ruku i nogu, uperenog oružja u pregovarača, nervozan, prgav u obraćanju itd, lako je zaključiti da je verovatnoća nastanka neželjenih posledica za život i zdravlje pregovarača u tim situacijama veoma velika. S druge strane, ako otmičar sedi, naslonjen s oba ramena na naslon nameštaja na kome sedi, ako su mu ruke i noge prekrštene, ako svojim tonom i svojom mimikom demonstrira smirenost, lako je zaključiti da je manja verovatnoća nastupanja neželjenih posledica za pregovarača. Naravno, između ove dve ekstremne manifestacije psihofizičkog stanja otmičara, postoji veliki broj drugih, koje se mogu modelovati kombinovanjem navedenih elemenata.

Pored navedenih pokazatelja stanja otmičara, pregovarač mora biti orjentisan sopstvenim položajem, ali i mislima o zaklonima oko sebe, tako da uvek bude spreman da ih iskoristi. S tim je povezana i njegova samozaštita, ali i zaštita pojedinim elementima taktičkog rasporeda snaga bezbednosti. Pri tome, samozaštita se ispoljava upotrebom zaštitnih sredstava u zaštitnom položaju, ali i eventualnim nošenjem ličnog naoružanja. U funkciji zaštite pregovarača je i potreba da se sva-

ka aktivnost pregovarača usaglasi s pripadnicima angažovane protivterorističke jedinice, počev od prilaska pregovarača otmičaru i kontakta s njim, do vođenja pregovora i njihovog okončanja.

Pokazatelji zblizavanja otmičara i pregovarača tokom pregovora „licem u lice“ analogni su pokazateljima psihofizičkog stanja otmičara, koje se može identifikovati govorom njegovog tela, njegovom mimikom, njegovim tonom itd. Naime, navedene pokazatelje pregovarač može identifikovati na osnovu mimike i gestikulacije otmičara više nego na osnovu njegovih reči i njegovog tona, što u pregovorima posredstvom telefona nije moguće. U pokazatelje napretka u pregovorima „licem u lice“ ubrajaju se i sedenje otmičara tokom pregovora, naslonjenost, prekrštenost ruku i/ili nogu, približavanje tela, posebno glava između sagovornika (otmičara i pregovarača) itd.

Ako je pregovaranjem moguće eksploatisati nastalo zblizavanje otmičara i talaca i time dovesti do oslobađanja otetih neprinudnim putem, nema potrebe da se prinudne akcije nastave. Nasuprot tome, ako se pregovori pokažu bezuspešnim, primenjuju se drugi načini oslobađanja talaca. Time se pregovori promovisu u fazu nekog drugog (kombinovanog) načina izvršavanja navedenog zadatka. Takav stav potvrđuje i oslobađanje talaca iz Japanske ambasade u Peruu 1997. godine. Naime, planom i izvođenjem akcije potvrđeno je da je tek nakon neuspehlikih pregovora upotrebljena prinuda.

Taktika „**ubeđivanja**“²⁵ podrazumeva korišćenje različitih metoda, sredstava i načina za pridobijanje protivnika i osvajanje povoljnije pozicije tokom pregovora. Ova taktika je u dosadašnjem radu najviše i obrađivana, tako da u ovom delu rada nema potrebe za njenim detaljnijim razmatranjem. Međutim, ovo je prilika da se ukaže na nedoslednost sistematizacije u teoriji pregovaranja kojom je ubeđivanje svrstano u tehniku (način korišćenja instrumenata, što je u slučaju pregovaranja psihološka poruka odgovarajuće sadržine) i taktiku (funkcionalno i organizaciono razmatranje koje varira u uslovima okruženja) pregovaranja. S tim u vezi, možemo zaključiti da ubeđivanje ipak treba tretirati kao tehniku jer se ta aktivnost u pregovaranju odnosi na ono što podrazumeva korišćenje instrumenata.

Taktika „**obmanjivanja**“ je način rešavanja konfliktnih situacija iznošenjem lažnih podataka i argumenata. Uspeh ove taktike zavisi od toga koliko dobro pregovarači poznaju svog protivnika. Tokom njene realizacije treba biti oprezan kako ne bi bili izazvani kontraproduktivni efekti. Oni mogu nastupiti, pre svega, zbog neubedljivosti argumenata pregovarača i potcenjivanja otmičara.

Taktika „**pretnje**“ ili „**prinude**“ je zasnovana na zastrašivanju otmičara od strane pregovarača. Pri tome, pregovarač nastupa s pozicije autoriteta službi bezbednosti, policije, vojske, vlasti uopšte itd. Dakle, pregovarač nastupa s pozicije moći institucije koju zastupa identifikujući se s njom. Na taj način se otmičarima

²⁵Deo ovog rada u kome se obrađuju taktike pregovaranja, počev od taktike „ubeđivanja“ do taktike „nadređenih ciljeva“ sačinjen je na bazi: Mojsilović, Ž.: *Pregovaranje u toku protivterorističke operacije oslobađanja talaca*, specijalistički rad, FCO, Beograd, 2005, str. 16.

ukazuje na posledice koje će nastupiti ukoliko ne prihvate ponuđeno rešavanje aktuelnog problema.

Taktika „**obećanja**“ je takođe vezana za poziciju pregovarača i moć institucija u ime kojih nastupa. Njen smisao je u tome da pregovaračka strana (ona koja obećava) ima dovoljan autoritet koji je toliki da će uveriti suprotstavljenu stranu da će obećanja biti ispunjena.

Taktika „**ustupaka**“ se smatra najvažnijom taktikom pregovaranja. Smisao ove taktike je u činjenju ustupaka, pri čemu se taktizira u pogledu obima i dinamike njihovog davanja. Taktikom ustupaka se stvara atmosfera dobre volje i spremnosti da se problem reši na obostrano zadovoljstvo. Pri tome, računa se na to da postoji velika verovatnoća da će popuštanjem jedne strane popustiti i druga strana.

Taktika „**nadređenih ciljeva**“ je vrsta taktike pregovaranja u kojoj sve strane zastupljene u konfliktu treba da nađu zajednički cilj koji je, s jedne strane, različit, a s druge strane, iznad njihovih pojedinačnih interesa zbog kojih su i došle u sukob. Definisanjem nadređenog cilja, suprotstavljene strane prihvataju promenu ponašanja koja dovodi do toga da se jedan oblik interakcije (kompeticija – takmičenje) transformiše u drugi oblik interakcije (kooperacija – saradnja).²⁶

3.4. Posrednici u pregovorima

Tokom pregovora moguće je angažovati i posrednike. Naime, ako oceni korisnim, operativni štab, na predlog rukovodioca pregovaračkog tima, može uključiti i posrednike u pregovore, kao što su rodbina, prijatelji, psiholozi, sveštenici, lekari – rečju, lica koja podstiču poverenje otmičara. Stoga, službena lica angažovana u svojstvu posrednika tokom pregovaranja moraju biti odevena u službenu odeću.

Kao što je nagovešteno u prethodnom pasusu, taoci ne treba da budu pregovarači, preciznije – posrednici u pregovorima. S tim u vezi je formulisano i načelo talačkog pregovaranja kojim se zahteva izbegavanje posredovanja talaca u pregovorima. U literaturi se najčešće navode tri razloga zbog kojih nije dobro da taoci posreduju u pregovorima. Prvi, talac je spreman da predloži sve, čak i ono što ne-realno, da bi se oslobodio. Drugi, talac može biti u bliskim emotivnim vezama s otmičarem.²⁷ Najzad, kao treći razlog se navodi neobjektivnost taoca pri sagledavanju alternativa za vlastito oslobađanje.²⁸

²⁶ Videti šire u: Ferrara, R. E.: Using Goal – Directed Behavior Modification in Conflict Resolution, *Journal of Police Crisis Negotiations*, God. 4(2), 2004, <http://www.haworthpress.com/web/JPCN>, 10. 1. 2005.

²⁷ U stručnoj literaturi ovaj fenomen se naziva „stokholmski sindrom“. Naime, tokom jedne talačke situacije od pre tridesetak godina u Stokholmu došlo je do ljubavne veze između otmičara i jedne od oteatih osoba. Ona se nastavila i kasnije tako što je osoba koja je bila talac posećivala otmičara u zatvoru tokom izdržavanja kazne. Za vreme otmice, navedeni talac je bio posrednik u pregovorima koji se zbog svoje neuspešnosti uzimaju za školski primer nepodobnosti taoca za navedenu delatnost.

²⁸ Suprotan „stokholmskom sindromu“ je tzv. „londonski sindrom“. Ovaj fenomen se odnosi upravo na „neobjektivnost talaca u sagledavanju alternativa za vlastito oslobađanje“ i to na način da

Da bi lice postalo posrednik u pregovorima potrebno je, pre svega, da se za to dobrovoljno prijavi. Nakon toga, potrebno je proveriti njegovo zdravstveno stanje, koje mora biti veoma dobro. Ako je posrednik zdrav, potrebno je utvrditi nivo njegovih specifičnih sposobnosti koje se odnose na njegovu emotivnu stabilnost, komunikativnost, prilagodljivost, spremnost za učenje i praćenje uputstava, kao i dobro razumevanje ljudi.

Pripreme posrednika u pregovorima podrazumevaju i jednu neposrednu fazu. Ona obuhvata upoznavanje posrednika od strane pregovarača s očekivanim razvojem talačke ili druge konfliktne situacije, s temama za razgovor, ciljevima i načinima njihovog vođenja, davanjem podsetnika za pregovore itd. Najzad, pojedine odredbe navedenih uputstava treba da se uvežbavaju, što zavisi od raspoloživog vremena.

Pravilnim izborom posrednika u pregovorima, rukovodstvo protivterorističke jedinice, koja je odgovorna za prinudno oslabljanje talaca, ne mora da stahuje da će otmičarima biti obećano nešto na šta vlasti nisu spremne da pristanu, a što bi eventualno zahtevalo hitno angažovanje navedenih snaga. To se obezbeđuje i višestepenim, hijerarhijskim odnosom privremenih sastava službi bezbednosti, koji se formiraju za rešavanje najsloženijih bezbednosnih problema. Naime, pregovaranje izvodi pregovarački tim, a prinudno rešavanje problema se poverava protivterorističkoj jedinici. Obe jedinice su potčinjene operativnom štabu, koji donosi odluke na osnovu predloga navedenih i ostalih angažovanih jedinica.

3.5. Specifične teškoće tokom pregovora

Deo situacija tokom pregovora veoma je teško rešiti. Pre svega, one se odnose na slučajeve kada otmičari ne odgovaraju na pitanja pregovarača, što otežava pregovaranje. Uzroci toga mogu biti nerazumevanje pitanja, otmičar je gluv ili nem, ima psihičke ili fizičke probleme, pod dejstvom je narkotika ili alkohola, bolestan je, ima povrede ili rane, ili može biti psihofizički hendikepiran. Poznavanje navedenih uzroka teškoća u pregovaranju omogućava pravilno postavljanje pregovarača u odnosu na te probleme.

Takozvani „ostali“ slučajevi nepostojanja komunikacije na relaciji pregovarač – otmičar, koji podrazumevaju neučešće otmičara u njoj, prouzrokovani su taktičkim razlozima. Naime, nepostojanje komunikacije između otmičara i pregovarača može biti prouzrokovano činjenicom da je otmičar preminuo, pobjegao ili da nije ni bio na licu mesta!

Pored navedenih situacija, postoje i situacije tokom pregovaranja za koje se smatra da ih je nemoguće rešiti. U takve situacije se ubrajaju one koje se odnose

potcenjuju opasnost koja pretila od otmičara. To se ispoljava time što taoci odbijaju naređenja otmičara upravo zbog navedenog potcenjivanja opasnosti koja od njih pretila. Londonski sindrom je pojava koja je ime dobila po gradu u kome se ovaj fenomen prvi put dogodio i to tokom otmice u Iranskoj ambasadi u Velikoj Britaniji. Naime, tada je zbog odbijanja da se ispune naređenja terorista ubijen jedan službenik navedene ambasade.

na pregovaranje s otmičarima koji su samoubilački nastrojeni, odnosno oni koji ne shvataju šta rade. Poslednje navedeni slučaj se može identifikovati sledećim rečima otmičara nakon toga što su im bile predočene činjenice o aktuелnoj situaciji: „...Što mi to pričate, nisam ništa uradio...!“

Rešavanje slučajeva nepostojanja komunikacije između otmičara i pregovarača zahteva dugotrajan, smiren i oprezan monolog pregovarača. Ovakvo rešavanje navedenih problema ima polazište u sledećem stavu: „Ako otmičar ne odgovara – ne znači da ne sluša!“ Time pregovarač treba da zainteresuje otmičara za rešavanje navedene situacije provocirajući njegovo učešće u razgovoru (prerastanjem monologa u dijalog). Pri tome, na otmičara treba delovati smirujuće, bez pretnji.

Deo problema se može prevazići pauzama u pregovorima. Razlozi pauza u pregovorima mogu biti različiti, ali svaka od njih mora biti rezultat dogovora pregovarača, rukovodstva protivterorističkih jedinica i operativnog štaba. Svaka pauza u pregovorima mora da se iskoristi radno i kreativno, tako da se njihovim nastavkom obezbedi daleko viši nivo kvaliteta u komunikaciju između pregovarača i otmičara.

3.6. Greške tokom pregovora

Tokom pregovora su evidentirane i određene greške pregovarača. Najznačajniji deo njih je vezan za izgovaranje reči koje izazivaju emotivne reakcije sagovornika, tj. otmičara. U te reči se, između ostalih, ubrajaju sledeće: pregovarač, talac, zadatak, odustanite, prestani, hapšenje, zatvor, ubiti, pucati, prestup, krivično delo, osuda, presuda, mrtvi, ranjeni, specijalne jedinice itd.

Druga vrsta grešaka se odnosi na neuspeo pokušaj prinudnog rešavanja talačke situacije, kojim je ujedno došlo do prekida pregovora. Na taj način se narušava poverenje između otmičara i pregovarača, koje je posle toga veoma teško povratiti. Iako je veoma teško nastaviti pregovore u navedenim uslovima, to je ipak moguće i na tome treba raditi.

Treća vrsta grešaka proizilazi iz situacije kada ulogu pregovarača preuzima rukovodilac operativnog štaba. U tim slučajevima, on umesto da bude „iznad situacije“ i da kontroliše sve aspekte njenog rešavanja, fokus sopstvene pažnje sužava na uži problem od onoga za šta je nadležan, tako da dolazi do greške u strukturiranju odgovornosti. Ova greška je poznata kao „nesrazmerna odgovornost“.

Sledeća vrsta grešaka je povezana s prethodnom, a odnosi se na slučajeve kada pregovarači rukovode akcijama oslobađanja talaca. Kao što rukovodioci ne pregovaraju, tako ni pregovarači ne treba da rukovode akcijom oslobađanja talaca. Ovaj detalj je ujedno jedan od osnovnih principa pregovaranja koji se izražava jednostavnim maksimom: „Pregovarači ne rukovode, rukovodioci ne pregovaraju!“ Nepoštovanje te maksime je ozbiljna greška rukovodstva i pregovarača u policiji jer se time pojedinci ne bave onim za šta su nadležni, zbog čega njihovo područje rada ostaje nepokriveno, a njihovo angažovanje na drugim područjima rada dovodi i do tzv. „preklapanja odgovornosti“.

Postoje i načela pregovaranja koja se odnose na ograničenja ovlašćenja pregovarača i izbegavanje posredovanja talaca. Njihova svrha je da se izbegnu prethodni modaliteti iste greške tokom pregovaranja. Pre svega, pregovarač ne sme da ima široka ovlašćenja. Pod tim se podrazumeva da nema pravo da donosi odluke. Na taj način se stiču uslovi da otmičar ne razvije podozrenje prema pregovaraču kao čoveku s predubedenjima. S druge strane, taoci načelno ne treba da budu pregovarači jer su najčešće skloni tome da za svoje oslobađanje nude ono na šta vlasti nisu spremne da pristanu.

Značajna greška tokom pregovaranja je i privatizacija problema od strane pregovarača. Naime, to smanjuje njegovu objektivnost a jača subjektivnost. Ova greška se ispoljava u uskom posmatranju problema u odnosu na neophodnu širinu, s obzirom na to da pregovarač mora da ceo problem posmatra u što većoj meri kao neko sa strane.

Veliku grešku prave pregovarači koji zbog prevelike posvećenosti poslu neće da se odmore. Razlog tome može biti i taj što bi u slučaju neuspeha pregovora osećali krivicu za takav ishod, tako da im preterani rad služi kao pokriće za eventualni neuspeh. To se ispoljava tako što neće da ustupe mesto drugom govorniku itd.

Deo grešaka proizilazi iz prevelike hrabrosti pregovarača i ostalih pripadnika snaga bezbednosti. Ta hrabrost se ispoljava nepotpunim i nesistematičnim pripremanjem za akciju oslobađanja talaca. Primeri toga su loša zaklonjenost pregovarača i ostalih policajaca od osmatranja i otvaranja vatre od strane otmičara, izlaganje opasnosti insistiranjem na preranom i nepripremljenom kontaktu licem u lice s otmičarem itd.

Među greškama pregovarača posebnu pažnju treba posvetiti nedovoljnoj koordinaciji, koja sa sobom nosi veliki broj negativnih posledica. Naime, što je lošija komunikacije, lošija je i koordinacija. To znači da važi i obrnuto, tj. da se greška u koordinaciji izbegava intenzivnijom komunikacijom učesnika u akciji oslobađanja talaca.

3.7. Napredovanje u pregovorima

Ne vodeći računa o ishodu već o načinu pregovora, potrebno je obezbediti napredovanje u njima. Ono se kreće na relaciji aktivno slušanje – saosećajnost – odnos – uticaj – promena ponašanja (respektivno). Da ne bi došlo do zastoja u pregovorima na nekoj od karika navedenog „lanca“, potrebno je saslušati otmičara i potvrditi njegove stavove nezavisno od toga da li se s njima slažemo (bez raspravljanja s njim) jer je to način da se stvori zajednička osnova za rešavanje problema. Tu osnovu predstavlja pozitivna atmosfera između pregovarača i otmičara.²⁹

²⁹ Videti šire u: Greenstone, L. J.: *Communicating Effectively for Successful Hostage Negotiations and Crisis Intervention*, *Journal of Police Crisis Negotiations*, God. 4(2), 2004, <http://www.haworthpress.com/web/JPCN>, 10. 1. 2005.

Pokazatelji napretka u pregovorima su raznovrsni. Prvi među njima se odnosi na *pretnje iznete nepretećim tonom* (što se identifikuje slanjem tzv. „dvostrane (dvostruke) poruke“). Zatim, veoma značajan pokazatelj se odnosi na *saopštavanje ličnih informacija o sebi od strane učinilaca*, nakon čega redovno sledi *iskazivanje emocija i racionalnih razmišljanja*. Pored toga, značajan pokazatelj napretka je i *spremnost na razgovor* o temama koje nemaju veze s tekućom talačkom situacijom ili drugim sličnim problemom.

Prilika da se evidentira napredak jesu i uslovi u pregovorima kada se može govoriti tiše. To prisiljava otmičare na povećanu pažnju, što je takođe izraz napretka u pregovorima. Tome treba dodati i spor govor, kojim se takođe produžava vreme komunikacije.

Želja za razgovorom i stalna spremnost otmičara da komuniciraju s pregovaračima je očigledan pokazatelj napretka u pregovorima. To je posebno značajno zbog visokog stepena korelacije između verbalne komunikacije i nenasilnog ponašanja prema taocima. Štaviše, tokom komunikacije se može ostvariti takav napredak u pregovorima da taoci budu pušteni, u celini ili delimično.

Valjan kontakt između pregovarača i otmičara u potpunosti je uspostavljen ako oni redovno izveštavaju jedan drugog. Reč redovno u ovom slučaju se odnosi na pravilne ili nepravilne intervale u međusobnom izveštavanju, ali na način da su ti termini dogovoreni i da se poštuju. Tokom međusobne komunikacije koja se odvija na taj način, značajan pokazatelj napretka u pregovorima postoji ako otmičar prati uputstva pregovarača (npr., u vezi s primopredajom materijalnih i nematerijalnih dobara, međusobnim stupanjem u kontakt, pristupanjem medijima, predajom otmičara itd.).

Međutim, uprkos dobroj atmosferi kojoj se teži u odnosima između pregovarača i otmičara, potrebno je voditi računa o tome da ljudi i u najbezazlenijim situacijama ne govore uvek ono što misle. Zbog toga pregovarači ne smeju da svaki zahtev otmičara shvate kao izraz njegove zlonamerne isključivosti već kao izraz njegovih potreba. S druge strane, pregovarači ne smeju bezrezervno da veruju dobrim namerama otmičara jer je možda reč o njihovoj simulaciji, iza kojih stoje planovi koji se mogu realizovati upravo zahvaljujući lakomislenosti pripadnika službi bezbednosti.³⁰

4. OKONČANJE PREGOVORA

Okončanje pregovora se razmatra polazeći od dva, čini se najvažnija pitanja: postizanje dogovora o oslobađanju talaca i aktivnosti pregovarača nakon rešavanja talačke situacije.

4.1. Postizanje dogovora o oslobađanju talaca

Oslobađanje talaca je uglavnom rezultat dogovora pregovarača i otmičara, uz prethodno odobrenje nadležnog rukovodioca službi bezbednosti (s tim da se otmičari nekada i samoinicijativno predaju). Pri tome, svaki detalj te osetljive aktivno-

³⁰ *Ibid.*

sti mora biti predviđen i razrađen planovima. Naime, veoma je značajno da otmičar prilikom pristajanja na uslove primopredaje talaca bude motivisan da to učini zbog uključivanja njegovih ciljeva u plan i objašnjenja pregovarača u vezi sa svim što se dešavalo u pojedinim fazama oslobađanja talaca i nakon toga. Tada je posebno značajno objasniti otmičaru šta će se desiti s njim nakon puštanja svih talaca.

Tokom usaglašavanja delova plana oslobađanja talaca potrebno je koristiti određeni rečnik. U tim situacijama se ne sme reći „ako izadete“ već „kada izadete“ itd. Završetkom svih dogovora precizira se, između ostalog, i vreme primopredaje talaca i predaje otmičara, pri čemu se mora voditi računa o tome da se sačuva otmičarevo dostojanstvo.

Sama realizacija puštanja talaca obično je praćena predajom otmičara. Uglavnom se dešava da otmičar iz objekta izlazi poslednji, dakle, kada se svi taoci oslobode. Tokom izlaska iz objekta otmičar ne sme da drži oružje u rukama. Nakon toga, pripadnici protivterorističkih jedinica lišavaju ga slobode i dovode u prostorije službi bezbednosti. Na kraju, otmičar se privodi istražnom sudiji uz podnošenje krivične prijave protiv njega.

Zadatak pregovarača tokom svih navedenih i nenavedenih faza puštanja talaca na slobodu i predaje otmičara je njihova priprema i realizacija. Sve što je dogovoreno između pregovarača i otmičara i odobreno od strane nadležnih rukovodilaca realizuje se u stalnom neposrednom kontaktu između pregovarača i otmičara, a cilj toga su kontrola planiranog i koordinacija u slučaju eventualnih odstupanja. Na primer, ako je planom predviđeno da taoci budu pušteni u određeno vreme na određenom mestu, onda se svaka faza te aktivnosti međusobno najavljuje tokom stalno uspostvaljene veze između otmičara i pregovarača.

4.2. Aktivnosti pregovarača nakon rešavanja talačke situacije

Nakon oslobađanja talaca ili nekog drugog ishoda talačke situacije potrebno je da pregovarači obezbede dokaze, zapisnike, izveštaje, audiovizuelni materijal i ostala dokumenta s ciljem obezbeđenja dokaza protiv izvršilaca otmice. Da bi izveštaji bili valjani potrebno je tokom njihovog sačinjavanja koristiti materijale koji su nastali kao rezultat vizuelizacije podataka do kojih se došlo radom pregovaračkog tima. Dokazni materijal je veoma koristan i s aspekta dolaska do saznanja o psihičkom stanju izvršilaca otmice ili drugih krivičnih dela u vreme njihovog izvršenja. Najzad, dokazni materijal je veoma važan i s aspekta ukazivanja organima interne i eksterne kontrole, kao i javnosti uopšte, da su pripadnici snaga bezbednosti preduzeli sve kako bi konkretna konfliktna situacije bila mirno rešena, bez obzira na njen krajnji ishod.

Dokazni materijal je značajan resurs za izvođenje obuke jer se može koristiti u nastavne svrhe. Pri tome, može se koristiti i za uvežbavanje određenih postupaka u odgovarajućim situacijama, ali i za pisanje udžbeničke literature. Konačno, potrebno je pritom zaštititi identitet lica koja su učestvovala u talačkoj situaciji pridržavajući se propisa koji regulišu tu oblast.

Pregovarači su veoma značajni i zbog njihovog kontaktiranja s taocima nakon oslobađanja. Time se dolazi do dodatnih, veoma značajnih pokazatelja o obeležjima talačke situacije, angažovanju pregovaračkog tima itd. Pri tome se mora voditi računa o zdravstvenom stanju oslobođenih talaca.

Pre razilaska pripadnika pregovaračkog tima potrebno je izvesti kratku, nepotpunu analizu. Ona mora ukazati na dobre i loše aspekte rada u konkretnom slučaju. Nakon toga, potrebno je izvesti potpunu analizu. Ona se može sprovesti nakon nekih veoma složenih anagažovanja i posle određenog perioda, npr., jednom godišnje.

5. ZAKLJUČAK

Postupak policijskog pregovaranja u talačkim situacijama se može predstaviti kao proces koji čine sledeće, međusobno zavisne faze: 1) uvažavanje smernica policijskog pregovaranja u talačkim situacijama, 2) komunikacija pregovarača s otmičarima i 3) okončanje pregovora. Uvažavanje smernica policijskog pregovaranja se ostvaruje tako što pregovarači primenjuju načela realizovanja navedene aktivnosti, komuniciraju, ukoliko je moguće, s rodbinom i prijateljima otmičara i talaca, odnosno s predstavnicima medija i najzad, orjentišu se ka zadovoljavanju potreba ljudi tokom pregovaranja. Orjentisani smernicama pregovaranja, policijski pregovarači komuniciraju s otmičarima tokom talačkih situacija kreativno primenjujući veštinu aktivnog slušanja i ostala pravila pregovaranja i nastojeći, pri tome, da se uspešno nose sa specifičnim teškoćama tokom pregovora i minimiziraju greške, čime se stvaraju uslovi za napredovanje u pregovorima. Najzad, okončanjem pregovora, bez obzira na ishod talačke situacije, pregovarači se angažuju u izradi zapisnika i izveštaja, prikupljanju audiovizuelnog materijala i ostalih dokumenata, s ciljem obezbeđenja dokaza protiv izvršilaca otmice, kao i materijala za analize i obuku, pružaju pomoć žrtvama otmice (posebno taocima, ali i njima najbližim licima) itd. Dakle, postupak policijskog pregovaranja u talačkim situacijama se modeluje na tehnološki (procesni) način, tj. kao niz međusobno zavisnih faza.

Literatura

- Veness, D.: Sukob niskog intenziteta i visokog učinka, u: Taylor, M., Horgan, J.: *Terrorizam u budućnosti*, Golden marketing, Zagreb, 2003.
- Greenstone, L. J.: Communicating Effectively for Successful Hostage Negotiations and Crisis Intervention, *Journal of Police Crisis Negotiations*, God. 4(2), 2004, <http://www.haworthpress.com/web/JPCN>, 10. 1. 2005.
- Ivaniš, Ž., Subošić, D.: *Bezbednosno pregovaranje – strategijski i taktički aspekti*, Fakultet civilne odbrane, Beograd, 2006.
- Jurina, M.: *Rukovođenje i organizacijsko ponašanje*, MUP Republike Hrvatske, Zagreb, 1994.

- Kennedy, G.: *Savršeno pregovaranje*, Službeni glasnik – Institut za ekonomiku i finansije, Beograd, 2002.
- Kirbus, V.: Neka iskustva stranih organa bezbednosti u razrešavanju talačkih situacija, *13. maj*, broj 4/85, SSUP, Beograd, 1985.
- Mijović, D.: Pregovaranje u službi MUP-a Republike Srbije, *Bezbednost*, broj 4/06, MUP Republike Srbije, Beograd, 2006.
- Mojsilović, Ž.: *Pregovaranje u toku protiterorističke operacije oslobađanja talaca*, specijalistički rad, FCO, Beograd, 2005.
- Nierenberg, I. G.: *Umetnost pregovaranja*, II izdanje, Grmeč – Privredni pregled, Beograd, 2000.
- Pašanski, M.: *Savremene kamikaze*, NIRO Književne novine, Beograd, 1987.
- Rot, N.: *Znakovi i značenja – verbalna i neverbalna komunikacija*, Plato, Beograd, 2004.
- Stevanović, O.: *Rukovođenje u policiji*, Policijska akademija, Beograd, 2003.
- Subošić, D.: *Klasifikacija načina oslobađanja talaca angažovanjem antiterorističkih jedinica*, magistarski rad, VA VJ, Beograd, 2001.
- Subošić, D.: *Oslobađanje talaca*, Glosarijum, Beograd, 2003.
- Tudor, G.: *Kompletan pregovarač*, MEP, Zagreb, 1992.
- Uputstvo o radu pregovaračkog tima Ministarstva unutrašnjih poslova*, MUP Republike Srbije, Beograd, 2005.
- Ury, W.: *Kako izbjeci „ne“ – pregovaranje s nepopustljivima*, Zagreb, Durieux, 1994.
- Ferrara, R. E.: Using Goal – Directed Behavior Modification in Conflict Resolution, *Journal of Police Crisis Negotiations*, God. 4(2), 2004, <http://www.haworthpress.com/web/JPCN>, 10. 1. 2005.
- Fisher, R., Ury, W. (with Patton, B. editor): *Getting to Yes*, Penguin Books, London, 1987.
- Fisher, R., Ury, W. (with Patton, B. editor): *Getting to Yes – Negotiating an agreement without giving in*, Arrow Books Limited, London, 1997.
- Friedlander, N.: Hostage Negotiations – Dilemmas about Policy, u: Freedman, L. Z., Alexander, Y.: *Perspectives on Terrorism*, Scholarly Resources, Wilmington, 1983.

POLICE NEGOTIATING PROCEDURE IN HOSTAGE SITUATIONS

Assistant Professor Dane Subošić, Ph.D.
Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade

Negotiations represent one of non-violent manners of solving special security tasks. As any other manner, negotiations may be structured so that they can make an entity of corresponding starting points, procedures and instruments, which together represent a method the application of which may be used for long-term solving of particular security tasks. This paper describes modelling of police negotiating procedure in hostage situations. The subject of modelling is the above mentioned procedure in the narrow sense, which does not include preparations but only its performance. The paper contains the usual parts for this kind of presentation, and its major part deals with issues such as: 1) guidelines of police negotiations in hostage situations; 2) communication of negotiator with kidnapers, and 3) completion of negotiations. The guidelines of police negotiations in hostage situations have been modelled so that principles of negotiations, communication of negotiator with kidnapers' relatives and friends, hostages and media representatives, as well as meeting the needs of people, have been identified as their basic features, which in itself represents a specific negotiating guideline. On the other hand, the communication between the negotiator and kidnapers has been modelled in such a way that the identified immanent features of the mentioned subject are manifested by the skill of active listening, negotiation depending on the number of opposed people, negotiating tactics, negotiation intermediaries, specific difficulties, as well as mistakes, in other words the indicators of progress during the negotiations. Finally, the completion of negotiations has been modelled by the characteristics such as accomplishment of agreement on freeing of hostages and activities of negotiator after the hostage situation has been resolved. The structure of negotiations in technological sense has been modelled in the mentioned manner, as well as a number of inter-dependent stages.

ILEGALNE MIGRACIJE – POJAM I VIDOVI MANIFESTOVANJA

Dr Saša Mijalković

Mr Goran Bošković

Kriminalističko-policijska akademija, Beograd

Sažetak: S obzirom na postojeće nedoumice i nedorečenosti u određenju obima i sadržaja pojma ilegalnih migracija u domaćoj teoriji i praksi, u radu se nastoji da se definišu navedeni bezbednosni problem i vidovi njegovog ispoljavanja. Tako je predstavljeno teorijsko i pravno određenje ilegalnih migracija, odnosno njihovih neorganizovanih, poluorganizovanih i organizovanih formi, i krijumčarenja migranata i trgovine ljudima kao vidova organizovanih ilegalnih migracija.

Ključne reči: *ilegalne migracije, vidovi ilegalnih migracija, krijumčarenje migranata, trgovina ljudima.*

1. UVOD

Ilegalne migracije su ozbiljan bezbednosni problem ne samo u nacionalnim nego i u međunarodnim razmerama. Posebno zabrinjava rastući trend organizovanih formi međunarodnih ilegalnih migracija koje se manifestuju kao krijumčarenje ljudi (ilegalnih migranata) i trgovina ljudima. Razlozi toga su visoka profitabilnost i neznatan rizik. Rečju, posle ilegalne trgovine narkoticima i oružjem, to je najisplativiji „krimi biznis“ koji samo u Evropi godišnje donese „profit“ od nekoliko milijardi dolara.¹

¹ Ghib, A.: Trafficking in Unaccompanied Minors – France, *Trafficking in Unaccompanied Minors in the European Union*, IOM – IHESI (Brussels – Paris) 2002, str. 31; Maizhevich, H.: *Trafficking in Women in EU Policy*, (izdavač i mesto izdavanja nepoznati), 2001, str. 19.

Teško je realno sagledati dimenzije ovog oblika transnacionalnog organizovanog kriminala. Iako se o podacima i metodima pomoću kojih se do njih došlo može polemisati, procenjuje se da je u svetu 1998. godine oko sto dvadeset pet miliona ljudi (ili 2% ukupne svetske populacije) imalo status migranta.² Danas se broj migranata procenjuje na sto sedamdeset pet miliona, odnosno 3,5% svetske populacije. Odnos muškaraca i žena migranata je 51:49.³ Između petnaest miliona i trideset miliona ljudi ima status ilegalnog migranta. Od tog broja, između sedamsto hiljada i dva miliona ljudi, prvenstveno žena i dece, obuhvaćeno je mrežom trgovine ljudima, što čini oko 2,3% populacije migranata. Procenjuje se da između dvesta hiljada i trista hiljada mladih devojaka iz istočne Evrope ilegalno odlazi u zemlje Zapadne Evrope i SAD-a, od čega oko pola miliona ilegalnih migranata svake godine stigne upravo preko zemalja Zapadnog Balkana.⁴ Tokom 2001. godine širom sveta je između sedamsto hiljada i četiri miliona žena i dece kupovano, prodavano, transportovano i držano protiv svoje volje u ropskom odnosu.⁵ Procenjuje se da tamna brojka iznosi čak šest miliona žrtava godišnje, prvenstveno žena i dece. Prema podacima CIA-a, trenutno se u svetu oko dvadeset sedam miliona ljudi nalazi u nekom od vidova ropskog položaja.⁶

Trgovinom ljudima se samo u Evropi stiže protivpravni prihod između sedam milijardi i trinaest milijardi dolara godišnje, od čega oko sedam milijardi dolara potiče od prostitucije žrtava trgovine ljudima. Na globalnom nivou, seksualnom eksploatacijom žrtava trgovine ljudima ostvaruje se profit od oko šezdeset milijardi evra godišnje.⁷ To je za 400 % više nego pre deset godina, te u finansijskom smislu predstavlja izjednačenje s trgovinom narkoticima.⁸ Tako nastaju neformalni centri finansijske moći koji su oslonac mnogim oblicima ugrožavanja bezbednosti na individualnom, nacionalnom i međunarodnom nivou.

Ilegalne migracije se smatraju jednom od deset najvećih transnacionalnih bezbednosnih pretnji u posthladnoratovskoj eri. Njihovom suprotstavljanju se mora pristupiti i sa stanovišta nacionalne bezbednosti i zaštite nacionalnih interesa, a

² Srdić, Đ. Lj.: Uzroci i tipovi međunarodnih migracija, *Međunarodni problemi*, broj 4, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 1997, str. 442.

³ Jolly, S., Reeves, H.: *Gender & Migration, Overview Report*, BRIDGE, Institute of Development Studies, Brighton, 2005, str. 1.

⁴ Schatzer, P.: *World Migration Report 2000*, Co-published by International Organization for Migration and United Nations, str. 2; Miko, F. T.: *Trafficking in Persons: The U. S. and International Response* (CRS Report for Congress), Congressional Research Service – The Library of Congress, January, 19, 2006, str. 1.

⁵ *Izveštaj o trgovini ljudima izdat od strane Službe za nadgledanje i borbu protiv trgovine ljudima u Albaniji, Makedoniji i Saveznoj Republici Jugoslaviji od 5. juna 2002. godine* (zvanični sajt Američke ambasade u Prištini: www.usofficepristina.usia.co.at/serbs/sdoc.3.htm od 9. marta 2003).

⁶ Nikolić, D.: Trgovina ljudima kao teški oblik kriminaliteta, *Teški oblici kriminala*, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja i Viša škola unutrašnjih poslova, Beograd, 2004, str. 290, 295.

⁷ Dusch, S.: *Le trafic d'êtres humains*, Presses Universitaires de France, Paris, 2002, str. 7.

⁸ Uporedi – *Global Programme Against Trafficking in Human Beings*, United Nations – Office for Drug Control and Crime Prevention, New York, 1998, str. 2; Bošković, G.: *Pranje novca*, Beosing, Beograd, 2005, str. 45.

ne isključivo kao borbi protiv organizovanog kriminala.⁹ Ovo tim pre što ilegalne migracije mogu indirektno doprineti dezintegraciji, onemogućavanju ili otežavanju integracije države u određene međunarodne institucije i organizacije, primeni određenih oblika sankcija međunarodne zajednice ili velikih sila, kao i osudi međunarodne zajednice zbog nesposobnosti vlade da se suprotstavi organizovanom kriminalu. Takve posledice za bezbednost države imaju sve atribute političkih i ekonomskih pritisaka.¹⁰

Nesporno je da se problem ilegalnih migracija mora rešiti. S druge strane, mnogobrojne su poteškoće i nedoumice koje otežavaju taj proces. Jedna od njih se odnosi i na nedefinisanost obima i sadržaja pojma ilegalnih migracija.

2. POJMOVI MIGRACIJA I ILEGALNIH MIGRACIJA

Migracije podrazumevaju fizičko kretanje, privremeno ili trajno preseljavanje stanovništva iz jednog sociokulturnog ambijenta (emigraciono područje) u drugi (imigraciono područje), odnosno iz jedne zemlje (emigracija) u drugu (imigracija). Znači, migracije mogu biti unutrašnje i međunarodne.

Unutrašnje su migracije stanovništva u okviru nacionalnih granica jedne zemlje. *Međunarodne migracije* podrazumevaju svako prekogranično kretanje stanovništva i njegov prijem i prisustvo, različitog trajanja, u zemlji u koju se migracije slivaju, nezavisno od subjektivnih motiva i individualnih obeležja učesnika ovog procesa i migracione politike zemalja među kojima se migracija odvija. Dva su primarna elementa u definisanju međunarodnih migracija: mobilnost, tj. ulazak u stranu zemlju i boravak u njoj, i strano državljanstvo.¹¹

Migracije se mogu podeliti prema¹²:

- osnovnim uzrocima, na *ekonomske*, *neekonomske* i *ekološke*¹³;
- neophodnosti, na *dobrovoljne* i *prisilne*;
- motivima migranata, na *neekonomske migracije radi traženja šansi (opportunity seeking migration)*¹⁴ i *migracije radi preživljavanja (survival migration)*¹⁵;
- legalnosti, migracije se mogu podeliti na *legalne* i *ilegalne*;

⁹ Guanaratna, R.: Transnational Threats in the Post-Cold War Era, *Jane's Intelligence Review*, No 1/2001, str. 46, 48.

¹⁰ Uporedi s obeležjima političkih i ekonomskih pritisaka na državu. Savić, A.: *Uvod u državnu bezbednost*, Viša škola unutrašnjih poslova, Beograd, 2000, str. 152–155.

¹¹ Srdić, Đ. Lj.: *isto*, str. 442; Kofman, E., Phizacklea, A., Raghuram, P., Sales, R.: *Gender and International Migration in Europe: Employment, welfare and politics*, Routledge, London and New York, 2000, str. 8.

¹² Srdić, Đ. Lj.: *isto*, str. 447–457.

¹³ Ekološke migracije uzrokovane su degradacijom životne sredine i drugim prirodnim ili od čoveka izazvanim katastrofama.

¹⁴ Misli se na migracije u potrazi za manje nasilnim okruženjem ili radi izbegavanja potencijalnih posledica pretpostavljenog građanskog rata i migracije zbog represivnog zakonodavstva ili prakse vlade.

¹⁵ Migracije uzrokovane siromaštvom, nezaposlenošću i glađu.

- organizovanosti¹⁶, na *organizovane* i *neorganizovane*, odnosno *spontane*;
- obimu, na *individualne* i *kolektivne* ili *grupne*;
- vremenu nastajanja ili redosledu, na *primarne* i *sekundarne*¹⁷;
- vremenskom trajanju migrantskog statusa, na *stalne*, *privremene* i *povremene – učestale*;
- smeru kretanja, na *jednosmerne* i *dvosmerne*.¹⁸

Konkretni slučajevi migracija mogu se identifikovati u praksi kao neke od mnogih kombinacija navedenih tipova migracija. Za potrebe ovog rada, najvažnija je podela na legalne i ilegalne migracije.

Ukoliko su učinjene saglasno migracionim propisima zemlje iz koje se emigrira i zemlje u koju se imigrira, reč je o *legalnim migracijama*. U suprotnom, reč je o *nelegalnim*, odnosno o tzv. *ilegalnim migracijama*.

Migrant je lice koje se privremeno ili trajno preseljava iz jednog sociokulturnog ambijenta u drugi ambijent, odnosno iz jedne zemlje (emigrant) u drugu zemlju (migrant). Analogno migracijama, migranti mogu biti legalni i ilegalni.

Ilegalni migranti samostalno (*neorganizovano*) ili uz nečiju pomoć (*poluorganizovano*) ilegalno ulaze na teritoriju strane zemlje i/ili borave u njoj. Njihov ulazak u zemlju destinacije može biti i legalan, a status ilegalnog migranta stiču ostankom u zemlji bez odobrenja nadležnog državnog organa, odnosno posle prestanka važenja putne isprave i/ili vize. Ukoliko je njihov ulazak omogućila organizovana kriminalna grupa (*organizovano*), oni su zapravo *prokrijumčareni migranti*.

Žrtve trgovine ljudima su često ilegalni migranti. Mogući su i legalan ulazak u zemlju destinacije i boravak buduće žrtve u njoj, na primer, radi zaposlenja prema prethodnom dogovoru s navodnim poslodavcima koji, umesto toga, nad njom uspostavljaju ropski odnos i prinudno je zadržavaju, često i posle isteka važenja putne isprave ili vize. S druge strane, trgovina ljudima se može odvijati i u okviru nacionalnih granica zemlje. Znači, kategorije migranta tzv. „neorganizovanih“, „poluorganizovanih“ ilegalnih migracija i prokrijumčarenog migranta su šireg obima od kategorije žrtve trgovine ljudima. Odnosno, žrtva trgovine ljudima može, ali i ne mora biti ilegalni migrant (slika 1).

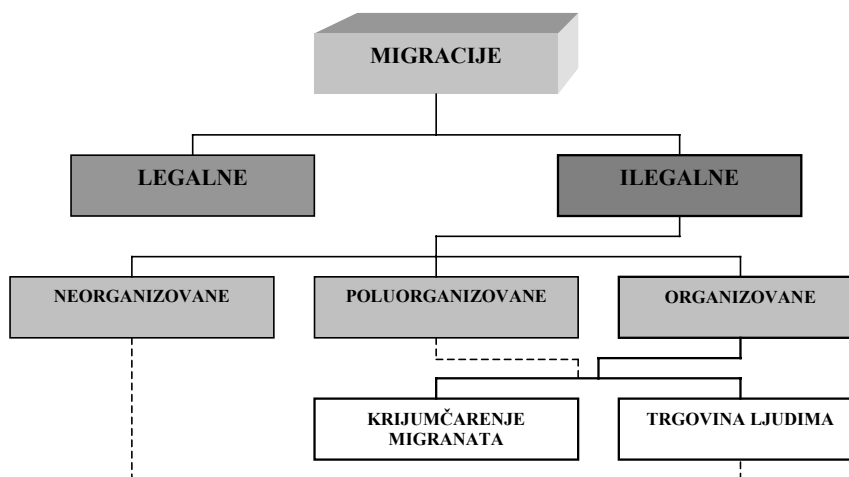
Nesporno je da između trgovine ljudima i krijumčarenja migranata postoji uzročna veza: obrasci kretanja su slični, isti pojedinci i grupe uključeni su u različite aspekte njihove realizacije. Međutim, obrasci događanja i izlaganja nasilju su potpuno različiti, te se trgovina ljudima ne sme posmatrati isključivo kao oblik ilegalne migracije već i kao ozbiljan zločin i teško kršenje ljudskih prava eksploatacijom žrtava.¹⁹

¹⁶ Ovde se misli na realizaciju migracija preko odgovarajućeg institucionalnog, zakonskog i drugog instrumentarijuma u zemljama i među zemljama između kojih se odvija migracija. Reč je o legalnim migracijama.

¹⁷ Primarni migranti su *prva generacija migranata* u inostranstvo, dok su sekundarni migranti oni koji odlaze u inostranstvo da bi zajedno živeli i radili s primarnim migrantima, kao i njihovo potomstvo rođeno u inostranstvu, tzv. *druga generacija migranata*.

¹⁸ Dvosmerni migranti su zapravo *povratnici iz inostranstva*.

¹⁹ Obradović, V.: *Trgovina ženama u Bosni i Hercegovini*, Ambasada SAD i Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo, 2004, str. 90–91.

Slika 1 – Tipovi migracija

3. VIDOVI ILEGALNIH MIGRACIJA – POJMOVNO ODREĐENJE

Za ovaj rad je najznačajnija podela migracija na međunarodne i unutrašnje, odnosno na dobrovoljne, koje podrazumevaju i krijumčarenje migranata, i prisilne, koje obuhvataju i trgovinu ljudima.

Prema tome, ilegalne migracije se mogu manifestovati u vidu (slika 1):

- „neorganizovanih“ ilegalnih migracija;
- „poluorganizovanih“ ilegalnih migracija, i
- organizovanih ilegalnih migracija, i to kao:
- krijumčarenje migranata i
- trgovina ljudima.

3.1. „Neorganizovane“ ilegalne migracije

Neorganizovane ilegalne migracije čine tzv. *ilegalnu migraciju u „sopstvenoj režiji“ ilegalnih migranata*. To znači da oni samostalno planiraju i organizuju svoj ilegalni odlazak iz zemlje, ilegalni tranzit do zemlje destinacije, ili ilegalni ulazak u zemlju destinacije ili boravak u njoj. Mogu se manifestovati i kao trgovina ljudima, ali nikako kao krijumčarenje migranata.

Motivi ove kategorije ilegalnih migranata su prvenstveno egzistencijalne prirode, što im daje obeležje „delinkvenata iz nužde“. Njihova namera je da u inostranstvu steknu određene prihode ličnim angažovanjem na crnom tržištu rada ili u sektoru kriminala vršenjem prekršaja ili krivičnih dela (najčešće prosjačenje, prostitucija i krađe), ređe trgovinom ljudima (npr., da prodaju svoju decu).

Takvi oblici ilegalnih migracija imaju niži stepen društvene opasnosti. Ilegalan ulazak u zemlju ili boravak u njoj inkriminirani su kaznenim zakonodavstvom većine zemalja kao prekršaji i ne zahtevaju složenu reakciju organa formalne socijalne kontrole. Prekršajna odgovornost odnosi se na ilegalni boravišni status lica, dok izvršenje krivičnih dela „povlači“ i krivičnu odgovornost migranta. Prestupnicima se izriču novčane kazne, kratkotrajne kazne zatvora i zaštitne ili mere bezbednosti udaljenja stranaca s teritorije zemlje i/ili zabrana ulaska stranca na teritoriju zemlje. Najčešće je reč o nekoj od kombinacija navedenih kazni i mera – prekršajnih sankcija. Neorganizovana trgovina ljudima je „najlakši“ oblik krivičnog dela trgovina ljudima.

3.2. „Poluorganizovane“ ilegalne migracije

„Poluorganizovane“ ilegalne migracije²⁰ su oni vidovi i oblici ilegalnih migracija u čijem izvršenju postoji izvesna organizovanost, ali ih ne realizuju organizovane kriminalne grupe. Mogu se manifestovati i kao krijumčarenje migranata i kao trgovina ljudima.

Ilegalni migranti u ovom slučaju koriste odgovarajuću pomoć pojedinaca iz sastava lokalnog stanovništva pograničnih naselja; pomoć taksista i lokalnih prevoznika koji dobro poznaju lokalnu i međunarodnu putnu infrastrukturu; pomoć pojedinaca koji uz izvesnu novčanu naknadu upućuju migrante kako da neopaženo predju državnu granicu, ukazujući im na lokacije koje ne kontrolišu vojne i policijske pogranične službe i na pojedine nedovoljno kontrolisane rute i tranzitne pravce, ili ih sami ilegalno prevode preko državne granice; pomoć korumpiranih ili drukčije motivisanih javnih službenika (rođačke, prijateljske, poznaničke ili etničke veze) koji se staraju o bezbednosti državne granice itd. S aspekta bezbednosnih nauka, reč je o ilegalnim migracijama koje se ne mogu podvesti ni pod tzv. „neorganizovane“ ni pod organizovane ilegalne migracije.

Motivi ove kategorije migranata i reakcija organa formalne socijalne kontrole isti su kao kada je reč o „neorganizovanim“ ilegalnim migracijama.

3.3. Organizovane ilegalne migracije

Organizovane ilegalne migracije odlikuje organizovan pristup u regrutovanju, transportovanju, prihvatu i eksploataciji ilegalnih migranata u zemlji destinacije. Najčešće ih realizuju organizovane kriminalne grupe uz pomoć korumpiranih javnih službenika. Obuhvataju i krijumčarenje migranata i trgovinu ljudima. Doduše, svaki slučaj trgovine ljudima nije istovremeno i ilegalna migracija već samo onaj kada žrtva u procesu trgovine ilegalno ulazi na teritoriju strane zemlje, tranzitira preko nje ili boravi na njoj.

²⁰ Atribut *poluorganizovane* je prvenstveno žargonskog značenja, a koristi se u operativnom radu policijskih i imigracionih službi. Ispravnije je reći *delimično organizovane ilegalne migracije*.

3.3.1. Krijumčarenje migranata

Krijumčarenje je oblik profesionalnog kriminala koji podrazumeva ilegalno prenošenje robe preko državne granice uz izbegavanje carinskog nadzora. Državna granica se može preći na zvaničnom graničnom prelazu ili van njega. Carinski nadzor na graničnom prelazu izbegava se skrivanjem ili kamuflažom robe, korupcijom pripadnika graničnih službi, njihovim dovođenjem u zabludu ili upotrebom prinude. Ukoliko se roba prenosi van graničnog prelaza, državna granica se prelazi ilegalno, što je posebno kažnjivo delo. Jedan od savremenih oblika krijumčarenja (pored oružja, oružja za masovno uništavanje, opojnih droga, cigareta, nafte, automobila, genetskog materijala, nuklearnog materijala i sl.) jeste i krijumčarenje migranata.

Pod *krijumčarenjem migranata (ljudi)* podrazumeva se obezbeđivanje ilegalnog ulaska u stranu državu licu koje nije njen državljanin ili nema stalni boravak u njoj, s ciljem sticanja, neposredno ili posredno, finansijske ili druge materijalne koristi. Ilegalan ulazak je svaki prelazak državne granice bez pridržavanja i poštovanja neophodnih uslova za legalan ulaz u zemlju prijema.²¹ Prema tome, krijumčarenje migranata je posrednička delatnost kojom se omogućava ilegalan ulazak u stranu zemlju uz saglasnost lica koja su predmet krijumčarenja, što se još naziva i *organizovana ilegalna imigracija*.

Krijumčarenje migranata u našoj zemlji doskora je tretirano kao krivično delo *nedozvoljeni prelaz državne granice* (član 249 OKZ), a činilo ga je lice koje prelazi ili pokušava da pređe državnu granicu na nedozvoljen način (naoružano ili upotrebom nasilja), ili se bavi nedozvoljenim prebacivanjem drugih lica preko granice.²²

Inkriminisanjem trgovine ljudima kao krivičnog dela, slučajevi krijumčarenja migranata kvalifikovani su kao trgovina ljudima. Međutim, ovo rešenje je bilo loše, a bezbednosno-kriminalističke potrebe su zahtevale inkriminisanje novog krivičnog dela.

Tako je u poslednjem kvartalu 2005. godine donesen Krivični zakonik Republike Srbije²³ kojim je (kao istoimeno krivično delo u članu 350) definisan *nedozvoljen prelaz državne granice i krijumčarenje ljudi*. Ovo krivično delo ima tri oblika od kojih samo drugi i treći oblik sankcionišu krijumčarenje migranata (slučajevi tzv. poluorganizovanih i organizovanih ilegalnih migracija).

Osnovni oblik podrazumeva prelaženje ili pokušaj prelaženja granice Srbije i Crne Gore bez propisane dozvole, naoružano ili upotrebom nasilja.

Teži oblik krivičnog dela izvršiće lice koje, s namerom da sebi ili drugom pribavi kakvu korist, omogućava drugom licu nedozvoljen prelaz granice Srbije i Cr-

²¹ Član 3 Protokola protiv krijumčarenja migranata kopnom, morem i vazduhom, koji dopunjava Konvenciju Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, *Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori*, broj 6/2001.

²² Tadašnji Osnovni krivični zakon, nekada Krivični zakon SRJ i Krivični zakon SFRJ, *Službeni list SFRJ*, broj 44/1976, s kasnijim izmenama i dopunama.

²³ Stupio na snagu 1. januara 2006. godine. *Službeni glasnik Republike Srbije*, broj 85/2005.

ne Gore, ili nedozvoljeni boravak u Srbiji i Crnoj Gori, ili tranzit kroz nju licu koje nije državljanin Srbije i Crne Gore.

Najteži oblik postojaće ukoliko je navedeni teži oblik dela učinila organizovana grupa zloupotrebom službenog položaja, ili na način kojim se ugrožavaju život ili zdravlje lica čiji se nedozvoljeni prelaz granice Srbije i Crne Gore, boravak u njoj ili tranzit kroz nju omogućavaju, ili je prokrijumčaren veći broj lica.

Zakonodavac predviđa i meru oduzimanja sredstava namenjenih ili upotrebljenih za izvršenje ovog krivičnog dela.

Ova odredba ima više nedostataka. Prvo, ona ne garantuje adekvatnu krivičnopravnu zaštitu krijumčarenim licima. Drugim rečima, pored toga što se sankcionišu postupci krijumčara migranata kojima se ugrožavaju život ili zdravlje migranata, što podrazumeva njihovu bezbednost, ne sankcionišu se nehuman ili degradirajući tretman, što uključuje i eksploataciju migranata (što se predviđa članom 6, stavom 3, tačkom b Protokola protiv krijumčarenja migranata kopnom, morem i vazduhom).

Drugo, Zakonikom se ne garantuje dekriminalizacija krijumčarenih migranata zbog činjenice da su objekt krijumčarenja (što se predviđa članom 5 istog protokola).

Treće, besmisleno je ograničavati objekt krivičnog dela samo na lica koja nisu državljani Srbije i Crne Gore. Šta je s krivičnom odgovornošću krijumčara migranata koji našim građanima omogućavaju ilegalan izlazak iz zemlje, odnosno ilegalan tranzit preko teritorija drugih država i ilegalan ulazak u treće države?

Ovo su nedostaci koje bi trebalo ozbiljno razmotriti i uzeti u obzir prilikom prve izmene i dopune Krivičnog zakonika.

3.3.2. Trgovina ljudima kao oblik ilegalnih migracija

Fenomen trgovine ljudima je definisan mnogim međunarodnim aktima i dokumentima. Najznačajnija međunarodna inicijativa na polju suprotstavljanja trgovini ljudima jeste donošenje Protokola Ujedinjenih nacija za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudima, naročito ženama i decom, koji dopunjuje Konvenciju Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala iz 2000. godine.²⁴ Države potpisnice su preuzele obavezu da ukinu ropstvo, trgovinu robljem, služenje, institucije slične ropstvu poput dužničkog ropstva i prinudnog braka, prinudnog rada i nehumanog postupanja:

„(a) Trgovina ljudima podrazumeva vrbovanje, prevoženje, prebacivanje, skrivanje i primanje lica pretnjom silom ili upotrebom sile ili drugih oblika prisile, otmice, prevare, obmane, zloupotrebe ovlašćenja ili teškog položaja, ili davanjem ili primanjem novca ili koristi da bi se dobio pristanak lica koje ima kontrolu nad drugim licem, s ciljem eksploatacije. Eksploatacija žrtve obuhvata, kao minimum, eksploataciju prostitucije drugih lica ili druge oblike seksualne

²⁴ *Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori*, broj 6/2001.

eksploatacije, prinudni rad ili službu, ropstvo ili odnos sličan ropstvu, servitut ili uklanjanje organa;

(b) pristanak žrtve trgovine ljudima na nameravanu eksploataciju je bez značaja u slučajevima kada je korišćena bilo koja mera izneta u stavu (a);

(c) vrbovanje, prevoženje, prebacivanje, skrivanje ili primanje deteta u svrhu eksploatacije smatra se trgovinom ljudima čak i ako ne obuhvata bilo koje od sredstava iznetih u stavu (a) ovog člana;

(d) dete je bilo koja osoba mlađa od 18 godina“ (član 3 Protokola).

Za postojanje trgovine ljudima kao oblika transnacionalnog organizovanog kriminala nije neophodno da žrtva pređe međunarodno priznatu granicu.²⁵ Takođe, trgovinu ljudima ne moraju da realizuju organizovane kriminalne grupe. Znači, trgovina ljudima može, ali i ne mora da predstavlja oblik organizovanog kriminala, i može, ali i ne mora imati međunarodne razmere. S druge strane, u nekim međunarodnim dokumentima izričito se naglašava migracioni – „ino“ karakter trgovine ljudima.²⁶

Krivično zakonodavstvo Srbije do 2003. godine nije predviđalo posebno krivično delo trgovine ljudima. Slučajevi koje su otkrili subjekti bezbednosti podvođeni su pod slične postojeće inkriminacije.²⁷ To je za posledicu imalo nemogućnost krivičnog gonjenja nosilaca nekih oblika ugrožavanja bezbednosti u vezi s

²⁵ Delo je transnacionalne prirode ukoliko je učinjeno: 1) u više od jedne države, 2) u jednoj državi, ali osnovna priprema, planiranje, pravac i kontrola odvijaju se u drugoj državi, 3) u jednoj državi, ali uključuje organizovanu grupu kriminalaca koja operiše u više od jedne države, i 4) u jednoj državi, ali ima suštinske posledice u drugoj državi (član 3 Konvencije).

²⁶ Ministarska deklaracija Saveta Evrope iz Haga o evropskim smernicama za efikasne mere prevencije i borbe protiv trgovine ženama radi seksualne eksploatacije pod trgovinom ženama podrazumeva svako ponašanje koje olakšava ilegalan ili legalan ulazak, tranzit, boravak ili izlazak žena s teritorije zemlje, s ciljem seksualne eksploatacije, radi sticanja profita, upotrebom prinude, posebno nasilja i pretnji, obmane, zloupotrebe položaja ili drugih oblika pritisaka koji su takvi da osoba nema realan i pristupačan izbor već je prinuđena da se potčini pritisku i zloupotrebi. Navedeno prema – Nikolić, R. V.: Međunarodni dokumenti o zaštiti prava žrtava krivičnih dela, *Neka praktična pitanja kaznenog zakonodavstva Jugoslavije*, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 2000, str. 149.

Ministarski komitet Saveta Evrope u svojoj Preporuci R (2000) 11 državama članicama o akciji protiv trgovine ljudima s ciljem seksualne eksploatacije definiše trgovinu ljudima kao podvođenje, organizovanje eksploatacije, transporta i/ili migracije (legalne ili ilegalne) upotrebom prinude, posebno nasilja ili pretnji, obmane, zloupotrebe položaja ili posebne ranjivosti žrtve, a radi seksualne eksploatacije. Navedeno prema – Čopić, S.; Nikolić, R. V.: Krivično delo trgovine ljudima – međunarodni dokumenti, savremena zakonska rešenja i Krivični zakon SR Jugoslavije, *Temida*, broj 1, Viktimološko društvo Srbije i Prometej, Beograd, 2002, str. 37.

²⁷ Reč je o sledećim krivičnim delima iz Osnovnog krivičnog zakona: *zasnivanje ropskog odnosa i prevoz lica u ropskom odnosu* (član 155), koje čini lice koje kršeći pravila međunarodnog prava stavi drugog u ropski ili njemu sličan odnos, ili ga drži u takvom odnosu, kupi, proda, preda drugom licu ili posreduje u kupovini, prodaji ili predaji ovakvog lica, ili podstiče drugog da proda svoju slobodu ili slobodu lica koje izdržava ili se o njemu stara. Drugi oblik ovog dela postoji ukoliko se prevoze lica koja se nalaze u ropskom ili njemu sličnom odnosu iz jedne zemlje u drugu. Teži oblik ovog krivičnog dela postojace ukoliko se ropски odnos zasnuje, odnosno prevozi maloletno lice u ropskom odnosu; već pomenuti *nedozvoljeni prelaz državne granice* (član 249) i *posredovanje u vršenju prostitucije* (član 251), koje čini lice koje vrbuje, navodi, podstiče ili namamljuje ženska lica na prostituciju, ili ko na bilo koji način učestvuje u predaji ženskog lica drugome radi vršenja prostitucije. Teži oblik postoji ukoliko je delo izvršeno prema maloletnom ženskom licu ili upotrebom sile, pretnje ili obmane.

trgovinom ljudima, što je rezultiralo njihovim blažim sankcionisanjem ili odsustvom bilo kakvog sankcionisanja s jedne strane, i tretiranja žrtava kao prestupnika pojedinih zakona (Zakona o javnom redu i miru, Zakona o kretanju i boravku stranaca, Zakona o prelaženju državne granice i kretanju u graničnom pojasu, Zakona o radu i sl.) s druge strane.

Posle ratifikacije Konvencije Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala i njenih dopunskih protokola, u Krivični zakon Republike Srbije uvršćeno je krivično delo *trgovina ljudima* (član 111b).²⁸

Ova inkriminacija je pod trgovinom ljudima podrazumevala upotrebu sile ili pretnje, dovođenje u zabludu ili održavanje u zabludi, zloupotrebu ovlašćenja, poverenja, odnosa zavisnosti ili teških prilika drugog radi vrbovanja, prevoženja, prebacivanja, predaje, prodaje, kupovine, posredovanja u predaji ili prodaji, sakrivanje ili držanje drugog lica s ciljem sticanja neke koristi, eksploatacije njegovog rada, vršenja kriminalne delatnosti, prostitucije ili prosjačenja, upotrebe u pornografske svrhe, radi oduzimanja dela tela za presađivanje ili korišćenja u oružanim sukobima.

Teži oblici ovog krivičnog dela podrazumevali su činjenje navedenog dela prema više lica, otmicu prilikom vršenja službene dužnosti, u okviru kriminalne organizacije, na naročito svirep ili ponižavajući način ili u nastupanju teške telesne povrede, ili činjenje navedenog osnovnog oblika dela prema maloletnom licu, ili ako je nastupila smrt oštećenog lica.

Poseban oblik ovog dela postojao je kada je navedeno delo učinjeno prema licu koje nije navršilo četrnaest godina čak i kada učinilac nije upotrebio silu, pretnju ili neki drugi od navedenih načina izvršenja.

Međutim, ova inkriminacija je imala izvesne nedostatke, odnosno nije predviđala²⁹:

– odgovornost pravnih lica za učešće u trgovini ljudima, koja često posreduju ili direktno trguju ljudima;³⁰

– odgovornost lica – korisnika usluga žrtava, koje je znalo da je „pružalac usluga“ zapravo žrtva trgovine ljudima;³¹

– da se pristanak žrtve na eksploataciju smatra irelevantnim u slučajevima kada je upotrebljen bilo koji od nabrojanih načina izvršenja krivičnog dela;

– sistematičnost pojava oblika eksploatacije (u biću krivičnog dela se mešaju vidovi sa oblicima eksploatacije, tako da su na istom nivou predstavljene ka-

²⁸ Zakon o izmenama i dopunama Krivičnog zakona Republike Srbije, *Službeni glasnik RS*, broj 39/2003.

²⁹ Detaljnije, u: Mijalković, S.: *Trgovina ljudima*, Beosing, Beograd, 2005, str. 63–64.

³⁰ Naime, naše krivično zakonodavstvo predviđa prekršajnu, odnosno privrednoprestupnu, ali ne i krivičnu odgovornost pravnog lica. Stoga bi eventualnom propisivanju krivične odgovornosti za pravno lice morala prethoditi izmena opštih načela krivičnog prava o subjektivnoj krivičnoj odgovornosti, što stvara dodatne komplikacije u krivičnopravnoj teoriji i praksi. Na to obavezuje i član 10 Konvencije Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala.

³¹ Na tome se insistira Preporukom 1545 Parlamentarne skupštine Saveta Evrope o kampanji protiv trgovine ženama. Navedeno prema: Marković, A.: *Komentar članova Nacrta krivičnog zakonika Republike Srbije vezanih za trgovinu ljudima* (www.bgcentar.org.yu/index.php?p=159), od 2. jula 2006. godine.

tegorije različitog stepena opštosti, npr., eksploatacija rada je vid eksploatacije, dok su prostitucija i upotreba u pornografske svrhe zapravo oblici seksualnog vida eksploatacije žrtava);

– neki od oblika eksploatacije žrtava su postojali u bezbednosnoj praksi (npr., prinudni brak, prinudno vršenje medicinskih eksperimenata, ilegalno usvojenje dece i sl.);

– sankcionisanje pokušaja izvršenja krivičnog dela (što se predviđa članom 5, stavom 2, tačkom a Prvog protokola iz Palerma), i

– sankcionisanje neizvršenja obaveze sprečavanja trgovine ljudima od strane pripadnika određenih državnih organa (lica van kriminalne grupe), koji su imali zakonsku obavezu da spreče ili suzbiju krivično delo, a to nisu učinili (usled korupcije, nesavesnog vršenja službene dužnosti i sl.), sankcionisanje neprijavlivanja pripremanja krivičnog dela trgovine ljudima i neprijavlivanja krivičnog dela ili učinioca nezavisno i strože od postojećih zakonskih inkriminacija.³²

Pored navedenih, ozbiljnijim nedostatkom ove inkriminacije može se smatrati i predviđanje finansijske koristi odnosno dobiti kao jedne od svrha trgovine ljudima. To je prouzrokovalo mogućnost primene navedenog člana Zakona na slučajeve krijumčarenja migranata. Momenat sticanja koristi odnosno dobiti ne postoji u Protokolu iz Palerma. Cilj trgovine ljudima je njihova eksploatacija, te je ovaj član morao da pretrpi izmene u tom pravcu.

Tako je novim Krivičnim zakonikom izmenjeno biće krivičnog dela *trgovina ljudima*, definisano je novo krivično delo *trgovina decom radi usvojenja* i modifikovano je postojeće krivično delo *zasnivanje ropskog odnosa i prevoz lica u ropskom odnosu*.

Trgovinu ljudima (u smislu člana 388 KZ RS) čini onaj ko silom ili pretnjom, dovođenjem u zabludu ili održavanjem u zabludi, zloupotrebom ovlašćenja, poverenja, odnosa zavisnosti, teških prilika drugog, zadržavanjem ličnih isprava ili davanjem ili primanjem novca ili druge koristi, vrbuje, prevozi, prebacuje, prodaje, kupuje, posreduje u prodaji, sakriva ili drži drugo lice radi eksploatacije njegovog rada, prinudnog rada, vršenja krivičnih dela, prostitucije ili druge vrste seksualne eksploatacije, prosjačenja, upotrebe u pornografske svrhe, uspostavljanja ropskog ili njemu sličnog odnosa, radi oduzimanja organa ili dela tela, ili korišćenja u oružanim sukobima.

Teži oblik postoji ukoliko je krivično delo učinjeno prema maloletnom licu, pri čemu se učinilac kažnjava i kada nije upotrebio silu, pretnju ili neki drugi od navedenih načina izvršenja.

Drugi, teži oblik dela postojace ukoliko je izvršenjem krivičnog dela nastupila teška telesna povreda nekog lica ili maloletnog lica.

Najteži oblik dela postojace ukoliko je usled dela učinjenog prema licu ili maloletnom licu nastupila smrt jednog ili više lica.

³² Vidi član 202 (neprijavlivanje pripremanja krivičnog dela) i član 203 (neprijavlivanje krivičnog dela ili učinioca) tadašnjeg KZ RS.

Poseban oblik postojaće ukoliko se neko bavi vršenjem krivičnog dela prema licima ili maloletnim licima, ili je delo izvršila organizovana grupa.

Trgovinu decom radi usvojenja (u smislu člana 389 KZ RS) čini onaj ko oduzme lice koje nije navršilo četrnaest godina radi njegovog usvojenja protivno važećim propisima, ili ko usvoji takvo lice ili posreduje u takvom usvojenju, ili ko s tim ciljem kupi, proda ili preda drugo lice koje nije navršilo četrnaest godina ili ga prevozi, obezbeđuje mu smeštaj ili ga prikriva.

Teži oblik dela postojaće u slučaju bavljenja trgovinom decom radi usvojenja, ili ukoliko je delo izvršilo više lica na organizovan način.

Najzad, zasnivanje ropskog odnosa i prevoz lica u ropskom odnosu (u smislu člana 390 KZ RS) izvršiće onaj ko, kršeći pravila međunarodnog prava, stavi drugog u ropski ili njemu sličan odnos ili ga drži u takvom odnosu, kupi, proda, preda drugom licu ili posreduje u kupovini, prodaji ili predaji takvog lica, ili podstiče drugog da proda svoju slobodu ili slobodu lica koje izdržava ili o kojem se stara.

Drugi oblik ovog dela sastoji se u prevoženju lica koja se nalaze u ropskom ili njemu sličnom odnosu iz jedne u drugu zemlje.

Teži oblik ovog krivičnog dela čini onaj ko navedena dva oblika učini prema maloletnom licu.

Trgovina ljudima na Kosovu i Metohiji zabranjena je posebnim propisom UNMIK-a,³³ koji u potpunosti usvaja definiciju trgovine ljudima predviđenu Protokolom Ujedinjenih nacija. Zakonodavac sankcioniše trgovinu ljudima, a teži oblik je trgovina maloletnim licem. Organizovanje grupe za vršenje ovog krivičnog dela je još teži oblik. Kažnjava se i lice koje je korisnik seksualnih usluga osobe za koju zna da je žrtva trgovine, ili takvu osobu podvodi.

Analizirajući sadržaj bića navedenih krivičnih dela u domaćem pravu, može se doći do generalnog zaključka da su izvesni pomenuti nedostaci prvobitne inkriminacije delimično otklonjeni: dodati su novi načini izvršenja (zadržavanje ličnih isprava, ili davanje ili primanje novca ili druge koristi) i ciljevi izvršenja krivičnog dela (sticanje neke koristi, prinudni rad, druge vrste seksualne eksploatacije, uspostavljanje ropskog ili njemu sličnog odnosa); posebna krivičnopravna zaštita je pružena svim maloletnim licima, a ne samo licima mlađim od četrnaest godina kako je bilo prvobitno predviđeno. S druge strane, nejasno je zašto se novim rešenjem ne predviđa kvalifikovani oblik u slučajevima kada se delo trgovine ljudima učini prema više lica, otmicom ili na naročito svirep ili ponižavajući način, što je u praksi organizovanog kriminala pravilo. Najzad, diskutabilno je i postojanje krivičnog dela *zasnivanje ropskog odnosa i prevoz lica u ropskom odnosu* ukoliko je prevoz obavljen unutar zemlje.³⁴

³³ Član 1 *Pravila broj 4/2001 o zabrani trgovine ljudima na Kosovu*, UNMIK/REG od 12. januara 2001. Kosmet je svakako sastavni deo naše zemlje, ali je u donošenju i sprovođenju krivičnopravnih propisa pod jurisdikcijom UNMIK-a, organa međunarodnog starateljstva.

³⁴ Opširnije, u: *Human Rights in Serbia and Montenegro 2005 (legal provisions, practice and awareness in the State Union of Serbia and Montenegro compared to international human rights standards)*, Belgrade Centre for Human Rights, Belgrade, 2006, str. 95–97.

Bez namere detaljnijeg upuštanja u kvalitativnu analizu novih zakonskih rešenja, može se dodati još i to da je postojanje krivičnog dela *trgovina decom radi usvojenja* apsolutno nepotrebno. Problem se mogao rešiti time što bi se bićem krivičnog dela *trgovina ljudima* obuhvatili svi vidovi eksploatacije žrtava (radna i seksualna eksploatacija, zatim eksploatacija prinudnim brakom, oduzimanjem ljudskih organa ili delova tela, prinudom na vršenje kriminalnih radnji, prinudom na učešće u oružanim sukobima, preprodajom lica bez drugih vidova eksploatacije i ilegalnim usvojenjem). Analizom obima i sadržaja pojma čovek, odnosno ljudsko biće, tj. jezičkim i gramatičkim tumačenjem pravne norme, može se zaključiti da se pod čovekom podjednako podrazumevaju muškarci, žene i deca muškog i ženskog pola. Logičkim tumačenjem pravne norme dá se zaključiti da objekt trgovine radi ilegalnog usvojenja može biti samo dete, a ne i odrasla osoba.

Osim toga, očigledan je nesklad između nacionalnog prava koje detetom smatra svaku osobu mlađu od četrnaest godina i međunarodnog prava koje detetom smatra osobu mlađu od osamnaest godina.³⁵

Najzad, praksa trgovine decom radi prinude na vršenje kriminalnih radnji (prosjačenje) radi seksualne eksploatacije zastupljenija je od prakse trgovine decom radi ilegalnog usvojenja. Zašto onda i ovi oblici trgovine decom ne bi bili inkriminirani kao posebna krivična dela?³⁶

3.3.3. Razlike između trgovine ljudima i krijumčarenja migranata

Termini *trgovina ljudima* i *krijumčarenje migranata* dugo su smatrani sinonimima. Međutim, razlika postoji, a analiziranjem pojedinih međunarodnih akata, ona je više nego očigledna.

Komparativnom analizom definicija trgovine ljudima i krijumčarenja ljudi iz dopunskih protokola, kao i analizom aktuelne bezbednosne prakse, može se zaključiti da krijumčarenje ljudi podrazumeva postojanje želje ilegalnog migranta da pređe državnu granicu od koje može i odustati, dok žrtva trgovine ljudima najčešće nema takvu mogućnost. Lica koja žele da ilegalno udju u drugu zemlju najčešće prva kontaktiraju s krijumčarima migranata, dok trgovci ljudima na različite načine regrutuju žrtve stupajući prvi u kontakt s njima. Dalje, prokrijumčareni migranti su posle prelaska državne granice slobodni, a žrtve trgovine ljudima nisu; prema licima kojima se trguje primenjuje se sila odnosno prinuda, što najčešće nije slučaj s krijumčarenim migrantima; žrtve trgovine ljudima su eksploatisane, što ne važi za prokrijumčarene migrante.

Krijumčarenje migranata nužno zahteva prelaženje državne granice, a trgovina ljudima se može odvijati unutar nacionalnih granica zemlje. Isto tako, kri-

³⁵ Uporedi s članom 3 Protokola za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudima, naročito ženama i decom i članom 1 Konvencije o pravima deteta, *Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori*, broj 15/1990.

³⁶ Ova inkriminacija je nastala pod uticajem dva faktora: slične inkriminacije iz crnogorskog Krivičnog zakonika i pritisaka javnosti kao posledice afera navodnih „krađa beba“ iz porodilišta.

umčarenje ljudi je krivično delo protiv države, dok je trgovina ljudima uperena prema licu, tako da je u prvom slučaju pasivni subjekt krivičnog dela država, a u drugom pojedinac. Iz toga sledi i da se trgovinom ljudima krše ljudska prava žrtava, dok se krijumčarenjem migranata prvenstveno povređuju propisi o prelazanju državne granice (što ne isključuje mogućnost kršenja ljudskih prava ilegalnih migranata).

Novina koju donosi Krivični zakonik svakako se ogleda i u stepenu društvene opasnosti koja se pripisuje trgovini ljudima. Naime, krijumčarenje ljudi je svrstano u grupu krivičnih dela protiv javnog reda i mira, dok su krivična dela trgovine ljudima svrstana u grupu krivičnih dela protiv čovečnosti i drugih dobara zaštićenih međunarodnim pravom. Time se trgovina ljudima, prema ozbiljnosti posledica, izjednačava s genocidom, ratnim i sličnim zločinima koji nikada ne zastarevaju i koji se mogu i moraju krivično goniti u bilo kojoj zemlji sveta.

Najzad, krijumčarena lica su (u materijalnom smislu) prestupnici propisa o prelazanju državne granice koje, prema aktuelnim tendencijama u međunarodnom pravu, ne treba sankcionisati. S druge strane, nesporno je da su žrtve trgovine ljudima žrtve krivičnog dela u pravom smislu reči.

Znači, pojam krijumčarenja ljudi je uži od pojma trgovine ljudima. Krijumčarenje migranata može biti faza u procesu trgovine ljudima, a može i prerasti u trgovinu ljudima ukoliko krijumčari prodaju prokrijumčarene osobe, ili nad njima zasnuju ropski odnos.

Značaj razlikovanja ovih dvaju fenomena ogleda se u pravilnoj kvalifikaciji pojava ugrožavanja, što je uslov efikasne kriminalne i kaznene politike. Ovo zato što je trgovina ljudima očigledno društveno opasnija pojava. Tu svakako treba biti oprezan jer je moguće da se iza krijumčarenja ljudi krije trgovina ljudima, odnosno da se trgovina ljudima nastoji prikazati kao krijumčarenje migranata. Takođe, razlikovanje je bitno i zbog pružanja pomoći žrtvama. Iako svaka žrtva krivičnog dela zahteva jednak tretman, veću pažnju bi trebalo posvetiti žrtvama trgovine ljudima upravo zbog većeg stepena njihove traumatizacije usled primene sile i zasnovanog ropskog položaja.

Osim toga, u nekim zemljama, krijumčareni migranti se i dalje sankcionišu kao prestupnici, što je suprotno dopunskim protokolima. Nerazlikovanje trgovine ljudima od krijumčarenja ljudi može dovesti do sankcionisanja žrtava trgovine ljudima. Upravo zbog mogućih zabluda i zloupotreba, u teoriji postoji mišljenje da bi se bilo kakva aktivnost koja se odnosi na krijumčarenje ljudi, naročito žena i dece, prvenstveno morala podvoditi pod trgovinu ljudima.³⁷ Time bi se žrtve trgovine ljudima maksimalno zaštitile, po cenu da se ilegalni migranti oslobode krivične odgovornosti.

³⁷ Danailov, V.: *Trgovija so luře – kriminalen biznis so robovlatetelski lik (slučaj Makedonija)*, IOM, Skopje, 2001, str. 15.

4. ZAKLJUČAK

U domaćoj bezbednosno-kriminalističkoj teoriji i praksi, pod ilegalnim migracijama se (tradicionalno) podrazumevaju ilegalne migracije „u sopstvenoj režiji ilegalnih migranata“ – tzv. *neorganizovane ilegalne migracije*, zatim ilegalne migracije uz posredovanje nekih pojedinaca – tzv. *poluorganizovane ilegalne migracije* i krijumčarenje migranata od strane organizovanih kriminalnih grupa, što je jedan od vidova tzv. *organizovane ilegalne migracije*. Slučajevi trgovine ljudima, ukoliko su bili razlikovani od slučajeva krijumčarenja migranata, nisu smatrani ilegalnim migracijama u širem smislu.

Trgovina ljudima je oblik ilegalnih migracija, najčešće organizovanih, ređe poluorganizovanih, u svim slučajevima kada žrtva u procesu trgovine ilegalno ulazi na teritoriju strane zemlje, tranzitira kroz nju ili boravi na njoj. Zbog čega je takav pristup važan? Etiološki činioci koji uzrokuju odnosno doprinose nastanku i razvoju ilegalnih migracija i trgovine ljudima gotovo su identični; krijumčareni migranti često postaju žrtve trgovine; mnogi krijumčari migranata ujedno trguju ljudima; način krijumčarenja migranata i trgovine ljudima je gotovo identičan u fazi tranzita, odnosno transportovanja lica do mesta njihove destinacije; tretman otkrivenih prokrijumčarenih migranata i žrtava trgovine je u osnovi isti (mehanizmi zaštite, pomoći i podrške žrtvama trgovine ljudima su znatno složeniji i šireg obima – uporedi čl. 2 i 6 Prvog i čl. 4, 5 i 16 Drugog protokola koji prate Konvenciju Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala); način otkrivanja, razjašnjavanja i dokazivanja ovih pojava ugrožavanja delimično se podudara itd.

To znači da bi i strategije prevencije i suzbijanja ilegalnih migracija i trgovine ljudima, kao i strategije zaštite, pomoći i podrške krijumčarenim migrantima i žrtvama trgovine generalno bile veoma slične. S druge strane, ilegalan boravišni status žrtava trgovine ljudima u zemljama njihove destinacije ukazuje na ilegalne migracije, iako aktuelni međunarodni trendovi obavezuju aboliciju žrtava trgovine od odgovornosti za prekršaje koje su učinile sa statusom lica koje je objekt trgovine.

Poznavanje obima i pravilno tumačenje sadržaja pojma organizovana ilegalna migracija uslovi su za njeno prepoznavanje, što nesporno ima preventivne i represivne efekte. Pravilno korišćenje pojmovno-kategorijalnog aparata je neophodno za osnovnu komunikaciju, izbegavanje zabuna, zabluda i dvojakih standarda u tretiranju bezbednosnih pojava. Pravilnim identifikovanjem i označavanjem bezbednosnih problema omogućava se sagledavanje njihovih trendova, njihovo praćenje i adekvatno reagovanje sistema bezbednosti.

ILLEGAL MIGRATIONS – NOTION AND FORMS OF MANIFESTATION

Saša Mijalković, Ph.D.

Goran Bošković, M.A.

Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade

The problem of illegal crossing of state borders and movement and stay of individuals at the territory of a foreign country without an approval of competent state authorities is as old as a state. At the threshold of a new millennium this problem acquires more organized forms and new contents, by which it creates new negative effects on security both nationally and internationally. The methods of formal social control to that effect become inefficient, and actual security needs require revision. One of the main stumbling blocks in solving this contemporary security problem is the presence of certain doubts and understatements when defining the scope and content of the notion of illegal migrations in Serbian security theory and practice.

Illegal migrations (traditionally) mean illegal migrations “organized by illegal migrants on their own” – the so-called *unorganized illegal migrations*, then illegal migrations with mediation of some individuals – the so-called *semi-organized illegal migrations*, and smuggling of migrants by organized criminal groups, which is one of the forms of so-called *organized illegal migrations*. The starting premise of this paper was that the cases of human trafficking may also be considered a form of illegal migrations in certain situations. Namely, trafficking in human beings represents a form of illegal migrations, most often organized, rarely semi-organized, in all cases when a victim of the trafficking illegally enters, transits or stays at the territory of a foreign country.

Such an approach is important because phenomenology- and victimology-related specifics of human trafficking and smuggling of migrants are very similar, and etiological characteristics, as well as the basics of prevention, suppression and offering protection, help and support to victims are almost identical. This is why the knowledge of the scope and correct interpretation of the content of illegal migrations notion is the condition for their identification, which undoubtedly has preventive and repressive effects. The correct use of notional and categorical apparatus is necessary for basic communication, for avoiding confusions, mistakes and double standards in treating security phenomena. The correct identification and marking of security problems provides for observation of their trends, their monitoring and adequate response of the security system. This is why the paper underlines theoretical and positive legal determination of the notion of illegal migrations and the forms of their manifestation.

PROFESSIONALIZATION OF SERBIAN CIVIL SERVICE IN THE
FUNCTION OF CRIME PREVENTION – EUROPEAN UNION CIVIL
SERVICE DEVELOPMENT BASELINES

Zorica Vukašinović Radojičić, M.A.
Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade

Abstract: The Serbian civil service system will have to respond to European integration requirements on many aspects. Having in mind that the European Union accession is a strategic goal of Serbia, it will be very important to prepare and adjust administrative structures for efficient implementation of European standards and principles. The aim of the paper is to give an overview of modern, European standards related to civil service development which represents guidelines for the modernization of Serbian civil service in future. The paper will present main innovation that resulted from new regulation in Serbia and point out the main elements of the civil servants status. It will also emphasize the legal status of police officers. The paper restricts to the basic components of the civil servants legal status and principles of work in state administration organs but it will also present some problems regarding implementation and development of human resource management practice in Serbian administrative environment.

Key words: *European standards of civil service, professionalization of civil service, career system, status of police officers, recruitment based on merit, promotion based on merit, evaluation of performance, training, institutional development.*

INTRODUCTION

The anticipation of European Union membership had its impact on public administration in all candidate countries. Preparation for membership gradually worked as a factor and incentive to shape and develop structures and institutions

capable of meeting the obligations and needs of an EU member state.¹ Euro membership requires adoption of entire administration, both horizontally and vertically. Thus, the administrative capacity to take on the obligations of membership has become an important criterion for EU membership.

The general rule is that the Community legal system leaves the autonomy to institutional and administrative organization of member states. There is no direct influence of European Union to national administrations. In general, implementation is carried out by national administrations which become co-dependent organizations – structurally they remain part of their respective national administrations, functionally they form part of the Community administration.² National administrations are obliged to enforce EC Law by virtue of the Treaties and not out of a de-concentration scheme whatsoever. The first principle is the autonomy of national administrative systems and thus being structural subsidiary. The application of community law is conveniently entrusted to the appropriate national administrative laws and relevant authorities which become the outer branches of the Community's administration. Only in a limited number of cases does Community law have a direct impact on national systems by regulating the activity of the authorities or calling for the institution of appropriate bodies. The second principle complements the first. While the Community law is not concerned with how national administrative systems are set up, it requires results – efficient, effective and uniform enforcement of Community provisions.

Domestic administrations are required to take all necessary steps to ensure full implementation of these provisions.³ National administrations should have the sufficient capacity to implement the EC law, known as the *acqui communautaire*,⁴ with an acceptable standard of effectiveness, as defined by the jurisprudence of the European Court of Justice.⁵ “The greatest number of legal principles governing administrative capacity recognized today in Community law originate in the creative law-making and decision-making process of the European Court of Justice”.⁶ Failures of a member State would be detrimental firstly for their own citizens rights and secondly for the common interest of all member states represented by the institutions of the European Union.

¹ B. Lippert, G. Umbach, *The Pressure of Europeanisation – from post-communist state administrations to normal players in the EU system*, Institute for European policy, Berlin, 2005

² C. Nizzo, *National Public Administrations and European Integration*, SIGMA, <http://www.oecd.org/puma/sigmaweb>

³ Judgement of 17 December 1970, Case 30/70, Scheer, ECR, p. 1197

⁴ Administrative principles, procedures, values, standards and practices constitute informal “*Acqui Communautaire*” that has to be implemented.

⁵ Sigma paper No 27 “*European principles for Public Administration*”, Paris, OECD, 1998

⁶ J. Schwarze, *European Administrative Law*, Sweet and Maxwell, 1992, London, pp. 4-5

EUROPEAN CIVIL SERVICE BASELINES

Institutions of the European Union have done a lot of efforts in order to define standards and principles for public administration development. SIGMA⁷ has developed a set of baselines for six key areas of public administration which are the working tool to provide a basis for conducting assessments of central management and control systems. Public administration development baselines are related to several aspects such as: Civil Service, External Audit, Financial Control, Public Expenditure Management Systems, Policy making and Co-ordination Machinery and Public Procurement Management Systems.⁸ In each of these areas, the baselines reflect standards of good practices in the EU Member States. The baselines cover both the formal (legal basis,) and dynamic aspects of such a framework (performance in practice, capacity for future upgrading). They incorporate EU Regulations and Directives where these exist, such as in the field of financial control and public procurement.

As we mentioned, the administration structures have to be prepared for efficient implementation of *acquis communautaire*. We will focus to the civil service professionalization issue and point out the civil service development baselines. Therefore, it is very important for candidate countries to examine European standards and adjust their legislative systems and administrative practice in order to establish professional, efficient, depolitized administrative structures. They should adopt standards which exist in European countries and undertake all necessary measures for effective and efficient implementation.

Civil service development baselines include several aspects:

A) Legal status of Public Servants

– existence of an appropriate legal basis defining the status of public servants responsible for advising on and implementing government policy, carrying out administrative actions and ensuring service delivery;

B) Legality; Responsibility and Accountability of Public Servants

– existence of a clear basis in law or in appropriate regulations for all actions taken by public servants;

– responsibility of public servants to their superiors under public law;

– effective accountability mechanisms;

C) Impartiality and Integrity of Public Servants

– undertaking administrative actions independently of the personal interests of public servants and without favouring any other illegitimate interest;

– effective disciplinary and penal remedies against corruption and other abuses of power;

⁷ Sigma is a joint initiative of the OECD and the EU principally financed by the EU's PHARE programme.

⁸ Control and Management System baselines for European Union membership, OECD, 1999, www.oecd.org/puma/sigmaweb

- acting independently of party or organised political influence;
- legally defined salary structures;
- D) Efficiency in Management of Public Servants and in Control of Staffing
 - establishment of a cross-government structure and systems for personnel management;
 - development of management practices ensuring that public servants are motivated to perform well;
 - control and publishing of the number of staff and personnel costs;
- E) Professionalism and Stability of Public servants
 - open and competitive selection of public servants based on merit and on transparent criteria;
 - conditions of service and career opportunities ensure that public servants with appropriate knowledge and skills are recruited, developed and retained;
- F) Development of civil service capacities in the area of European integration
 - assignation of adequate staff resources to units charged with co-ordination and management of UE affairs;
 - development of incentive mechanisms (staff rotation systems, secondment) ensuring that European integration functions are staffed by sufficiently qualified civil servants and high level of stability of staff
 - organisation of special training programmes to prepare the whole civil service for the implications of EU membership.

The adoption and efficient implementation of SIGMA's standards shall influence the development of national civil service systems and encourage harmonization of national legislation with EU legislation. These standards will enable creation of a modern, responsible, professional modern civil service and provide career system development. It will also ensure continuity of the work of administration and encourage capacity building in state administration organs. For each candidate country enactment of adequate regulation on legal status of civil servants is required, since it is the basis for the further administrative reform and effective implementation of government policy. Principles of legality, responsibility and accountability are modern principles which constitute „European administrative space“– have informal “Acqui Communautaire” and they have to be adopted in national legislations and implemented. Furthermore, principles of impartiality and integrity of civil servants should be also incorporated in national legislations. Career opportunities have to be developed. Entering the civil service has to be followed by appropriate recruitment procedures based on merit and equality principle. Merit-based recruitment and promotion, avoidance of arbitrary decision-making implies to the best suitable candidates selection. Remuneration of civil servants appeared to be issue of high importance influencing the level of qualified staff in service, motivation of servants and promotion.

Career system exists in large number of European countries. In order to develop the advantages of long-term employment, and make civil service more

flexible, different management tools are used, such as: mobility, training, promotion and evaluation. In European countries servants get promoted to higher posts on the basis of two criteria – working experience and evaluation of performance. Promotion will encourage motivation of employees and stimulate achieving better work results. Basic component of promotion is the evaluation based on work results, initiative and professional development. Mobility of servants is the possibility and duty in European countries and it concerns the transfer of civil servants from one organ to another within civil service. It develops professionalism in public administration and makes the performance more flexible. This principle provides that servants may acquire knowledge and skills based on experience in various organs and develop their profiles. It is also an efficient mechanism providing job rotation system especially for senior managing posts performing “delicate” tasks.⁹ Training of civil servants has to be an important element of human resource management strategy. Skills, knowledge, quality of work will determine successful work of administration. Training has to be in compliance with personnel policy, promotion plan, evaluation system and remuneration of civil servants. There is an initial training (acquiring knowledge at universities and institutes or schools for public administration) and permanent professional training (professional career development). In all countries the aim of the training is to improve professional skills of employees, to anticipate needs ensuring efficient and quality performance. With respect to national administrative, legal, historical and cultural context, there are different ways of planning and organization of permanent civil servants training. Planning of human resources certainly represents the issue of high priority.

All of these elements make civil service dynamic and more responsive to the needs of clients and society. Some of these standards exist in Serbian administrative system. The following chapter shall present the situation in Serbian civil service and point out the innovations emerged from new regulation on civil servants and discuss some problems regarding implementation. We will also emphasize main elements of career system established in our administrative environment and human resource management practice.

SERBIAN CIVIL SERVICE

One of the fundamental objectives of the strategy of public administration reform in Serbia is development of a professional and efficient civil service.¹⁰ Since 2005, a lot of efforts have been done regarding modernization of civil service. New regulation on civil servants was adopted, as well as new regulation on or-

⁹ In France, there is an obligation of rotation system, for senior managers after six years of service.

¹⁰ “Public Administration Reform in Serbia Strategy and Action Plan for the Implementation of the Reform of Public Administration”, Ministry for Public Administration and Local Self Government, Belgrade, 2005

ganization and functioning of civil service.¹¹ New Law on civil servants, as well as other laws and regulation establishes the civil servants system on the basis of standards adopted in European countries. Since this law was adopted “recently”¹², its implementation has just started. However, new regulation is defining legal framework which should provide flexibility and mobility in civil service, promotion based on merits, permanent professional training, planning of human resource and introduces modern principles of human resource management. All of these elements should make civil service dynamic and more responsive to the needs of clients and society. It will encourage creation of modern and professional civil service according to European standards.

Before new Law on civil servants was adopted, the status of civil servants, their rights and duties, principles of work, recruitment, promotion, selection, training, termination of employment, disciplinary liability and other issues were regulated by the previous Law on labour relations in state organs. As we have already mentioned, some of the European principles existed in previous legislation. However, a lot of issues were not defined precisely and clearly by this Law, which opened space for various legal interpretations and caused problems regarding implementation. For example, although it contained rules for the selection of candidate regarding recruitment, it did not contain the rules on the selection procedure in order to select the most competent candidates. The problem existed also regarding senior managers appointment. An open competition procedure for senior managers – secretary generals and assistant ministers was not determined. They were appointed by the proposal of ministers and by Government acts of appointment. It had caused politicization of these functions and quick and frequent changes of leadership which resulted in discontinuity of administration work. It is also important to point out that there was no promotion based on merits – the only criteria were work experience and professional competences. The consequence was that the salary based on the grade did not value the complexity of work and responsibility, which resulted in leaving of the most qualified and competent employees from administration. Although the evaluation of work performance was prescribed by the Law and Decree of Government, however it was not implemented in practice. The professional training was determined as a duty of civil servants; however, the sub legal regulation was not adopted. There was no established system of systematic, planned civil servants training which would develop knowledge and skills of civil servants and improve the quality of work.

The Law on civil servants is based on modern European principles. It adopts basic European standards and baselines which will encourage creation of a professional, efficient and responsible civil service. The new Law on civil servants defines principles based on European standards – such as principles of legality (rule

¹¹ Law on State Administration (Official Gazette 79/05), Law on Civil Servants (Official Gazette 79/05, 81/05, 83/05), Law on salaries in state administration organs

¹² In September, 2005

of law), impartiality and political neutrality. The Law defines the following principles also – equality, protection of citizen's rights and the protection of public interest, accountability for results, transparency of operation, equal access to all posts under equal conditions, promotion and professional development, legal protection. The adequate and appropriate mechanisms should be developed in order to provide effective implementation of regulation and enable successful enforcement of Government policy.

The Law introduces crucial innovation regarding classification of working posts according to the complexity of tasks, responsibilities, knowledge required – it differentiates two groups of civil servants - managing posts¹³ and executive working posts. Although they have the same status, some differences still exist. Managing posts are occupied by senior officials who have responsibilities for managing, coordination and organization of work. According to new legislation, managing posts are not political functions and their appointment is not related to composition of Government and Government changes. Executive posts are classified into the titles (grades) according to the responsibilities, complexity of tasks, required knowledge and skills and the conditions determined for each working post. The titles are related to the tasks performing at certain working post. Such system shall provide promotion based on merits and adequate remuneration for a salary grade.

The law determines special conditions for employment. Working posts and the number of working posts, the required number of civil servants for each working post is regulated by the internal acts on organization and systematization. The transfer of civil servants who are already employed in civil service is also introduced by new regulation and it is based on work requirements. It will develop mobility of civil servants, although it is still a possibility not an obligation in Serbian civil service. As we pointed out, it is very important element of career system, which develops professionalism and makes civil service work more flexible. It also enables that civil servants acquire knowledge within different state administration organs and develop their professional knowledge. According to provisions of the Law, if a working post is not occupied by transfer, an internal competition for civil servants within state administration will be announced. In this way, civil service becomes a complex system where the internal competition is an instrument for promotion to a higher post within state administration, and an instrument which will provide adequate use of human resource capacities before an open competition is announced for other employees (from private sector, public services, etc.). If an internal competition fails, an open competition shall be announced.

In order to provide professional and competent civil service, the Law is introducing the procedure of impartial and objective selection of candidates. The selec-

¹³ Managing posts in a Ministry are Secretary of Ministry and Assistant Minister, in an internal organ within a Ministry - Director and Assistant Director, in a Special organization - Director, Deputy Director and Assistant Director.

tion procedure includes the evaluation of competences, knowledge and skills required for a certain post and criteria for selection should be determined. The recruitment committee shall make a list of candidates with best results and submit it to the manager of the organization who will decide on selection. The selection procedure is comprised of several parts – written test, oral verification or other means. Regarding managing posts, selection procedure and internal and open competition are determined. For managing posts, conditions for recruitment (appointment) and termination of employment are also stipulated, which represents an innovation regarding civil servants status and development of de-politicization and professionalism in public administration.

The law introduces a new institute - human resource plan and encourages development of a modern practice of human resource planning which will provide employment of only a required number of civil servants according to the adequate resources in budget. As we already pointed out, human resource planning is common practice in European countries. The Human Resource plan shall represent the actual situation of employment and in accordance with the area of competence of the state administration organ and the working plan for the next year shall determine the objective situation of employment for full-time jobs, planned number of trainees, as well as temporary employment due to increased workload. The required reduction in the number of jobs of their reorganization shall also be presented in the human resource plan. The proposed common human resource plans shall be prepared based on individual proposals of state organs and Human Resource Management Service.

The evaluation of civil servants performance becomes an important element of career system and human resource management. The evaluation was also defined by the previous legislation, but it was not implemented in practice. The evaluation is based on working results achieved, initiative, skills, communication with other employees and other competences. The performance appraisal mark is related to promotion and it also may cause the termination of employment. The Law introduces promotion based on merits which is going to stimulate competent employees and make work more efficient. The basis for promotion is the evaluation of employee's work. It also results in adequate remuneration of civil servants.¹⁴

The Law regulates professional training as the right and obligation of a civil servant. There are two groups of training programs – special and general. Special training program is issued by the head of an organ and general program is prepared by the Government for all civil servants. The Law also determines that resources for training purposes will be provided in the budget.

¹⁴ A civil servant may be promoted to a higher job post if his/her work was at least twice in a row evaluated as excellent, or four times in a row evaluated as excellent, or four times in row evaluated as good, if there is a vacant post and if a civil servant fulfils job requirements for that post.

New institutions are established – Human Resource Management Office and High Civil Servants Council. The Human Resources Management Service has been established as an independent, professional and central body responsible for management and development of human resources in public administration bodies. Among the principle tasks of the Human Resource Management Office is coordination of human resources management activities and professional development of human resources. This institution has clearly determined competences to identify, manage, coordinate and monitor the human resources management policies. It also develops human resource management strategy. In view of the prescribed activities, it will have a special role in strengthening efficient mechanisms of coordination and communication with public administration bodies or with human resources management units with the aim of introducing and developing a new practice in human resources management. It has great role regarding preparation of human resource plan for all state administration organs, it is in charge of the central human resource data base and it announces internal and open competition for all state organs. It has a control role regarding the procedure of selection and employment, taking care of procedure and implementation of methods of verification and knowledge of candidates. The Office as a new institution is currently facing initial problems regarding provision of the efficient implementation of regulation, but some mechanisms such as training of the employees and capacity building were already introduced.

High Civil Servants Council is also established by the Law. It consists of experts who have a special role in the creation of policy and human resource strategy development. There is a special role of the Council in the process of selection of candidates and competition procedure. It recommends candidates to the positions in state administration organs, prescribes standards for the selection of civil servants and the methods of assessment of their professional qualification and determine the code of ethics for civil servants. It is independent in its work.

STATUS OF POLICE OFFICERS

Due to specific nature of police functions, legal status of police officers, their rights and duties, working methods and principles, legal status of police officers is regulated specifically and varies from that of other state administration organs. Legal status of police officers is regulated primarily by the Law on police and alternatively by the Law on civil servants and Law on labour. As some authors pointed out, status of police officers is regulated by „a three-level regulation“.¹⁵ According to the Article 4 of the Law on Civil Servants, the rights, obligations and responsibilities of civil servants which are not otherwise regulated by this Law or special laws or secondary legislation, general labor legislation and special collective agreement shall be applied.

¹⁵ S. Miletic, “Special characteristics of status of police officers”, Status of Civil servants, Banja Vrujci, 2006, pp. 125-135

As regards recruitment in police, each candidate should meet the general conditions prescribed by the Law on civil servants and special conditions prescribed by the Law on police.¹⁶ The same principle is applied regarding the termination of employment according to the Law on police but it does not exclude other reasons for employment termination according to Law on civil servants. The competition procedure is required for certain working posts, but it is not obligatory for all working posts.¹⁷

Promotion system is specific and it differs from the system in other state administration organs. The titles and ranks are determined by the Law on police. According to the Law, titles represent the general rule and the ranks are exception. The system of grades is regulated only by special regulation – Law on police. According to present system, promotion is not based predominantly on merit – it depends mainly on arbitrary decision of a superior and officers are aware of the promotion system. In majority of cases, officers get promoted on the basis of the working experience.¹⁸ One of the recommendations of international experts is related to the introduction of an internal competition for vacant posts for middle and senior managers and to the introduction of an impartial procedure in order to eliminate political and other influences.¹⁹ There should be discussed the possible revision of regulation in order to introduce promotion based on merit and develop incentives mechanisms for police officers.

The performance of police officers is evaluated once a year. The performance appraisal mark may be positive or negative. Evaluation procedure is regulated in detail by the Decree on the internal organization of the Ministry of internal affairs.²⁰

Training in Police has a crucial role for development and definition of culture in the future and for the provision of efficient and high quality performance. Professional training in Police is regulated by special regulations. One of the recommendations of international experts refers to the conduct of an analysis of basic functions, processes and tasks which are performed at certain working posts in order to establish direct link between training and functions the police officers are performing.²¹

Disciplinary liability is regulated differently from other state administration organs. Disciplinary liability and disciplinary procedure are regulated by the Decree on disciplinary liability in the Ministry of internal affairs.²²

Remuneration system in police should be revised in order to establish a relation between the salary and functions which are performed at certain working posts and working results achieved. Increase of the salaries of police officers is

¹⁶ Article 110 of the Law on police

¹⁷ Article 112 of the Law on police

¹⁸ Article 17 of the Decree on the internal organization of the Ministry of internal affairs (Official Gazette RS, 8/2006)

¹⁹ The document “Reform of the Police in Serbia”, OEBS, 2004

²⁰ The Official Gazette RS, 8/2006

²¹ “Police Training Strategy”, OSCE, November, 2005

²² The Official Gazette RS, 8/06

also the issue of significant impact to efficient performance. Remuneration in police, due to specific nature of tasks and competences is very important element of career system in order to attract and retain qualified staff. It is also one of the efficient tools against corruption.

Human resource management is very important element of career system. Therefore, it would be necessary to identify required working posts, functions which should be performed, working posts which should be abolished or introduced, required profiles for certain working post, etc. Thus, development and enhancement of Human Resource Unit in the Ministry would be of great importance and high priority.²³ The Unit would have responsibility for the selection and recruitment, coordination of evaluation of performance and verification of the promotion based on merit. It will be independent in its work. The conduct of the analysis of human resource policy and procedures in the Ministry is also recommended.²⁴ The aim of the analysis would be development of efficiency, simplification of procedures and provision of transparent procedures of employment and promotion based on merit.

CONCLUSION

Having in mind that the European Union accession is a strategic goal of Serbia, it will be very important to prepare and adjust administrative structures for efficient implementation of European standards and principles. The administrative system in Serbia will have to respond to European integration requirements in many aspects. The European Union developed standards (baselines) for development of a professional, efficient, depoliticized public administration. Professionalization of civil service systems is to identify the legal framework whereby the status of civil servants is set out in a new manner and which regulates basic principles regarding the work of those employed in the public administration.

According to European standards professionalization of civil service includes several aspects and the most important are: open and competitive selection of candidates based on merit and on transparent criteria, evaluation of performance, promotion based on merit, established mechanisms of motivation and remuneration, permanent professional training, stimulating pay system, development of individual responsibility of civil servants, prevention of corruption, impartial performance, establishment of personnel management systems.

The Law on civil servants certainly creates the legal basis which should provide professional, efficient, effective and high quality work of civil service. It adopts basic European standards and principles which should be effectively implemented in practice.

However, in order to develop efficient and professional administration, these standards have to be effectively implemented in practice. Adequate imple-

²³ S.Miletic..., "Reform of the Police in Serbia", OEBS, 2004, pp. 49

²⁴ The document "Reform of the Police in Serbia", OEBS, 2004 pp. 47

mentation mechanisms and management tools should be developed. We need appropriate management instruments which will exceed gaps between formal rules and informal practice and develop capacities for the efficient implementation of legislation. Still, there are initial problems regarding implementation of human resource management principles in Serbian administrative environment. Many efforts have been made in order to enable effective implementation. One of the efficient tools is civil servants training for the implementation of new regulation. It will prepare employees in state administration organs for successful execution of new tasks, implementation of a new practice and working methods and enhance their consciousness about the required changes.

Introducing new institutes and tasks in management and development of human resources require that certain preconditions be provided for their efficient execution. The implementation is related to several aspects. First of all, there is a functional aspect - introduction of new tasks, new practice, communication system between organs, coordination between the organs and central institution in charge of human resource management in civil service as a whole. Institutional development is related to capacity building in civil service and development of institutionalized cooperation between organs. It also assumes reorganization within civil service and provision of required staff for the execution of tasks. Thus, the introduction and implementation of new regulations requires an assessment of the present situation in the human resource management units in public administration bodies including their organizational, human resource and functional aspects. Training of civil servant has an important role regarding the implementation of regulation since the introduction and application of new institutes and practice require knowledge and skills and permanent professional development of civil servants. All the efforts will influence the public administration reform as a whole and accelerate approaching European Union.

PROFESIONALIZACIJA DRŽAVNE UPRAVE U FUNKCIJI
SPREČAVANJA I SUZBIJANJA KRIMINALITETA
SMERNICE EU RAZVOJA DRŽAVNE UPRAVE

Mr Zorica Vukašinović Radojičić
Kriminalističko-policijska akademija, Beograd

Imajući u vidu da je jedan od strateških ciljeva Srbije pristupanje Evropskoj uniji, rad na razvoju i profesionalizaciji uprave s ciljem obezbeđenja kapaciteta za efikasnu i efektivnu primenu komunitarnog prava (*acquis communautaire*) predstavlja jedan od prioriteta. Institucije Evropske unije ulažu velike napore vezane za razvoj odgovarajućih upravnih kapaciteta zemalja koje planiraju da se u perspektivi priključe Evropskoj uniji. U tom smislu, izuzetno je važno proučiti osnovne standarde ili smernice (*baselines*) koje je Evropska komisija formulisala 1999. godine u okviru SIGMA programa i postaviti strateške smernice razvoja s ciljem ispunjenja datih standarda. Tim standardima se prvi put detaljno identifikuju osnovni problemi i poželjna rešenja u oblasti opštih upravnih kapaciteta u zemljama koje planiraju da se priključe Evropskoj uniji. Kriterijumima su postavljene osnovne smernice razvoja upravnih kapaciteta (*benchmarks*) u zemljama koje još nemaju status kandidata za članstvo u Evropskoj uniji. Važna grupa standarda je vezana za razvoj službeničkog sistema i izgradnju profesionalne, moderne i depolitizovane uprave.

Razvoj službeničkog sistema i profesionalizacija uprave obuhvataju nekoliko aspekata, s ciljem uspostavljanja stručnog, nepristrasnog, nezavisnog i odgovornog rada uprave. Zahtevi koji se postavljaju u velikoj meri se odnose na pitanja kao što su: obezbeđivanje nepristrasnog i objektivnog odabira kadra, objektivno praćenje i ocenjivanje rada javnih službenika, uspostavljanje mehanizama motivacije i nagrađivanja, uključujući i napredovanje u karijeri, uspostavljanje odgovarajućeg sistema zarada koji je stimulativan, uspostavljanje jasnih pravila ponašanja i odnosa prema javnim poslovima, obuka kadra, sprečavanje svih vidova korupcije, uključujući i sukob interesa, ustanovljavanje jasnih mehanizama kontrole rada i odgovornosti. Razvoj karijernog sistema predstavlja osnovnu komponentu službeničkih sistema u razvijenim zemljama. Osnovni elementi karijernog sistema u zemljama Evropske unije su napredovanje, mobilnost i obučavanje državnih službenika.

Početna faza profesionalizacije uprave se sastoji u definisanju pravnog okvira, kojim se uređuju status državnih službenika i načela rada. Donošenjem novih propisa, kojima se reguliše status državnih službenika i propisuju osnovna načela rada u upravi, stvara se normativni okvir za razvoj profesionalne i efikasne državne uprave. Novi propisi u Srbiji – Zakon o državnim službenicima i Zakon o državnoj upravi – bazirani su na savremenim evropskim principima i standardima. Njima se uvode novi instituti u pravni sistem i stvaraju uslovi za obavljanje novih poslova i zadataka, kao i vršenje nove prakse u organima uprave. Takođe, obezbeđuje se razvoj karijernog sistema, uvode se savremene tehnike selekcije kandidata, ocenjivanje zasnovano na me-

renju učinka i objektivnim pokazateljima, napredovanje zasnovano na ocenjivanju – zalaganju u radu i stručnom razvoju, permanentno stručno usavršavanje službenika, kontinuirano planiranje kadrovskih potreba u skladu sa strateškim ciljevima organa. Tako se stvara osnova za razvoj profesionalizma u državnoj upravi, obezbeđuje kontinuitet u radu i utiče na privlačenje i zadržavanje visoko stručnog i kompetentnog kadra. Na taj način se razvija fleksibilnost u radu organa državne uprave, uvodi se mobilnost državnih službenika, kao i napredovanje prema rezultatima rada, i razvija savremena praksa upravljanja ljudskim resursima. Specifičan pravni položaj imaju policijski službenici koji predstavljaju posebnu kategoriju državnih službenika za koje, kada je reč o pojedinim pitanjima vezanim za radnopravni položaj, važi specifičan režim koji se razlikuje od državnih službenika u drugim organima uprave. Imajući u vidu specifičnost policijskih poslova, prava i dužnosti, principi rada u policiji su uređeni Zakonom o policiji i podzakonskim propisima, pa se Zakon o državnim službenicima, kao i Zakon o radu, primenjuju supsidijarno. Ipak, i status policijskih službenika zahteva određena poboljšanja, izmene propisa, kao i uspostavljanje savremene prakse upravljanja ljudskim resursima u policiji. Takođe, koordinacija i saradnja s centralnim telima za upravljanje kadrom su neophodne radi praćenja i primene savremenih tendencija razvoja u drugim organima uprave.

Osnivanje novih institucija, kao što su Služba za upravljanje kadrovima i Visoki službenički savet, ima za cilj jačanje profesionalizacije i depolitizacije državne uprave. Osnovni prioriteti u radu novih tela su razvoj službeničkog sistema i obezbeđenje efikasne i efektivne primene propisa – Zakona o državnim službenicima, Zakona o državnoj upravi, kao i pratećih uredbi.

Izmenama upravnog zakonodavstva je definisana osnova za razvoj savremenog službeničkog sistema, koji se zasniva na evropskim standardima. Ipak, može se reći da postoje početni problemi vezani za uvođenje novih instituta i primenu u praksi. Stoga, a s ciljem efikasne primene propisa i uvođenja nove prakse, neophodno je razvijati mehanizme implementacije i jačati menadžment na nivou organa uprave. Efikasna primena podrazumeva nekoliko aspekata – uvođenje novih poslova i postupaka, prelazak na nove načine rada, uvođenje nove prakse i sistema komunikacije i koordinacije među organima državne uprave, razvoj svesti zaposlenih u organima uprave. Institucionalni aspekt je takođe značajan – jačanje kapaciteta organa državne uprave za efikasnu primenu novih propisa, osnivanje novih i jačanje postojećih institucija, osnivanje jedinica za upravljanje ljudskim resursima i jačanje njihovog nezavisnog i objektivnog rada i njihovu dobru komunikaciju i saradnju s nadležnim institucijama. Poseban značaj za efikasnu primenu propisa ima obučavanje državnih službenika i funkcionera. Uvodjenje i primena novih instituta nužno podrazumevaju stručnu osposobljenost za obavljanje poslova i permanentan razvoj stručnih sposobnosti zaposlenih u organima državne uprave. Napori usmereni ka uvođenju i primeni savremenih standarda i principa, kao i rad na razvoju i profesionalizaciji struktura uprave, pokazaće da li smo na dobrom putu približavanja evropskim tokovima.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

343.85(082)
351.746.2(082)

SPREČAVANJE i suzbijanje savremenih oblika kriminaliteta :
[zbornik radova] / [urednici Vladimir Krivokapić, Milan Milošević,
Đorđe Đorđević]. – Zemun : Kriminalističko-policijska akademija,
2006 (Beograd : Inpress). – [8], 202 str. : tabele ; 24 cm

„Ova publikacija predstavlja zbornik radova istraživača učesnika u
naučnoistraživačkom projektu „Sprečavanje i suzbijanje savremenih
oblika kriminaliteta“ ...“ --> Predgovor. – Radovi na srp. i engl. jeziku.
– Tiraž 300. – Str. [7]: Predgovor / urednici. – Napomene i
bibliografske reference uz tekst. – Bibliografija uz većinu radova. –
Summaries.

ISBN 86–7020–118–6

а) Криминалитет – Сузбијање – Зборници б) Полиција –
Зборници
COBISS.SR–ID 136524044